

Cicognara 3778
Fossati Bellani 904

Printer's Mark as in
Ascensii
Fig 24. p 64

B. MARLIANI TOPOGRA-
PHIAE VRBIS ROMAE HAEC
NVPER ADIECTA.

De Legionibus Romanorum, earumq; Stationibus
Budei ratio de Asse, & partibus eius quod sit falsa
Erasmi Adagiorum quod magna pars farrago nugarum sit
De Foro Romano contra nouam, & stultam opinionem cuiusdam Strepsiadis
Argumentum nebularum Aristophanis admodum ridiculum
Lector deinde admonetur figuras quasdam sub nomine Vrbis eodé Strepsiade Magistro impressas, prorsus falsas esse.

Hippolytus Aurispa Patricius Maceraten. ad Marilianum antiquæ urbis instauratoré.

Tam bene cúm Romam descripseris ipse vetustam,
Ante oculos ut qui legerit esse putet.
Alter Romanæ cúm sis & conditor vrbis,
In te Strepsiades quid tuus iste potest?
Te passim laudant omnes, equitesq; patresq;,
More suo de te garriat ille licet.
Adde aliud, perflant quod summa cacumina venti,
Nec tangit paruas fulminis ira domos.
Et fuit antiquum qui rodere uellet Homerum,
Læderet & morsu qui Cicerona suo.
Excedas & tu cum nostri temporis omnes,
Et tamen inuidia posse carere putas?
Latret et usq; licet, finge hoc nescire tacendo;
Sic perdet vires impia lingua suas.
Si non ferre potes tam longa silentia, dicas
Hoc vnum, libros edat ut ille suos.
Tunc hic Strepsiades, cui tanta potentia linguæ est,
Strepsiades multos forsitan inueniet.

REVEREN. ET ILLVSTRI CATELANO TRIVVLTIO EPISCOPO ET COMITI PLACENTINO B. MARLIANVS. MIL. S. PETRI. S.

VM nostræ topographiæ urbis lectione te plurimum, delectari intellexerimus, nobis fit uerisimile etiam animaduertisse, quàm accurate, quanq; luculente, nouo, ac lucido ordine eam perfecerimus. Eniuero (absit uerbo inuidia) quicquā plenius, diligentius, & exploratius à quoquā, uel potius ab omnibus simul (nisi quis nostra furatus alio ordine, alijsq; uerbis, quisquiliisq; additis sua efficere conatus erit) scribi posse, in eo dicendi genere non arbitramur. Quòd si aliquod mendum (nam humanum est errare) forte irrepsit, tamen tanti momenti non erit, ut rei sensum tollat, uel perturbet. Quamobrem qui à nostra opinione discesserit, in errorem se labi, certissimū esse sciat. Et licet nihil sit tam perfectum, tam certum, atq; elaboratum, ut omni tempore inuidorum, & maleuolorum obtrectationem effugere posit, minus tamen ea ægreferenda esset, si aliqua ratione, et iudicio, non prorsus amentis mouerentur, neq; inuerterent, quæ non intelligūt. Verum cū sint omnium hominum ignauissimi, neq; quicquā memoria dignū efficere ualeant, sed ex aliorum calumnia tantum laudem quæritent, quis huiusmodi nebulonum ferat insolentiam? Ex quorum numero quidam Strepsiades impendio loquax, et futulis hodie inuenitur. qui quibusdam imperitis persuadere conatus est, nos plura. immo omnia, non hyperbolice, sed maligne, sed inuide, quæ tradidimus, præsertim de foro Romano, falsa esse. In qua quidem re cū doctissimorum uirorum opinionem secuti simus, apparet hunc maledicum illos prius non esse insectatū tum quod iam pridem diem obierunt, tum etiam quòd illorum scripta inuidiæ, quæ ad summa fermè tendit, minus obnoxia uidebantur. Et quanquā huic blatteroni mihi turpe est respondere, tamen ut illi, quos ignorantia, et falsis rationibus, in errorem traxit, ab eo reuocentur, de ipso foro rursum tractandum fuit necessario. Ex quo occasionem nacti de legionibus Romanorū quædam paucis præscripsimus. Insuper breuiter ostendimus Budeum in ijs, quæ de asse, et partibus eius tradidit, multum errauisse: & Erasmi adagiorum magnam partem nugarum farraginē esse. Quorum omnium te in primis iudicem et Censorem esse disideramus, quod singulari memoria, graui iudicio, et humanarum literarum scientia omnes, quotquot in urbe hac ætate nouimus, antecellere mihi uidearis. Et propterea totam hanc disceptationem sub tuo nomine etiam, in uulgus ut exiret, operam dedimus, ex qua facillime cognosces quid gariat Strepsiades, qualiq; ingenio sit, ut de alienis scriptis quicquā posit recte iudicare. Vale.

NOMINA. LEG.

II. AVG	II· ADIVT	IIII· SCYTH
VI· VICTR	IIII. FLAV	XVI. FLAV
XX. VICTR	VII. CLAVD	VI. FERRA
VIII AVG	I. ITALIC	X. FRETE
XXII. PRIM	V. MACED	III· CYREN
I. MINER	XI. CLAVD	II. TRAIAN
XXX. VLP	XIII. GEM	III. AVG
I. ADIVT	XII. FVLM	VII· GEM
X. GEM	XV. APOL	II. ITALIC
XIIII. GEM	III. GALLIC	III· ITALIC
I. PARTH	II. PARTH	III· PARTH

Nomina harũ legionũ, in columna incisa, reperta sunt eo in loco, ubi olim fuerat Basilica Aemilij Paulli: hocq; numero Seueri Imp. tempore fuisse conijcimus. Nã Augusti ætate erãt xxiii. uel secundũ alios xxv. ut auct. est Dion. qui nomina, quæ sequũtur, ponit.

II Augustana, quæ in Britania stationem habebat.
Galatia, quæ in Phoenicia. Vide ne legendum sit· III· Gallica
III. Cyrenaica, quæ in Arabia. Huius, & Apollinar. mentio est in epith. Pompei Aspri, quod est in domo Car. de Cæsis.
III. Augustana, quæ in Numidia.
IIII· Scythica, quæ in Syria·
V. Macedonica, quæ in Dacia.
VI. Victrix, quæ in Britania inferiori.
VI· Ferra, quæ in Iudæa.
VII. Claudiana, quæ in Misia superiori.
VIII. Augustana, quæ in Germania superiori·
X. Duæ, quarum altera in Germ. superiori, altera in Iudæa, hæ Gemellæ fuisse uidentur.
XI. Claudiana, quæ in Misia inferiori.
XII. Fulminifera, quæ in Dacia.
XIII. Gemella quæ in Dacia.
XIIII. Gemella, quæ in Pannonia·
XV. Apollinar. quæ in Capadocia.

Existimandum tamen est omnes certo tempore stationem mutauisse, Quòd autẽ Dion in paucis quibusdam tam numeris, quã nominibus à superioribus leg. dissentiat, tres caussæ esset possunt. Vna, quòd alio tempore alio numero, & nomine sint appellatæ. altera, quòd cum ex duabus una esset facta, utrunq; mutarit. Tertia, quod aliæ ab alijs Imp. additæ nouum numerum, nouâq; denominationem acceperint. Nam à Nerone, ut ipse ait, instituta est

I. Italica, quæ in Misia stationem habebat.
I. Auxiliatrix, siue Adiutrix, à Galba, quæ in Pannonia inferiori.
IIII. Flauia ab eodem Galba.
I· Atheniensis, siue Mineruæ, à Domitiano, quæ in Germania inferiori.
II. Traiana, quæ ab ipso Traiano. queq; in Aegupto.
XXX. Traiana ab eodem, quæ in Germania.
II. Italica, à M. Antonio, quæ in Noricis.
III. Italica ab eodem, quæ in Rhetijs·
I. Parthica, à Seuero, quæ in Mesopotamia
III. Parthica, ab eodem, quæ ibidem.
II. Italica ab eodem, quæ in medio Italiæ,

Et Cæsar tertio de bello ciuili tradit Pompeium legiones effecisse ciuiũ Romanorũ. IX. quinq;

ex Italia, quas traduxerat. unam ex Sicilia ueteranorum, eamq; factam ex duabus Gemellā appellasse. Sed legionum eundem illum numerum, quem ponit Dion, Augusti tempore, fuit etiam tempore Consulum, ut testatur Liuius, qui commemorat Cn. Fuluio Centumalo, & P. Sulpicio Galba Maximo Coss. à Ro. uiginti tribus Legionibus bellum terra, mariq; gestum esse. Sed aduertendum, quod tunc legio erat quatuor millium hominum tantum, unde quadrata dicebatur. Nam postea C. Marius sex millium & ducentorum legiones conscripsit. auc. Sex. Pom. Primo autē trium millium fuisse scribit Var. & singulæ tribus Tatiensium, Ramnium, & Lucerum mille militum mittebant. At nescio quo modo uerum sit Augustum. XXV. Legiones tantum habuisse, cum Hirtius de bello Africano tradat, paucis antè annis Cæsarem Dict. cum Scipione prœliū cōmisisse, in acieq; sinistri cornu fuisse legionē. XXX. et à secunda usq; ad hāc de omnibus ferè mentionem faciens eas numero tantum distinguit: ut ante Imperatorum ætatem, Valerianis, & Vernacula exceptis, distinguendi erat consuetudo. De Valerianis meminit Flo. lib. XCVIII. Vernaculæ uero Cæsar. II. de bello ciuili. Martiam, & Alaudam idem Cæs. nomine proprio appellauit. Alaudam autē uocabulo Gallico, ab aue, quā Galli Alaudam nominant. Erat ex Gallis transalpinis conscripta, auc. Suet. De hac & tribus Macedonicis meminit Cic. XVI. ep. Sexto Iduum ad Att. Fuit & Legio. V. priscorum latinorum: & II. Marsorum auxiliares. de quibus mentio est in titulo L. Mancini, quem citamus anno urbis. 608. Linteata erat Samnitum, appellata ꝙ Samnites intrantes singuli ad aram uelis linteis circundatā non cessuros se Romano militi iurabant, auc. Sex. Pom. uide Liuium lib. X. In legione erant cēturiæ sexaginta, Manipuli triginta, & Cohortes. X. ut auc. est Cincius libro sexto de Re militari. Sed aduertendum quod Cohortes inter se numero uariabant. Vnde autē legio & Cohors dicta sit, uide M. Var. de lingua latina lib. iiii. Alia autē multa dici possent, quæ cum protrita sint, ea hic cōmemorare superuacaneū esse duximus. Sed cū ex alijs plurimis exēplis, tū maxime ex tot prouincijs, totq; nationibus in quibus hæ legiones stationes habebant, conijcimus, Romanos imperij fineis ad extremas usq; orbis terrarum parteis dilatauisse. Qua autem ratione, qua arte, quibusue uiribus id assecuti fuerint, si quis quærit, inueniet non tam militum multitudine, militarique disciplina, quàm libertatis desiderio (quod conijcere possumus ex ep. Bruti ad Ciceronem, cuius initium est. particulam literarum tuarum) et in ea tuenda præcipue unica concordia: sine qua nullo unquam tempore, ulla resp. coalescere, ac uires sumere potuit, id assecutos esse. Propterea cogitanti mihi quid esset, propter quod misera Italia in exterarū nationū potestatem sæpe, redacta sit, & tot annos multis, & crudelissimis bellis, assiduisq; tributis male adflicta, inuenimus nulla alia de causa, quàm ex discordia, orta ex inuidia, atque maleuolētia, et quod plures priuatam utilitatem, priuatùm que commodum malunt, quā uniuersæ reip. atq; externis Regibus, quibus olim imperabant seuire, illorūq; uectigales esse, quā suorum imperium clemens pati. In quo aduersari mihi sanè uidentur summi, atq; omnipotentis Dei imperio. Qui Hæbreis petentibus Regem, ita concessit, ut non alium, quā ex suo genere, eum eligerent. Sed quid dicam, quòd eadem inuidia non tantum in ijs, quæ ad reip. administrationem, bellicasq; actiones pertinent, locum habet, sed etiam in ijs, quæ sunt ad scientiam, studiumque literarum. Nam externa scripta, qualiacunq; sint, libentius lectitamus, quā nostra. illa laudamus, & quadam ueneratione prosequimur, nostra uero inuidia: & singula syllabatim rimando obtrectandi quærimus occasionem. Propterea omissis doctissimis auctoribus, ab Erasmo Germano doctrinam, & sermonis elegantiam petimus: quæque ab eo, & à Budeo Gallo sunt scripta, Pythio oraculo ueriora esse, censemus: stultitiam illorum imitantes, qui malunt ex turbidis riuulis, quā ex puris, limpidissimisq; fontibus aquam haurire. Quamobrem fuerat animus hoc in loco ostendere quantum nos ab rerum ueritate aberremus, huiusque scripta de asse, & partibus eius omnino falsa: illius uero

ro craſſi libri adagiorum magnam partem, nugarum farraginem eſſe. sed quia res longum exigit ſemonem, & ab inſtituto noſtro eſt aliena, in locum magis opportunum eam differre placet. Id tamen nunc dicam, Budei annalogiam, quâ decem denarios antiquos. (in hoc. n. oboli, ſexterţij, talenti, cœterarumq; partium iacet fundamentum) uni aureo coronato æquat, prorſus falſam eſſe: quia aureus coronatus pondere, & bonitate aureo numo antiquo, qui decẽ denariis ualebat, multo eſt inferior. Et licet Conſulum tempore ea eſſet proportio, ut aureus numus purus putus ualeret decem argenti puri puti, deprehendimus tamen, Imperatorum præſertim tẽpore, utrũq; pondere, & bonitate uariaſſe, ita ut huius rei fides in ambiguo ſit, nullaq; ratio certa. niſi quis ſingulorum tẽporum ponderis, & bonitatis uarietatem obſeruarit. quod, ut ita dicam, impoſſibile eſt. Veræ autẽ rationi huius rei propius acceſſit Leonardus Vicentinus, quã Budeus, & tamẽ ob eam, quam diximus, cauſſam, eius nomen propemodum in obſcuro iacet, Budei uero celebratur.

Venio nunc ad Eraſmum. Is cum multa Adagia apud uarios auctores ſparſa in unum accumulandi, eaq; imprimendi ſuſcepiſſet laborem, atq; animaduertiſſet primã ſuam editionem multis (ut fit in rebus nouis) placuiſſe: acriori ſtudio intendit animum ad plura perquirenda. Et quò liber plenior uideretur, & ex numero aucto emptorem alliceret, miſcuit adagijs non modo parabolas, allegorias, ſententias: ſed etiam quædam ex cõmuni hominum, ſermone ſumpta, ueluti Achillis hoc dictum, Malo populum ſaluum eſſe, quàm perire. Aſtutèq; ante initium eiusdẽ libri multa de his omnibus ita garit, ut quid concludat, neſcias. idq; agit, ut ſi quis Adagia eſſe negaret, nõ pro Adagijs, ſed pro parabolis, uel allegorijs, uel ſententijs ſe ea poſuiſſe, dicere poſſet. sed fuerat ſinceri ſcriptoris officium harum omnium differẽtias primum ponere, deinde ſingula genera ſeparatim ſuis Chiliadibus complecti (quanq; non erat is locus) non omnem farraginem nugarũ ita legere, atq; miſcere, ut lector, quod ſit adagium, neſciat eligere. Verum aut illarum differentiam ignorauit, aut lectorem decipere uoluit, quemadmodum, ut accepimus, ſe, Italum præſertim decepiſſe homo uafer ſæpe iactauit. Sed quod maior pars illius libri tam craſſi non ſint adagia, ad reliquorum intelligentiam, una nunc ipſius Eraſmi ratione libet oſtendere, Is inter alia præcepta, quæ de utendis adagijs tradit, hoc ponit, ut in oratione rariſſima ſint, quod magis elluceſcant, ut in corollis unica gemma. quæ ſi plures ſint, altera alterius tollit ſplendorem. Id ueriſſimum eſſe ex eo conijcimus, quod auctores illis parce uti ſolent. At ipſe poſtmodum contra hoc ſuũ præceptum facere uidetur, qui Homeri, Heſiodi, Euripidis, aliorumq; Græcorum itidem citat carmina, & præſertim Theocriti, ex cuius quatuor ſolum Idyllys quinque et uiginti uerſus pro Adagijs ponit. Propterea unum, ex tribus, Eraſmus mihi fateatur oportet. aut hoc ſuum præceptum falſum eſſe, quod non eſt: aut hos auctores adagijs abuſos, quod dictu ſtultum, & ridiculũ: aut ea non eſſe adagia, quemadmodum non ſunt. Quod ſi locus poſtularet, oſtenderẽ in ijs nõnullas anniculariũ fabellas, ſingulas ſingulis denarijs à Iano quodam homine græco emptas (ab eo enim quo tempore eodem magiſtro, quo ego, literis græcis operam dabat, id narrante audiuimus) quas, ut maiorem haberent fidem, paucíq; eas agnoſcerent, in græcum ſermonem conuertit, multisq; alijs inuoluit nugis, ad rem nequaquã facientibus. ſed nunc ad alia properamus. Hæc dixiſſe uolui, ut oſtenderem, quàm iniuſti, & impij ſint illi, qui liuore quodam cæco noſtrorum allatrant ſcriptis, & externorum inſulſe blandiuntur. Ex huiuſmodi autem genere hominum, ne dicam belluarum, in Vrbe inuenimus Strepſiadem quendam, qui poſtquã ex noſtra Vrbis Topographia, multa, quæ ad auctorum ferè omnium declarationem neceſſaria ſunt, didicit, uel potius lectitauit, more fuci, qui poſtquã melle ſaturatus eſt, reliqua ſtercore contaminat, ſic iſte, ex aliena calumnia laudem quæritans, quæ non intellexit, dum ſe ea emẽdare credit, deprauauit, inuidiaq; nos inſectari cœpit. quòd uiris quibusdam, in quorum aures ſuas inſuſurrauerat ineptias, oſtendimus, ipſum hallucinari atq; ineptire. quæque à nobis tradita ſunt, præſer-

tim de Fo. Ro. esse uerissima. Et ita denuo asseueramus, ut si urbis parens Romulus reuiuisceret, affirmaretque, se forum alibi, quã nos diximus, instituisse: eum tantam lætei fluminis aquã hausisse dicere ausim, ut Vrbis suæ situm obliuioni prorsus tradiderit; et simul cum ipso Strepsiade insanire. Et licet ex auctorum scriptis, quæ citamus, apud uiros mediocris ingenij, & iudicij omnia sint aperta, & luce clariora, tamen ut ij, qui locorum eiusdem urbis minus cognitionem habent, ab isto in errorem ducti ab eo reuocetur, plureis auctoritates, maioraq; argumenta addẽtes, de ipso Foro, ut polliciti sumus, rursus tractabimus. In primis autem sciendum, ipsum unà cũ Comitio totum id spatij, quod est ab Arcu Septimij ad Titi fermè Arcum occupauisse: eiusq; latitudinem fuisse à Faustinæ ad Iouis Statoris templum. ita quod pars quædam huius templi esset in Foro. Ad id probandum locum antiquum assignare necesse est, de quo controuersia esse nõ possit. Is erunt Curiæ Veteres: de quibus Cor. Tac. sic meminit. Initium igitur, & quod pomeriũ Romulus posuerit noscere, haud absurdum reor. Igitur à Foro Boario, ubi areum Tauri simulacrum aspicimus, quod id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi cœptus, ut magnam Herculis Aram amplecteretur. Inde certis spatijs interiecti lapides per ima montis Palatini ad Aram Consi, mox ad Curias Veteres, tum ad sacellum larium, forumq; Romanum Capitolium, non à Romulo, sed à T. Tacio additum urbi creditur. Ex hac urbis quadratæ descriptione uelit, nolitq; Strepsiades fateatur oportet, circa extremam partem secundæ lineæ deductæ Curias Veteres fuisse, atq; non procul ab æde Diuæ Mariæ Nouæ nũc appellata: prope quas Curiam Hostiliam fuisse asserit Varro his uerbis. Curiæ duum generum. nam & ubi sacerdotes curarent res diuinas, ut Curiæ Veteres, & ubi Senatus humanas, ut Curia Hostilia, quam primã ædificauit Hostilius Rex sub Veteribus. ante hanc Rostra. Hãc Curiam fuisse ubi postea Vespasianus templum Pacis excitauit, atq; in Comitio, & titulus ibi repertus, & Liuius secundo dec. tertiæ his uerbis testatur. Prætores Senatum in Curiam hostiliam uocauerunt. Mox. subdit. Vbi M. Iunius finem fecit, extemplo ab ea turba, quæ in Comitio erat, clamor flebilis est sublatus manusq; ad Curiam tendebant orantes, ut sibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoq; metus, ac necessitas turbæ huic uirorum in foro immiscuerat. Et quinto ab urbe condita circa finem idem sic ostendit. Cũ Senatus post paulo de his rebus in Curia hostilia haberetur, Cohortesque ex præsidijs reuertentes forte agmine forum transirent, Centurio in Comitio exclamauit. Signifer statue signum, hic manebimus optime. Asconius etiam Pedianus, qui eandem Curiam in eodem Comitio fuisse scribit, Liuio consentit. cum ait Corpus Clodij delatum esse in forum, ac pro Rostris positum, populumq; in Curiã tulisse, atq; cremauisse, eoque igne Curiam, Porciamq; Basilicam ei coniunctam conflagrasse, et Rostra tunc fuisse ad Comitium, propè iuncta Curiæ. Et Plut. tradit Catonem eandem Basilicam, ære publico, uicinam foro, sub Curiam à se ædificatam, Porciam appellauisse. Igitur ex uerbis horũ auctorum citatis constat, Curias Veteres non longe à Diuæ Mariæ Nouæ æde fuisse, & sub ipsis Curiam Hostiliam, eamq; in Comitio, ac Comitium foro iunctum, & utrunq; non alibi, quã eo in loco, ubi fuisse nos diximus. Adde, quod si tertiam lineam, quam ad forum deducit Cor. Tac. ad conuallem iacentem inter Palatium, et Capitolium deduxeris (in qua Forum fuisse uult Strep.) triangularem, quod dictu est absurdum, urbem efficies. et magna pars uiæ Sacræ ipsius Strepsiadis extra ipsam relinquetur. Præterea cum Suet. ait Vespasianum struxisse templum Pacis foro proximum, nonne nostræ opinioni adstipulatur? Quanquã ipse omni in re cauillator, ait proximum dici etiam id, quod longe distat. quod uerum est secundum antiquos, & quando nihil interponebatur, ut testatur Nonius his uerbis. Proximum dicebant ueteres, non solum adherens, & coniunctum, uerũ etiã longe remotum: si tamen inter duo discreta nihil medium extitisset. Propterea cum uia Sacra, Regia Numæ, Vicus Tuscus, & aliquot templa essent inter tẽplum Pacis, & forum Strepsiadis, alterum

qui in aere posita uideantur: Quæ uero ipso foro inferiora reperta sunt, esse fundamēta pillarū, fornicumq; pontis Caligulæ; ac Basses titulorum, columnarum, statuarum, & aliorum ornamentorum, de quibus modo diximus. Nisi forte putes, ut ab Olitoribus porri, sic hæc ab Romanis in terram fuisse defixa. Sed cùm hæc sint multorum annorum, multi laboris, multæq; lectionis, & iudicij, putas ne paucis diebus, tribusq; locis auctorum, quorum sensum non percipis, id te assecutum, quod nos uiginti annis uix perfecimus? uidimusq; nō modo omnia, quæ extant, sed etiam quæ singulis ferè diebus, uarijs in locis eruta sunt (quorum uestigia cum penitus destructa sint, aut aliò, in aliosq; usus translata, neq; præsentibus, neq; posteris antiquitatum Vrbis cognitionem (nisi ex ijs, quæ nos scripsimus) amplius præbere non possunt) quiq; eiusdem temporis spatio singularum rerum omnium scriptorum diligenter obseruauimus opiniones: ex uarijsq; probabiliorē eligere sciuimus, aut eos, iudicio adamussim facto, concordare. Si tantundem Strepsiades tibi uendicas, erras, & nisi opera; non lingua, id præstet, improbe, arroganterq; facis. Nihilominus tamē si ea, quæ diximus, ædificia tuo Foro, ubicunq; fuisse uelis, accommodaueris, per equum Coppathiam iuratus polliceor, me daturum herbam, omniq; asseueratione prædicaturum, te omnium uirorum, qui à condita urbe ad hanc usq; ætatem uixere, doctissimū, prudentissimumq; esse. Nam non modo omnes, qui de ædificijs, aliisq; locis urbis scripsere opinionem refelles, sed etiā Car. Farnesij, et Siluij, quorum ille titulo, hic uero epigrāmate seriem Consulum in foro Romano (quod tu uiam Sacram putas) repertam esse testātur. Quinimmo magna cū tua laude ipsum. S. P. Q. R. redargues, qui imperitus eandem opinionem secutus fuerit. Agedū ubi Curiæ Veteres? ubi Comitium, & in eo Curia Hostilia? ubi Rostra, & Græcostasis? quorum illa ante eandem Curiam, hanc uero dextra è Comitio fuisse tradit Var. Vbi Basilica Porcia iuncta eidem curiæ, ut ait Asc. & Basilica Paulli in medio foro, ut scribit Cic. ubi templum Volcani? quod, ut inquit Diony. paulū superstabat foro: & erat supra Comitium, ut asserit Sex. Pom. Vbi Concordiæ? quod Plut. in foro, & Var. inter Capitolium et forum, & Dion prope carcerem fuisse testātur. Vbi Saturni, Castoris & Pollucis, Cæsaris, Augusti? Vbi Domitiani equus? qui à lateribus, à tergo, & à fronte ea habeat ædificia, quæ Statius commemorat. Vbi Cloeliæ statua? ita ut sit in foro, ut Plin. de uiris illustribus ait, & in summa sacra uia, ut Liuius & Diony. Vbi lacus Curtij in eiusdē fori medio, ut idem Var. commemorat. Age inquam, & sigillatim his, et superioribus rationibus repōde, tuoq; foro certum locum statuas: deinde hæc accommoda. Neque enim est satis quibusdam uerbis auctorum, quæ tamen non intelligis, forum uno in loco conlocare, nisi (ut uera ueris sint consona) cætera omnia, quæ in ipso, uel circa ipsum fuisse traduntur, ei conueniant. Obmutescis. Vides Strepsiades te inuidia obcæcatum, et quod sint facta uerbis difficiliora. licetq; optimus sis ad blatterandum ad dicendum tamen ineptissimus deprehenderis. Mirum ex tot, tantisq; uoluminibus, quæ deuorasse prædicas, adeo pauca digessisse, ut his, quorum te Censorem arroganter facis, respondere omnino nescias. Sed uiri docti, sanæq; mentis fuerat officium re ipsa meliora efficere (quod per annos ferme octo, quibus nostram urbis descriptionem calumniaris, si ingenio ualeres, facere potuisti) non petulantia, & colluuiæ uerborum aliorum scripta improbe insectari. Verum quàm expediret, & tibi lingaci, & illis, quos ignorantia, & istis tuis falsis imaginationibus in errorē inducis, si illud tuū caput dementia plenum helleboro tandem purgares, ac prius disceres, quàm alios doceres, neque tot falsa (nam quædam alia futilia & friuola inscite, & maligne uellicat) à ueròq; prorsus aliena contra omnium doctissimorum opinionem puerili more effutires. Adeo ne insanus es? ut plus fidei tibi uni ignauissimo, quàm ijs omnibus prudentissimis adhibendam esse putes? Quos prius non es criminatus, quia illorum scripta inuidia carere uidebantur. Nam eminentia (ut inquit Paterculus) nunquā inuidia carent. Verumeniuero non magis tuam coæcitatem, & stulticiam demiror, quàm illorum, qui nihil ultra urbis situm, & ea, quæ scripsimus, considerantes, in tuis nugis, atq; ineptijs acquiescunt. Quos tamē ex hac fori descriptione futurum arbitror, ut suum agnoscant errorē: teq; egregiū Filiconem esse iudicent.

cus Tuſcus,& per ipſum à foro tranſitus in Circum,concedat mihi oportet Srepſiades,forũ ipſum citra conuallem fuiſſe,et non alibi,quàm eo in loco,ubi nos fuiſſe oſtẽdimus. Id etiã cõprobatur ex uerbis Liuij,quæ ex libro tertio dec. quartæ hæc sũt. Lupus Exquilina porta ingreſſus frequentiſſima urbis parte cum in Forũ decurriſſet, Tuſcoq; uico,atq; inde Aequimelio per portã Capenam propè intactus euaſerat. Vides Strepſiades quemadmodum lupo Eſquilinam portã ingreſſo Forum prius,quã uicus Tuſcus occurrit? oportet igitur,ut dictum eſt,Forũ citra conuallem eſſe. Quod & ſeptimo dec. tertiæ idem Liuius oſtendit. ubi in quadã ſolenni pompa, ac ſacrificio commemorat Septem & uiginti uirgines à porta Carmentali Iugario uico in Forum ueniſſe,& inde uico Tuſco,atque Velabro per forum Boarium in ædẽ Iunonis Reginæ in Auentinum perueniſſe. Animaduertendum,etiã quod Diony. cum uicum Tuſcũ in conualle, Forũ uero in medio Capitolij,& Palatij loco fuiſſe ait,innuit ipſum forum in eadem conualle inſtitutũ non eſſe,ut putat Strep. motus etiã quod Plin.ſiue Cornelius Nepos de uiris illuſtribus ſcribit, Pugnam inter Romulum,& T.Tatium in foro cõmiſſam eſſe,& quod Sabini ex Arce in uallẽ deſcenderunt. Sed horũ neutrum ijs auctoribus,quos citauimus aduerſatur. Putat bonus Strep. eo ordine quo ipſe aliquando in funebri pompa incedit,Sabinos binos è Capitolio deſcendiſſe,& ſtatim iniſſe proelium:neque conſiderat,omni exercitu in plana loca deducto, Tatiũ ordines explicuiſſe,ſtruxiſſeq; acies,eaſq;, cum uallis anguſta nõ caperet,partem ẽt fori occupaſſe.et ideo Plin. cum nullum aliud ſignum pugnæ locum clarius oſtendendi haberet,in foro commiſſam eſſe,tradidiſſe. In eundem ſenſum locutum eſſe Liuiũ exiſtimandum eſt,cum ait,Curtium effuſos egiſſe Romanos toto quantum foro eſt ſpatium. Et cũ mox ſubiungit. Curtium pulſum Romani perſequuntur:& paulo poſt:alia Romana acies audacia regis accenſa fudit Sabinos:nonne ſignificat duabus aciebus,uidelicet dextro,et ſiniſtro cornu,proelium eſſe initũ?quorum altera in parte conuallis,altera uero in parte fori prope Lacum conſiſterat. Sunt & aliæ multæ rationes ad hanc opinionẽ corroborandam,ſed non neceſſariæ:hãc tamẽ nõ prætermittã. Quod cliuo certo nundũ inſtituto,ex quacunq; Capitolij parte Sabinos deſcendiſſe exiſtimandum eſt. quod idẽ auctor innuit,dum ait Tatium tunc montẽ Tarpeium tenuiſſe, nõ arcẽ. et quia eã modico præſidio tueri poterat,fit ueriſimile ipſum totum ferè exercitũ,ad reliquas Capitolij partes tuendas, diſtribuiſſe. At quia ad opinionem noſtram magis confirmandã citauimus eiuſdẽ Diony. aliam auctoritatẽ,qui ſcribit Poplicolam habuiſſe in Velia domum imminentem foro. Ipſe, ne ſuũ forum ex conualle tollere cogatur,trahit Veliam ad eam Palatij partem,quæ in Capitoliũ uergit. Quẽ errorẽ certis argumentis,& Var. auctoritate ab eius animo(quanquã ita eſt obſtinatæ mẽtis,& duræ ceruicis ut,uel conuictus,nunquã cædat)euellere conabimur. Is Var. ſcribit,Palatinũ montem in duas parteis fuiſſe diuiſum,ſcilicet in Germalum,& Veliam,hancq; ſexticepſeos, eſſe tradit, Germalum uero quinticepſeos:et cum pars montis in Celium uerſa ſit maior,nemini dubium eſt eam eſſe Veliam:alterã uero Germalum: à Germanis Romulo & Remo appellatã: propterea quod hic expoſiti,nutritiq; ſunt,hicque Caſa,& ædes Romuli fuerit. Hancque opinionem,ut illã,quam decimus de foro,omnes docti,qui hactenus de locis,& ædificijs urbis Romæ ſcripſere,probe ſecuti ſunt. Nam ſi hæc domus Poplicolæ ſpectaſſet Capitolium,uico Tuſco,nõ foro,imminens eſſet.erat igitur haud longe ab Arcu Titi Imp. At uide Strepſiadis inconſtantiã. ubi ipſum aliquo argumento,uel auctoritate,cui contradici non poſſit,urges,Forum modo totum in conualle,modo partem ſolũ fuiſſe,dicit:aliquando etiã totum(contra opinionem Diony. quam ipſe citat ad probandum forum fuiſſe in conualle)ab ea excludit:nonnunquã conuallem ipſam ſecundum longitudinem ſecans partem ſub Capitolio iacentẽ foro,reliquã uico Tuſco aſſigat,omnia ad arbitrium ſuarum imaginationum,ſuæq; ſtulticiæ reuocans. Sed quocunq; ipſum transferat,niſi ad ſuum locum,quem nos dicimus, tranſtulerit,toto,ut aiunt,celo ipſum errare neceſſe

eſt

alteri proximum dici non potest, ut omittam eum loquendi morem fuisse apud ueteres tantũ, ut ipse Nonius ait. Liuius insuper, qui cõmemorat Ancũ Marciũ Regem media urbe Carcerẽ imminentem foro struxisse, nonne eam, quã nos, omnesq; docti, sequitur opinionem? Licet ipse intelligat de eo Carcere, qui fuerat ad Marcelli Theatrũ. In quo mihi uidetur prorsus insanire. Nã eum locum, non solum tempore Anci Regis, sed etiam quo sex et trecenti Fabij porta Carmẽtali ad Cremeram egressi sunt, non modo media urbe, sed extra ipsam fuisse, ostendit idem Liuius. Praeterea cũ is locus distet à cõualle plus minus duobus stadijs, atq; Capitolij pars inter utrunq; sit: qui potest Carcer ille Foro Strepsiadis imminere? Adde, quod Carcer ille, non ab Anco, sed longo tẽpore post, ab Ap. Claudio, eodẽ Liuio auc. excitatus est. Qui Virginiũ cõtra ipsum Claudiũ ita locutum esse cõmemorat. Et illi Carcerem ædificatum esse, quod domicilium Plebis Romanæ uocare sit solitus. Quæ uerba, cum non intelligat, contra citat quædã carmina Iuuenalis, quibus putat se probare posse, unicum Carcerem Romæ fuisse, ea hæc sunt.

Felices proauorum, atauos, felicia dicas
Sæcula, quæ quondam sub regibus, atque tribunis
Viderunt uno contentam Carcere Romam.

At sic est cæcus, ut non animaduertat, Iuuenalẽ loqui de Regũ tempore, quo urbs adhuc parua, in hominum paucitate, uno carcere ab Anco Rege ædificato, erat contenta, neque eandẽ urbẽ, ut ambitu, sic ciuium numero auctam, auctisq; sceleribus, pluribus indigere cœpisse, ut ijsdem carminibus Iuuenalis innuit. Potest ẽt uideri locutus de carcere, in quo plebei leuioribus criminibus custodiebatur. Siquidẽ captiui, Reges præsertim, coniurati, alijque alijs criminibus grauioribus obnoxij in carcere asperiori custodiebãtur, (quod etiã nunc Romæ, et in alijs ciuitatibus seruatur) in eo præsertim, ubi nunc est ædes Diui Petri cognomento in Carcere. cuius carceris pars extat ad eã formã, quæ à Sallustio describitur. De quo intelligit Cic. sexta actione in Verrẽ, sic inquiẽs, Tamen cũ de foro in Capitolium currus flectere incipiunt, eos duci in Carcerem iubẽt. Quibus uerbis ostendit Carcerem in foro fuisse, quod Victruuij præcepto consentaneum est. Et de eodẽ intelligit Dion. cum scribit Senatum de Seiani morte sententiã laturũ in templũ Cõcordiæ, quod erat prope carcerẽ, cõuenisse. Quod templũ esse in foro testatur Plut. et Val. Max. nono cap. VII. Cuius templi porticus octo ingentes columnæ ad huc extant. Est autem unicus Diony. locus, qui præcipue in insaniam hominem traxit: quod eius uerba similiter non intelligit. ea hæc sunt. Cõmunẽ autem Vestam Numa constituit, omnium in medio Capitolij, & Palatij loco: comprehẽsis collibus iam utrisque unis menibus, & stante in medio eorum foro, in quo extructũ est tẽplũ. Quæ uerba (ut omittam eũ prorsus ignorare cur Diony. Vestã communem appellarit) nequaq; nostræ opinioni repugnant. Nã in medio multis modis accipitur. sæpe pro umbilico, ut in circulari figura punctũ à circunferentia æqualiter distans. aliquãdo pro eo quod est à latere, ut Basilica Paulli, quã Cic. ad Att. in medio foro fuisse tradit. Interdum in medio significat quicquid est inter duo extrema, etiam quod non sit in umbilico. Nonnunquã uero, quod prope ijs est, per ipsa extrema demonstratur, atque in medio illorum dicitur: qua significatione Liuiũ locutũ esse arbitramur, cum ait, Subotam insulã interiectã esse Eleæ, & Atho, & in eandem Diony. sed etiã magis proprie. Quia licet forum ab uno extremo Palatini montis particulam tantum habeat, à capite tamen, quantum est latitudinis, à Capitolio est septum: & sic dicitur in medio illorum esse. Quod nisi uerba Diony. in hunc sensum dicta sint, necesse est ipsum, à se ipso, dissentire: qui à conualle illa, quam uicũ Tuscum appellat, forum excludit. eius uerba subieci. Dedit Tuscis Senatus regionem urbis, in qua ædes construerent, inter Palatium & Capitoliũ, quatuor fermè extensam stadijs, conuallem, usque ad ætatem meã, uicus Tuscus à Romanis lingua eorum propria appellatus: per quem quidẽ transitus est à Foro in Circum Maximũ. Si igitur in conualle erat ui

mentio apud ſcriptores,ea dicebatur,quæ in mõte Romuleo erat. De hac intelligit Diony. quinto ibi ait,Patres Cloeliæ uirgini ſtatuam æneã ſupra Sacram uiã,qua in forum ibatur,poſſuiſſe.Illud autem non eſt prætereundũ quod Streps. à quodam iuuene bene literato percunctatus,ubi eſſet prior Cliuus in uia Sacra,ille ſecuritate multa,tanquã Romuli tẽpore natus,et in urbe uerſatus,illico reſpõdet. Prior cliuus erat in Carinis.O hominis inſulſitatem . Si prior cliuus erat in Carinis,apud easdem & tuũ forũ fuiſſe oportet. Nam Var.ait.viæ Sacræ eam partẽ ſolã uulgo notam,quæ erat eunti à foro priore cliuo. Quæ uerba tamen citat interdum ad retinendũ ſuũ forum ſub ea,quã diximus,rupem,tanquã Var. de Cliuo Capitolino intellexerit.Sed cum initium uiæ Sacræ eſſet,ut dictum eſt,à Carinis,Cliuus Capitolinus prior dici non poteſt. Niſi forte alterum cliuum in dorſo mõtis eſſe ſomniauerit,qui per aera in Celũ tenderet . Sed ut huius omneis ineptias,quas dixiſſe accepimus,excutiamus.Videndum an argumentum,quo ad tollendum cõmunẽ opinionẽ de foro utitur,ſit uerũ. Omnes,inquit,uiæ,ubi in aliquod forum incidunt, nomen ſtatim amittunt,ut flumina in mare cadentia.igitur ſi forũ ad arcum Septimij fuiſſet,uiã Sacrã interrupiſſet.oportet itaq; forum alibi fuiſſe. Hoc argumentum Strepſiadis iudicio carentibus,ut ipſe,& naturã locorũ ignorantibus,uideri poteſt ſubtilius eo puluere,quẽ in eius caput effudit Socrates,quando ipſum initiauit.nobis uero facile ad tollendum . Nonne Var.cum ait huius uiæ Sacræ eam partem ſolam uulgo notã,quæ erat eunti à foro priore cliuo,innuit reliquã partem,quæ erat à latere fori,uſq; ad arcem,minus fuiſſe notã,& tamen ob frequentem per eam Augurum inceſſum,peculiari quodam priuilegio,ſuum nomen retinuiſſe,ipſiſq; Auguribus,ac uiris peritioribus notam fuiſſe? Præterea cum dictum ſit ſupra,à uia Sacra in forum per gradus aſcenſum fuiſſe,nonne apparet,unum ab altero ita diſcretum,ut uia ipſa pars fori dici non poſſet. et qui in eo humiliori loco fuiſſet,in uia ſacra,non in foro eſſe,diceretur? sed argumentum Strepſiadis,cũ ſit reciprocum,in eum ſic conuerti poteſt. Cum uia Sacra à Carinis ad Arcem pertineret,falſum eſt forum fuiſſe ad ædem Diuæ Mariæ de Conſolatione,uel in conualle,quia uia ab hoc interciſa ſuum amiſiſſet nomen:forum igitur alibi fuiſſe fateri neceſſe eſt. Eſt et fluminum in mare cadẽtium illa ſimilitudo in propria,atque inſulſa. Quia hæc ita miſcentur,ut nullũ appareat ueſtigiũ, cum uiæ,ubi inæquales ſunt foro,facilem determinationẽ oſtendant . Venio nũc ad coniecturas uel potius ad certisſimas rationes. Cum gitur in Foro,quod nos dicimus,non modo Curtij imago ſeriesq; illa magiſtratuũ Romanorũ marmorib.inſcripta reperta ſit,ſed etiã Schola librariorũ,ac præconum.repertus ſit & titulus Q. Fabij Max. L. Aemilij Paulli. P. Scipionis Africani,Augusti,Veſtalium,Conſtantini,Veſpaſiani plures,aliјq; tituli multi,et baſis columnæ,in qua ſolitaurilium ſacrificiũ eſt ſcalptũ,ibiq; adhuc columna Mænia ſtet,quam in foro fuiſſe ſua ætate aſſerit Plin.& quoquouerſus templorum,aliorumq; ædificiorum plura ſint ueſtigia,exiſtimandũ ne eſt Streps. his omnibus tuam uiam Sacram ita fuiſſe obſeſſam,ut Auguribus ad petendum auguriũ euntibus,more Dedali,alis ſumptis,ſuper ea omnia uolitare eſſet neceſſe? prætereaq; huiuſmodi res in uijs,& nõ in foro,excitari ſolere?Certe niſi eſſes planè ſtolidus,iudicijq; èxpers, hæc monimenta in forò,non in uijs fuiſſe,iudicares:fidemq; facere,ubi reperta ſunt,ibidem fuiſſe forũ. neq; his omnibus forum ipſum ſpoliaſſès,ut ea ſimul cum lacu Curtij,in tuam uiam Sacram trãſferres.Adde,quod conuallis illa,inqua forum ponis,adeo eſt anguſta,ut fieri non poſſit,eam cepiſſe Forum cum Comitio,& tot,tantaq; ædificia,quæ in his fuiſſe , leguntur.Quinimmo Curia Hoſtilia cum duabus Baſilicis,de quibus diximus,ſatis erat ad ipſam conuallem replendã.In qua nihil unquã repertũ eſt,ut ibi fuiſſe Forũ affirmare poſſimus.Conſtabat.n. uicus ille Tuſcus uilibus ædificijs:propterea nulla res memoria digna in eo fuiſſe legitur. At quia in eo ſpatio,in quo nos ponimus Forum,quædam ueſtigia ædificiorum reperta ſunt,argumentaris ibi propterea non fuiſſe:dicimus te parũ animaduertiſſe ea non eſſe antiqua:quia habita ratione pauimẽti Fori ant

VRBIS ROMAE TOPOGRAPHIA.

NVPER AB IPSO AVCTORE NONNVLLIS ERRO-
RIBVS SVBLATIS EMENDATA;

Addita etiam interpretatione Nominum, quæ unica Litera, uel Syllaba in antiquis titulis ſcripta inueniuntur.

CVI ETIAM AB EODEM ADIECTAE SVNT QVAM-
breuiſſimæ obſeruationes de Prænomine, Nomine, & Cognomine. De quibus etſi multi multa ſcripſere, nemo tamen hactenus rei ueritatem attigiſſe videtur.

ROMA INSTAVRATA.

INGRATO NIHIL DETERIVS.

Cum Priuilegio Pauli III. Pont. Max.

Quoniam de Strepsiade magno nebulone locuti sumus, non erit ab re argumentum Aristophanis comediæ, quæ inscribitur Nebulæ, hic subijcere, ut ij, qui literas græcas ignorãt, intelligant, quis sit iste Strepsiades. Is igitur fuit senex vanus, auarus, inuidus, arrogans, malignus, ore rabido, patria, genere, & moribus rusticus: loquacitate, facie, & habitu Pharmacopola. Filium habuit nomine Philippidem, id est ac si dicas, equorum amatorem. quia equis. (quorũ vnus Coppathia uocabatur, à litera .K. qua erat inustus) plurimum delectabatur. In quibus alendis pater magnum æs alienum contraxerat, cumq; non esset vnde illud dissoluere posset, decreuit mittere filium ad Socratem: ut ab eo perciperet rhetorices artem, & rationes quibus falsa vera esse ostenderet, & econtra (hinc Strepsiadis nomen deductum est nam Strephin græce est uertere) sperãs captiosis argumentis foeneratores se decepturum. Verũ cum Philippides, á patre ad id nequaquã potuisset compelli: ipse nullo pudore suffusus, in ea senili ætate existens, Socratem adijt: cumq; ianuam domus ingressus nonnullos discipulos, qui figuras gæometricas describebant, ad terram inclinatos vidisset, rogat, cur tartara perscrutarentur, & anus ad celum aspiceret: an ipse anus traderet se se ad discendam astronomiam Mox cũ ad ostium aulæ, in qua Socrates in suggestu sedebat, peruenisset. Quid, inquit, ille agit in illa arca panis? qui vbi audiuit eũ esse Socratem altiora, & Nebularũ chorum contemplantẽ, eum rustico more aggreditur, et se eius discipulũ fieri postulat, Socrates quæ obseruanda erant illi proponit, in primisque monet ipsum initiari oportere. Vbi is omnia se facturũ pollicitus est. Age, inquit Socrates, omneis vesteis depone, & nudus super hoc scabellũ sede. Iubet deinde discipulũ quendã in pixide puluerẽ afferre, quẽ allatum in Strepsiadis caput spargit, ita fatus. Sic tritura fias, ut hic puluis. Obsecro, inquit Strepsiades, nun tu me contundere uis, & in puluerẽ redigere? Nequaquã inquit Socrates, sed opto, ut ita ingenio subtilis fias, ut hic pulusi. Hem intelligo ait Strepsiades. hoc modo facis planè bene. Tandẽ admissus cũ forte quadã die Socr. de fulgurũ, tonitruumq; caussis dissereret, ostenderetq; igneas quasdã scintillas ex sideribus defluere, quæ cũ in aera nubibus plenũ inciderent, humidũq; sibi contrariũ offenderẽt, vi eas perrumpere, et inde fulgura, & tonitrua oriri. Huic, inquit Strepsiades, simile est quando ego uentriculum uro: si forte oblitus fuero illum acu perforare, vi errumpit, & faciem meam totã aspergit, atq; adurit, ut adustã adhuc uides. Ridicula autẽ huiusmodi citabat exẽpla, quia erat pingui minerua, ut nullomõ posset quæstiones illas percipere. & si quãdo pauca uulgaria didicisset, statim ea obliuioni tradebat. Et tamen adeo sibi placebat, ut si quis suæ fatuæ opinioni non assentiretur, excandesceret, et uoce, atq; vultu atrociori, eũ contumelijs afficeret. Præterea adeo insolens erat, ut de alijs obloqui sibi licere, alios vero de se, maximum nefas esse, putaret. Quare huiusmodi & ingenij tarditate, & prauis moribus explosus domum reuersus est, et filij animum præcibus, pollicitationibusq; euicit, ut ad Socr. accederet. Qui cum duo, aut tria falsa argumenta didicisset, tanquã iuris peritiss. & ipse domum redijt: Tunc pater forte à fœneratoribus erat in iudicium vocatus. Filius agens caussam pro patre falso argumento fœneratorem frustratus est. Quapropter à patre hillari animo, lautissimoq; conuiuio exceptus est. Proposita deinde quæstione Philippides eã soluit, cumq; aliã pater proposuisset, & filius contra ageret, neq; patrem ad cedendum inducere posset, verberibus in ipsum agere cœpit: quibusdam asserens rationibus licere filio patrem interdum uerberare. Habes candide lector graphice admodũ qualis sit Strepsiades.

Eidem Lectori.

Fuerat autẽ animus hic adijcere epitaphia quædam ex varijs prouincijs allata, non antea impressa; quæ antiquitatum studiosis ualde vtilia videbantur, & ex ijs, quæ Romæ reperta sunt, laudabiliora eligendo vnum corpus conficere. Sed postquã animaduertimus illa minus sincere descripta, hæc uero propemodũ omnia esse virorum priuatorũ, quorum nomina nullã prorsus vtilitatem ad historiarum declarationem afferunt: non putaui cõmittendum, ut tibi laborẽ frustra præberem, egoq; frustra susciperem, præsertim quòd multa pluribus mendis contaminata uidentur. Nec mirum. nam omnia fermè nouissimorum Imp. tempore scripta sunt, quo lingua latina in barbaram erat uersa. Cogitabam præterea ea, qualiacunq; sint, iam decies impressa fuisse: huiusmodiq; laborem vel Cocum qui literas noscet facile suscipere posse, nulliq; hominum magis conuenire, quã alicui Strepsiadi lucri cupido, qui omnes colligat nugas, ut ex libro pleniori maiorem faciat quæstum. Et cum omnes tituli publici in nostra urbis topographia habeantur, non oportere amplius oleum, & operã perdere: teq; esse admonendum figuras quasdam sub nomine Vrbis bis, uel ter Strepsiade magistro & architecto impressas, omnino falsas esse. Nã etsi ex nostris exemplum sumpsit, tamen ne manifestum furtum appareret, in multis variare coactus est. Quò factũ fuit, ut uix uicesimam partem locorũ posuerit: & ex illis quædam finxerit, quædã vero in alieno solo locarit; nulla ratione habita distinctionis montiũ, et valliũ, mensuræq; ratione prorsus neglecta. Satis.n. illi fuit, sine ulla proportione totius figuræ vrbis decẽ ædificiorũ altitudinẽ tollere ad rudiũ, et imprudentiũ oculos oblectandum, lucrumque captãdum, utilitate illorũ penitus contẽpta. Quid.n. vtilitatis ad historiæ cognitionem huiusmodi ædificiorum imagines præbere possunt, nisi ratio, & auctoritas antiquorum scriptorum adhibeatur? Præterea quid stultius, quã ijs locorũ figuris delectari, quorũ uerã formã, corpus, et singula mẽbra intus, et foris cernere possis, ut Amphitheatri, Panthei, et aliorũ adhuc existentiũ ædificiorũ; cũ ex istorũ similitudinibus uix dimidiã partẽ uidere possis, et eã sæpe falsam. Quamobrẽ caueas uelim, nõ tantũ ob pecuniæ iacturã; sed ẽt ob turpitudinẽ tãtæ coecitatis, ne ab hmõi Lucrionibus post hac decipiaris: similisq; illorum sis, qui spreto pane triticeo, glandibus pascuntur.

Fol. 2. ver. 42. Mesopotamia. 63. Liuium Fol. 3. ver. 55. æreum. Fol. 4. 67. quarum. 82. dicimus. Fol. 5. 1. col locet. 18. sit, adde, existimare. 23. canna et. 30. ædificatæ. 44. dissentit. 47. ibatur. 71. improp[illegible]a.

est, atque omnia, quæ in ipso, uel circa ipsum fuere, in alieno solo ut collecet, oportet. Nam si totũ in conualle statuit, Liuij & Diony. uerbis repugnat, itidem si excludit, locetq; prope Cliuũ Capitolinum, ut aliquando locasse audiuimus: motus quod ibi est rupes quædam, et Diony. tradat, sontes præcipitari solere ex rupe foro superstanti. At non ob id forum ibi fuisse ait. nam sibi ipsi contradiceret, qui dixit à foro per uicum Tuscum transitum esse in Circum Max. & uicum ipsum esse in conualle. Propterea cum, ut tradit Var. totus mons Capitolinus rupes Tarpeia appellaretur, à quacunq; parte eius sontes præcipitarentur, è rupe Tarpeia præcipitari dicebantur. Neque situm præsentis temporis, ut Streps. considerare debemus. quia cum Capitoliũ esset saxo quadrato septũm, rupes illa intra eiusdem Capitolij muros erat comprehensa, & ea pars, quæ foro imminet ardua, non accliuis, ut nunc. Insuper quid opus erat Tulliæ ab Esquilijs in forum Strepsiadis carpento inuehi, ut mox ad Curiam, quæ ipsis Esquilijs erat propior, reuerteretur, quo uirum Regem appellaret? Quod si forum sub ea rupe fuit, ibidem etiam lacus Curtius fuit. Nam Var. tradit in medio foro, antè, quã Cloacæ essent factæ, fuisse. si ita est quomodo Curtius, qui in prima acie prope Iouis Statoris templũ uersabatur, urgẽtibus Romanis potuit se se in eum lacum inijcere, qui à tergo sui exercitus longe erat relictus? Nunquid Pegaseo equo insidebat? qui supra aciem Sabinorum transuolarit? Ideo cum constare non possit, ut lacus Curtius ibi fuerit, & Palatium, quod auctore Suet. Caligula ad forum usq; promouit, stultũ sit eousq; promotũ (Nã uiam Nouam, Vicumq; Tuscũ interscindisset, aditumq; in circũ Max. interclusisset, et Iouis Statoris tẽplũ longe ab ipso distans inueniretur) Streps. concedat oportet, neque in cõualle, neq; eo in loco forum fuisse, sed ubi nos dicimus. idque probatur etiã hoc argumento, uel maximo, quod in hortis columnæ Maeniæ adiacentibus hoc anno. 1553. repertum est marmor, in quo sculpta est imago Curtij pilo, et scuto armati, equòq; insidẽtis: sub cuius pedibus iacet lacus et cãna ijs herbis, quæ in huiusmodi locis nasci solent, repletus. Qui lacus cum esset in medio foro, ut modo Var. auctore dictũ fuit, apparet ipsum Strepsiadem de ipso Foro omnia absurda balbutire, sicut de via Sacra. quã à Carinis ad Arcum Titi oblique deducit, eiusq; partẽ esse contendit, quam nos Comitium & Forum esse dicimus. Ad huius falsam opinionem refellẽdum, quorundam locorum situm antiquum, ut ostendamus, oportet, præsertim quod hoc facit ad corroborandum quæ dicta sunt de foro, & intelligendũ Varronis uerba, quæ aliter intelligi non possunt. Sciendum igitur, quòd ubi nunc est ædes Diuæ Mariæ Nouæ antiquis temporibus fuisse montẽ Palatio iunctum Romuleum appellatum, quod in eo Curiæ Romuli ædificatæ essent, à quo monte per cliuum, quem Var. ait esse priorem eunti à foro, olim, ut etiã nunc, descendebatur in Comitiũ & Forũ (& hoc modo in medio loco Capitolij, & Palatij Diony. de foro locutus uideri potest) cuius rei argumentum inter cætera est Arcus Titi Imp. qui nisi fuisset in altiori loco, totus penè obrutus esset, ut est obrutus Septimij Arcus longo tempore post excitatus. Via autem Sacra à Carinis initiũ habens recta ad prædictam ædẽ directa relinquebat à sinistra Solis et Lunæ templũ, quorũ magna pars extat adhuc: postea per ipsum cliuum descendens Comitio, foroq; iungebatur, licet esset humilior (nam ab ea in ipsum Comitiũ, & forũ per gradus erat ascẽsus, ut testatur Liuius his uerbis. Statua Acij capite uelato, quo in loco acta res est, in Comitio in ipsis gradibus ad læuam Curiæ fuit, quã Statuã Diony. in foro fuisse tradit) ac ita angusta, ut auctore Var. pars ipsius uulgo minus esset nota. Quã latam, spaciosam facit Streps. Hos autẽ gradus, & pauimentum Fori detexit superioribus annis Gentilis Delphinius patricius Romanus antiquorũ locorum diligens inuestigator. Ex quo nulli dubiũ esse potest, quin forum hac urbis parte institutum fuerit. Quod autẽ Plut. in Cic. uita scribit initiũ uiæ sacræ prope Iouis Statoris tẽplum fuisse, non propterea à Varrone dissenti: quia huius uiæ duo erant initia: unum à Carinis, & alterũ à domo Regis Sacrificuli, ut tradit Sex. Pom. Sed sũma Sacra uia, de qua frequens est

DE PRAENOMINE, NOMINE, ET COGNOMINE,

B. MARLIANO AVCTORE.

VM in hominum appellationibus scriptores antiqui usi sint aliquando solo prænomine, uel nomine, uel cognomine, ac interdũ horum altero cum ipso prænomine, sæpéq; cognomen gentilicio nomini præposuerint, et ex huiusmodi uocum uarietate maximam de his, non modo inter grammaticos, sed etiam inter doctiores uiros contentionem ortam esse animaduertimus, eósq;, qui nostro tempore Consulum chronologias scriptitarunt, loco prænominis gentilicio, aut cognomine aliquando perperam usos esse: ad omne dubium, omneḿq; errorem tollendum operæpreciũ me facturum sum arbitratus, si nonnullas, quasi regulas, seu obseruationes, quas ex uarijs inscriptionibus lapidibus scalptis, & præsertim ex ijs, quibus in Foro Romano nuper repertis, magistratuum nomina perpetua serie continentur, obseruauimus, in mediũ adduceremus. Ex quibus unumquodq; horum discerni, ac infiniti propemodum errores apud uarios auctores emendari poterunt. Sed priusquam ad eas explicandas accedamus, uidendũ est, qui sit ordo ipsius prænominis, nominis, atq; cognominis, et utrum agnomen inueniatur, ac quædam alia ad totam rem explicandã non inutilia. interiḿq; hoc utar exemplo, P. CORNELIVS SCIPIO AFRICANVS AEMILIANVS. *In hoc exemplo omissis longis uerborum anfractibus, & ijs quæ à Plut. in uita Coriolani, & C. Marij perperam traduntur, assero, Publium esse prænomen, Cornelium nomen, quod erat familiæ proprium, quod & gentilicium appellatur, cætera omnia esse cognomina. Quod ita esse patet ex ordine eorum, quos dixi, magistratuum. Nam prænomen, primum obtinens locum, unica litera, uel duabus, aut ad summum tribus ferè semper scribitur: post ipsum sequitur nomen gentilicium. & quia id commune est cuiusq; familiæ, adijcitur solum patris, et aui prænomen, mox filij cognomen, ut* T. MANLIVS. T. F. T. N. TORQVATVS. *Quòd autem nomen, quod gentiliciũ appellari diximus, post prænomen sequatur, Cic. ad Atticum sic testatur. De Eutychide gratum, qui uetere prænomine nouo nomine T. erit Cæcilius. Quibus uerbis Cic. ostendit sibi gratum esse, quòd Atticus suum prænomen, atq; auunculi nomen seruo Eutychidi imposuerit, atq; T. Cæcilium appellarit. In qua serui appellatione animaduertendum est, Eutychidem in cognomen fuisse uersum, Quemadmodum etiam infra de Cæcilio Statio dicemus. Et de Q. Fabio Dionysio inter nomina libertinorũ apud arcum Septimij Imp. reperta hoc exemplũ legitur.* Q. FABIVS DIONYSIVS. *Quòd aũt non sit aliud nomen proprium familiæ, aliud gentilicium appellatũ, tum ex ijs, quæ dicta sunt, satis constat, tũ etiã ex uerbis Cornelij Nepotis, qui in uita Pomponij Attici inquit. Sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorũ uirorũ propagines possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatim in alijs libris, ut M. Bruti rogatu Iuniã familiam à stirpe ad hanc ætatem ordine enumerauerit. Brutum, de quo meminit Cornelius, cognomen esse patet hoc exemplo ex dictis magistratuũ inscriptionibus sumpto.* C. IVNIVS. C. F. C. N. BRVTVS. *Cum igitur post prænomẽ Iunius familiæ nomen sequatur, deinde Brutus cognomen, fateri oportet Iuniũ esse nomen, quod proprium dicitur. proprium dico non unius uiri, sed totius familiæ. M. etiam Antonius ad Cic. scribens hoc idem innuit, cum inquit. Patere obsecro te pro rep. uideri gessisse simultatem cũ P. Clodio patre eius, non contempseris hanc familiã. uidelicet Clodiorũ. De agnomine uero mihi planè constat, nullum apud idoneos auctores inueniri. Quod .n. aiunt Cic. secundo de inuentione dixisse. Nomen autem cũ dicimus cognomen quoq;, et agnomen intelligatur oportet. Id uocabulũ agnomen; non fuisse à Cic. scriptum, eius rei satis efficax argumentum est. quòd multi manu scripti libri id nõ habent, neq; alibi apud ipsum Cic. neq; apud alios probatos auctores inuenitur. eius præterea uocis significatum, ut recte nõnulli animaduerterunt, potius, gentilicio nomini, quàm cognomini, uim uerbi intuentibus, conuenire uidetur. ut sit, agnomen quasi ex eadem agnatione. Ipse etiam Cic. non semel dixit Scipionem cognomento Africanum: quod post Scipionis cognomen ei inditũ fuit, quòdq; ex istorum opinione agnomentum, non cognomentum dici oportebat. Macrobius item in nostrã sententiam sic inquit. Non aliter dicti Scipiones, nisi quod Cornelius, qui patrem luminibus carentem pro baculo regebat, Scipio Cognominatus, nomen ex cognomine dedit. Nec mirum si ex cognominibus nata sunt nomina, cùm contra, & cognomina ex proprijs sint tracta nominibus, ut ab Aemilio Aemilianus. Gellius item ait, Catoni Censorio natũ esse filium cognomento Solonianum: quod illi fuit à Solonio patre matris datum. Appellabatur igitur M. Porcius Cato Soloniannus. His exemplis constat Aemilianum, Africanum,*

Solonianum non agnomina, sed cognomina appellari. Qui autem uolunt Africanum esse agnomen, dicant quæso, Aemilianus deinde quo uocabulo nominabitur? Quod autem Macrobius ait, ex nominibus cognomina deduci, intelligendum id fieri, cum quis per adoptionem in alienam transit familiam, & proprium fit uelut appellatiuum, ut Octauius Octauianus. hinc legimus in serie Consulum duos fratres simul Coss. fuisse. exemplum subieci.

L. MANLIVS. L. F. L. N. ADINVS. FVLVIAN. Q. FVLVIVS. Q. F. M. N. FLACCVS HEI. FRATRES. GERMANI. FVERE.

Fuluius enim à L. Manlio adoptatus, retinens nomen gentilicium, Fuluianus cognominatus est, in alienamq; familiam cùm transisset, potuit cum Q. Fuluio fratre Consulatum obtinere. Propria aūt nomina non solum, ut ait Macrobius, ex cognominibus, sed etiam ex prænominibus in us finitis fieri, testimonio est Sextius nomen familiæ à Sexto deductum, et Quinctius à Quinto, Titius à Tito, Marcius à Marco, Postumius à Postumo, Aulius ab Aulo. Quibus interponitur I ut gentiliciorum nominum regula seruetur, & alterum ab altero discernatur. Iam uero ad eas, quas supra diximus, obseruationes transeamus. ℭ Prænomina apud priscos XVI. esse inuenio. IX. in ius, & VII. in us desinentia. Ea hæc sunt.

AP.	Appius.	N.	Numerius.	A.	Aulus.	Q.	Quintus.
C.	Caius.	P.	Publius.	CN.	Cneus.	SEX.	Sextus.
L.	Lucius.	SER.	Seruius.	D.	Decimus.	T.	Titus.
M'.	Manius.	SP.	Spurius.	M.	Marcus.		
TI.	Tiberius.						

TI. in familia Coruncaniorum, Corneliorū, Claudiorū, Villiorum, & Semproniorum in omnibus ferè codicibus per solum T perperam scriptum inuenitur. Sed quod diximus prænomina XVI. tantum esse, de ijs prænominibus intelligas uelim, quæ in frequentiori usu erant. Nam Agrippa, Cæso, Vopiscus, Volusus, Postumus, Vibius, Opiter, Volero licet prænomina quandoq; uideantur, tamen aut singularia sunt, aut non ante Imperatorum ætatem in usu erant. Vibius in monumentis antiquis modo prænomen, modo uerò gentilicium inuenitur. Mamercum autem Oscum fuisse prænomen, & Tallū Sabinum, auctor est Sex. Pom. Idem ait, Quintiporem, Marciporemq; seruilia esse nomina à prænominibus dominorum deducta, Numamq; Pompilium, atq; Tullium Hostilium binomina. Sed quòd Numerius sit prænomen, asserit Var. secundo analogiæ ubi ait esse Marcum, & Numerium, at Marcam, & Numeriam non esse. Sex. Pom. innuit Numerium familiæ Fabiorum peculiare prænomen fuisse. Sic enim inquit. Numerius prænomen nunquam antea fuisse in patritia familia dicitur, quamuis Fabius, qui unus post sex et trecentos ab Etruscis interfectos superfuit, inductus magnitudine diuitiarum uxorem duxit Otacilij, ut tum dicebatur, filiam: ea conditione, ut qui primus natus esset, prænomine aui materni Numerius appellaretur. Inuenio tamen Numerium, primamq; huius nominis literam etiam in alijs familijs prænomen esse. Illius exemplum est apud Cic. secundo ad Atticum ubi inquit. Numerium Numestium libenter accepi in amicitiam: huius in serie Consulum huiusmodi. L. SEXTIVS. SEX. F. N. N. SEXTIN. LATERAN. ubi an prius N pro Numerio sit positum, in medio relinquo. Quod Manius item sit prænomen Var. quinto de lingua latina ostendit his uerbis. Cōmentarium indicat uetus inquisitionis M. Sergij Manij filij Quæstoris. Quod prænomen à Marco distinguitur sola apostrophe, hoc modo M'. Et Manium significare ex eo conijcimus, quod apud Gelliū, et Cic. de Sen. Manius Curij Dentati prænomen omnibus suis literis scriptum, in eiusdem Curij triumpho, hoc modo M'. scalptum est. Sciendum est autem quòd apud priscos nullum ferè prænomen integra dictione scribebatur, ne inter ipsum, & nomen gentilicium dubium oriri posset. Sed de prænomine hactenus. ℭ Gentilicia autem nomina in ius semper desinunt. Imperatorum tamen ætate hanc regulam nō iugiter seruatam esse non nulla sunt exempla, & in serie Consulum hoc. C. Norbanus Flaccus, cuius nomen gentilicium non in ius, sed in us terminatur. Sed multo plura à consuetudine Latini sermonis dissona paulatim inualuisse uidētur, postquàm ex barbaris etiam nationibus Imperatores creari cœperunt. Nam multa hominum turba ex eisdem regionibus, ex quibus ipsi Imperatores originem ducebant, in urbem confluente, illius commercio linguam latinam contaminatam, & in barbaram propemodum uersam esse, multis argumentis intelligi potest. & Sex. Pom. his uerbis testatur. Latine loqui à Latio dictum est, quæ locutio adeo est uersa, ut uix ulla pars eius maneat innoxia. Quanq̄ quædam, quæ aliter quam in ius terminantur, cognomina fuisse nō abnuerim. Quæ cum in quibusdam familijs in frequentiori usu essent, quàm gentilicia, pro proprijs nominibus sunt habita. ut M. Agrippa, cuius proprium nomen erat Vipsanius, ut testatur Cornelius Nepos in uita

Pomponij Attici. ¶ Cognomina autem multiplicem habent desinentiam, ita tamen, ut nullum in ius desinat, præter Pius in familia Metellorum, in quo uerbo I necessariò mansit, ne si esset elisum, aliud significaret. Nam & Statius, quod interdum cognomen inuenitur, seruile id nomen est. Gellius, Statius inquit, seruile nomen fuit. pleriq; apud ueteres serui eo nomine fuerunt. Cæcilius quoq;, ille comœdiarum Poeta inclytus, seruus fuit: & propterea nomen habuit Statius. sed postea uersum est quasi in cognomentum, appellatusq; Cæcilius Statius. Hoc idem asserit etiam Cic. ad Att. sic inquiens. De Statio manumisso, & nonnullis alijs rebus angor equidem, sed prorsus occallui. Cognominum autem desinentiæ tot sunt, quot sunt prænomina. Quæ sunt hæ. a ut Nasica. i ut Frugi. o ut Labeo. as ut Laenas. es ut Gurges. ar ut Cæsar. is ut Maluginensis. er ut Pulcher. or ut Cursor. ex ut Caudex. ox ut Venox. us ut Geminus. os ut Nepos. ix ut Felix. on ut Serapion. ns ut Aruns. en ut Cornicẽ. Quod singulare uidetur, ut etiam diximus de quibusdam prænominibus. Cognomina autem solo casu fieri ait Macrobius his uerbis. Nec honor, nec iniuria, sed casus facit hæc nomina. Fuere autem etiam uiri Consulares qui cognomine carebant, ut TI. Coruncanius, Q. Opimius, C. Marius, pluresq; alij. Tamen patricij, ut plurimum, unum obtinebant: multi etiam duo, ut L. Manlius, Vulso, Longus. Nonnulli etiam tria adepti sunt, ut de Scipione supra exemplum habetur. Cognomina in filios, nepotesue transiuisse testatur Cic. in somnio Scipionis ubi inducit, Africanum superiorẽ inferiori loquentem his uerbis. Carthaginem hoc biennio Cos. euertes, eritq; cognomen hoc tibi per te partum, quod habes adhuc hæreditarium à nobis. Et Gellius. Posteri, inquit, eius Torquati sunt cognominati ab hoc T. Manlio. Cognomines autem dicuntur, qui eiusdem sunt nominis. auct. Sex. Pom. Idem ait fœminas quoq; prænominibus esse appellatas, testimonioq; esse Cæciliam, & Tarraciam, quæ ambæ Caiæ solitæ erãt appellari, Item Luciam, et Titiam. Postea tamẽ ita discerni cœpere, ut prima nomine, uel cognomine familiæ appellaretur, ut Clodia, Flauia, Attica. Secunda, et Tertia ex ordine nascentium numero discernerentur. Propterea Var. secũdo analogiæ postq̃ ostendit in seruis gentilicia analogiæ non subesse, subdit. In nostris nominibus, qui sumus in latio, & liberi necessaria, atq; ibi apparet, ac dicitur Terentius uir, Terentia fœmina, Terentium genus (tertium genus legendũ puto) in prænominibus non fit item, quod ad hæc instituta ad usum singularia, quibus discernerentur nomina gentilicia, ut à numero Secunda, Tertia, Quarta: in uiris, ut Quintus, Sextus, Decimus. Sic ab alijs rebus, cum essent duo Terẽtij, aut plures, discernẽdi caussa, ut aliquid singulare haberent, notabant. Forsitan ab eo, qui mane natus diceretur, ut his Manius esset, qui Luci Lucius. I. quibusq; cùm item cecidisset fœminis proportione appellata declarant prænomina antiqua Mania, Lucia, Posthuma. Hactenus Var. Cur autem non dicatur Secundus Fabius, Tertius Fabius, Quartus Fabius, ratio uideri potest, quod hæc nomina discernendi, caussa fœminis iam attributa erant. Nam in uiris sequitur Quintus, Sextus, Decimus. Cur non Septimus, Octauus, adhuc quæro. Macrob. etiam fœminas numero distinctas fuisse innuit his uerbis. Equidem quo melius emptum sciatis comparauit Seruilia hunc fundum Tertia deducta. Filia enim Seruiliæ erat Iunia Tertia M. Iunij Bruti soror, & Crassi uxor. Liuius, Calpurnius Piso, inquit, necatus à Quarta Hostilia uxore dicebatur. Si duæ tantum erant, una maior, minor altera dicebatur. ut Octauia maior, Octauia minor. At si ex diuersis parentibus natæ eiusdem erant nominis, non numero, sed patris cognomine discernebantur. ut Liuia Rutilia, Liuia Drusilla, Liuia Augusta, Liuia Horestilla. Sin duæ, uel etiam plures idem nomen, et cognomen habebant, discernendi caussa aliquod singulare adijciebatur, ut tandem scires, quam te intelligere opporteret, ut Cæcilia Q. Cretici filia Metella Crassi, hoc est, Cæcilia uxor Crassi, & Q. Cæcili Metelli filia. Crassi autem adijcitur, quia fuit etiam Metella Pompei, Sullæ, & Lentuli, de qua meminit Cic. ad Att. Fuere autem fœminæ nonnullæ quæ cognomen habuere, ut Liuia Medullina, cui cognomen Camillæ erat, ut testatur Suet. in D. Claudij uita. Et Metellus Celer Clodij sororem habuit uxorem, cui cognomen Quadrantiæ inditum fuisse, scribit Plut. in uita Cic.

Pag. 1. uer. 46. ex cognomine posteris dedit. uer. 49. Solonianus.

T

¶ Quoniam in titulis hoc uolumine citatis sæpe inuenitur unica litera, uel syllaba dictionis integræ significatum habere, ne Lector in ijs hæsitet, illorum interpretationem hic apposuimus.

8. IMPP. Imperatoribus.
DD. Dominis.
DD. Dedicauit, uel dono dedit.
NN. Nostris.
AVGG. Augustis.
V.C. Viri Clarissimi.
D.N.M.Q. Diuino numini maiestatique.
9. TI. Tiberius.
AVG. Augusto.
F. Filius.
CAISAR. Cæsar ai pro ae.
PONT.MAX. Pōtifex Maximus
TRIB.POT. Tribunicia potesta(te.
IMP. Imperator.
COS. Consul.
P.P. Pater patriæ.
PROCOS. Proconsul.
10. FIL. Filio.
26. FAC.CVR. Faciundū curauere.
29. AVG. L. Augusti libertus.
CVR. Curatoribus.
AED.CVR. Aediliū Curulium.
FL. Flauij.
S.C. Senatus Consulto.
35. D. Diuo.
39. L. FIL. Lucij Filij.
41. PRAEF.VRB. Præfectus vrbis.
IVD. Iudicans.
53. ARABIC. Arabico.
ADIABENIC. Adiabenico.
PARTH. Parthico.
55. C. IVL. Caius Iulius.
63. NVM. DOM. AVG. Numini domus Augusti.
S.P.D.D. sumptu proprio, uel publico dedicauit.
68. P.F. Pio felici.
VOTIS.X.VOTIS.XX. Votis decennalib. Votis vicennalib. Augustus VII. Cos. ut monarchiæ suspitionē à se amoueret, inter alios honores à .S.P.Q.R. delatos, Cōsulatū per annos decē admisit, quibus præteritis in alios decē ei prorogabant, ita ut ex decēnio in decēniū perpetuus esset Cos. Decimo ãt quoq; anno quædā sacra, et festa fiebāt, quæ decēnalia dicebātur, eáq; secūdo decēnio instaurata rursus decennalia appellabātur. Auct. Dion. Cōsuetudinē deinde inualuisse; ut secūdo decēnio vicēnalia nūcuparētur superius exēplū ostēdit.
75. D. M. Dijs Manibus.
DESIG. Designatus.
77. P.COR.P.F. Publius Cornelius Publij filius.
83. BRIT. Britanicus.
CENS. Censor.
88. MI. Miles.
89. PRIVAT. Priuatus.
92. CL. Claudij.
93. GER. Germanico.
L. F. Lucij filio.
AEDIL.PL. Aedili Plebis.
97. I.F. Iulij filius.
REDAC. Redacta.
100. CAES.N.SER. Cæsaris nostri ser(uo
S.F. Sacris faciundis.
105. R.R. Reiectis ruderibus.
PROXIM. CIPP. proximi Cip(pi.
PED. Pedes.
108. C.F.CVR.VIAR. Cai filius curator viarum.
209. TRIVMF. Triumphator.
ALAMANN. Alamannicus.
GOTHIC. Gothicus.
113. F. fecit.
115. ANN. Annis.

BARTHOLOMEI MARLIANI EQVITIS D. PETRI VRBIS ROMAE TOPOGRAPHIA.

DE ORIGINE VRBIS. CAP. PRIMVM.

QVONIAM in hac urbis descriptione de quibusdam locis, & ædificijs ante urbem conditam excitatis, nonnunquam erit dicendum: opere precium fore arbitramur, etiam de illis populis, & regibus, qui tūc deinceps hanc tenuere regionem, quàm paucis fieri poterit, loqui. Sic.n.fiet, ut primum à quibus ædeficia posita fuerint, melius intelligamus: deinde à quàm paruis initijs urbs Roma originem traxerit, ad eamque creuerit magnitudinem, ut nihil illi par, aut secundum, in toto orbe terrarum inueniretur. Romanæ igitur urbis regionem Siculi primi omnium tenuere: antea uero habitata ne fuerit, an deserta, nihil est quod affirmare possimus. Mox Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, illis expulsis, locū occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thessalia, admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis fuere. Permanserunt autem in his sedibus usque ad bellum troianum, priscam illam Aboriginum appellationem seruantes. Horum autem regem Saturnū fuisse memorant: qui cùm Cretæ imperaret, habens cū Ioue filio de agris contentionem, bello expulsus, in Italiā uenit, & cùm cultum uinearū, & falcis usum Ianū docuisset, ab eo in partē imperij est admissus. Cœterum Iano defuncto ad eum solum imperium peruenit. Annis deinde sexaginta ante res troianas, ferunt Arcades ex urbe Palantio exeuntes, sedemque duce Euandro quærentes, in hunc locū, ubi nūc Roma est, delatos, à Faunoq; Aboriginū rege, & benigne susceptos esse, & agri portionem accepisse: illòsque, colle haud procul à Tiberi electo, struxisse castellū, Palantiùmque à metropoli eorum in Arcadia appellasse: paucis uero annis interpositis, aliam classem græcā, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem: ex hisque quosdam missionem ab eo precatos, in colle, qui tūc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos Peloponenses: &, qui ex Elide profecti fuerant, Phanetas, & Epios fuisse comperio. Quibus nullum erat amplius desyderium reditus, euersa eorum patria ab ipso Hercule. Hi aliquādiu rem suā separatim administrarūt. Cœterū haud ita multo post uictū, leges, sacra cū Aboriginibus cōferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secūda uero ætate, post Herculis profectionem, Latino ex filia Fauni regnāte, Aeneas in Italiā uenit: qui cùm statim prælio fuisset exceptus, in aciēmq; iam exercitū duxisset: ad colloquiū à Latino fuit uocatus: in quo tantam sui admirationem præbuit, ut in societatem imperij receptus, Lauiniaque ei in matrimonium data, gener ascitus sit. Hic deinde Aborigines, Troianòsque communi nomine Latinos nominauit. Post hæc utriusque bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit: in quo Turnus, & Latinus occubuere. Quare Aeneas soceri regnum suscipiens, quarto imperij sui anno, in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, è uita migrauit. In cuius locum Ascanius eius filius succedens, trigesimo anno post Lauinij constitutionem, Albā cōdidit. Anno deinde octauo & trigesimo, eo mortuo, Syluius eius frater, post mortē Aeneæ ex Lauinia natus, imperium accepit, cùmque undetriginta imperasset annos, Aeneæ Syluio filio illud reliquit: hic uero post unum & triginta, Latino Syluio: Latinusque post quinquaginta, Albæ: qui undetriginta illud tenuit. Post eum Athys quatuor & uiginti regnauit annos: deinceps Capys duodetriginta: inde Capetus tredecim, & Tiberinus postea octo. Huic succedens Agrippa quadraginta regnauit annos: Romulus deinde undetriginta: post hunc triginta & septem Auentinus: qui Procæ imperiū ipsum per manus tradidit. Hic uiginti & treis imperauit annos, Amuliùmque, &

Numitorē ꝑcreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnū, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupās, Rheā eius filiā, ne quis uindex regni ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotē fecit, quæ duos pueros incerto stupro conceptos enixa est: quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini romanæ prospiciens, eos lupæ alendos obtulit: quæ cùm sæpius ad paruulos, ueluti ad catulos, reuerteretur, rem Faustulus pastor animaduertit, subtractósque feræ Accæ uxori nutriēdos dedit. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Romo siue Romulo fuere. Adultis inter pastores de uirtute quotidiana certamina uires, & pernicitatem auxere. Igitur cùm Latrones à rapina pecorum frequenter summouerent: Remus ab his captus regi offertur, criminique ei datur, quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in ultionem Numitori traditur: qui adulescentia iuuenis permotus in suspicionem expositi nepotis adducitur: & cùm eum nunc lineamētorum filiæ similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Faustulus cum Romulo superuenit: à quo cognita origine puerorum, facta inter ipsos coniuratione, Amulium interficiunt: Numitorique auo regnum restituunt. Sequenti uero anno regni Numitoris quadringētesimo trigesimo secundo (ut tradit Cato) post Ilium captum, XII. Cal. Maias Romam, ubi expositi fuerant, condiderunt. Et quanquā, ut de tempore, ita de conditore, mira inter scriptores uarietas existit: communis tamen opinio est, Romulum Martis filium urbis auctorem fuisse. Vnde Cic. Principio inquit, urbis parens Romulus non solum auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Romulum autem, non Remū, urbi nomen dedisse ferunt: quia captatis auguriis Remus prior sex uultures uidit: Romulus mox duodecim. Que res, cùm unus tempore, alter numero certaret: bellum creauit: in quo extincto Remo, Romulus à se Romam denominauit.

Si hāc figuram, & sequentes, secundum naturalem prospectum attollere uoluissemus: contigisset ut omnibus partibus montium, una excepta, occultatis, ædificia in suo situ locari nō potuissent. Quapropter cùm melius putaremus utilitati omnium esse consulendum, quam inani pictura quosdam oblectare: figuras ipsas planas posuimus: curauimus tamen latera montium secundum illorum altitudinē ita inumbrare, ut cōualles ab ipsis facile distinguantur.

¶In hac figura, atq; in maiori, propriùm cuiusque loci situm ibi esse intelligo, ubi prima eius dictionis litera collocata est. Neq; puto admonendum esse lectorē, in Diuorū nominibus templi nomen sub intelligi,

Cu. Ro.	Curia Romuli.
Cu.Hosti.	Curia Hostilia.
Carment.	Carmentalis.
D,	Domus.
F. Ro.	Forum Romanum.
Phe.	Pheretrij.
Ru.	Ruminalis.
S.	Sepulcrum.
Statoris.	S.Iouis.

De urbe Romuli. Cap. II.

VRbis nouæ figuram quadratam Romulum designasse auc. sunt Plut.& Diony. Sed ut de forma, certa est opinio apud scriptores, ita de ambitu, quibùsue terminis finiretur, incerta, & uaria. Liuius enim refert, Romulum montem Palatinum primum, in quo erat educatus, muniuisse, & Gellius, antiquum pomerium eiusdem montis radicibus terminatum: quorū opinioni recte quadrat quod ait Cor. Tac. Capitolium, Romanùmque forum à Tatio Sabinorum rege urbi additū, cuius uerba sunt hæc. Initium igitur, & quod pomerium Romulus posuerit noscere, haud absurdum reor. Igitur à foro Boario, ubi æreum tauri simulacrum aspicimus: quia id genus animaliū aratro subditur, sulcus designandi oppidi cœptus: ut magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatijs interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi: mox ad Curias ueteres, tum ad sacellum Lariū, forùmque Romanum, Capitolium, nō à Romulo, sed à T. Tatio additum urbi creditur. Quibus uerbis conijcimus, Tatium deducto muro à saxo Carmentali in occasum, ad uiam quæ nunc haud procul abest à Tiberi: inde ad circi Maximi partem extremā, ubi fuit ara Consi: cōuersòque mox in ortum æstiuum, parū ultra amphitheatrū Titi, hìncque ultra forum Neruæ, & tandem ipsum murum cū altero cornu Capitolij coniungentem, Capitolium ipsum, & Palatinum mōtem inclusisse. Huic tamen opinioni minime uidetur assentiri Strabo, cùm inquit. Prisci nanque Capitolium, collemque Quirinalē sic muniere muris: ut uenientibus aliunde exterius facilis foret ascensus: adeo ut T. Tatius primo aduentans incursu locorum potitus sit, cum raptarum uirginum ulcisceretur iniuriā. Nam si ante Tatij aduentū colles hi muniti fuerunt, non oportuit ab alio, quàm à Romulo, munitos esse. Hoc idē innuit Diony. cum inquit. Romulus, & Tatius urbem statim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcientes: Quirinum, & Cœliū, separātésque habitationem alter ab altero in proprijs locis utrique uitam agebant: Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium palatio propinquum: Tatius uero Capitolium, quod ab initio cœperat, & Quirinalem rupem. Si igitur ante Sabinorum bellū urbs Romuli cum Palatini mōtis radicibus terminos habebat: in amplificatione ab ipso Romulo, & Tatio facta, Capitolinus mons propius Palatio, quàm Quirinalis, existēs, addi prius fuerat necesse. Adde & illud. Quod ipse mons Palatinus quadratam nō constituisset formam: qualem fuisse à Ro-

mulo positam demonstratum est. Iccirco cum cõstans sit opinio, Carmentalem portam ad radices Capitolij sitam, in noua urbe à Romulo cõprehensam: Liuiusque in eiusdem urbis ampliatione post Romulum quid, quòue tempore additum sit commemorans, nullam de Capitolio, tanquam de primæ urbis parte, faciat mentionem, existimamus urbem à Cor. descriptam, T. Tatio falsò attributam, Romuli esse monimentum. nec obstat quod idem Liuius dicit, Romulum primum Palatinum, in quo erat educatus, muniuisse: in eo.n.uerbo, primum, uim esse hanc opinor, ut munito prius Palatino, urbem condiderit. Seruius autem gram. ait, alios dicere Romulũ septem colliculos ab initio inclusisse: alios uelle hos ipsos, qui nũc sunt, à Romulo inclusos, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata sunt postea: at uerisimile non fit, pastores rebus adhuc angustis tantum campum in tanta hominum paucitate esse complexos, cum Plut. uelit mille domos tantum fuisse: Dionysiùsque non plures tribus peditum millibus, & pauciores equitibus trecentis ipsis urbis conditoribus affuisse.

De portis urbis Romuli. Cap. III.

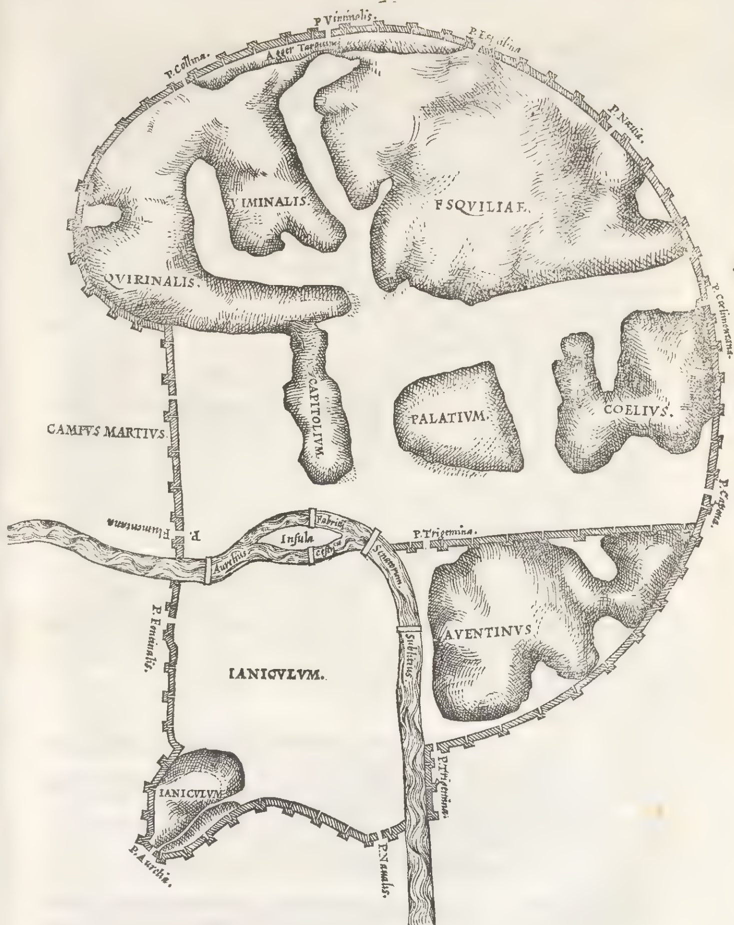
VRbem treis portas habẽtẽ Romulus reliquit: aut (ut plurimis tradentibus credamus) quatuor, inquit Plin. Sed earum nec nomina, nec locum ponit. Qui uero treis tantũ à Romulo relictas fuisse ferunt: eas Carmẽtalẽ, Romanã, & Pandanã appellarũt: Carmẽtalẽmque à matre Euandri, sitã sub Capitolio, inter saxum tarpeium, & Tiberim: & uersus circũ Flaminiũ, ut inquit Sex. Rufus. Liuius.n.septimo bel.pu.loquens de uico Iugario clare docet, Carmẽtalẽ sub Capitolio fuisse: sed clarius Plut.in uita Camilli: aa Carmẽtalẽ, inquit, portã Põtinus cõtẽdit, ut quid ageretur, p silentiũ specularetur: nam huic maxime directo Capitoliũ incumbit: idẽ docet Solinus, his uerbis: Pars infima Capitolini mõtis habitaculũ Carmẽtæ fuit: ubi & Carmentale fanũ nunc est, à qua Carmẽtalis portæ nomen est: eodẽ modo Sex.Pom. qui templũ Iani fuisse extra ipsam portam, apud theatrũ Marcelli, tradit. Huic aũt portæ Sceleratæ postea nomen fuit: quod ea egressi Fabij ad Cremerã, flu. ex lacu attingente syluas, nunc Bacchani nuncupatas, orientem, omnes interfecti sint: unde idem refert, religioni esse quibusdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani senatum haberi: quod & ea porta Fabij egressi essent, & in ea æde. S. C. factum. Romanam autem portam prope Titi amphitheatrum fuisse innuit idem auctor, cùm ait, Romana porta instituta est à Romulo in infimo cliuo Victoriæ: qui locus gradibus in quadraturam formatus est. Appellata est autem Romana à Sabinis præcipue, quod ea proximus aditus erat Romam. Sunt tamen qui Mutionem portam ibi extitisse dicunt: et quanquam Varro hanc in Palatio fuisse uult, potuit tamen accidere, quòd Romulus in urbis extensione Romanam denominauerit, quæ deinde à mugitu boum, qui per eam introducebantur, sortita sit nomen portæ Mutionis, relictæ in priori pomerio. Mugionem autem alteram ab hac fuisse significat Sex.Pom. affirmans appellatam à Mugio quodam, qui eidem tuendæ præfuit. Videndum tamen, ne apud Var. Mugionis sit legendũ, à mugitu: Mutionis uero apud Sex.Pom. à Mutio eius portæ custode. Pandanæ autem meminit idem Var. nam cũ probasset Saturnium oppidum fuisse prope Saturnium mõtem, sic sequitur. Eius uestigia nunc manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta, quam Iunius scribit ibi, quam nunc uocant Pandanam: quæ ultima uerba innuunt, Pandanam fuisse à Romulo constitutam eo in loco, ubi prius in Saturnio oppido fuerat Saturnia. Ex quibus uerbis conuincimus, Pandanã portã non alibi, quàm in Velabro sitam: sic appellatam, ut scribit Sex. Pom. quia semper pateret. Propterea fortasse noui scriptores Liberã et dixere, quod liberũ aditũ in urbẽ iugiter præberet. Qui uero uolũt Romulũ quatuor urbis portas reliquisse, quartã, Ianualẽ nuncupatã, ad radices Viminalis fuisse dicunt. Quò cum Romuli pomerium (ut plerisque placet) non perueniret: hancq; Palatij portam fuisse dicat Var. credimus Romulum treis tantum instituisse portas: qui numerus, in urbe adhuc parua, publico usui satisfacere posse uidebatur. Hanc autem Ianualem ab euentu appellatam scribit Macrob. eius uerba apposui. Cùm bello Sabinorum, quod uirginum raptarum gratia

commissum est, Romani portam, quæ sub radicibus collis Viminalis erat, claudere festinarent: quia in ipsam hostes irruebant: postquam est clausa, mox sponte patefacta est: cùmque iterum, ac tertio idem contigisset: armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt: cùmque ex alia parte acerrimo prælio certaretur, subito fama pertulit fusos à Tatio nostros: quam ob causam Romani, qui tuebantur, territi profugerunt. cùmque Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex æde Iani per hanc portam, magnam uim torrentium undis scatentibus erupisse, multàsque perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida uoragine, deperijsse. Ea re placitum ut belli tempore, ueluti ad urbis auxilium profecto Deo, fores reserarentur. Piso etiam in annalibus memoriæ prodidit, Ianualem dictã ab Iano, & ideo ibi positum Iani signũ, & ius institutũ à Pompilio, ut esset semper clausa, nisi cùm bellum foret. Sed cum huius dei templa plura fuisse legamus: sciendum, quòd non unius modo, sed omnium fores tempore pacis claudebantur: aperiebantur autem, ut uisum est, bello instante. Quo autem nomine hæc porta prius uocaretur, non satis constat.

De uario urbis ambitu, Regum, consulùmq; tempore. Cap. IIII.

VRbe noua constituta, dum Romulus, quæ ad deorum religionem, hominùmque iura pertinere uidebantur, curaret: Romani interim alia, atque alia loca appetebant: ut urbs indies amplioribus cresceret munitionibus: cùm in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id hominum quod tum erat, munirent. Nam composito Sabinorum bello, & ex duabus una facta ciuitate, etiam hominum copia est aucta. Deinde Tullus rex euersa Alba, duplicatòque ex illius ruinis ciuium numero, Cœliũ urbi addidit, Esquiliàsque, auctore Liuio, auxit. Ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, uallibùsque adiacentibus, ac foro proximioribus domos struxisse. Capto deinde Politorio, omníque multitudine Romam traducta, Ancus urbem ampliauit: nouæque multitudini Auentinum concessit. Multis postea Latinis in ciuitatem acceptis, Ianiculum quoque urbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum facto: quiritiùmque fossam in planioribus urbis circunduxit. Tarquinio autem Prisco, qui urbem muro cingere parauerat, defuncto, eam curam Ser. Tullius suscepit, & Viminalem, Quirinalèmque quinque collibus addens, urbis ambitum ampliauit. Sed contra Liuium sentire uidetur Strabo, & Diony. quorum alter dixit, Quirinalem cum Capitolio, ac Palatio ante aduentum T. Tatij fuisse munitum: alter uero eundem Quirinalem, & Cœlium ab eodem Romulo, & Tatio urbi additum: ubi intelligas oportet, partem illam Quirinalis tantum esse munitam, quam iunctam Capitolio Traianus deinde, ut forum institueret, complanauit: et in hunc sensum Diony. uerba accipias uelim, uidelicet, Romulum, & Tatium illorum montiũ quasdam particulas addidisse, Tulliùmque regem maiorem postea ambitum esse cõplexum: id enim Liuius innuere uoluit cùm ait, Esquilias auxit: Nam si auxit, ergo pars ipsarũ intra urbem fuerat recepta: nulla.n. alia apparet ratio, qua dubium, quod ex uaria auctorum opinione oritur, tollere possimus. Sed ad rem redeamus. Muros urbis ruderibus, uilibùsq; structuris ædificatos Tarquinius Superbus primus cœpit saxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & usum amisisse uidentur: licet Carmentalis diutius suum retinuerit. Et cõstructio urbis Regum tempore ulterius non processit, non permittente numine, quanquam omnia circum urbem erant habitata. Nam cùm antiqui uellent urbis menia, quæ Collinam non excedebant portam, ad Miluium pontem usque producere, Aruspices prohibuere: quia nec licebat in urbe comitia facere, nec milites legere. Hinc Cic. xiij. ad Atticum. Sed casu inquit, sermo à Capitone de urbe augenda, à ponte Miluio: Tiberim duci secundum montes Vaticanos Campum Martium coædificari: Illum autem Campum Vaticanum fieri quasi Martium Campum. Hinc constat Campum Martium extra urbem extitisse: si-

cuti etiam oſtendunt uerba Appiani: Ait.n. Syllam ulterius progreſſum, in eo exercitũ, ante urbis portas, ſtatuiſſe. Quòd uero Liuius dicit, Ancum Auentinum nouæ multitudini conceſiſſe, non propterea eum intra pomerium recepiſſe ſignificat: nam primo decadis quintæ extra urbem fuiſſe oſtendit, ſic inquiens. Aediles extra portam Trigeminam, in Auentinum porticum ſilice ſtrauerũt: & Gellius extra pomerium: cuius ſunt hæc uerba. Habebat autem ius proferendi pomerij, qui Po. Ro. agro de hoſtibus capto auxerat. Propterea quæſitum eſt, ac nunc etiam in quæſtione eſt: quã ob cauſam ex ſeptem montibus, cum cœteri ſex intra pomerium ſint, Auentinus ſolus, quæ pars non lõginqua, nec infrequens eſt, extra pomerium ſit: neq; id Ser. Tullius rex, neque Sylla, qui proferendi pomerium titulum quæſiuit: neq; poſtea D. Iulius, cùm pomeriũ proferret, intra effatos urbis fines incluſerint. Huius rei Meſſala aliquot cauſas uideri ſcripſit. Sed præter eas omneis ipſe unam probat, quòd in eo monte Remus urbis cõdendæ gratia auſpicauerit, auèſq; irritas habuerit, ſuperatùſque à Romulo in auſpicio ſit. Iccirco inquit, omnes, qui pomerium protulerunt, montem iſtum excluſerunt: quaſi auibus obſcœnis ominoſum. Sed de Auentino monte prætermittendum non putaui: quòd non pridem ego in Elidis grammatici ueteris cõmentario offendi: in quo ſcriptum erat, Auentinum antea, ſicuti diximus, extra pomerium excluſum. Poſt auctore D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obſeruatũ. Diony. tamen commemorat, Ancum collem hunc modice editum, & in orbem ſtadia. XVIII. fermè complectentem, muro cinxiſſe: cui Gellium non aduerſari, ex uerbis Strabonis ſatis conſtat, qui ait: ne colles adeo muniti, eſſent incumbentia ſuperne tanquam caſtella, eum clauſiſſe: ea puto cauſa, quò multitudo, quam in ipſum capto Politorio traduxerat, ab hoſtili incurſione eſſet tuta: non ut obſeruaretur intra pomerij fines, aut urbis terminos. Ideo non dixit, urbi addidit, ſed muro cinxit. Cum enim eſſet malis auſpicijs ominoſus, non totus habitabatur, ſed uſque ad M. Valerij, & Sp. Virginei conſulatum erat publicus, ac ſyluarum plenus, ut idem Diony. prodidit. Menia autem urbis Regum tempore minorem, quàm nunc, orbem eſſe complexa, oſtendit idem Strabo, his uerbis. Quem quidem locorum defectum Seruius redarguit: nam ſuppleuit ipſe, adiecto Eſquilino colle, & Viminali. Ea uero loca aduentãtibus hoſtibus facile poterãt capi. Quocirca profundiore exterius ducta foſſa, & accepto ſolo ſtad. ſex aggerem porrexerunt ſuper foſſæ ſupercilio interiore, murùmque cum turribus è Collina porta uſque ad Eſquilinam impoſuerunt. Aggerem autem, de quo Strabo meminit, Tarquinij fuiſſe, infra oſtendemus. Foſſam uero eam dicit, quam Liuius quiritium appellat. Si igitur in eo aggere muri cum turribus excitati erant, non dubium eſt, ambitum urbis anguſtiorem tunc, quàm poſterioribus temporibus fuiſſe: ìd que clarius oſtendunt uerba illa: è Collina porta uſque ad Eſquilinam. Quod portarum interſtitium ſi nunc fueris dimenſus, non ſex, ſed potius quindecim ſtadiorum eſſe, inuenies. Poſito igitur altero pede circini in foro Romano, quod in urbis maioris figura eſt, ſi alterum ad dictum aggerem extenſum circunduxeris, urbis ueteris ambitum fermè deſcribes: niſi quòd ea non omnino orbicularis erat, ſed ut ſequens figura tibi demonſtrat.

De uario ambitu urbis sub Imperatoribus.
Cap. V.

POst Regum imperium urbs, ut numero ciuium, ita ambitu ualde creuit: tamen usque ad Syllæ tempora eius incrementi auctorem inueni neminem: neque ab aliquo uno, eodèmque tempore

per totius urbis circuitum menia dilatata opinamur: uerum ea tantum parte, quæ pro tempore addi magis opportuna, atq; necessaria uidebatur: quod ex Strabone conijcere posse uidemur. Postquam enim demonstrauit Ancum regem Cœlium, Auentinumque urbi addidisse, subiūgit. Colles enim adeo munitos extra muros illis permittere, qui incumbentia superne castella cuperent, nequaquam recte se habebat: totum etiam explere circuitum usque ad Quirinalem minime ualuit. Quantum autem ex uarijs rationibus colligere licuit, ante Claudij Imp. tempora à Capena porta, usque ad Collinam, menia sunt ampliata: deinceps ab ipso Claudio, recepto intra pomerium Auentino, translataque porta Trigemina eò, ubi nunc est, usque ad Tiberim. Et sic sequitur, quod ait Plin. Menia urbis suo tempore M. P. XIII. CC. fuisse complexa. Quæ mensura licet hac nostra sit plus minus stadijs X maior, tamen optime cōueniet, si perspexeris, quòd Amphitheatrum Statilij Tauri intra menia erat inclusum. Nam muri (ut ex uestigijs apparet) exterius producebantur, amplioresque, quàm nunc, fines habebant. Quòd autem quidam existiment Vopiscum, quia scribit Aurelianum muros urbis sic ampliasse, ut quinquaginta propè millia eorum ambitus teneret, à Plin. dissentire: mirum quod non animaduerterint: Vespasianum, & Aurelianum non eodem regnauisse tempore, cum CXC anni interfuerint. Eo magis ridiculum uidetur: quòd dum hoc dubium tollere conantur: Vopisci uerba peruertunt: & loco, murorum urbis, ambitum Romæ, substituunt: atque ex iureconsultorum definitione aiunt, Plin. per urbem intelligere partem tantum menibus clausam: Vopiscum uero: per Romam, etiam continentia ædificia. Sed hanc uerborum inuersionem ut concedamus: quid deinde est, ampliare Romam, secundum istos: Nempe hunc, atque illum locum ædificijs occupare. Verum ea non principis, sed priuatorum cura est. Quare arbitramur Aurelianum propagasse menia, hinc uia Flaminia ad portam nunc Primam appellatam, distantem ab urbe, secundum mensuram antiquam. M. P. VIII. Illinc per urbis directum, & extra portam, Latinam Flumentanæ oppositam ad totidem millia passus: Quæ utraque milliaria, si simul acceperis, diametrum perficies pas. ad XVI millia: cuius diametri ambitus erit, ut ait Vopiscus, M.P. quinquaginta. Neque tanta urbis amplitudo tibi sit admirationi: siquidem Suet. memoriæ prodidit, Neronem destinasse Hostiatenus menia promouere, atque inde fossa mare ueteri urbi inducere. Eutropius etiam scribit Aurelianū ipsum muris ualidioribus, ac laxioribus urbē sepsisse: licet, quantum ipsos muros promouerit, non exprimat. Verum quia menia à Barbaris sæpe alicubi sunt aperta, & demolita, posteriores inter instaurandum orbem minorem complexos esse: & quò minori impensa ea instauraret, ad fundamenta antiqua reduxisse, eaq; maiori ex parte super eisdem extare, opinamur. Quam opinionem attigit Strab. hūc in modum locutus. Addamus & illud: quòd qui etiam deinde ædificia quadam ex parte addiderunt, non sane potiora sua in potestate habuere: uerum iactis antea fundamentis seruierunt. Instaurata autem à nonnullis urbis menia nemini dubium est. Magnam uero partem Arcadium, & Honorium restituisse ostendit titulus in tiburtino lapide super portam nūc Ripæ incisus, qui est talis.

S. P. Q. R.

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO =
VICTORIBVS AC TRIVMFATORIBVS SEMPER AVGG.
OB INSTAVRATOS VRBI AETERNAE MVROS PORTAS AC TVRRES EGESTIS =
INMENSIS RVDERIBVS EX SVGGESTIONE. V. C. ET INLVSTRIS
MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE STILICHONIS AD PERPETVITA =
TEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT
CVRANTE FL. MACROBIO LONGINIANO. V. C. PRAEF. VRBIS D. N. M. Q. =
EORVM

Animaduertendum est autem, quòd uersibus illorum titulorum, quos propter nimiā longitudinem unico ordine, quemadmodum in marmoribus sculpti fuerant, paginæ latitudo non capiebat, in fine primi duas uirgulas opposuimus (ut in hoc titulo) quæ indicant sequentem uersum antecedentis reliquum

esse

esse. Item quòd si in eisdẽ titulis aliquid offenderis aliter scriptũ, quam nũc in cõmuni sit usu, ne illud, tanquam errorem, emendare cures: quia, ut in hoc uolumine scriptum, ita in saxis incisum, inuenitur. Cœterum Claudium pomerium propagasse testatur Cor. Tac. cuius uerba subieci. Pomerium auxit Claudius more prisco quo ijs, qui protulere imperiũ, & terminos propagare datur. Et quos tunc Claudius terminos posuerit facile cognitu, & in publicis actis perscriptum. Quòd pomeriũ propagarit, constat cum ex tabula ænea in Lateranensi basilica sita, cuius rei caput hoc est.

VTIQVE EI FINES POMERII PROFERRE PROMOVERE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT TI. CLAVDIO CAESARI. AVG. GERMANICO.

tum ex lapide tiburtino effosso apud cloacam nunc ædis D. Luciæ, cuius titulus est huiusmodi.

TI. CLAVDIVS
DRVSI. F. CAISAR
AVG. GERMANICVS
PONT. MAX. TRIB. POT.
VIIII. IMP. XVI. COS. IIII.
CENSOR. P. P
AVCTIS. POPVLI. ROMANI
FINIBVS. POMERIVM
AMPLIAVIT TERMINAVITQ.

Quos uero terminos posuerit, nusquam inueni. Pomerij autẽ ethymologia traditur à Liuio sic. Pomeriũ, uerbi uim solũ intuentes, post meniũ interpretãtur esse. Est aũt magis circa murũ locus quẽ in cõdendis urbibus quondã Hetrusci, qua murũ ducturi erant, certis circa terminis inaugurato cõsecrabant: ut neq; interiore parte ædificia menibus continuarẽtur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quòd neque habitari, neque arari fas erat: nõ magis quòd post murũ esset, quàm quòd murus post id, pomeriũ Romani appellarunt. Et in urbis incremento semper quantũ menia processura erant, tantũ termini hi cõsecrati proferebantur. Hactenus Liuius, cui Vopis. uidetur aduersari. Ait. n. Aurelianũ adhibito. S.C. muros urbis dilatauisse, neque tunc quicquam addidisse pomerio, sed postea: cum non liceret nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte remp. locupletauisset, pomerium propagare. Verum dicimus Liuium loqui secundum longitudinem. Nam, quoad murorum ampliatorum circunferẽtiam, necessario auctis menibus pomerium profertur. Vopis. uero etiã secundũ latitudinẽ. Quæ more prisco non augebatur nisi ab eo, qui imperium propagasset. Sed terminos pomerij, non nisi Augurum iussu poni, mutari, aut restitui potuisse, innuit hic titulus.

COLLEGIVM
AVGVRVM AVCTORE
IMP. CAESARE. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F.
DIVI. NERVAE. NEPOTE
TRAIANO. HADRIANO
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. V. COS. III. PROCOS.
TERMINOS POMERII
RESTITVENDOS. CVRAVIT

Pomerio aũt, ut testatur Var. auspicia urbana finiebãtur. Hinc Sex. Pompeius dicit, Posimurum esse pontificale pomerium, ubi pontifices auspicabantur: dictum quasi Pomurum idest proximũ muro. At de huius, & urbis ambitu tam uaria est opinio, ut nemo possit singulis quibusque tẽporibus proprios fines cognoscere. Hinc Diony. ait. Si quis uelit Romæ magnitudinẽ exquirere nullum habebit signum certũ quo cognoscatur quousq; sit hæc urbs progressa, aut unde esse non amplius urbs incipiat. Descendit, inquit Aristides, hæc usque ad mare, ubi commune emporium, communisque omnium, quæ terra proueniunt, dispensatio. Quacunq; in parte eius urbis constiterit quis, nihil prohibet quo minus sit pariter & in medio: Et mox. Quidquid nũc Italiæ restat completum iri uniuersa mihi uidetur, undiq; futura urbs perpetua in Ionium mare protensa.

De portis generatim. Cap. VI.

QVemadmodum ambitus urbis uarios terminos est consecutus, eodem modo & portæ. Quarũ nonnullæ in pomerij amplificatione in media urbe remanentes & usum, & nomen amisere. Multæ tamen translatæ pristinum retinuerũt. Multæ ẽt interpositæ nouũ adeptæ sunt. Plin. autẽ ætate sua XXIIII eas fuisse prodidit. Eius uerba sunt hæc. Menia eius collegere ambitu imperatoribus Censoribusque Vespasianis, anno conditæ DCCCXXVIII, Pas. XIII. M.CC. Complexa montes

ſeptem. Ipſa diuiditur in regiones XIIII. Compita Larum CCLXV. eiuſdem ſpatij menſura currente à milliario in capite Romani fori ſtatuto ad ſingulas portas. Quæ ſunt hodie numero XXIIII. ita ut XII portæ ſemel numerentur, prætereantùrque ex ueteribus VII. quæ eſſe deſierunt. Efficit paſſuu per directũ XXX. M.DCCLXV. Ad extrema uero tectorum cũ caſtris Prætorijs ab eodem milliario per uicos omnium uiarũ menſura colligit paulo amplius LXX.M.P. Quod ſi quis altitudinem tectorũ addat, dignam profectò æſtimationẽ concipiat, fateatùrque nullius urbis magnitudinem in toto orbe potuiſſe ei comparari. Hæc Plin. Cuius uerba, quoniam dificilia ſunt, ſingulatim explicabimus. Quòd ambitus urbis M.P.XIII.CC.complecteretur, declaratum eſt. Quòd eiuſdem mõtes ſint ſeptẽ, oſtendit Var. qui Romam ſeptimontiũ eſſe dicit, & Virg. hoc carmine,

Septémque una ſibi muro circundedit arces.

Infinitáque alia huius rei ſunt exempla. In regiones autem XIIII fuiſſe diuiſam indicat inſcriptio ſequens, quæ adhuc in Capitolio extat.

IMP. CAESARI. DIVI
TRAIANI. PARTICI. FIL.
DIVI NERVAE. NEPOTI
TRAIANO HADRIANO
AVG. PONTIF. MAXIMO
TRIBVNIC. POTEST. XX
IMP. II. COS. III. P. P
MAGISTRI VICORVM VRBIS
REGIONVM, XIIII

Compita dicta uolunt, ubi uiæ competunt. Larum addit: quia in compitis anniuerſaria ſacra fiebant: hinc Ouidius inquit.

Compita grata lari cõpita grata cani. Ipſis attributus erat dies Compitaliorum appellatus: qui quotannis concipiebatur auctore Var. Menſura currente. Hic Plin. milliariũ aureũ intelligit, de quo ſuo loco dicemus. Vt autẽ intelligamus, quod ait eſſe hodie XXIIII portas, neceſſe eſt omnia nomina portarum, apud uarios auctores reperta, recenſere. Quæ ſunt hæc,

Carmentalis, quæ & ſcelerata	Cœlimontana	Ratumena
Romana	Gabiuſa	Saginalis
Pandana	Ferentina	Labicana
Ianualis	Capena	Rauduſcula
Flumentana	Trigemina	Lauernalis
Collatina	Naualis	Salutaris
Collina, quæ & Quirinalis, agonenſiſq;	Aurelia	Piacularis
Viminalis, quæ & Figulnenſis	Fontinalis	Catularia
Querquetulana	Triumphalis	Munutia
Eſquilina	Romanula	Mugiona
Neuia	Mutionis	Stercoraria

Ex dicta autem portarũ ſumma ſi ſeptem, quæ Plin. temporibus eſſe deſierãt (Quarum quatuor ſunt urbis Romuleæ, & duæ Palatij) inſupérq; & ſtercorariã Cliui Capitolini, ac Triumphalem extra urbem ſitam, ſubduxeris: reliquæ erunt XXIIII. Vellem autẽ eos, qui XXXVII ſubſtituere, illarũ appoſuiſſẽt nomina. Ratio.n.illa, quòd in antiquis exemplaribus ita ſcriptũ ſit, ſatis friuola uidetur. Nam in numerorũ ſcriptura facilis eſt librariorũ lapſus. Neq; uero difficile erit & XXXVII, & XII. quas ſemel eſſe numerandas dicit Plin. inuenire, ſi quis ad noſtrã portarũ ſummã addiderit: Veientanã, Tiburtinã, Præneſtinam, Valeriã, Ardeatinã, Flaminiã, Salariam, Numentanam, Appiam, Oſtienſem, Portuenſem, & quaſdam alias, à Nouis ſcriptoribus traditas. Sed iſta omnia uiarũ uocabula ſunt: portarũ.n.nuſquam apud idoneos auctores eſſe legi: licet & Procopius, improprie tamen, Collatinam, Pincianæ: Collinam, Salariæ: Eſquilinam, Præneſtinæ: Aureliam, Pancratianæ: & Ammianus Trigeminã, Oſtienſis nomine appellarint. Romanulã autẽ, ac Mutionem Palatij fuiſſe portas aſſerit Var. his uerbis. Laurentalia ab Acca Larentia: huius ſacrificiũ fit in Velabro, qua in Nouam uiam exitur, ut aiunt quidam, ad ſepulcrum Accæ, qui locus extra urbem antiquam fuit, nõ longe à porta

Romanula. Et alibi sic inquit. Intra muros uideo portas dici, in Palatio Mutionis, à mugitu, quòd ea pecus in Bucinatum antiquum oppidum exigebant. Alteram Romanulam, quæ dicta est à Roma, quæ habet gradus in Naualia ad Volupiæ Sacellũ. Labicanæ autem portæ meminit Plin. Ferentinæ Plut. Cæterarũ uero Sex. Pom. Etymologia autem quatuor portarum urbis Romuli posita est. Quindecim uero, quæ nunc extare dicuntur, cum Triumphali extra pomeriũ sita, mox ordine satis perspicuo tradetur. Illarum autem, quorũ locus ignoratur, etymologiam hic ponere, superuacaneum esse arbitramur. Animaduertendũ tamen apud prædictum auctorẽ sanqualis pro Saginalis: & Anci pro Sangi legi: idque ex alio loco conijcimus, ubi sic inquit. Propter uiã fit sacrificium, quod est proficiscendi gratia Herculi, aut Sango, qui.s. idẽ est deus. Alij profecturi uiã Herculi, aut Iano sacrificabant. Est & Ianus, secundum aliquos, Sabina lingua Sangus: de quo Plin. ait, Lanam cum colo, & fuso Tanaquilis, quæ eadem Caia Cæcilia uocata est, in templo Sangi durasse prodente se auctore M. Var. Sed ad reliqua Plin. uerba reuertamur. Efficit, inquit, passuũ per directũ XXX.M. D CCLXV. intellige urbis, suburbiique diametrum: Quem si ulterius ad omniũ tectorum extrema produxeris, castráque Prætoria eris amplexatus, eiusdem diametri longitudo erit, M. P. LXX. Vtrius autem horum diametrorũ numerus ternarium multiplicet, suum quisque ambitum efficiet.

De situ urbis. Cap. VII.

Quoniam ualles, locáque depressa, propter amplissimos fornices superædificatos, ita montibus æquata sunt: ut nonnullorũ montiũ discrimen uix agnosci possit, pauca quædam erunt percurrenda, quò ipsorum diuisio facile percipiatur. Viminalis igitur (ut ab eo cuius fines indiscreti maxime sunt initium faciamus) uico Patricio, deinceps uia, quæ secus Dioclitiani thermas ad portam Querquetulanam tendit, ab Esquilijs diuiditur: à Quirinali uero plana Suburra, & ualle Quirinali, ac uia quæ ab eadem ualle ad portã Viminalem recta progreditur. Quirinalis uero à latere læuo pila Tiburtina, & sequenti ualle à colle Hortulorum separatur. Aliqui tamen uolunt (quorũ opinio est probabilior) uiam ad portam Collatinam ducentem, esse utriusq; collis terminũ. Esquilias autẽ uia Labicana à Cœlio: Cœlium uero à Cœliolo uallis, quam perfluit Riuus, qui nunc Appij dicitur: ambos denique ab Auentino, uia Appia disterminat. Mons Ianiculus non ea tantum parte, quæ nunc menibus inclusa ẽ, continetur: nam ad ædem. S. spiritus, atque ad uallem, qua laterum Fornaces hodie sunt, usque pertinet. Ab ea postmodum ualle montes Vaticani ad pontem Miluium usque protenduntur: inter quos, & Tiberim iacens campus montium nomine Vaticanus appellatur. Reliquorũ montium discrimina sequenti figura notiora sunt, quàm expositione egeant. Si quis autem eorundem mõtium, & conuallium, totiúsue ambitus urbis longitudinem, ac latitudinem scire desyderat, ex eadem figura deprehendet: dummodo non ignoret. st. stadium. p. passum in ea significare: & mensurã, quæ eidem subiecta est, octo stadiorum spatium referre: singuláque stadia pas. CXXV. pas. pedes. V. pes digitos. XVI. siue uncias. XII. continere. Itaq; iuxta hanc rationem deprehendet, totum ambitũ, qui nunc menibus septus est, pas. XII. M. & quingentos fermè amplecti.

Sed licet situm urbis dimensi fuerimus mensura pedis antiqui, quam in marmore incisam aliquot in locis inuenimus, tamen quia deinde in æde XII Apostolorum uidimus in suprema parte columnæ insculptum. ποδῶν. θ. hoc est pedum nouem, cuius columnæ longitudo in nouem partes diuisa cum efficiat mensuram parum ampliorem ea nostra, quam diximus, ueremur ne huius uarietatis causa fuerit, quòd temporis uetustate marmora detrita sint, uel ne in diuersis artibus, uel temporibus, mensura uariarit: igitur utriusq; exemplum hic posuimus.

Quae locorum angustiis omittere fuit necesse, ex descriptis facile intelliges
A. Arcus. I.O.M. Iouis opt. Max. V. Vicus. Via.
Am. Amphitheatrũ. Later. Lateranensium.
Aq. Aqua. Mar. Marcelli.
Aes. Aesculapij. Mec. Mecoenatis.
Aequi. Aequimeliũ. Nau. Naumachiae.
B. Basilica. Ob. Obeliscus.
Bal. Balnea. Olym. Olympiadis
Bu. Gal. Busta Gallica. P. Porta.
C. Circus. Pr. Prata.
Cl. Cliuus. Pa. Palatium.
Cu. Curia. Por. Porticus.
Cam. Campus. Ph. Fidiae.
Cap. Capitolium. Prax. Praxitelis.
Car. Carcer. S. Sepulcrum.
Col. Columna. Sp. Spelunca.
Cont. Constantini. Septiz. Septizonium.
D Domus. T. Theatrum.
F. Forum. Th. Thermae.
Iu. Iunonis. Tonantis. .s. Iouis.
Pons. Salarius.
Anie. Flu.
ORTVS
OCCASVS.
MERIDIES.
SEPTENTRIO
Viuarium.
Campus Esquilinus.
ESQVILIAE
VIMINALIS.
CARINAE
COELIVS
PALATIVM
CAPITOL
AVENTINVS.
CAMPVS MARTIVS
VATICANVS.
IANICVLVM.
MONTES VATICANI.
COLLIS HORTVLORVM
Vallis Martia.
V. Flaminia.
Via Lata.
Via Appia.
Via Tiburtina.
Naumachia.
Testaceus
Haec mensura habita proportione figurae Vrbis, continet stadia octo.
IO. BAP. PALATINVS HAEC SCRIPSIT.

De Portis nunc extantibus: ac primo de Flumentana.
Cap. VIII.

VArio urbis ambitu ostenso, atque antiquarum portarum nominibus generatim connumeratis, de portis nunc extantibus, deque earum etymologia locus postulat ut loquamur. Porta Flumentana, sic appellata, ut Sex. Pom. placet, quòd Tiberis ea fluxisse affirmarent: non eo loco erat, quo nunc est porta, quæ Populi dicitur: alioquin Campus Martius intra pomerium fuisset inclusus: quod nemo mediocriter eruditus asserere audebit. Erat igitur ad Tiberis ripam, e regione murorũ quos Ancus rex in Ianiculo extruxerat. Quod innuit titulus ille, de ampliatione pomerij à Claudio, superius adductus, & Liuius his uerbis. Tiberis infestiore, quàm priore, impetu illatus urbi, duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam, euertit. Ad hanc portam lucum Petilinũ fuisse, Liuius sic testatur. Ita prædicta die in Petilinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum.

Post Flumentanam proximo loco est Collatina, cui à Collatia oppido, in quod aliarum ciuitatũ opes fuere collatæ nomen inditum esse, scribit Sex. Pom. de ea Liuius. Collatia, & quidquid circa illam agri erat, Sabinis ademptum. Seruat quoque ætas nostra morem appellandi in Collatia quidquid e regione eius portæ habet ager Romanus. Qui uero extra antiquam urbem Flumentanam, & hanc positam esse aiunt, menia, in quibus nunc est, à Belisario condita fuisse putant. Nos uero in ea sententia non sumus: sed ab eo fuisse instaurata, quæ multo tempore antea posita erant: menibùsque à Collina porta ampliatis, Collatinam eisdem additam, uel certe ex antiquo pomerio cum Flumentana eò, ubi nunc est, translatam, Pincianàmque, sicuti nunc, cœpisse appellari, à proximo Pincij senatoris palatio. Aliter enim quomodo Procopius, qui tempore eiusdem Belisarij bello Gotthico interfuit, Pincianam nominauisset, ni prius menia fuissent aucta: portàque ab eodem palatio prope extante nomen obtinuisset: aut quo modo Sex. Pom. qui ante Belisarium uixit, etymologiam tradere potuisset eius portæ, quæ secundum istorum opinionem, nondum erat.

Quirinalis tertia à Flumentana eo nomine dicta est, quòd ea in collem Quirinalem iretur, siue quòd proxime esset Quirini sacellum, ut refert Sex. Pom. Eadem Agonalis est dicta, eodem auctore: sic.n. inquit. Agonia, sacrificia, quæ fiebant in monte: hinc Romæ mons Quirinalis Agonis, & Collina porta Agonensis. Quam eo nomine appellatam esse dicit, quòd inũdato circo Flaminio agonales ludi qui in eo celebrabantur, extra ipsam portarentur: ludòsq; ipsos ideo agonales esse dictos, quia locus in quo initio facti sunt, fuerit sine angulo. Constat igitur, hanc portam apud priscos, hæc duo nomina obtinuisse. Ex quirinali autem in Collinam à collium uarietate nomen mutauisse uult Varro. Nunc porta Salaria dicitur, à uia: sic dicta, quòd ea Sabini sal deferebant. Sed quòd hæc priscis temporibus uia Salaria diceretur, ex eo constat: quòd nulla alia est rectior euntibus in Sabinos: nam uia Numentana in eam incidit. Huius etiam rei testis est titulus incisus in altero latere pontis Narsetis, in eadem uia, qui eum pontem uiæ Salariæ esse testatur. Et Cor. Tac. ingressum militum Vitelij imp. in urbem describens aperte ostendit, Collinam portam esse initiũ uiæ Salariæ: sic.n.ait. Tertiũ agmen per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. Per hanc portã memorant Gallos Senones urbem ingressos, eàmque populatos esse.

Viminalis Quirinali succedit, eiusdem nominis cum mõte, in quo extat: ab eòq; denominata est. Regũ autem tempore in aggere Tarquinij fuisse ait Strabo, his uerbis. In aggere autẽ medio tertia est porta eiusdem nominis cum colle Viminali. Tertiam autem dicit, quia Flumentana, & Collina ipsam in ordine præcederet: Collatina enim tunc non erat: quæ postea in urbis amplificatione fuit interposita. Viminali portæ nunc. S. Agnetis nomen est.

Quintam, quæ nunc clausa est, licet nostræ ætatis pleriq; omnes Interaggerem uocarint, tamen eius nominis nullam probabilem rationem ostẽdisse uidentur. Nec enim ab aggere Tarquinij quàm lõgis-

sime ab ea posito, hoc nomen obtinuisse credendum est. Nam in angustiori ambitu urbis in medio eius aggeris sita erat Viminalis, ut modo dictum est. Quare hanc illam esse portam crediderim, quã Plin. Querquetulanam appellat: cuius uerba hæc sunt. Lucus fageus fuit, portáque Querquetulana: in colle in quem uimina petebantur. Si igitur in Viminali colle erat uiminum sylua, à qua collis est denominatus: & eius latitudo, relicto ambitu Viuarij paulo plus stadijs tribus perficitur (Nã muri prius extendebantur ferè recta à porta nunc. S. Agnetis ad hanc ipsam clausam, ut fundamenta ostẽdunt) absurdum est dicere tam breui spatio portam, quæ interaggerem uocaretur, locũ obtinuisse inter Viminalem, & Querquetulanam: quarum alteram Strabo: alteram uero Plin. in eodem Viminali fuisse affirmãt. Alliqui aũt uolunt, Querquetulanam in monte Cœlio stetisse: quoniam Cor. Tac. scribit, montem istum Querquetulanum prius uocitatum: Et Sex. Pom. ait, Nymphas Querquetulanas appellatas præsidentes Querqueto, quod genus syluæ erat intra portam, quæ ab eo dicta sit Querquetulana. Vtcunque hoc habeat, illud affirmare possum: apud scriptorẽ aliquem antiquum nõ inueniri portam, quæ Interaggerem nominaretur.

Subit porta nunc. S. Laurentij, prisco nomine Esquilina dicta. Hanc nonnulli Tiburtinã, non Esquilinã eẽ cõtendũt: aiũtq; Strabonem scribere, in cãpo Exquilinio duas fuisse portas: Tiburtinã, & Esquilinã: Esquilinãmq; inter Neuiã portã, & nunc. S. Laurentij positam, tunc fuisse clausam. Sed ego neque Strabonem, neque quenquam priscorum inuenio, portam Tiburtinam nominauisse: Neque uerisimile fit, Strabonẽ Esquilinam portam clausam affirmasse, cũ Cic. qui eadem ætate fuit, Cœlimontanam, Esquilinámque inuicem prope sitas, apertásque fuisse ostẽdat. Ciceronis uerba hæc sunt. Cùm ego Cœlimontana porta introijsse dixissem, responsione me inimica Esquilina introijsse homo promptissimus lacessiuit. Quòd autem Liuius non semel ait, castra inter Esquilinam, Collinámque posita, non est quòd intelligas Ciceroni aduersari: intérque eas portas, Querquetulanam, Viminalémque non positas fuisse.

Transeamus ad Neuiam, hodie portam Maiorem appellatam: cui Neuij cuiusdam sylua, quæ in illis fuerat locis, fecit nomen: ut testatur Var. & Sex. Pom. Hanc nonnulli arbitrantur eandem esse cum Labicana. Neuia autem sit, quæ Maior nunc dicitur, mox consyderabimus. Hanc sequitur porta, nũc S. Ioannis nuncupata, olim uero Cœlimontana: à monte in cuius margine est sita. Quam L. Cornelio, & Q. Minutio Coss. tactam de cælo narrat Liuius. Asinariam aliqui appellauere: sed nusquam scriptã inuenire ẽ apud idoneos scriptores, quod ulla porta hoc nomine uocet. Viæ aũt Asinariæ mentionem facit Sex. Pom. Quam inter Ardeatinam, Latinámq; fuisse, sic ostendit. Cato in ea, quã scribit cùm edissertauit Fuluij Nobilioris censuram, significat aquam eo nomine, quæ est supra uiam Ardeatinam inter lapidem secundum, & tertium: qua irrigantur horti infra uiam Ardeatinam, & Asinariam, usq; ad Latinam. Cum igitur Ardeatina esset inter uiam Ostiensem, & Appiã: & post Appiã sequeretur Latina, oportuit inter has Asinariam positam esse. Ex quo patet portam nunc. S. Ioannis, uiámque ab ea inchoantem, nullo modo esse Asinariam. Sed portã esse Cœlimontanam illud etiam est argumento: Quòd mons ipse nullam aliam, præter hanc, habet portam. Verum huius, & quarundam prædictarum ordo ex uerbis Liuij facillime apparebit: ideòq; ea hic apposuimus. Porsenna inquit, primo conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda urbe ad obsidendam uersis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano, ripisque Tiberis castra posuit: nauibus undique accitis, & ad custodiam, ne quid frumenti Romam subuehi sinerent, & ut prædatum milites trans flumen per occasiones alijs, atque alijs locis trajcerent. Breuíque adeo infestum omnem agrum Romanum reddidit, ut non cætera solum ex agris, sed pecus quoque omne, in urbem compelleretur, nec quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantũ licentiæ Hetruscis, non metu magis, quàm consilio, concessum. Namque Valerius Cos. intentus in occasionem multos simul, & effusos improuisos adoriẽdi: in paruis rebus negligens ultor, grauem se ad maiora uindicem seruabat. Itaque, ut eliceret prædatores, edicit suis postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros

id hostes ratus: quòd in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent. Et sciere perfugæ inditio, multòque plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumen traijciunt. P.Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad.II. lapidem, Gabina uia, occultum considere iubet. Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinã stare: donec hostis prætereat: inde se obijcere, ne sit ad flumen reditus. Cos. alter T. Lucretius porta Neuia cum aliquot manipulis militum egressus. Ipse Cœlimontana delectas cohortes educit: hique primi apparuere hosti. Hactenus Liuius. Quibus uerbis constare puto, Neuiam inter Esquilinam, & Cœlimontanam locum habuisse. Collinámque, ut etiam supra ostendimus, esse, nunc Salariam dictam. Flumentanæ autem non meminit: quia licet Hetrusci recta per Campum Martium transire potuissent, tamen quia inter urbis mœnia, abruptósque montes erat iter, ne in aliquod inciderent periculum, & quò propinquiore è nauibus cursu ferrẽtur in pecus, ad eum ferè Tiberis locum deuenere, qui medius est inter pontem Miluium, & Anienis ostia. Quare non oportuit ad portam Flumentanam milites locare. De Viminali puto non meminisse, quia alijs portis fuerat satis, & struere insidias, & exponere pecus, ac turmas, præsidiáque emittere. Sed ad reliquas tandem ueniamus.

Post Cœlimontanam autem occurrit in angulo murorum, sub Cœliolo, porta nunc clausa, per quam ingreditur riuus hodie Appij dictus. Hanc portam Gabiusam (quam tactam de cælo commemorat Liuius) plerique omnes fuisse arbitrantur: sicq; dictam, quòd iter aperiret in Gabios: cuius oppidi iam diu demoliti loco, Gallicanum quod hodie uocant, successit.

Sequitur in Cœliolo Latina, quæ quòd in Latium mitteret, obtinuit nomen: idque immutatum etiã nũc manet. Et quanq̃ mille ab hinc annos hoc uocetur nomine, non tamen apud idoneos auctores de ea est mentio. Verum cum Strabo in uia Latina Ferentium urbem fuisse asserat: crediderim portam hãc eã esse, quã Plut. Ferentinã nominauit. Nã Romulus inquit, expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruari tradũt. Sic uero appellatam opinamur: quod iter ea esset, qui ad Ferentinos Hernicorum populos proficiscerentur.

Post Latinam paruo interuallo se se offert Capena: cuius etymologiam ostendit Solinus. Scribit.n. Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ianum uenisse, ac eius consilio, auxilióque ciuitatẽ iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab ea postmodum Capenam portam denominatam. Ser. uero Gram. alium ponit etymologiam. Nam super eo Virgilij loco. Lucósque capenos: ait. Vnde (hoc ẽ à capenis lucis) & porta Capena, quæ iuxta Camœnas est nomen accepit. Asconius Pedianus etiam scribit, extra hanc portam lucum, & ædem Camœnarum fuisse. Propterea'q; portã Camœnam à nonnullis olim fuisse appellatam. Hanc in uia Appia esse ostendit Frontinus, Commemorans Appium uiam à porta Capena Capuam usq; muniendam curauisse. Cum autem uia in qua est Septizonium Seueri tendẽs ad portam. S. Sebastiani, uia Appia à Spartiano uocetur, Ciceróque in eadem templũ Martis, quod fuit extra Capenam, esse dicat, non est q̃ dubitari possit, portam in uia Appia existentem, non esse Capenam. Quam madidam appellauit Iuuenalis: quia inter cœteras portas depresso esset loco. Sunt qui propter aquæductum ante ipsam deriuatum, madidam dictam uelint. At Cicero priorem opinionem comprobare uidetur, cum ad Q. Fratrem inquit. Romæ, & maxime Appia, ad Martis mira proluuies. Crassipedis ambulatio ablata, horti, tabernæ plurimæ, magna uis aquæ usque ad piscinam publicam. Si quis aquæ ductus Appiæ causa madidam appellatam esse cõtendat, propter illud Mar. Capena grandi qua pluit guta: nõ uideo cur idem alias portas non etiam madidas appellet, super quibus aquarum ductus, & tunc erant, & adhuc etiam extant. Neq; desunt, qui à fontiũ ubertate Fõtinalis huic portæ nomen ascribant. Sed de Fontinali inferius erit disceptandum. Est aũt capena quæ hodie. S. Sebastiani nũcupat. *Restat ultimo loco citra Tiberim, Trigemina: denominata, quòd ea contra Curiatios Trigemini Horatij egressi sint. Nam etsi in castris tunc erant, existimandum tamen est, quòd ex ijs prius Romam redierint, quàm contra eos proficiscerentur. Hanc autem portam prope templum nunc Scholam Græcam nuncupatum, atque ad Auentini radices fuisse, facit ut credamus,*

dā quòd Liuius ait, Aediles extra ipſam in Auētinū porticū ſtrauiſſe: eodémque in loco Trigeminā fuiſſe innuit, cùm bello punico ſecundo incēdiū inter Salinas, & portā Carmētalē deſcribit. Quod incēdium omnia ædificia, quæ erant in uico Iugario ſub Capitolio, cōprehendit, Aequimeliùmque, iacēs inter rupē Tarpeiā, & Velabrum: mox extra Carmentalē portā ꝑ ripam Tiberis in Fortunæ, ac Matutæ templa debacchatū ē. Nā Salinæ, ut ſuo loco oſtēdemus, in eadē ripa erant, infra templū nūc D. Stephano cōſecratū. Huius aūt portæ locū innuit ēt Frōtinus, his uerbis: Ductus aquæ Appiæ hēt lōgitudinē à capite uſq; ad Salinas: qui locus eſt ad portā Trigeminā. Et alibi. Cacus habitauit locum, ubi Salinæ nomen, & ubi Trigemina porta: & cū dicat, Riuum dictæ aquæ eductum eē in Naumachinā: qui locus parū diſtat à Tiberi: nō dubiū ē Trigeminā portā fuiſſe, quo loco demōſtratū ē. Recepto aūt Auentino intra pomeriū ad radices eiusdē montis, ubi primū ingrederis planiciē Teſtacij, tranſlata ē. hūc locū indicare uidet Liuius in bello mac. dicens, Aediles alterā porticū extra portā Trigeminā, inter Lignarios, feciſſe. Lignarios.n. in eadē planicie habitauiſſe, infra oſtēdemus. Et Plin. ſcribit, extra hanc portā Po. Ro. ſtatuam poſuiſſe Minutio Augurino, qui ad aſſem precium farris redegerat: unde uidetur Po. Ro. ad Horrea publica, quæ ibidem fuerant, eam ſtatuiſſe. Tandem dilatatis tertio urbis menibus eò, ubi nunc eſt, tranſlata fuit. Quæ Porta. S. Pauli nunc dicitur.

In Ianiculum tandem tranſeuntes, uideamus de porta, quæ haud procul à Tiberi eſt, & porta Ripæ nunc uocatur. Hanc pleriq; omnes portuenſem, quòd ad portum à Claudio imp. extructum ducat, appellarunt. Sed quod nomen prius obtineret, ignorare uidentur. Nos uero Naualis obtinuiſſe affirmamus: quoniam de hac Sex. Pom. ſic meminit. Naualis porta à uicina Naualium dicta. Quibus cum nulla alia ſit propior, Naualem eſſe nemini dubium eſſe debet.

Secundam portam Ianiculi, nunc. S. Pancracij, Aureliā dictā uolunt: ab Aurelio uiro conſulari, uel ab Aurelio imp. uel à uia Aurelia, quod eſt ueriſimilius: Siquidem ſupra oſtendimus nomina uiarum per abuſionē ferè omnibus portis eſſe attributa. Aliqui uero aiunt uiam ipſam à porta nomen accepiſſe. Quo autem nomine apud priſcos uocaretur, non ſatis conſtat. Apud Procopium autē legimus ſepulcrū Hadriani extra portā Aureliam iactu lapidis impoſitum, & ne à Beliſario occuparetur, Romanos utrinque deducto muro illud incluſiſſe, eo modo ut eſſet eidē portæ tanꝗ propugnaculum. Quibus uerbis conijcimus, Pancratianā non fuiſſe Aureliam: hàncq; ſub ipſo ſepulcro in ripa Tiberis ſitam. Dubium eſt autē à quo nomen adepta ſit: nam ab Aurelio uiro conſulari non poteſt accepiſſe, quia huius temporibus eouſq; menia non extendebantur, neq; pons fuerat poſitus, per quem ad ipſam tranſitus eſſet. Igitur uidetur ab Aurelio imp. denominationē accepiſſe: qui forte eam excitauit, ne per pontem hoſtibus in campum Martiū eēt tranſitus: ni mauis Aurelianū eā tunc poſuiſſe, cùm urbis ambitū propagauit. Quanꝗ ab eo, Aurelianæ nomen erat deriuādū. Si aūt uolumus, Pancratianā ab Aurelio Cos. prius Aureliam nuncupatā, dicemus ſubſtituto nomine Pancratianæ, priori iā abolito, ab altero dictoꝝ imperatoꝝ, huic apud ſepulcrum Hadriani ſitæ, Aureliæ nomen inditum eſſe. At niſi in codice græco bibliothecæ Vaticanæ legiſſem duobus in locis ἀυριλίαν Hæliā legendùm putarem, ab Hælio Hadriano, qui eā extruxerit, uel ea ratione, quàm diximus, uel ad ornatum, aditùmue eiuſdem ſepulcri.

Tertiæ portæ Ianiculi ī ordine oīum ultimæ, Septimianæ fuit nomē, idq; ēt nūc ſeruat. Quod à Septimio Imp. referūt accepiſſe: qa Spar. ait, ipſum excitauiſſe thermas in Ianiculo ad portā ſui noīs. Affirmāt inſuper ī ipſius portæ frōtiſpicio Septimij nomē inſcriptū, ibiq; Ianū Septimianū ſeptimianāq; arā fuiſſe, ac priſco noīe fontinalē nūcupatā. i. deabus fontiū ſacrā. De hac Sex. Pom. ita meminit. Fōtinalia fontiū ſacra: unde & Romæ Fōtinalis porta: et Liuius ita. Aediles alterā porticū ad portā Fōtinalē, ad Martis Arā, qua in cāpos iter eēt, ꝑduxere. Qui aūt uolūt Capenā Fōtinalē eſſe, exponūt. In cāpos: ubi pugnarūt Trigemini: qui cū ualde ab urbe diſtarēt, ꝓbabilior ē rō, ut de Vaticāis intelligamus, ex eo ꝙ Plin. ſcribit, Vitelliū. CC. ſextertijs cōdidiſſe patinā, cui faciendæ fornax in cāpis exædificata erat: uidemùsq; in Vaticanis ēt nūc fornaces, multàmq; argillā ad fictilia cōficienda aptā: quod eē nō cōſtat in Cāpis Trigeminorū. Præterea crebrior ē mētio de Vaticāis. Idē auctor, Praxitelis inquit, Iouē fecit eburneum in Metelli æde, qua Cāpus petit. Cic. Cāpū Vaticanū fieri quaſi Martium

Campum. Insuper Liuius primo & tertio ab urbe condita, de Capena: quinto uero de bel. mac. de Fontinali ita loquitur, ut diuersas esse intelligam.

Vrbis portis tandē descriptis, portæ ēt triumphalis, licet extra pomerium eēt, operæ pretiū fuerit locū ostēdere. Pontē igiī, cuius pilarū fundamēta infra pontē Hæliū cernuntur: & Portā, cuius uestigia ad intimā Tiberis ripā olim extabat: Viamq; ad Cæs. obeliscū protensam, triumphali nomine appellatas esse, nōnulli opinātur: Quoniā Iosephus Vespasiani, & Titi triumphū describens, ait ipsos non in Palatio maiori, sed in Isidis tēplo nocte quieuisse, trāsiuisseq; ad Octauianas ambulationes: uotisq; rite celebratis recessisse ad portā, quæ ab eo, quòd per illā semper triumphorꝝ pōpa duceret, nomen acceperit. Quibus uerbis cōstat, Capenā nō eē eādem, quæ Triumphalis. Nam ambulationes Aug. fuere ad Mausoleum. Fit igitur uerisimile hinc per portam, & pontem triumphalem eò profectum esse, ubi nunc est hospitale. S. Spiritus. Suet. cōmemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta Triumphali ducendum.

De Menibus urbis. Cap. IX.

Menia urbis nunc extantia nō eē antiqua, sicuti nulli est dubium, ita multis argumentis apparet. Legimus.n. partim Belisariū, partim uero nōnullos Pōtifices ea instaurauisse: unde uariā formā obtinuisse uidentur: sicut & portæ uariam latitudinem. Præterea menia hæc lateritia, illa uero ex saxo fuerant quadrato, ut Liuius significat, & Cassiodorus. Qui scribit Theodoricum regem Ostrogotthorꝝ Romā tunc tenentē. S. P. Q. R. cupienti menia partim à Visogotthis aperta, partim uetustate collapsa instaurare, petentiq; in ipsa instauratione saxa amphitheatri humi iacentia, cōcessisse.

LIBER SECVNDVS.

De Capitolio Cap. Primum.

Voniam superiori libro urbis situm, uariùmque eius ambitum descripsimus, murisque, ac portis sumus complexi: reliquum est ut quid, quòue tempore, à quibus singulis in locis ædificatum sit, indicemus. Incipiamus igitur à Capitolio, cuius uaria nomina ita refert Var. Sunt & nomina tot montibus, quos postea urbs muris comprehendit: è queis Capitoliū: dictū, quòd hic, cū fundamenta foderētur ædis Iouis, caput hominis inuētū diciī. Hic mons antea Tarpeius dictus, à uirgine uestali Tarpeia: quæ ibi à Sabinis necata armis, & sepulta: cuius nominis monimētū relictū: quòd ēt nūc eius rupes, Tarpeiū appellaī saxū: hūc antea mōtē Saturnium appellatum prodiderunt. Eam aūt denominationē à Saturno, qui mōtē ipsum incoluit, accepisse, nemini est dubiū: & Virgilius de Ianiculo, & Capitolio loquēs innuit, his uersibus.

Hāc Ianus pater, hāc Saturnus cōdidit urbē:
Ianiculùmque illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Saturniā fuisse ubi antiqua Roma, Ianiculùmque in parte eius, testatur Plin. Et Solinus portā Castelli, quod Herculis comites excitarunt, Saturniam appellatā eē tradit. Hunc aūt montem muris septū fuisse ostēdit Liuius, cōmemorās Tarquinium Priscū bello Sabinorum Capitolium se ædificaturum uouisse: & cū iactis fundamentis obijsset diē, Superbū capta Pometia ex spolijs hostiū absoluisse. Eo aūt pulso Horatius Puluillus consecrationem deinde obijt. Tunc ex saxo quadrato fuisse legimus: uestigiáque hoc idem ostendunt: & nos ex eiusdem Capitolij fundamentis saxa tantæ magnitudinis erui uidimus: ut uere dixerit Plin. Sed tunc Senes aggeris uastum spatium, & substructiones insanas Capitolij mirabantur. Limina Capitolij ænea fuere Cn. & Q. Oguinio Aed. Cur. Tegulas æreas Catulus inaurauit: quas Honorius Pont. ad ædem diui Petri tegendam transtulit, ubi nonnullæ adhuc ēt cernuntur. Capitoliū turres plurimas habuisse innuit Cic. in Catilinā: quarꝝ nonnullas de cœlo tactas fuisse cōmemorat. Per Mariana bella Scipione, & Norbano Coss. igni direptum est: refecit Sylla: dedicauit Catulus: cuius nomen (ut prodidit Plut.) inter tanta Cæsarum opera usq; ad Vitellium mansit: quinimmo in eo loco, ubi hodie est pub. Salis receptaculum, adhunc manet. Nam legimus.

Q. LVTATIVM. Q. F. Q. CATVLVM COSS. SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM DE SVO FACIENDVM COERAVISSE.

Arsit itẽ Vitelliāo bello, ut scribit Cor. Tac. Quod instaurauisse Vespasianũ, asserit Suet. his uerbis. Restitutionẽ aũt Capitolij aggressus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac suo collo quædam extulit. Tertio cũ in Vespasiani morte igni consumptum esset, restitutionis curã Domitianus suscepit, ut idẽ auctor sic testatur: Plurima, & amplissima opera absumpta restituit, in queis & Capitoliũ, quòd rursus arserat: sed omnia sub titulo tantum suo, ac sine ulla pristini auctoris memoria. Cuius instaurationis impensa. X I I. M. talentorum excessisse dicitur.

De Templis, Iouis Feretrij, Iouis Custodis, Veiouis, & de Curia Calabra, Senaculo, atq; Asylo. Cap. I I.

IOuis Feretrij Templũ, primũ omniũ Romæ consecratũ, bello Cenninensiũ Romulus uouit, uotiq; reus in uertice Capitolini collis, ut inquit Diony. extruxit, eo in loco (*ut pleriq; oẽs consentiũt*) *ubi nunc est Aracæli. Feretrij aũt cognomen obtinuit, quòd cũ Acronẽ ducẽ interfecisset, ut uotũ suũ maxime Ioui gratũ, ciuibùsque suis iocundũ efficeret, spolia ipsius ducis, fabricato ad id ferculo, gerens in Capitoliũ ad quercũ pastoribus sacrã, in trophæi formã fictã, hostis arma deposuerit, designãs simul cũ dono templo Iouis fines, cognomènque addens, Ioui Feretrio, à feriẽdo hoste, ut uotis petierat: auc. Plut. Sex. uero Pom. quòd pacẽ ferre putaret, cũ ex eius templo sumerent sceptrum per quod iurarent, & lapidẽ Silicẽ, quo fœdus ferirent, Feretriũ denominatũ scribit. Hoc tẽplũ cũ uetustate, & incuria detectũ prolaberetur, admonitu Pom.* Attici (*ut in eius uita testatur* Cor. Nepos) *reficiendũ* Cæs. *curauit. ampliatũ aũt esse prius ab* Anco *rege cõmemorat* Liuius. *Huius uestigia, ubi maiora denũ, ubi uero minora quinum pedũ ætate sua adhuc extitisse, asserit* Diony. *Templũ* Iouis *Custodis Domitianus adeptus imperiũ excitauit, sèque in sinu ipsius Iouis sacrauit. Id aũt ubi nunc sunt Salinæ: & ubi hodie ẽ carcer Capitolinus appellatus, Iani tẽplũ fuisse, quidã opinantur: quorũ sententiæ aduersatur, quòd fundamenta ex saxo quadrato, & fornices in eisdem Salinis, ac uestigia porticus foro superstantia, locum publicũ ex ijs, quæ mox dicemus, fuisse ostendunt. Nam & de Iano Capitolino apud antiquos scriptores nusq̃ legimus. Crediderim igitur hoc in loco sitã fuisse Curiã Calabram, quam culmis Romulus texerat: in quam uocabatur.* S. P. Q. *à rege Sacrificulo, ut ludorum, sacrificiorùmque pernosceret diem: in ea.n.ratio sacrorũ tantũ gerebatur. ut scribit* Sex. Pom. *De hac aũt Curia meminit* Var. *cùm inquit. Primi dies mensium nominati Calendæ ab eo, quòd his diebus calent eius mensis Nonæ à pontificibus quintanæ, an septimanæ sint futuræ in Capitolio, in curia Calabra. Prope hanc aũt fuisse Romuli Casam idem Var. est auctor. Eã humilẽ fuisse, ostendit* Vitruuius, *his uerbis. Item in Capitolio commonefacere potest, & significare mores uetustatis Romuli Casa in arce sacrorum stramẽtis tecta. Ad eandem aũt, uel ubi illa fuerat, Senaculũ stetisse innuit Liuius, cũ ait Censores porticum ab æde Saturni in Capitoliũ ad Senaculum, ac super id Curiã strauisse. Veiouis Aedem in area nunc Capitolina locum obtinuisse, hæc uerba Gelli docent. Est autem ẽt ædes Veiouis Romæ inter Arcem, & Capitolium. Mox subdit. Cum Iouem igitur, & Diiouem à iuuando nominassent: eum quoq; contra Deum, qui non iuuandi, sed uim nocendi haberet (nam deos quosdã ut prodessent, celebrabant: quosdam ne obessent, placabant) Veiouem appellauerunt dempta, atque detracta iuuandi facultate. Eius simulacrum, quod est in æde, de qua supra dixi, sagittas tenet, quæ sunt uidelicet paratæ ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem esse dixerunt. Immolatùrque illi ritu humano capra: eiùsque animalis figmentũ iuxta simulacrũ stat. Asylũ templũ in dicta area fuisse, significat Diony. sic.n.inquit. Lucũ umbrosum mediũ Capitolijque, & Arcis, quod uocat intermontiũ duorũ quercetorũ, templũ Romulus cõstituit: de eodẽ Strabo. Romulus Asylum aperiens inter collẽ, & Capitoliũ, huc perfugiẽtes ciuitate donatos designat: & Liuius. Locũ, qui nũc septus densis sentibus inter duos lucos, Asylũ appellat. Ex eo finitimus populus, oĩs turba, sine discrimine*

& seruus, & liber, auida nouarũ rerum perfugit. Et hunc locum Ouid. attigit, his uersibus.

Romulus ut saxo lucum circundedit alto,
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo.n.nemo extrahebatur. Varios aũt terminos habuisse testatur Strabo, his uerbis. Templum & nũc, & olim Asylum erat, cuius libertatis termini sunt mutati: Alexander ad stadiũ extendit: Mitridati uero dimissa ab angulo Cerami sagitta uisum ẽ paululũ ipsum stadiũ transcẽdere: Antonius huic proxime accessit, & cũ eo termino urbis partẽ comprehendit: Postea Caes. Aug. cum id damnosum existimaret, & nihil aliud esse, quàm multis malefaciendi causam exhibere, irritũ fecit. Suet. de Tiberio loquens. Aboleuit, inquit, & uim, morèmque Asylorũ, quae usq̃ erãt. Primi aũt omniũ Herculis nepotes timentes insidias illorũ, quos auus, priusq̃ è terris migraret, afflixerat, Asylum instituisse dicuntur, hinc Statius.

Asylum herculeos fama est fundasse nepotes.

Et quia nonnulli ex quibusdam Ouidij carminibus sub rupe Tapeia Asylum stetisse uolũt, quid de hac opinione sentiam, ubi de basilica Sempronij erit sermo, dicetur.

De Cliuo, Varijsq; aditibus Capitolij: Domo Milonis: porta Stercoraria, ac de templis Iouis Tonantis, & Fortunae. Cap. III.

Cliuus aũt, per quem in Capitolium fuerat ascensus, qua parte steterit, inter nostri tẽporis doctiores magnum est certamen. Suet. tamen in ea, quae uergit in Velabrũ fuisse, significare uidetur: ita narrans. Gallici triumphi die Velabrum praeteruehens penè curru excussus est axe defracto, ascenditque Capitolium ad lumina. XL. elephantis dextra, atq; sinistra lychnucos gestantibus. Et Ouidius locum attigit, his carminibus.

Inde uelut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in ualles, & fora cliuus erat.

Ser. tamen dum ait Saturni templum fuisse ante cliuum Capitolinum, ubi aedes Concordiae, innuit hunc cliuum fuisse forum Romanum uersus, ubi erat utraq; aedes: Huic sententiae conueniunt Cic. uerba sexta actione in Verrem, quae sunt haec. Tamen cùm de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Nam carcerem sub Capitolio in capite fori fuisse, infra ostendemus. Arcus etiam Septimij imp. inibi positus, facit, ut credam aditum in hunc collem eregione ipsius quãdoque stetisse: praesertim q. paucis ab hinc diebus detecta fuit uia, silicibus strata, ab area Capitolina ad eundem arcum protensam: tamen cum latitudo eius sit pedum septem tantum, non arbitramur eum esse cliuũ celebrem, de quo meminit Suet. quando Capitolinum montem plures aditus habuisse affirmat Cor. Tac. quorum hic, qui ad arcũ Septimi pertinet, est unus: Alium uero à Concordiae ad Monetae templũ fuisse, Ouid. testatur, his uersibus.

Candida te niueo posuit lux proxima templo,
Qua fert sublimes alta Moneta gradus.

Tertius in urbẽ planã (planã dico urbẽ quae hodie habitat) ut ẽt nũc, descensum praebuit: ibi.n.nostra aetate detecta fuit porta marmorea: Quartus est de quo nunc agimus. M. aũt Aemilio Cos. hunc Cliuum, silicibus sternendum Censores curauisse, memoriae prodidit Liuius, & Cic. Milonẽ in eodẽ Domũ scutis refertã habuisse, testatur: haereditariã, an conductam, dubium est: quia superius dixerat: nullũ angiportũ esse, in quo Miloni non esset conducta domus. In eodẽ cliuo fuit porta Stercoraria nuncupata: de qua Sex. Pom. sic loquitur. Stercus ex Aede Vestae: XVII. Cal. Iulias defertur in angiportũ mediũ ferè cliui Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria. Idẽ scribit Saturnios eos dictos, qui castrum in uno cliuo Capitolino incolebant, ubi Ara dicata ei deo fuerat ante bellum Troianum. Iouis autem Tonantis Aedes apud Cliuum, ubi hoc tempore noxij puniuntur, posuit Augustus: quòd liberatus esset periculo, cum expeditione cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruùmque praecedẽtem exanimasset. Cùm dedicatam hanc aedem assidue frequentaret, somniauit queri Capitolinum Iouem

cultores sibi abduci, sèq; respõdisse, Tonantem pro ianitore ei appositum: ideòq; mox tintinabulis fastigium ædis redimiuit, quòd ea fere ianuis dependebant, auctor est Suet. Refert Plin. Iouis Statuam exemplar æris Deliaci, quo Polycletus est usus, in hac æde fuisse: & ante ipsam Castoris, & Pollucis opus Hygiæ. Quibus uero lapidibus ea ædes extructa esset, alibi sic indicat. Inter hos primum (ut arbitror) marmoreos parietes habuit scena M. Scauri, non facile dixerim sectos, an solidis glebis positos: sicut est hodie Iouis Tonantis ædes in Capitolio. Prope hanc ædem fuit & Fortunæ, ut testantur carmina, que in eius templo Præneste quidam se legisse affirmant: quorum principium hoc.

TV QVAE TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM

De rupe Tarpeia: Templis, Saturni, Iouis Opt. Max. Iunonis, Mineruæ, Iuuentutis, & Fidei. Cap. IIII.

Reliqua pars montis, post Cliuũ, Rupes Tarpeia est dicta: ex qua damnati præcitabãtur. Hinc Cic. ad Atticum. Quis enim audeat uiolare (Brutum scilicet) proposita cruce, uel saxo. Et Plin. ait, Metellum ad Tarpeium raptum, ut præcipitaretur. Gellius autem scribit, eodem mortis genere etiam eum damnari solitum, qui falsum testimonium dixisse, conuictus esset. Diony. uero, Rupem hanc foro superstetisse, dicit. Duci, inquit, eũ iussit in superstantem foro collem: est enim is collis rupes uasta, unde mos est eis deijcere aduersarios. Cui opinioni ne refragari uideamur, dicemus totum montem, & arcis, & Tarpeiæ rupis nomine, appellari. Saturni Aedes infra hanc rupem steterat: ubi paucis ab hinc annis fuerat sacellum cum turri S. Saluatoris cognomento in Aerario, siue in Statera: incunbens hospitali. S. Mariæ in porticu nuncupatæ. Fuerit ne ea condita à comitibus Herculis, de qua Solinus meminit: an à T. Tatio, de qua Varro: an à Tullo rege, de qua Macrobius, incertum est: quam uero Luctatium posuisse scribit Critolaus, eam esse non arbitramur. In hac autem æde fuit Aerarium, omnium primum institutum, & trutina, eiusq; uestigia extitisse suo tempore testatur idem Var. Propterea non ab re nostri in Statera cognominarunt. Volunt autem Publicolam omnium primum ædem Saturni ærarium declarauisse. Et quamuis Saturni, & Opis ædem in uico Iugario fuisse, dicat Sex. Rufus, hanc tamen ipsam opinor eum intelligere: nam etsi in Capitolio erat, ipsi uico tamen subiacenti incumbebat. Diony. Saturno Aram attribuit, secundum uiam qua ex foro in Capitolium ascensus erat, sitam. ¶ Iouis Opt. Max. templum, siue Iouis Capitolini, uouit Tarquinius Priscus. Superbus deinde librarum agenti. XL. M. in fundamentis impendit. Verum cum ad tectum ferè opus peruenisset consecrationem non obijt, quia tyrannide excidit. Dedicauit hoc Horatius Publicolæ collega, ut sequenti titulo habetur.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSLATVM EST.

De hoc templo Diony. meminit, his uerbis. Extructum est autem super crepidine firmatum alta, octo iugerum in circuitu, ducentorum fermè pedum unumquodq; latus habens (Est autem iugerum duplicatus in longitudinem actus, ut ait Plin. Is est in quo boues aguntur cum aratur uno impetu iusto, hoc est. C XX. pedum) Et quia Diony. ætate, quædam huius templi extabant uestigia, subdit. Paucum quiddam uariantem inuenire posset aliquis eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris: à parte quidẽ, qua frons meridiẽ spectat, cõprehensum triplici columnarũ ordine: ab obliquis uero partibus, simplici: in eo tria sunt Sacella æqualia, inter se communia habentia latera: mediũ quidẽ Iouis: ab utraq; parte Iunonis, & Mineruæ: sub una aquila, unàq; uelata tectura. Hinc Ausonius ait. Trina in Tarpeio fulgent consortia templo. ¶ Quòd aũt Diony. dicit, Super crepedine alta: hoc ad naturalẽ decorẽ ptinet, Nã ædibus sacris, quorũ deorũ maxime in tutela ciuitas uidereẽ eẽ,

ut Ioui Iunoni, & Mineruæ, in excelsissimo loco, unde menium maxima pars conspiceretur, areæ distribuebantur, auctor Vitruuius. Cur autem Tarquinius hæc numina sub eodem tecto statuerit, ostendit Macr. his uerbis. Sed qui diligentius eruunt ueritatem, Penates esse dixerunt, per quos penitus spiramus: per quos habemus corpus: p quos rōnē animi possidemus. Esse aūt mediū æthera Iouē: Iunonē uero imum aera, cū terra: & Mineruam summū ætheris cacumen. Et argumento utuntur: quòd Tarquinius Demarathi Corinthij filius samothracijs religionibus mystice imbutus, uno templo, ac sub eodem tecto, numina memorata coniungit. Iouem autem propter beneficia, Optimum: propter uim, Maximum Po. Ro. nominabat, auctor Cic. Iouem autem Capitolinum eundem esse, qui erat Opt. Max. ex eo coniicimus, quòd ante hæc epitheta, præponit, Capitoline. Erat huius Dei templū, præter cætera ornamenta, multis statuis exornatum: quarum unam auream. X. pedum dicauisse D. Claudium, scribit Tremellius. Iouis autem Imperatoris Simulacrū in eodem templo statutum fuisse opinamur. Sic enim Cic. inquit. Iouem Imperatorem quanto honori in suo templo fuisse arbitramini. Victoriæ statuam ibidem fuisse testatur Plut. Et Plin. sex pocula Murrhina ex triumpho à Pompeio in urbem aduecta. Libros autem Sibyllinos in dicto templo sub terra, in arca lapidea conditos esse, & à decem hominibus custoditos, prodidit Diony. Polibius uero fœdera cum Carthaginiensibus icta, perscripta in tabulis æneis, ab Aedilibus hic conseruata. Inibi fuit Pallium breue, purpureum, lanestrū, ad quod cum Aurelianus iungeret purpureas suas uestes, cineris specie decoloratæ uidebantur diuini comparatione fulgoris. Hoc munus rex Persarum, ab Indis interioribus sumptū, ipsi Aureliano dedisse perhibetur. Habuit hoc templum fistulas quasdam, quibus aqua reliquis templis, ac sedibus suppeditabatur. ut pro Rabirio testatur Cic. qui contra Rullum, & pro Domo sua docet. S.C. & orationes in eodem templo sæpe habitas. Eò ibant noui Coss. sacrificatum: quia Ioui omne debetur initium. Arsit cū ædibus, & sacellis coniunctis Vitelliano bello, ac Titi Imp. tempore: auc. Plin. Diony. & Cor. Tac. In ea autem parte Capitolij fuit, quæ plateam, nunc Montanariam dictā, despicit: ad radices cuius paucis ab hinc annis fuerat templum S. Saluatoris, ab illo prisco Iouis templo, in Maximis cognominatū. Erat in eo Iouis templo Cella, hoc est pars secretior templi, quam ingredi prophano non licebat. In hac fuere Coronæ aureæ duæ: quarum alteram ex. XX. Philippeis factam: secundū Gallos Pamphili legati, in Curiam tulerant: Alteram Carthaginiensium missi gratulatum ob uictoriam partam aduersus Samnites. Inter hanc, & Mineruæ Cellam, Iouis imperatoris Signum collocatum fuisse, ait Sex. Pom. à T. Quintio Præneste aduectum: & ante Mineruæ Deos Noxios: eius uerba apposui. Dij Noxij appellantur tria signa in Capitolio ante Cellam Mineruæ genibus nixa, ueluti præsidētia parientium nixibus: quæ signa, sunt qui memoriæ prodiderint Antiocho rege superato, M. Attilium subtracta Po. Ro. deportasse, atq; ubi sunt, posuisse. In huiusce Deæ Delubro fuit Tabula, in qua raptum Proserpinæ Nicomachus pinxit. In Iunonis Cella Canem ex ære suum uulnus lambentem se uidisse asserit Plin. Iunonis autem sacellum fuisse à sinistra sacelli Iouis: Mineruæ uero à dextra ostēdit Liuius, his uerbis. Lex uetusta est priscis literis, uerbisq; scripta, ut qui Prætor Max. sit, clauum pangat. Fixus fuit dextero latere Iouis Opt. Max. qua Mineruæ est templum. Eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt: eòq; Mineruæ dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum est. Iuuentutis Aediculam prope Mineruæ Delubrum stetisse, scribit Plin. idèmque libro trigesimo tertio innuit Concordiæ Templum in Capitolio situm fuisse, cum inquit. Inciditq; in tabula ærea Concordiæ ædem. C IIII. annis post Capitolinam dedicatam. Hāc uouisse Manlium in Gallia quidam memoriæ prodiderunt. Fidei Templum apud Iouis Capitolini extitisse ostendit Cic. de nat. deo. his uerbis. Qui igitur iusiurandum uiolat, is fidem uiolat: quam in Capitolio uicinam Iouis Opt. Max. (ut in Catonis oratione est) maiores nostri esse uoluerūt. Plin. Spectata est, inquit, & in æde Fidei in Capitolio imago senis cum lyra puerum docentis.

De Arce: Templo Iunonis Monetæ: ac de Domo T. Tatij, M. Manlij: atq; de Saxo Carmentæ.
Cap. V.

SAturnius mons in Arce, & Capitolium diuiditur: ut paßim apud historicos, aliósque auctores legimus. Cic. in Cat. Vobis Arcem, & Capitolium. Liuius. Exules, & Serui duce Appio Herdonio nocte Capitolium, & Arcem occupauere. Hæc propemodum octauam mõtis partem occupabat, ut eius indicant fundamenta in ea parte, quæ ad theatrũ Marcelli uergit: ad cuius radices, prope ædiculam D. Andreæ in Vincijs nũcupatam, ante annos. XX. inuenta est porta marmorea, ab eáque gradus ad ipsam arcem ferentes: qua porta crediderim Tarpeiam illam Vestalem hostes introduxiße: nã Tiberim, ad quem aquatũ fuerat profecta, proxime spectat. Iunonis Monetæ Templum fuit in Arce, in ea parte, qua nunc sunt horti Conseruatorum dicti, ut ex uerbis Liuij coniectura aßequi licet, qui sic inquit. Damnatum Manlium de saxo tarpeio deijciũt: adiectæ mortuo notæ sunt, publica una: quòd cum Domus eius fuißet, ubi nunc Aedes, atque Officina Monetæ, latum ad populum est, ne quis patricius in Arcæ, aut Capitolio habitaret. Idem alibi ait, Fabio Dorso, & Ser. Sulpitio Coß. Dictatorem creatum L. Furium Camillum, aruncanóque bello inter ipsam dimicationẽ hoc uouiße templum: quod Cal. Iunij dedicatum fuiße aßerit Macr. de quo templo sunt hæc Ouidij carmina.

Arce quoq; in summa Iunonis templa Monetæ
 Ex uoto memorant facta Camille tuo.

Moneta à monendo est dicta. Cic. inquit: Moneta à monendo. Nam post cladem illam maximam à Senonibus Callis factam, audita uox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata est Moneta. Domus autem Manlij idem Cic. meminit pro domo sua: cuius uerba subieci. M. Manlius, cùm ab ascensu Capitolij Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficij sui gloria, regnum appetere est iudicatus: ergo eius domum euersam duobus locis conuestitam uidetis. Ibidem autem fuerat antea Domus T. Tatij, ut scribit Solinus. In eadem arce fuit Simulacrum Veiouis. Plin. Nonne, inquit, Simulacrum Veiouis in arce ex cupreßo durat, à condita urbe quingentesimo quinquagesimo primo anno dicatum. Simulacrum argenteum Anseris, cuius clangore arx ipsa fuerat seruata, memoriæ causa, ibidem fuerat collocatum: de quo Lucretius sic cecinit.

Romulidarum arcis seruator candidus anser. & Propertius.
 Anseris & tutum uoce fuiße Iouem.

Et Plin. Est inquit, & Anseri uigil cura Capitolio testata defenso per id tempus canum silentio proditis rebus. Quam ob rem cibaria anserum Censores in primis locant. Saxũ autem Carmentæ, quod Tarpeiæ rupis pars quædam est, despicit Tiberim, eregione ferè pontis Senatorum.

De Templis, & quibusdam alijs ædificijs in Capitolio extructis, quorum Certus locus ignoratur. Cap. VI.

LApidem informem, atque rudem coluere Romani, Terminum appellãtes: cuius templum à Tatio rege dedicatum, tradit Var. Plut. uero à Numa cõditum. Cum autem Tarquinius Superbus uellet Iouis Capitolini templum ædificare, cœpit captare augurijs, qui mons eßet aptißimus, cùmque Tarpeius ex omnibus eßet inuentus, in quo erant diuersorum numinum sacella, actum est, ut exinde ad alia templa numina euocarentur sacrificijs: quò poßet libere, & sine periculo templum Iouis ædificare: cùmque omnes Dij libenter migraßent, Terminus, limitum Deus, abscedere noluit: tunc de hoc ipso sacrificatum est, & deprehensum, quòd Terminus cum Ioue remanens æternum urbi imperium cum religione significaret. Quo loco aũt colebatur super eum foramen patebat in tecto, quòd

nefas esse putarent Terminum intra tecta consistere. Alij uero dicunt primam partem tecti eius templi patuisse, quia sub dio ei sacrificabatur: & (ut ait Lactantius) publice, quasi custodi finium, Deo: hinc Sex. Pom. Termino, inquit, sacra faciebant, quòd in eius tutela fines agrorũ esse putabant. Terminum qui exarasset, & ipsum, & boues sacros esse Numa statuit. Legimus autem apud D. Augustinũ Martem quoque, & Iuuentam regi Deorum cædere noluisse: quòd imperium Romanum nullum terminum esset habiturum, nec senectam sensurum. Mentis autem, & Veneris Erycinæ ædes in eodem Capitolio fuisse, testatur Liuius, his uerbis. Interea Duumuiri creati sunt. Q. Fabius Maximus, & Attilius Crassus ædibus dedicandis: Menti Attilius: Fabius Veneri Erycinæ: utraq; in Capitolio est, canali uno discretæ. De æde Mentis sunt Ouid. hæc carmina.

Mens quoq; numen habet, Menti delubra uidemus,
Vota metu belli perfide pœne tui.

Alias ædes sacras complures in Capitolio fuisse, Cic. innuit, cum de templo Fidei locutus, sic subdit. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum rerum, quia uis est tanta, ut sine Deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Idem in phil. Opis non semel meminit: ad eamque, rursus ad Att. ait, Scipionem proauum Metelli statuam Censoriam habuisse. Hanc autem ædem uouit Tatius rex, auctor Var. quam Sp. Posthumio Albino, & Q. Martio Philippo Coss. tactam esse de cælo commemorat Liuius. Fortunæ autem Primigeniæ, & Obsequentis ædes in Capitolio condidit Ser. Tullius. Hanc Deam uarijs cognominibus à Romanis nuncupatam legimus. Nam publicam appellabant, cùm reip. faueret. Masculam, cùm omnibus maribus. Muliebrem itidem, quando mulieribus. Virilem, cum iam adultis. Primigeniam, cum primogenitis. Item Fortis Fortunam, quando exinsperato adesset. Equestrem uero, quando maxima cum celeritate ueniret. Obsequentem, cùm ad omnia uota accederet. Paruam, ubi humilẽ ad maximas opes, summósque honores ueheret. Seiam, ubi segetes, cæterósque fructus feliciter ad maturitatem perduceret: Et prosperam eam dicebãt, quæ semper propitia assideret. Malam uero, quæ iugiter aduersaretur. Iouis Sponsoris ædem posuit Tarquinius Superbus: quam Posthumius Nonis Iunijs dedicauit. Veneri Caluæ Fanum in Capitolio Romani constituere in honorem matronarum: quia capta urbe à Gallis deficiẽtibus funibus ex illarum capillis eas fecissent. Alteram ædem ibi Venerem habuisse, ostendit Suet. in Calig. Vestæ ædes in eodẽ colle fuit, ut significat Sex. Pom. de porta Stercoraria locutus. Aram autem Iouis Pistoris in Capitolio sitam fuisse, innuit Ouid. his uersibus.

Nomine, quam precio celebratior arce tonantis.
Discant pistores quid uelit ara Iouis.

Bibliothecam Maiorum multis columnis exornatam: Porticusq; duas, Metelli alteram, alteram Cõstantini Capitolium habuisse dicitur: Atriúmque publicum, quod tactum esse de Cælo testatur Liuius. Fauissæ, quæ sunt loca cisternis, cellisque similia, ubi reponebantur ea, quæ in templis uetustate erant facta inutilia, fuere in area Capitolij, Gellius & Sex. Pom. auc. Locúmque sacrum in eodem Capitolio fuisse legimus, ex quo sumebatur uerbena, quà coronabantur Feciales, & Paterpatratus fœdera facturi, uel bellum indicturi: & lapidem silicem, quem tenebant per Iouem iuraturi dicentes. Si sciens fallo tum me Diespiter salua urbe, arcéque bonis eijciat, ut ego hunc lapidem. In eodẽ Capitolio S.C. haberi solitum asserit Liuius, his uerbis. Eo facto, auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abijt.

De statuis, Imaginibus, & Columnis.
Cap. VII.

INter alia multa, uariáque ornamenta, quibus Capitolium erat insignitum, plurimæ in eo statuæ fuere. Quas cognoscere nõ erit ab re alienum: siquidem eis cognitis in multorum insignium locorũ

cognitionem multos deueniſſe, uidemus. Harum bonam partem, ſicuti columnarum, ex deuictis prouincijs in urbem Romani deportarunt: quod & Cic. teſtatur in lib. de nat. deo. qui ſic ait. Etenim fana multa ſpoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſsimis ablata uidemus à noſtris. Ingentem autem numerum fuiſſe, ex Cor. Tac. uerbis perſpicitur, quæ ſunt hæc. Sabinus undiq; ſtatuas decora maiorum in aditu obiecit, ne hoſtes in Capitolium penetrarent. Quæ etſi uera ſint, perpaucas tamen uidemus literis mandatas. Quæ apud uarios auctores ſunt repertæ, breuiter cõmemorabo. Iouis igitur treis fuiſſe legimus: quarum unam de cælo tactam eſſe, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, aſſerit L. Florus: de reliquis duabus loquitur Plin. his uerbis. Sp. Caruilius fecit Iouem, qui eſt in Capitolio uictis Samnitibus ſacrata lege pugnantibus è pectoralibus eorum, ocreisq;, & galeis: amplitudo tanta eſt, ut conſpiciatur à latiario Ioue: Idem. Locras uero Iouem tonantem ante cuncta laudabilem fecit. Herculis Auerion, & Sempronius Coſſ. alteram, alteram Fabius Max. uictis Tarentinis ſtatuas dedicauere, quarum Liuius, Plut. & Strabo meminere. Strab. Verba ſubieci. Aliqua etiam Romani capto per uim oppido, ut ſpolia, uindicarunt, è quibus Herculis imago ſublimis ex ære in Capitolio fixa eſt, opus Lyſippi. Apollo autẽ tranſlatus à Lucullo ex Apollonia Ponti urbe. XXX. cubitorum, CL. talentis factus iacet hodie in ædibus nunc Conſeruatorũ confractus. Boni Euentus, Bonæque fortunæ, Praxitelis opera, atq; Nemeſis Simulacra Capitolium decorauere: ſic & Iani, dextra trecentorum, ſiniſtra ſexaginta quinque numerum, ad demonſtrandum anni dimenſionem, tenens. Fuere inſuper in Capitolio Statuæ omnium Regum. Plin. inquit, Nullam annulum habet Romuli in Capitolio Statua, nec, præter Numæ, Seruijque Tullij, alia, ac ne. L. quidem Bruti: & alibi, Primas putarẽ has, & Actij Nauij poſitas ætate Tarquinij Priſci, niſi Regum antecedentium eſſent in Capitolio. Statuã Scipionis, qui Antiochum deuicit, cum chlamide, ac crepundijs in eodem Capitolio fuiſſe, pro Rabirio refert Cicero: Syllæ uero pedeſtrem, & æneam in Philip. Aemilio autem Lepido puero ſtatuam bullatam, ac prætextatã poſuit Senatus, quòd hoſtem in aciem interemiſſet, ciuèmque ſeruaſſet. Tali honore dignus habitus eſt Metellus, quòd ex æde Veſtæ Palladium ab incẽdio liberauiſſet: ſicut & Trebius, qui in ædilitate ſua frumentum Po. Ro. aſsibus præſtitit, auc. Plin. Plut. autem commemorat Fabium Max. ſuam ipſius ſtatuã, equeſtrem, ex ære, iuxta Herculem ſtatuiſſe: Brutique illius, qui Tarquinios expulit, à Po. Ro. mediam inter Regum ſtatuas, poſitam eſſe. Inibi Africani etiam ſtatuã fuiſſe ad Atticum ſcribit Cic. cuius uerba appoſui. At mehercle ego cum in turmam auratarum equeſtrium, quas hic Metellus in Capitolia poſuit, animaduertiſſem in Serapiõis ſubſcriptione Africani imaginẽ, erratum fabrile putaui. Domitianum non niſi aureas, argenteàſque ſibi poni permiſiſſe, ſcribit Suet. & Eutropius. Cornelia Gracchorum mater & ipſa tali honore digna fuit, ut in Capitolio ſtatua ei collocaretur. Scipio, de quo ſuperius, uictoriæ ſuæ Aſiaticæ Tabulam pictam in eodẽ Capitolio affixit. Bocchus ẽt ſyllæ gratiam aucupatus triumphales imagines ibidem collocauit: inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus, Parrhaſius Epheſi natus Theſea pinxit in eodem Capitolio. In quo fuere etiam ſeiuges à Cn. Cornelio poſiti: & Clypea. xij. aurata, ab Aedilibus P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compreſſam condamnauerant, ut tradit Liuius: qui & Clypeum Martis cũ imagine Aſdrubalis in eodem colle fuiſſe, narrat: Columnàmque Roſtratam: cuius ſunt hæc uerba. In ſuſpenſa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempeſtate Columna roſtrata in Capitolio bello punico tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. Auguſtus uictor Aegypti multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra ærea, quibus conflatis quatuor effecit columnas: quæ poſtea à Domitiano in Capitolio ſunt poſitæ: quas etſi Ser. gram. ſuo tempore ibidem fuiſſe dicat, hodie tamen in Lateranenſi baſilica cernuntur. Hæ ſunt de quibus Virgilius ait, Surgẽtes ære columnæ.

De Tabulis publicis. Cap. VIII.

TAbulas quibus leges, & publica acta continebantur, in Capitolio fixas, ac ſeruatas eſſe multi teſtant: quorũ Cic. pro Sex. ſic inquit. Inſpectantibus uobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et

paulopost. Sed unum egregium de rege Deiotaro Po. Ro. amicißimo decretum in Capitolio fixum. Et rursus Philip. tertia: Falsas leges, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Et ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio flagrauerant Vespasianum inuestigatis exemplaribus restituenda curauisse ferunt. Et Plut. testatur, cum Clodius tabulas, quibus res in tribunatu suo gestæ continebantur, in Capitolio affixisset, Ciceronem ab exilio reuersum eas ui deleuisse. Rursusq; Cic. in Catilinam commemorat, æra legum in Capitolio de cælo tacta, & liquefacta. Sic & tabula, quæ has leges à Romulo promulgatas continebat, seruabatur.

NE QVID INAVGVRATO FACIVNTO.
PATRES SACRA MAGISTRATVSQVE SOLI PERAGVNTO INEVNTOQVE.
PLEBEI AGROS COLVNTO.
SACRORVM OMNIVM POTESTAS SVB REGIBVS ESTO.
SACRA PATRES CVSTODIVNTO.
POPVLVS MAGISTRATVS CREANTO.
LEGES DISCVNTO.
BELLA DECERNVNTO.
DEORVM FABVLAS NE CREDVNTO
DEOS PEREGRINOS PRAETER FAVNVM NE COLVNTO.
NOCTVRNAS IN TEMPLO VIGILIAS NE HABENTO.
PARRICIDAS OMNES CAPITE PVNIVNTO.
NE QVIS PRAESENTIBVS FOEMINIS OBSCOENA VERBA FACITO.
QVISQVIS DEMISSAM AD TALOS TOGAM IN VRBE HABETO.
MONSTRVOSOS PARTVS QVISQVIS SINE FRAVDE CAEDVNTO.
NE QVIS NISI PER PORTAS VRBEM INGREDITOR NEVE EGREDITOR.
MENIA SACROSANCTA SVNTO.
MVLIER VIRO LEGITIME CONIVNCTA FORTVNARVM ET SACRORVM SOCIA ILLI ESTO. VT DOMVSQVE ILLE DOMINVS ITA HAEC DOMINA.
FILIA VTI PATRI ITA DEFVNCTO VIRO HAERES ESTO.
ADVLTERII CONVICTAM VIR ET COGNATI VTI VOLENT NECANTO.
SI VINVM BIBERIT DOMI, VTI ADVLTERAM PVNIVNTO.
PARENTVM LIBEROS OMNE IVS ESTO RELEGANDI VENDENDI ET OCCIDENDI.

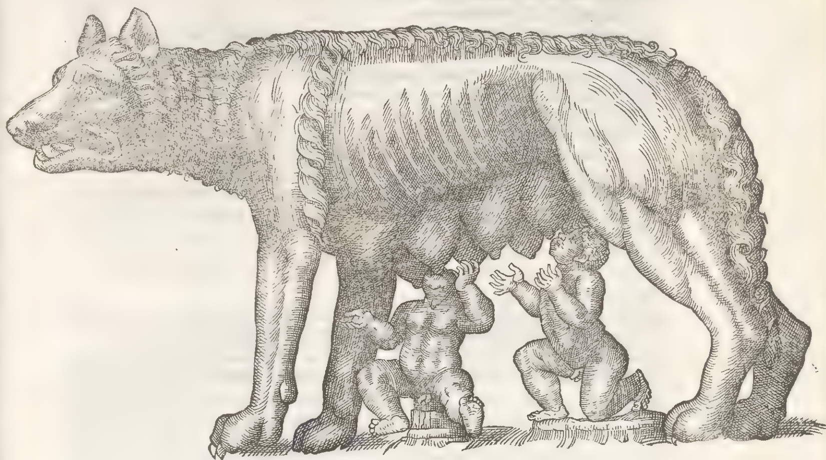
Curatores autem fuisse huiusmodi tabularum indicat sequens titulus.

C. CALPETANVS STATIVS
SEX. METRORIVS. M. PERPENNA LVRCO
T. SARTIVS DECIANVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM
EAC. CVR.

De quibusdam Statuis, aliisque rebus antiquis, que hodie sunt in Capitolio, Cap. IX.

IN *area Capitolina collocata est equestris Statua, ænea,* M. Aurelij Antonini pij *philosophi: quo ex Cœlio monte paucis ab hinc annis transferri uidimus. In Porticu uero Conseruatorum est Commodi Imp. ingens caput, æneum, de quo* Lampridius *ita meminit. Colosi caput depreßit, quod erat Neronis, ac suum imposuit, & titulum more solito subscripsit. Ante eandem porticum duo pari forma fluuiorũ simulacra seminuda uisuntur,* Nili *ac* Tygris, *ut nonnulli testantur: uel Anienis, &* Naris, *ut alijs placet. Nos aũt de ijs nihil certi habemus. In cauedio dictæ domus sunt marmorea signa* M. An-

tonini de triumpho dacico, ſublata ex æde D. Martinæ. Eregione, ſub porticu, ſtat templũ in marmore inciſum, ſignis perpulchre exornatum. In aula ſuperiori, inter alia, eſt ſtatua auro ſuperfuſa nudi Herculis, dextra clauam, ſiniſtra uero Heſperidum aurea mala tenentis. Ibidem eſt & Satyri ſtatua pulcherrima. In porticu interiori prope aulam, æneum Lupæ eſt ſimulacrũ, ex cuius uberibus pendent Romulus & Remus urbis conditores: de hoc Cic. ſic inquit. Tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem uberibus inhiantem fuiſſe meministis. Huius ſimulacri effigiem ideo ſubiecimus, ut cerneres quod Virg. & Cic. de iis teſtãtur: quorum alter ſic ait. Ludere pendentes pueros: alter uero, Romulum ẽt huberibus inhiantem.

In eadẽ aula cernere licet, duo Signa ænea iuuenili forma, alterum ſtans ſerui habitu: alterum nudũ pueri ſedentis, ac curuato corpore ſpinam è planta pedis euellere conantis: non abſimilis Batto, quem Theocritus ſic loquentem inducit.

θᾶσαι μ᾽ ὦ κορύδων ποτὶ τῶ διὸς ἁ γὰρ ἄκανθα
ἁρμοῖ μ᾽ ὧδ᾽ ἐπάταξ᾽ ὑπὸ τὸ σφυρόν. hoc eſt.
Aſpice o Corydon per Iouem ſpina enim
Nuper me hic percuſit ſub talo.

Ibidem, in templo D. Mariæ cognomento Aracæli, multæ ſunt columnæ, quarum quæ tertia ab ingreſſu ſiniſtrorſus occurrit, hunc habet titulum. A CVBICVLO AVGVSTORVM. Eſt apud eandẽ ædem paruus Obeliſcus: et tres præterea Conſtantini Imp. Statuæ.

De templo Concordiæ. Senaculo. Curia : ac de Tabernis publicis. Cap. X.

QVoniam descendentibus è Capitolio primum occurrit uallis inter ipsum, & Palatium : par est ut eius loca proximo loco annotemus. Auspicemur autem ab omnium rerum auctrice,& conseruatrice Concordia : cuius Templum uouisse, posuisseq; Camillum ostendunt Ouidij carmina, quæ sequuntur.

Furius antiquum populi superator Hetrusci
Vouerat, & uoti soluerat ille fidem.
Causa, quòd à patribus sumptis secesserat armis
Vulgus, & ipsa suas Roma timebat opes.

Hoc templum in foro fuisse refert Plut. Varro autem inter Capitolium, & forũ : cui astipulatur Sex. Pom. Erat.n.aut in foro, aut foro proximum : nam & Val. Max. commemorat Sempronium Asellionem pro æde Concordiæ sacrificium facientem ab ipsis altaribus à creditoribus fugere extra forum coactum. Extant huius templi porticus octo ingentes columnæ, & in epistylijs titulus sequens.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS
INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT

Inuentus est autem lapis in quo huiusmodi uerba erant incisa.

D. N. CONSTANTINO MAXIMO PIO FELICI AC
TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM
TOTO ORBE REMPVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.
S. P. Q. R.
AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE COLLAPSAM IN
MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV SPLENDIDIORE
RESTITVERVNT.

Hinc ad Monetæ ædem multis gradibus ascendebatur. Verum dum Cor. Tac. dicit : Diuersos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Asylum, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur, an de his gradibus intellexerit, an de illis, qui in arcem ducebant, dubium est:tamen propter uerba illa, rupes Tarpeia, uerisimilius est, uel hos significare, uel Cliuum publicum. In hoc autem templum per multos gradus erat ascensus, ut ex dictis columnis conijcere possumus:& ex uerbis Cic. quæ in septima Phil. sunt posita : ea.n.hæc sunt. Occulta enim fuit eorum uoluntas, inditiùmque de. M. Antonio, qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt. In eodem templo Bedas sculptor Batton adorantem Apollinem, & Iunonem fecit : Eufranor autem Latonam puerperam, Apollinem, & Dianam infantes, sustinentem : Niceratus uero Aesculapium, & Hygiam : At Pisicrates Martem, Mercuriùmque: Sthenis deniq; Cererem, Iouem, & Mercurium. In pronao eiusdem templi fuit Victoria: quæ M. Marcello Claudio, & M. Valerio Coss. icta est fulmine. De huius templi Cella Cic. philippica tertia sic meminit. Armatos in Cella Concordiæ cùm Senatum haberet incluserit: Et philip. quinta. In Cella Cõcordiæ collocari armatos, latrones, sicarios : è templo carcerem fieri. Habebatur præterea in hoc templo & Senatus,& orationes,ut idem pro Sextio, & Lãpridius testantur. Sic.n. Lampridius inquit. Cum Senatus frequens in Curiam, hoc est, in ædem Concordiæ, templũ auguratũ, cõuenisset. Aedẽ aũt Concordiæ Curiam appellat : quia ibi Senatus publicas curas gerebat : Templum uero auguratũ addidit:quia Senatus non poterat haberi nisi in loco per Augures constituto, quod templũ dicebatur: Non .n.oẽs ædes, sacra erant templa: Curia augurato condita, erat templum : Aedes sacræ non augurato conditæ, templa non dicebantur : neq; in illis poterat haberi Senatus, auctor Var. Qui cum duo Curiarum genera fuisse ostendat, uidelicet Curiam, ubi curarent Sacerdotes res diuinas, ut Curiæ ueteres : & ubi Senatus humanas, ut Curia Hostilia, apparet Curiam, & Senaculum idem esse,

alterùmque

alterùmque à Cura: alterum à Senatu.i. senioribus publicas res curantibus denominatum. Et quia in Hostilia res humanæ tantum curabantur, ideo alibi ait. Eam esse quidem templum, & sanctum non esse. Verum quoniam Sex. Pom. ex Nicostrato memoriæ prodidit, Senacula Romæ tria fuisse. Vnum, inquit, ubi nunc ædes Concordiæ, inter Capitolium, & forum: in quo solebant magistratus cum senioribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertium intra ædem Bellonæ, in quo exterrarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, Senatus dabatur, significat suo tempore desijsse. S. C. fieri in Concordiæ templo: alioquin solent, non solebant, dixisset: & templum, non ædem appellauisset. Eius enim uerba innuunt, Senaculum diuersis temporibus uarijs in locis institutum. Sed nec te moueat, quod cum ipse tria Senacula tantum commemorarit, nos quartum ex uerbis Cor. Tac. in Capitolio fuisse ostenderimus, Varròque supra Græcostasim, quintum: Nam plerique augent: plerique fundant, & ad eos transeunt nomina: & in tam multis seculis, in tanta etiam rerum uarietate, nomina, locáq;, & numerus ipsorum, sæpe est mutatus. Sub Concordiæ autem templo in capite fori, dum fossores altius terram moliuntur, inuenere locum, cuius antæ cum epistylijs marmoreæ efficiebant ueluti porticum, uel apothecas treis: in quibus consisterent, qui publica acta notarent, ac publicarent: ut ex titulis conijcimus. Nã uno epistylio, interiori parte, legimus hũc.

C. AVILIVS LICINIVS TROSIVS CVRATOR
SCHOLAM DE SVO FECIT
BEBRYX AVG. L. DRVSIANVS A. FABIVS XANTHVS. CVR. SCRIBIS. LIBRARIIS. =
ET PRAECONIBVS AED. CVR. SCHOLAM
AB INCHOATO REFECERVNT MARMORIBVS ORNAVERVNT VICTORIAM =
AVGVSTAM ET SEDES AENEAS ET CETERA ORNAMENTA
DE SVA PECVNIA FECERVNT.

Extra uero in eodem epistylio erat hic titulus.

BEBRYX AVG. L. DRVSIANVS A. FABIVS XANTHVS CVR. IMAGINES ARGEN =
TEAS DEORVM SEPTEM POST DEDICATIONEM SCHOLAE
ET MVTVLOS CVM TABELLA AENEA DE SVA PECVNIA DEDERVNT.

Ibidem autem effossus est Cippus, super quo Stilichonis statuam fuisse innuit sequens inscriptio in eo incisa.

FL. STILICHONI. V. C.
FLAVIO STILICHONI INLVSTRISSIMO VIRO
MAGISTRO EQVITVM PEDITVMQVE
COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO
ET AB INEVNTE AETATE PER GRADVS CLARIS
SIMAE MILITIAE AD COLVMEN GLORIAE
SEMPITERNAE ET REGIAE ADFINITATIS EVECTO
PROGENERO DIVI THEODOSI COMITI DIVI
THEODOSI AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS
ADQVE VICTORIIS ET AB EO IN ADFINITATEM
REGIAM COOPTATO ITEMQVE SOCERO D N
HONORI AVGVSTI APHRICA CONSILIIS EIVS
EX PROVISIONE LIBERATA EX S. C.

De Templis, Iouis Statoris: & Vestæ, eiusque Luco: ac de Regia Numæ, & Domo Tar. Superbi. Cap. XI.

IOVIS Statoris Templum fuit in radice Palatij, apud ædiculam nunc D. Mariæ Liberatricis: ubi spondæ murorum altissimæ cernuntur. Cõditũ aũt fuit à Romulo, qui illud in bello Sabinorũ uouit,

ut habetur apud Liuium : cuius uerba adieci. Iupiter tuis auibus iussus hic, in Palatio, prima urbi fundamenta ieci : Arcem iam scelere emptam Sabini habent, inde huc armati superata ualle media tendunt. At tu pater deum, hominùmque hinc saltem arce hostes, deme terrorē Romanis, fugámque fœdam siste. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris tua præsenti ope seruatam urbem esse, uoueo. Huius templi locum innuit Cic. Cùm, priusquam in exilium iret, Iouem his precatus est uerbis. Tèque Iupiter Stator, quem uere huius imperij Statorem maiores nostri nominauerunt; cuius in templo hostilem impetum Catilinæ repuli à muris : cuius templum à Romulo uictis Sabinis in Palatij radice cum uictoria est collocatum oro, atque obtestor, ferte opem pariter reip. cunctæq; ciuitati, meisq; fortunis. Idem sentit Ouid. his uersibus.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora iugi.

In eodem templo non modo conciones, sed & S. C. sæpe agebantur : ut idem Cic. in Catilinam, pro lege agr. & sæpe alias testatur. Quòd uero Liuius commemorat, templum Iouis Statoris uotum bis bello Samnitico, & in pugna ad Luceriam, intelligendum esse uidetur de eo instaurando, ætate, uel incendio consumptum : uel certe de alijs Iouis Statoris templis, quæ deinde posita fuerint eo in loco, ubi pugnatum est. Hoc autem incendio Neronis exustum esse, scribit Cor. Tac. Et ante ipsum positam esse Domum Tarquinij Superbi asserit Plin. hisce uerbis. Annius fecialis posuit sibi statuā equestrem, quæ fuerit contra Iouis Statoris ædem, in uestibulo Superbi domus. Templum autem Vestæ fuisse, ubi nunc ædes D. Mariæ de gratijs, innuit Diony. Quod etiam conijcimus ex uerbis Plut. quæ sunt hæc. Restitere Romani quo nunc loco Iouis Statoris situm est templum, ita confertissimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugántque, & usque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Vestæ palantes agunt. Etenim si Romani ad radices Palatij restitere, factòque impetu Sabinos, qui ex Capitolio descenderant, ad Vestæ templum fugarunt : oportuit templum ipsum fuisse prope Capitolium, non sub Palatio, ut quidam somniarunt. Huic nostræ opinioni suffragatur etiam Liuius, sic locutus. M. Cœditius de plebe nuntiauit tribunis, se in Noua uia, ubi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ uocem noctis silentio audisse clariorem humana : quæ magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare. Nouam enim uiam per mediam dictam uallem, siue per uicum Thuscum protensam esse, paulopost ostendemus: Quam non uideo esse posse supra ædem Vestæ, si erat, ut isti uolūt, sub Palatio. Condita autem fuit à Romulo : ut infra demonstrabimus : de hac Ouid. sic meminit.

Hic locus est Vestæ, qui pallada seruat, & ignem.
Hic fuit antiqui Regia parua Numæ.

Plut. etiam ædem hanc prope Numæ Regiam, atriùmque locatam esse uoluit. Quod non animaduertit Seruius : qui scribit ædem ipsam fuisse atrium Numæ. Lucus autem Vestæ erat prope Statoris templum, à Palatij radice in Nouam uiam deuexus: Ex quo luco, ante urbem captam, exaudita uox ē, ut muri, & portæ reficerentur : Futurum esse, nisi prouisum esset, ut Roma caperetur, auctor Cic. de diu. Vbi lucus fuerat, cum effossa sint quædam sepulcra, putarunt quidam ibi fuisse Vestæ templum: quasi uero priscis temporibus in templis cadauera sepelirentur : quod tantum abest à uero, ut ne intra urbem quidem, nisi Vestalium, conderentur : quin ea ecferri ius non erat, nisi nocturno tempore ; ne illorum aspectu sacra polluerentur. Fit igitur uerisimile sepulcra illa in eodem stetisse luco, & non in templo.

De Templo Quirini : & de Lupercali, & ficu Ruminali. Cap. XII.

TEmplum Quirini, dorica (ut inquit Vitruuius) structura, fuit ubi nunc ædes D. Theodori: de quo uidetur intellexisse Diony. cùm de Lupercali sic loquitur. Ostendit secundū uiā, qua itur ad Circum, templùmque ei proximum, in quo est lupa præbens pueris duobus ubera, antiquæ operæ,

simulacra, ærea. Plin. etiam de eodem ita meminit. Inter antiquissima nanque delubra habetur Quirini, hoc est ipsius Romuli: sacræ myrti fuere duæ ante ædem ipsam per longum tempus: altera Patricia appellata: altera Plebeia. Prope hoc templum fuit Lupercal, hoc est spelunca in qua de capro luebatur: unde Lupercal dictum uolunt. Alij uero dicunt, quòd ibi lupa infantes nutrierit: alii lucum esse sacratum Pani deo Arcadiæ: cui mons Lycæus est sacratus: Lyceùmque Pana nuncupatum: quod λύκους non sinat in oues sæuire: idèoque Euandrum sacrasse locum, Lupercalque nominauisse. Aliorum fama est Lupercalium morem à conditoribus urbis originẽ traxisse. Facto.n. sacrificio, tũc cũ lætitia exultantes, q͂ his Numitor eo in loco, ubi educati erant, urbem condere permiserat, cæsìsque capris epularum hilaritate, ac uino largiore prouecti, cuncti ouinis pellibus immolatarum hostiarum iocantes gestierunt. Verum, ut de etymologia, ita de loco uaria est opinio. Ser. enim in Circo fuisse sic ait. Rumon Tiberis dictus est: unde ficus Ruminalis, ad quam eiecti sunt Romulus, & Remus: quæ fuit ubi nunc Lupercal: hac enim labebatur Tiberis, antequam Vertumno factis sacris auerteretur. Quòd Tiberis (ut ait) per Circum labaretur, caret ratione: quia Auentinus ad alteram fluminis ripam esset relictus, nec sequeretur, quod narrat Liuius. Herculem traiecisse Tiberim, ac dum fessus procubuisset, Cacum boues furatum in speluncam, in Auentino existentem, eos traxisse. Præterea idem Ser. eodem in loco Lupercal, & ficum Ruminalem fuisse uult: cùm Lupercal fuerit, ut dixi, ubi D. Theodori est ædes: ficus uero Ruminalis in Comitio: quod probatur ex Cor. Tac. uerbis, quæ subiecimus. Eo anno, quo certatum est inter Hermunduros, & Cattos, rumularem arborem in Comitio, quæ supra octingentos, & quadraginta annos Romuli, Remique infantiam texerat, mortuis ramalibus, & arescente trunco diminutam, prodigii loco habitum: donec in nouos fœtus reuiuisceret. Si autem uolumus, quod ait Liuius, Pueros in proxima alluuie expositos, ubi ficus Ruminalis: secundum Tacitum dicemus: Fluuium forum Ro. alluisse, ferentèsque illos in prima exposuisse alluuie. Verisimilius tamen est secundum Diony. apud Lupercal expositos esse, nutritos uero ad arborem: quod innuit idem Tacitus: cum ait, Texit infantiam Romuli, & Remi: aut fluitante scapha in Comitium delatos, secundum Var. & L. Florum, qui dicit repertos ad arborem: quæ non fuisse, ubi Lupercal, ostendit Plut. his uerbis. Locum Germalum uocant: sed pridem Germano nomen fuerat: quòd germanos fratres uocemus: nec porro longius ficus Ruminalis. Lupercal gelidum appellat Virgilius, quia esset antrum arbusto contectum, ad boreámque spectaret. Ruminalem autem ficum sunt qui uolunt à Romulo, quasi Romularem, denominatam esse: alii à lacte infantibus dato: nam pars gutturis ruma dicitur. Vel secundum Sex. Pom. quòd mamma rumis appellaretur. Huius arboris uestigia, usque ad Aug. tempora permansisse, Ouid. sic ostendit.

Arbor erat, remanent uestigia, quæque uocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De Vico Iugario, ac Thusco. & de uia Noua. Cap. XIII.

IVgarium Vicum per radices Capitolii à porta Carmentali in forum Ro. aditum præbuisse, Liuius his uerbis significare uidetur. Ab æde Apollinis boues fœminæ, duæ, albæ porta Carmentali in urbem ductæ. Post eas duo signa cupressea Iunonis Reginæ portabantur. Tum septem, & uiginti uirgines longam indutæ uestem, carmen in Iunonem Reginam canentes, ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens, & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decem uiri coronati laurea, prætextatique. A' porta Iugario uico in forum uenere. Iugarii autem obtinuit nomen, quod ibi fuerat Ara Iunonis Iugæ, quã matrimonia iungere putabãt: auc.

Sex. Pom. In hoc uico fuit Domus M. Val. Amerimni, equitis romani, ut ex eius filij epithaphio d'dicimus. Quemadmodum autem uico Iugario patebat accessus in forum à porta Carmentali, ita uico Thusco, per radices Palatij, ab eodem foro in Velabrum erat transitus: sicuti significant eiusdē Liuij uerba, quæ sequuntur. In foro pompa constitit, per manus reste data uirgines sonum uocis plausu pedum modulantes incesserunt. Inde uico Thusco, Velabròque per Boarium forum, in cliuum publicum, atque in ædem Iunonis Reginæ perrectum. Patet igitur eos aberrare, qui uicum Iugarium alibi fuisse dicunt, uicùmque Thuscum appellant, totum id campi, quod iacet inter Capitolium, Palatium, Auentinum, & Tiberim. Quod si ita esset, fuerat satis Liuio dixisse. Inde uico Thusco in uicum publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ perrectum: sed à Velabro ipsum cum diuiserit, ostendit ibi finem uici Thusci fuisse, ubi Velabrū incipiebat. Huius uici etymologia est duplex: alteram nominis rationem tradit idem Liuius: quem sequitur Sex. Pom. qui sic inquit. Thuscus uicus Romæ est dictus, quòd ibi habitauerunt Thusci, qui recedente ab obsidione Porsena remanserant: alteram Var. his uerbis. In suburbanæ regiōis parte princeps est Cœlius mons, à Cœlio Vibenno thusco duce nobili, qui sua manu dicitur Romulo uenisse auxilio contra Latinum regem. Hinc post Coelij obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neque sine suspitione essent, deducti dicuntur in planum, & ab eis dictus uicus Thuscus: & ideo ibi Vertumnum stare, quòd is deus Hetruriæ princeps. In hoc autem uico habitauisse Lenones innuit Plautus in Cist. et Horatius cùm ait. Ac Thusci turba impia uici. Viæ Nouæ duæ diuersis temporibus fuere: de quarum altera meminit Frontinus: altera est antiquior, de qua nunc agimus: quæ initiū habuisse à foro Romano, testatur Ouidius his carminibus.

Forte reuertebar festis uestalibus illac,
Qua noua Romano nunc uia iuncta foro est.

Hāc Velabrum uersus fuisse productam, significauit Var. ubi dixit. Laurentalia fieri in Velabro, qua in Nouam uiā exitur: non longe à porta Romanula. Et infra ait, Nouam appellari, cum iamdiu uetus esset: & lòquens de ara Aij. Quæ est, inquit, in infima Noua uia. Liuij autem uerba innuere uidentur eam fuisse sub Palatio: quæ sunt hæc. Ex superiore parte ædium per fenestras in Nouam uiam (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) pòpulum Tanaquil alloquitur. Sed cum ibidem uicum Thuscum positum fuisse ostēderimus, cùmq; nemo tradat uiam Nouam in eo stetisse, opinamur per mediam uallem fuisse deductam: ex eo quòd idem Liuius commemorat, Templum Aij in hac uia situm esse, supra ædem Vestæ. Quòd si animaduerteris ubi hæc ædes sit posita, hanc opinionem (ut arbitror) nō improbabis. Nisi mauis eundem uicum & Thuscum, & Nouam uiam appellatum fuisse.

De Arcubus Romuli, & de Domo Ouidij. Cap. XIIII.

ARcus Romuli inter ædes sacras D. Mariæ liberatricis, & de Gratijs, quidam fuisse aiunt, eòsq; lateritios, Romanòsque nunquam in marmoreos commutasse, ne conditoris memoria deperiret: de hìsque intellexisse Iuuenalem ubi dixit.

Substitit ad ueteres arcus, madidàmq; Capenam.

Quos ego crediderim non dissimiles fuisse illis fornicibus, quales posuisse Sertinium, duos ante sacras ædes Fortunæ, & Matutæ: & unum in Circo Max. illisque signa aurata imposuisse, narrat Liuius: siue illis, quorum alterum Horatio Cocliti: alterum uero Camillo attribuunt: neque hos hàbuisse belli, & triumphi simulacra incisa, quemadmodum uidemus in his, qui hodie extant: nam hunc arcuum usum suo tēpore originē traxisse, testatur Plin. libro trigesimo quarto, cuius uerba sunt hæc. Columnarū ratio erat attolli supra cœteros mortales: quod & arcus significant nouitio inuēto. Domus aūt

Ouidij sub Capitolio fuit, ut ipse sic testatur.

Hanc ego suspiciens, & ab hac Capitolia cernens,
 Quæ nostro frustra iuncta fuere lari.

Eam in uico Iugario, fuiße, prope ædem D. Mariæ de Consolatione hodie nuncupatæ, quidam tradidere

De Palatini montis etymologia: Palatio, eiusq; Atrio, & porta.
Cap. XV.

QVoniam Regum, Imperatorumque sedes in Palatino monte præcipue fuerat cōstituta, ij propterea plurima, atq; magnifica in eo extruxere ædificia: quæ etsi iniuria temporum penitus sunt collapsa, eorū tamen ruinæ, tot, tantæque sunt, ut paßim ab omnibus summa cum admiratione conspiciantur. At priusquam de ijs ædificijs tractemus, de eiusdem mōtis denominatione agamus. Sed ea ita uaria traditur à scriptoribus, ut quem potißimum sequaris nescias. Varro. Quartæ, inquit, regionis Palatium: quòd Palantes, cum Euandro uenere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi consederunt. Aliqui uero à palanto proauo Euandri Palatino monti nomen mansiße referunt, ut Virgilius. Liuius uero à Palanteo urbe Arcadiæ: alij à Palatia Latini uxore: alij quòd Palantò Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum suscepit, hunc incoluerit: alij à Palatia Euandri filia ab Hercule uiciata, ibiq; sepulta: alij à Palante eiusdem Euandri filio, qui & ipse in eodem monte sepulcrum sit consecutus: multi quòd pecus ibidem pascens balare consueuerit. Tibullus

Sed tunc pascebant herbosa palatia uacæ,
 Et stabant humiles in Iouis arce casæ.

Vnde Neuius Balantium nominauit: uel quòd Palare, hoc est errare armenta solebant. Tremellius autem hunc Romuleum montem appellauit. Qui nunc Palatium Maius dicitur: tametsi Palatium, Regū tempore, uix octauam montis partem occuparet: Ipsum autem quis postea auxerit, non satis constat: nisi quod Suetonius scribit, Caligulam partem ipsius ad forum usque promouiße. Gratianū hoc instaurauiße Ausonius sic innuit. Palatium cum terribile acceperis, amabile præstitisti. Atrium habuit augurato conditum, in quo consulebatur Senatus, arrietèsque immolabantur. Porta huius Palatij, ad quā bello Sabinorum repulsos eße Romanos commemorat Liuius, fuit e regione porticus Faustinæ. In eodem Palatio, supra Iouis Statoris templum, habitauit Ser. Tullius, unus ex Regibus. Quanq̄ etiam in Exquilijs domum habuiße infra dicemus.

De Græcostasi, Aede Cōcordiæ, Senaculo, & Basilica Opimij.
Cap. XVI.

QVoniam loca quædam in margine Palatini montis sita, aditum in Comitium habebant, ideo dicuntur supra Comitium, non autem in eo, aut in Palatino monte fuiße: ueluti Græcostasis, quæ ipsi palatio adherebat: Propterea multis gradibus in eam fuerat ascensus, ut Cic. ad Q. Fratrem ostendit. Repente inquit, à Græcostasi, & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt: & Varro sic ait. A' dextra, è Comitio locus substructus, ubi nationū subsisterent legati, qui ad Senatum missi eßent. Is Græcostasis appellatur. Nomen autem à Græcis obtinuit: quia propter artes liberales, quibus præ cæteris nationibus eruditi erant, eorum legati præcipue, hoc loco, tanquam digniori, excipiebantur. In qua Græcostasi Aedem Concordiæ sitam fuiße testatur Plin. his uerbis. Flauius uouit ædem Concordiæ, si populo reconciliaßet ordines: & cum ad id pecunia publica non decerneretur, ex mulctatitia fœneratoribus condemnatis Aediculam æream fecit in Græcostasi, quæ tunc supra Comitium erat, inciditque in tabula ærea eam, CIIII. annis post Capitolinam dedicatā.

Hanc noui quidam ſcriptores tradidere ab Opimio Cos. ſummo populi dolore inſtauratam, noctùque inſcriptum. OPVS VECORDIAE TEMPLVM CONCORDIAE FECIT. Appianus uero ait iuſſu Senatus fuiſſe excitatam. Sed probabilius uidetur de alia Concordiæ æde, quã de hac, quam æneam fuiſſe ait Plin. hoc intelligi. Concordiæ ædem poſuit etiam Liuia Germanici mater, ob uiri cum ea concordiam: quam Tiberius dedicauit, ut meminit Suet. atq; Ouid. his uerſibus.

Te quoque magnifica Concordia dedicat æde
Liuia, quam charo præſtitit illa uiro.

Sunt autem qui uelint hanc fuiſſe eandem, quæ in Græcoſtaſi: quod ex Plin. falſum eſſe conſtat. Alij in area Vulcani collocatã eſſe dixere: quidam ubi templum Pacis. Quodcunq; horum magis probaueris, non longe à Palatino monte, & arcu Veſpaſiani fuiſſe, comperies. Quòd autem ait Plin. in Concordiæ Delubro cornu aureo Auguſtæ dono fuiſſe gemmã Sardonichem incluſam: Marſyámque religatum, & Caſſandram à Theodoro pictam, de quo Delubro intelligat, dubium eſt. Senaculũ autem fuiſſe ſupra Græcoſtaſim, ubi ædes Concordiæ, & Baſilica Opimij, Senaculùmque uocatum, ubi Senatus, uel ubi Seniores conſiſterent, dictùmquæ γερουσία, auctor eſt Vraro.

De Caſa Fauſtuli: Domo Catilinæ, ac Scauri: quid ſit Germalus, & quid Velia. Cap. XVII.

CAſa autem Fauſtuli fuit ſupra Comitium, prope Græcoſtaſim, & ficum Ruminalem: Catilinæ uero Domus iuxta Baſilicam Opimij: Scauri haud longe ab arcu Veſpaſiani: de qua Aſconius ſic loquitur. Demonſtraſſe uobis memini, hanc domum in ea parte Palatij eſſe, quæ cùm ab Sacra uia diſceſſeris, & in proximum uicum, qui eſt ab ſiniſtra parte prodieris, poſita eſt. Hæc Scauri domus Atrium habuit: cuius columnas miræ magnitudinis fuiſſe, ſcribit Plin. admiratúsq; legem ſumptuariam, & Cenſores tantam impenſam diſſimulanter tuliſſe, ſic ſequitur. Etiam ne tacuerũt maximas earum, atq; adeo duodequadragenum pedum lucullei marmoris in Atrio Scauri collocari: nec clam illud, occultèque factum eſt: ſatisdari ſibi damni infecti egit redemptor cloacarum, cum in Palatium extraherentur. Locum autem ubi Fauſtuli Caſam ſitam fuiſſe diximus, Germalum Plut. appellauiſſe uidetur: et Sex. Pom. ait. Germalum eſſe locum in urbe ſic nominatum. At M. Var. de Palatij etymologia locutus ſubdit. Germalenſe quinticepſeos, apud ædẽ Romuli: & Velienſes ſexticepſeos in Velia, apud ædem deorum Penatium. Germalum à Germanis Romulo, & Remo, quod ad ficum Ruminalem, & hi ibi inuenti, quo aqua hyberna Tiberis eos detulerat, in alueolo expoſitos. Veliæ unde eſſent plures accepi cauſas: in queis, ꝙ ibi paſtores palatini ex quibus ante tonſuram inuentam uellere lanam ſint ſoliti: quibus uerbis Varro ſignificat, circa quartam Partem Palatini montis, uidelicet à Iouis Statoris templo ad Veſpaſiani propemodum arcum, Germali: inde uero ad Conſtantini arcum, Veliæ nomen ſortitam eſſe. De cuius loci ædificijs nunc agamus.

De templis, Victoriæ, Iunonis Soſpitæ, Penatium, Orci, Magnæ Matris: ac de Domo Publicolæ, & Ser. Tulij. Cap. XVIII.

VIctoriæ Templum fuit in monte Palatino, haud procul ab ea turri, quæ nunc Pallara dicitur: ubi prius P. Valerio Voleſi filio Publicolæ inter alios honores Domus de publico erat ædificata. Hanc autem foro eminentem, ob ſuſpitionem regni affectati, Publicola in planum tranſtulit: propèq; turrim modo dictam eam collocauiſſe arbitramur: eáq; mox Subuelia eſt cognominata. Hanc Victoriæ ædem L. Poſthumium Cos. dedicauiſſe, auctor eſt Liuius. Iuxta eam, Victoriæ Virginis Aediculam fecit Cato, biennio poſtꝗ uouit. Ad ipſam fuerat Iunonis Soſpitæ Templũ. Sequebatur deinceps

Deorum Penatium ædes: de qua idem auctor sic meminit. De prodigijs deinde nunciatis Senatus est consultus. Aedes deorum Penatium in Velia de cælo tacta erat: & Diony. ita ait. Templum Romæ ostenditur haud procul à foro, in quo sunt deorum Troianorũ Imagines inscriptionem habentes. DII PENATES. Supra hanc fuit locus Palladij: ubi nunc uisitur ædes D. Andreæ cognomento in Pallara. Palladium autem fuisse prius in æde Vestæ testatur Plin. his uerbis. Metellus orbam luminibus exegit senectutem amissis incendio, cùm Palladium raperet ex æde Vestæ: memorabili causa, sed euentu misero. Seruium autem Tullium, anteq̃ Curiam ædificaret, in hoc loco, ubi Penatiũ ædem fuisse dictum est, Domum habuisse, scribit Solinus. Aedes autem Orci in proximo erat, nec multũ distabat ab angulo Palatini montis incumbenti arcui Constantini. Quo in loco Heliogabalus deum Heliogabalum consecrauit, eique Templum fecit, studioseque curauit, Matris Deum cyphum, Vestæ ignem, Palladium, Ancylia, & omnia Romanis ueneranda, religionemq; Iudeorum, & Christianorum deuotionẽ in illud transferre: id agens ne quis deus, nisi Heliogabalus, coleretur: ut Lampridius testatur. Supra Orci fuerat Magnæ Matris ædes: quam faciendã locauerunt M. Liuius, & C. Claudius Censs. Dedicauit Iunius Brutus, ludiq; ob dedicationẽ facti: de quibus Cic. sunt hæc uerba. Nã quid ego de illis ludis loquar? quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnæ Matris cõspectu megalensibus fieri, celebrarique uoluerunt: qui sunt more, institutisq; maxime casti, solennes, religiosi. Hanc ædem ideo ædificarunt, quo eiusdem deæ simulacrum Pissinunte aduectũ ex Victoriæ templo, ubi ad tempus statuerant, in eam transferrent.

De Templo, Fidei, Apollinis, eiusq; Bibliotheca: ac de Balneis Palatinis. Cap. XIX.

TEmplum Fidei in umbilico ferè Palatini montis erat situm: quod Rhoma Aeneæ neptis, ut Agathocles memoriæ prodidit, uel ut Liuius & Diony. Numa condidit. Vetustate autem prolapsum instaurauit Aug. Balneæ, quas Cic. pro Roscio Palatinas denominauit, fuere in dorso montis, ubi spondæ murorum altissimæ adhuc extant. Ad eas pars aquæ Claudiæ erat deducta, ut aquæ ductus uestigia indicant. Ad eam autem partem Palatini montis, quæ uergit ad circum Max. nonnulla Templi Apollinis uestigia cernuntur, ab Augusto ideo excitati: quia cum pars illa esset fulmine icta, Aruspices pronunciarunt, eam ab Apolline desyderari. In hoc fuere lychnuci: de quibus Plin. sic meminit. Placuere & Lychnuci pensiles in delubris, aut arborum modo mala ferentium lucentes: qualis est in templo Apollinis Palatini: & idem innuit, eius Dei Simulacrum à Scopa factum, & Dianam à Thimoteo in eo templo fuisse: sic enim inquit. Scopas fecit Apollinem Palatinum, & rursus. Timothei manu Diana Romæ est Apollinis Delubro, cui signo caput reposuit Aulanius Euander. De huius templi Porticu meminit Suet. sed eam laudat Propertius, & fores templi eburneas fuisse dicit: super fastigium uero currum Solis ex auro splendentẽ: & in Area quatuor boues, hoc ẽ Pretidas æneas à Myrione factas. In eadem area fuit locus Roma Quadrata dictus, ubi reponebantur ea, quæ solebant boni ominis gratia in urbe condenda adhiberi: quòd saxo munitus esset in speciem quadratã, auc. Sex. Pom. In eodem templo Augustus iam senior sæpe Senatum habuit, & decurias Iudicum recognouit: cui templo addidit Bibliothecam, Latinam, Græcamq;: in qua Senatus Statuã Numeriano imp. posuit, subscriptam. D. HVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO. Porticũ eiusdẽ templi exornauit Statua M. Varronis adhuc uiuentis, teste Pollione: Bibliothecã uero Apollinis Colossus, quem Plin. ita laudat. Videmus certe Apollinem in bibliotheca templi Augusti thuscanicum. L. pedum à pollice, dubium ære mirabiliorem, an pulchritudine.

De Domibus, Augusti, Tiberij, Ciceronis. M. Flacci, Crassi, Q. Catuli, & Romuli: ac de Templis, Victorie, & Libertatis. Cap. XX.

TEmplo autem Apollinis, de quo superiori capite fuit mentio, proxima erat Domus Augustana: in qua natum esse Augustum, sic scribit Suet. Natus ē Augustus in regione Palatij, ad Capita Bubula: ubi nunc Sacrarium habet: aliquanto postquam excessit, constitutum. Habitauisse autem primo iuxta forum super scalas annularias in domo, quæ Calui Oratoris fuerat, postea in Palatio, nihilominus ædibus modicis Hortensianis, neq; laxitate, neq; cultu conspicuis, idem est auctor. Domus autem Tiberij Imp. non longe hinc aberat, ut innuit Cor. Tac. his uerbis. Otho ex æde Apollinis discedens per Tiberianam domum ad Milliarium aureum pergit. In hac fuisse Bibliothecã scribit Gellius. Victoriæ Templum, præter id de quo supra diximus, alterum in uertice Palatini montis ab Arcadibus, qui cum Euandro uenerant, erectum fuisse, narrat Diony. cui Deæ anniuersaria fierent sacra. In reliqua autem montis parte, quæ Capitolium e regione habet, quia eius latus est omniũ minimum, magnàmque partẽ occupabat Palatium, pauca priuatorum habuit ædificia: sed ex Antiquissimis Casam Romuli: qui cùm pastoralẽ ageret uitam cum fratre ex lignis, harundinibùsque sæpe tabernas struxit: quarum unam scribit Diony. ætate sua fuisse in angulo ex Palatio in Circũ ducente. Angulũ intellige, qui imminet Velabro. Domus autẽ Cic. quã, acceptis mutuo, ut ait Gellius, à P. Sylla sextertijs uicies, à L. Crasso emit, fuisse prope Iouis Satoris templum plerique omnes consentiunt, de qua ipse Cic. ita meminit. In conspectu totius urbis domus est mea. Ea incendio direpta, ibi P. Clodius Libertatis Templum cum porticu struxit. De incendio illo idem Cic. sic conqueritur. Domus ardebat in Palatio, nõ fortuito, sed oblato incendio. Huic prope fuit M. Flacci Domus, qua euersa Q. Catulus Porticum extruxit. Hanc, & Catuli, & L. Crassi laudans Plin. sic inquit. Crassus Orator fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica, sed aliquanto præstantior in eodem Palatio Q. Catuli, qui Cimbros cum Mario fudit. Quibus uerbis constat eos hallucinari, qui has in colle Viminali fuisse dixere. Altera domus Ciceroni fuerat in Ceramio, ut is ad Att. scribens affirmat, ad eàmque expugnandam Clodium P. Syllæ domum pro castris sibi sumpsisse ait.

De uarijs ædificijs, rebùsque nonnullis, quæ in Palatino monte olim fuere. Cap. XXI.

AEdificia præterea multa habuit Palatinus mons: quorum ne ruinas quidem per uineta, quæ ibi consita sunt, discernere licet. In eo Fanum Febris situm fuisse constat ex Val. Max. sic.n.ait. Febrem ad minus nocendum templis colebant: quorum adhuc unum in Palatio: alterum in Ara Marianorum: tertium in summa parte uici Longi: & ex Cic. Illud, inquit, profectò confiteamini longe aliter rem se habere, atq; hominum opinio sit: eos enim qui Dij appellantur, rerum naturas esse, nõ figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim Fanum in Palatio uidemus: & Plin. Ideòque etiam Febri Fanum in Palatio dicatum est. Aram quoque eiusdem Febris, Aedèmque Larum, & Curiam Saliorum, in qua, cùm flagrasset, inuẽtus est Lituus Romuli illæsus, in Palatio fuisse, idem Cic. testat: & Deæ Viriplacæ Sacellũ, in quo uiri, & uxores, cõtentione deposita, cõcordes domũ reuertebant, Val. Max. Iouis Victoris Templum à Q. Fabio bello Sabinorum uotum, Liuius: Præterea Auguratoriũ, ubi auguria capiebantur, Locùmq; alterum, qui Sicilia dicebatur, & Iouis Cenatio, Iulius Capitolinus: Plateásq; pulcherrimas saxis Lacedemonijs, ac porphyreticis stratas, Lampridius. Domus etiã Cæsaris in eodem Palatio fuit. Plin. Consumptam, inquit, eam tabulam constat priore incendio domus Cæsaris in Palatio. Ibidemque, eodem auctore, fuit Apollo, & Diana manu Lysiæ: sic enim ait. In magna auctoritate habitum Lysiæ opus, quod in Palatio super arcu D. Augustus honori Octauij patris sui dicauit, in ædicula columnis adornata, idest Quadriga, currùsque, & Apollo, ac Diana ex uno lapide. Item fuit in eodem monte Statua aurea Britanici à Tito imp. posita, ut scribit Suetonius. Ibidem etiã erat Laurus nata eo die, quo Augustus: ex qua triumphantes coronabantur, & Arbor ex hasta Romuli,

quæ captato augurio ex Auentino in Palatinum ab eo missa terræ fixa dicitur, ac frondes emisisse, creuisseque in arborem. Habuit item Palatinus mons Vicum cognomento Padi: & alterum Fortunæ Respicientis: Domùmque cuiusdam Viturbij, de qua Plin. meminit, & Vani, de qua Liuius. In eo ēt celebrabantur feriæ Septimontium, & sacrificium, quod Palatiar dicebatur, auctor Antistius Labeo.

LIEER TERTIVS.

De Foro Romano: Templis, Cæsaris, Castorum, & Augusti: ac de Rostris. Cap. Primum.

ERACTA descriptione ædificiorum montis Palatini, consentaneū erit à uicinioribus ijs, quæ descripta sunt, initium facere. Igitur à Foro Romano, siue Magno, quod et Latium forum Statius appellauit, exordiamur. Hoc enim ab eo loco, ubi arcum Septimij positum uidemus, cœpisse, finémque ad portam Palatij habuisse, innuit Liuius: narrans, Curtium ab arce decurrisse, egisséque Romanos effusos toto quantum foro est spatiū, usq; ad portam Palatij: Quod spatium longitudinis passus centum plus minus perficit, Latitudinis uero quinquaginta, à Iouis Statoris templo ad Antonini pij porticum. Ab eadem autem Palatij porta, fere ad arcum Vespasiani, Comitij nomen obtinuit. Quidam uero forum usq; ad eundem arcum protensum esse uoluere: quorum opinioni uidetur assentiri Diony. memorans, Publicolam in colle foro eminenti domum habitauisse: quā in Velia fuisse, supra dictum est. Contra sentire uidetur Suet. qui templum Pacis foro proximum esse dicit: adeo ut à foro id templum excludat: quod tamen ei proximius erat, quàm domus Publicolæ. Hoc autem quidquid est discriminis diluere perfacile est. Nam quæ pars fori Comitium appellabatur, nomen ēt fori obtinebat: Publicolæ præsertim temporibus: quod Plin. etiam significat: qui libro. xiiij. ait, ficum arborem in foro, atq; Comitio coli: cum tamen unica esset arbor, eàque in Comitio. Verū tempore quo primum Annibal in Italiam descendit, cum Comitium tectum esset, ut Liuius septimo belli punici prodidit, à foro cœpit distingui. Cur autem Suetonius non dixerit templum Pacis positum esse in comitio, ea uidetur ratio: quia inter utrunq; media intercurrebat uia Sacra. Sed uideamus quæ in foro erant, & primo à dextra. Templum D. Iulij in medio foro positum fuisse significat Cor. Tac. cū ait, Galbam imp. ante ipsum primo ictu iacuisse, sanguinèq; suo infecisse Curtii Lacū: quem uersus, aditus templi patebat. Appianus autem tradit, cadauer Cæsaris in forum delatū, eoq; in loco Aram, mox templum illi erectum esse: in quo Castorum, & Victoriæ Imaginem in tabula pictā posuit Augustus: atq; in eiusdem Cæsaris Delubro Venerem è mari exeuntem dedicauit. Castorum autē Aedē, quanq̄ omnes in foro fuisse affirmant, in qua tamen parte non conueniunt. Diony. autem haud procul à Vestæ fuisse innuit, his uerbis. Huius autem inopinatæ, admirabilisque apparitionis cùm signa adhuc Romæ multa, tum uero est ædis Pollucis, & Castoris, quam supra forum extruxit ciuitas, ubi uisa sunt illorum simulacra: et mox. Specie pugilum, equòsque madidos sudore ad scaturiginem, iuxta ædem Vestæ manantem, abluere. Appianus autem commemorat Asellium Prætorem forte sacra Castori, & Polluci in foro facientem, cum quidā lapide phialā excussisset, ad Vestæ ædem cucurrisse: ex quorum uerbis apparet, ædem Castorum prope Vestæ, forùmque Romanum ita sitam, ut à fronte hoc, illā uero à tergo habuerit. Hanc Castoris ædem A. Posthumius Dictator bello latino uouit, eiùsque filius duumuir creatus dedicauit. Cic. Non ne, inquit, ab A. Posthumio ædem Castori, & Polluci in foro dicatam uides? et iterum pro Domo sua, atq; pro Sextio eius gradus à Clodio reuulsos testatur: & S. C. concionèsque in eadem sæpe habitas. Asconius uero L. Metellum hanc instaurasse tradit: &

Plut. Ceciliũ Metellum Floræ Simulacro pulchritudine insigni exornauisse. Inerat & tabula monimẽtum ciuitatis equitibus Campanis datæ. Ante eandem ædem fuit Statua equestris togata Q. Marcij Tremuli, qui Samnites bis deuicerat, captáque Anagnia populum stipendio liberauerat. Et licet hæc ædes geminis fratribus esset dedicata, tamen Castoris tantum uocabatur: arbitramùrque fuisse inter porticum Concordiæ, & Cæsaris templum. Illa uero, quam Suet. refert Tiberium Cæsarẽ suo, fratrisque nomine de manubijs Castori & Polluci dedicauisse, nisi de eadem intelligat, ab ipso instaurata, quo in loco fuerit, incertum habemus. In proximo loco erat Augusti Templum, quod à Tiberio imperfectum relictum Caligula absoluit, pontéq; super ipsum transmisso Palatium Capitolio coniunxit. Dehinc autem sequebantur Rostra Noua, ad radices Palatij sita, proxima Iouis Statoris templo. Ser. gram. Romanum, inquit, forum ubi nunc Rostra sunt. Sed quia ubi de ueteribus rostris agemus plura de ijs erunt dicenda, horum locum hic attigisse satis erit.

De Carcere Tulliano, Arcu Septimij, Milliario Aureo, Equo Domitiani, & de Lacu Curtij, Ianiq; Sacello. Cap. II.

CArcerem Tullianum, cuius auctor Ancus rex, in capite fori, sub Capitolio situm fuisse, sic innuit Cic. Cùm de foro currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent: & Liuius sic. Fecit carcerem media urbe imminentem foro ad terrorem crescentis audatiæ. Quod Vitruuij præceptis consentaneum est, qui ait, Aerarium, Carcerem, Curiam foro esse coniungendũ. Vnde autem Carcer, & unde Tullianum diceretur, docent Varronis hæc uerba. Carcer à coercendo, quòd exire prohibentur: In hoc pars, quæ sub terra, Tullianum: ideo quòd additum à Tullio rege: quòd Syracusis, ubi hac de causa custodiuntur, uocantur Latomiæ, & de Latomia trãslatum. De Tulliano Sallustius sic inquit. Est locus, in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paulum descenderis depressus ad læuam circiter. XX. pedes: eum muniunt undique parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus iuncta: sed inculta tenebris, & odore fœdo, atque terribilis eius facies. Latomias uero de quibus Var. meminit Cic. in Verrem sic describit. Latomias Syracusanas omnes audistis, plerique nostis: opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum: totum est ex saxo in mirandam altitudinem depressum, & multorum operis penitus excisum. Nihil tam clausum ad exitus: nihil tam septum undique: nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. Extat autem etiam nunc camera, non absimilis ei, quam à Cic. descriptam attulimus: ad cuius læuã per gradus in Tullianum erat descensus: extátq; in fronte titulus sequens.

C. VIBIVS. C. FILIVS RVFINVS M. COCCEIVS. M. F. NERVA COS. EX. S. C.

Ex quo conijcimus hunc carcerem post Anci, & Tullij regum tempora instauratum, ampliatùmque fuisse. Est autem hodie D.Petro cognomento in carcere, dicatus. Arcus Septimij in proximo etiam nunc extat, in quo incisæ sunt alatæ uictoriæ cum trophæis, & terrestris, naualìsque belli simulacra, & in superiori parte à fronte, & à tergo titulus qui mox sequitur.

Etsi in urbe plures arcus triumphales sunt, tamen arbitrati sumus ex unius tantum exemplo, quod inseruimus, facile omnium formã intelligi posse. Idem dicimus de columnis, obeliscis, metis, & põtibus.

IMP. CAES. LVCIO. SEPTIMIO M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. PATRI. PATRIAE. PARTHICO. ARABICO. E
PARTHICO. ADIABENICO. PONTIF. MAXIMO. TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET
IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. ANTONINO. AVG. PIO. FELICI. TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P.
OPTIMIS. FORTISSIMISQVE. PRINCIPIBVS
OB REM. PVBLICAM. RESTITVTAM. IMPERIVMQVE POPVLI. ROMANI. PROPAGATVM
INSIGNIBVS. VIRTVTIBVS. EORVM. DOMI. FORISQVE
S. P. Q. R.

Milliarium Aureum ueluti columna, siue meta, unde principium itineris ad omnes portas, omnèque iter capiebatur, fuit ante arcum, de quo modo diximus: de eo Suet. in Othonis uita sic meminit. Ergo destinata die præmonitis conscijs, ut se in foro, sub æde Saturni, ad Milliarium aureum opperirent, mane Galbã salutauit. Plin. supra, in fori capite locatũ fuisse ostendit. Cor. uero Tac. Suetoniùsque ante Saturni ædẽ: omnes recte: erant enim hæc loca inuicem prope. Idem Plin. ait Mineruam Catulianam, opus Eufranoris, à Q. Catulo dædicatam, fuisse infra Capitolium: &, ut par est credere, ipsum forum spectantem. Equus æneus Domitiani fuit prope eã columnã, quæ unica stat in medio foro, auro superfusus: de quo Papinius ita meminit.

Quæ super imposito moles gemmata colosso
Stat latium complexa forum.

Cuius sub altero pede erat Rheni fluminis Germaniæ simulacrum: de qua prouincia Domitianus triumphauerat. Idem,

Aenea captiui crinem tegit ungula Rheni.

Proximo loco in hortis, columnæ paulo superius memoratæ adiacentibus, fuit Lacus Curtij: cuius etiam idem Papinius mentionem facit, his uersibus.

Ipse loci custos, cuius sacrata uorago
Famosùsque lacus nomen memorabile seruat.

Per quem lacum fuisse Cloacam deriuatam refert M. Varro. De eodem lacu hæc sunt Diony. uerba. Est hic locus repletus, uocatùrque ab illo casu lacus Curtius, in medio maxime Romani fori. De eo autem uaria est historia, Cornelius & Luceius uolunt, locum esse fulgure ictum, & ex. S. C. à Curtio Cos. septum, & ab eo nomen inditum. Piso autem in annalibus à Metio Curtio Sabino: qui in bello contra Romulum repulso exercitu in hũc locum palustrem secesserit, illæsùsque ad suos in Capitolium peruenerit. Porcilius uero à Curtio Romano: qui cùm forte uorago in medio foro esset facta, neque expleri posset, ex uatum responsis pro patria se se deuouit, in eàmque equo armatus insidens se immisit. Porcilio assentitur Sex. Pom. cuius sunt hæc uerba. Curtilacum appellatur à Curtio, qui eo loco in profundissimum se ob salutem Po. Ro. proiecit hiatum. In eandem sententiam Plin. sic inquit. Fortuito satu uenit in medio foro, qua sidentia imperij fundamenta ostento fatali Curtius maximis bonis, hoc est uirtute, ac pietate, ac morte præclara expleuerat. Controuersiam autem, quæ inter Pisonẽ, & Porcilium esse uidetur, tollit Liuius. Nam dicit, Lacum hunc à Curtio Sabino prius denominatum esse: postea uero quam Curtius Ro. in hiatum se proiecit, à recentiori eius facinore nomen lacus insignius esse factum, & tanq̃ prioris Curtij memoria extincta, ab eo lacum Curtium appellari cœpisse. Iani Templũ fuisse in medio foro exaduerso Capitolij tradit Procopius. Erat, inquit, Sacellum totum ex ære constitutum, quadrata quadam dimensione, tantaèque amplitudinis, quanta integra Iani statua poterat ænea quinquepedalis capi: capite duntaxat bifrons: portæ utrinque æneæ, quæ pacis tempore claudebantur, instante autem bello aperiebantur: uocabatùrque Ianus Geminus. Fuit autem prope equum Domitiani.

De Marfori Statua: Secretario Po. Ro. Templo Saturni, Aerario, ac de Officina Monetæ. Cap. III.

ANte carcerem Tullianum iacet, ueluti in scopulo, marmoreum, ingens simulacrum Rheni fluminis, eius, ut existimo, cuius crinẽ ungula equi Domitiani premebat. Nihil enim impedit quòd marmoreum sit, equus tamen fuerit æneus, cum cippum ei marmoreum subesse par sit credere. Proxime sequitur ædes, nunc D. Martinæ dicata, ubi olim Secretarium Po. Ro. fuisse, indicat inscriptio sequens, quæ in eadem æde extat.

SALVIS

SALVIS DOMINIS NOSTRIS. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS
SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR INLVSTRIS FLAVIANVS INSTITVERAT ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT
FLAVIVS ANNIVS EVCHARIVS EPIFANIVS. V C. PRAEF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT

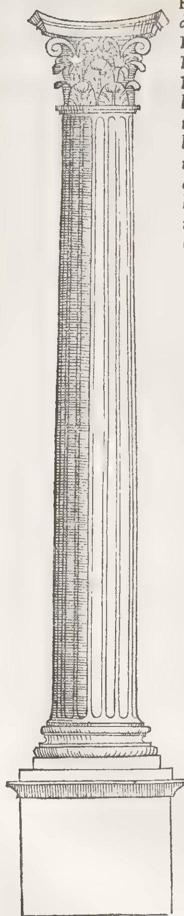
Saturni autem Templum id fuit, quod nunc D. Hadriano est dicatum: de quo Macrobius hæc tradit. Tullum Hostilium, qui bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphauit, inuenio, Fanum Saturno ex uoto consecrauisse, & Saturnalia tunc primū Romæ instituta. Quamuis Varro libro. VI. qui est de sacris ædibus scribat, ædem Saturni ad forum faciendam locasse. L. Tarquinium regem, T. uero Largiū dictatorem saturnalibus eam dedicasse. Nec me fugit Gellium scribere, Senatum decresse ut ædes Saturni fieret, eiusq; rei. L. Furium tribunum militum præfuisse. Hactenus Macr. Suetonius uero à Numatio Planco cōstructū refert. Sed cū plura fuisse Saturni templa, ex ijs, quæ citauimus, satis constare uideatur: non tamen inuenire potui, quo in loco fuerant constructa: præter illud cuius in superiori libro meminimus, & de quo in præsentia est sermo. Aerariū in foro fuisse significat Asconius. Dum testes, inquit, examinarentur (agebatur enim causa pro rostris) Pompeius ad Aerariū sedens tumultu Clodianæ multitudinis perturbatur. Quod ideo in hoc templo positū esse Sex. Pom. & Macrobius aiunt, quia sub Saturno nullū furtū fuerit cōmissū, nec quicquā esset priuatū. Plut. uero, quod sub eodē, nec auaritia, nec improbitas, sed iustitia, & fides. Cyprianus aūt, quòd Saturnus in Italia primus instituerit numos signare, ideo Saturni ærariū uocari. In eo promulgata seruabant. Cic. de legibus. Qui agent auspicia seruanto. Auguri publico parēto, Promulgata ꝑposita in ærario cognita agūto. Seruabant ēt libri Elephantini, in quibus. XXXV. essent cōscriptæ tribus, Omnesq; publicaꝝ rōnū libri. Suet. Tabulas ueteres ærarij: & debitoꝝ, uel præcipuā calumniandi materiā exussit Cæsar. Ibidē reponebant ēt signa militaria. Liuius. Signa, inquit, eo die à Quæstoribus ex ærario prompta. Asconius ait, Veterē diligentiā fuisse, ut quod quisque de subiugata prouincia per triumphum apportauisset, perscriptū in tabulis in ærariū reponendis, cōseruaretur. Quod & Cic. in Verrem significat. Præterea Censores in Saturni templo iusiurandū subire cogebantur. In templi huius fastigio fuisse Tritonas cū buccinis, refert: Macrobius. Ante uero Siluani Simulacrum extitisse ostēdit Plin. his uerbis. Ficus arbor fuit & ante ædem Saturni, urbis anno. CCLX. sublata sacro Vestalibus facto, cum Siluani Simulacrū subuerteret. In proximo aūt loco, nō longe à Templo Antonini, uidimus effodi magnā æreoꝝ numoꝝ copiam: qua re multis uisum est nō leue argumentum, ibi fuisse Officinā Monetæ, à Capitolio unà cū ærario hunc in locum translatam.

De Basilica Pauli Aemilij, Templo Faustinæ, Arcuq; Fabiano. Cap. IIII.

PAulus, inquit Cic. ad Atticū, in medio foro Basilicā iam penè texuit. ijsdē antiquis columnis. Illā aūt, quā locauit, fecit magnificentissimā. Quid quæris? nihil gratius illo monimēto, nihil gloriosius. Plin. ēt hanc inter urbis magnifica, columnisque è phrygibus mirabilem enumerat. Plut. tradit, Paulum Aemiliū collegam Cai Marcelli in consulatu mille, & quingentis talentis acceptis, Cæsari amicū, ac defensorē factum eē, eaque pecunia nobilissimam in foro extruxisse basilicā, quæ Pauli diceret: licet publicā cōstituisset, ut testat Appianus. Fuit inter Saturni, & Faustinæ tēpla, ubi uidimus effodi colūnas īgētes marmoreasq; tabulas, multaq; alia ornamēta diuersi marmoris optime cælata. Papinius in descriptiōe equi Domitiani à sinistra hāc, à dextra Iulij Cæs. tēplū fuisse ostēdit, his carminibus.

At laterum passus hinc iulia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis regia Pauli:
Terga pater blandòque uidet Concordia uultu.

Sed Basilica illa, quam locauisse ait Cic. Aemilia dicta est: de qua in principio libri quarti erit mētio.

Fauſtinæ autem Templi bona pars in proximo eſt: & eius porticus decem ingentes columnæ cum epiſtylijs, & hac inſcriptione.

DIVO ANTONINO ET
DIVAE FAVSTINAE EX. S. C.

De hoc Spartianus ſic meminit. Antoninus inter deos relatus ẽ: habet templum: habet Salios: habet Sodales Antonianos, qui Fauſtinæ templũ: quod ei fundauerat maritus, in quo poſtea filius huius Heliogabalus Antoninus ſibi, uel Ioui Syrio, uel Soli, incertum id eſt, templum fecit. Arcum autem Fabianum apud hoc templum ſtetiſſe aſſerit Tremellius: cuius reliquias proximis annis uidimus effodi. hunc à Fabio Cens. qui deuicit Allobroges, excitatũ eſſe ait Aſconius: in quo fuerant ſcuta, & ſigna eius uictoriæ. Ad hunc ſitum erat Tribunal Libonis Prætoris, Puteal dictum: de quo Horatius mentionem ſic facit. Puteálque libonis Mandabo ſiccis, adimã cãtare ſeueris: & Ouidius hoc carmine. Qui puteal, Ianùmque timent, celerès que Calẽdas. Fœneratores enim ſtabant ad Ianum: & apud fornicem Fabianum ius dicebatur: de quo arcu Cic. pro Plancio ſic inquit. Equidem ſi quando, ut fit, iactor in turba, non illum accuſo, qui eſt in ſumma ſacra uia, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. Eſt apud nos numiſma argenteum, in cuius altera parte Libonis imago eſt cælata, cum inſcriptione. LIBO BONEVEN. In altera uero tribunal, ſupra quod eſt. PVTEAL. infra uero. SCRIBONI.

De Varijs rebus, quæ in foro fuiſſe dicũtur. Cap. V.

STatæ matris Simulacrum in foro colebatur, poſtquam id colluſtrauit, ne lapides igne corrumperentur, qui plurimus ibi fiebat nocturno tempore, magna pars populi in ſuos quiſq; uicos retulerũt eius deæ cultũ, auctor Sex. Pom. In eodẽ foro Statua equeſtris Cæſari erat poſita, & eius capiti ſydus crinitũ adiectũ: quale in eius numiſmatis ſæpe uidimus. Aliã Statuã Auguſto à Senatu ibidẽ poſitã fuiſſe cõmemorat Cic. ĩ Epiſt. ad ipſum Auguſtũ ſcripta. Multis præterea alijs ornatũ fuiſſe foꝝ innuit Plin. hiſce uerbis. L. Piſo ꝓdidit M. AEmilio & C. Popilio. II. Coſſ. à Cẽſoribus P. Cornelio Scipione, M. Popilio ſtatuas circa foꝝ eoꝝ, q̃ magiſtratus geſſerũt, ſublatas oẽs, præter eas, quæ Populi, aut Senatꝰ ſentẽtia ſtatutæ eſſent. Ex his aũt quaſdã hic recenſcere poſſemus, ueꝝ quia quæ in Comitio, atq; in Roſtris fuere, in foro fuiſſe ſæpe dicũtur, ꝓprijs in locis magis opportune exponent. Erãt inſuper in foro columnæ uarij generis. Primã omniũ C. Mænio ſtatutam eẽ idẽ Plin. ſic cõmemorat. Antiquior Columnaꝝ ſicut. C. Mænio, qui deuicerat priſcos Latinos: quibus ex fœdere tertias prædæ Po. Ro. præſtabat, eodèmque in cõſulatu ex ſuggeſtu Roſtra deuictis Antiatibus fixerat, anno urbis. CCCCXVI. Itẽ C. Duellio, qui primus nauale triumphũ egit de Pœnis, quæ ẽ etiam nunc in foro.

Columnam aliam solidam lapidis numidici, propè. XX. pedum altitudine Po. Ro. Cæsari erexit: cum titulo. PATRI PATRIAE. de qua Cic. inquit. Talis animaduersio fuit Dolobellæ, cum in audaces, sceleratòsq; seruos, tum in impuros, & nefarios liberos: talisque euersio illius execratæ columnæ. Et iterum ad Atticum se eã sustulisse dicit.

Stat adhuc in foro unica columna, cui, ut uidetur, nihil erat adiũctum, ideo honoris, uirtutisque causa alicui horum positam fuisse existimamus: præsertim quòd in uno latere plinti cernũtur adhuc quædam literæ, sed uetustate ita consumptæ, ut nullum percipias sensum: & forte ea est columna, quam Plin. sua ætate in foro stetisse ait. Cuius exẽplũ superius adieci. In foro, inquit, Diony. erat petra angularis super qua posita fuerãt spolia Trigeminorum Albanorũ, pila Horatia dicta, sed arma collapsa sunt uetustate. Nostra aũt ætate ne ipsius quidem pilæ extat uestigium. Decorauit forum ẽt Equus Cæsaris, & Equus Constantini, & Atrium Mineruæ. Erãtq; in eodem foro Tabernæ nouæ, de quibus Liuius sic loquitur. Eodem tempore septem Tabernæ, quæ postea quinque, & Argentariæ, quæ nunc Nouæ appellantur, arsere: & Varro. Sub nouis dicta pars in foro ædificiorum, quod uocabulum eius peruetustum, ut nouæ uiæ, quæ iam dudum uetus. Vbi autem Var. sub nouis dicit, Tabernis subintelligendum puto, neque uideo quid aliud intelligi poßit. Doliola locus ẽt erat in foro, apud Cloacã, sic uocatus, quod inuadentibus Gallis Senonibus urbem, sacra ibi doliolis reposita fuerunt, ut scribit Sex. Pom. Vetustior autem memoria ẽ, eo in loco mystica quædam Numæ condita esse. Sunt qui putant dictorum Gallorum cineres conditos esse. Veneris item Cloacinæ ædes fuit ad Sacram uiã, auc. Ouidius in fastis. Cuius simulacrum in Cloaca repertum: & quia cuius eßet effigies ignorabatur, ex loco illi nomen impositum est: de quo simulacro Plin. ita meminit. Quippe ita traditur Myrtea uerbena Romanos, Sabinòsque cùm propter raptas uirgines dimicare uoluissent, depositis armis purgatos eo in loco, qui nunc signa Veneris Cluacinæ habet. Cluere.n.antiqui purgare dicebant. Exornarunt autem forum & tabulæ pictæ. L. Hostilius Mancinus, inquit idem Plin. qui primus Carthaginem irruperat, situm eius, expugnationèsque depictas cum in foro proposuißet, & ipse aßistẽs populo spectanti singula enarrabat. In eodem foro magistratus imperium deponere consueuisse, auctor est Herodianus: & spectacula edi, iùsque multis in locis dici, idem Plin. ostendit, cum ait, Cæsarem in munere gladiatorio forum texuisse: & picum Martiũ in capite Prætoris urbani. L. Tuberonis iura in foro pro tribunali reddenti sedisse, ita placide, ut manu eum apprehenderet.

De Comitio, Templo Quirini, Columna Moenia, Basilica Portia, Curia Hostilia, & Veteri, ac de Rostris ueteribus. Cap. VI.

COmitiales dies appellabant, cùm in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo idest simul ueniendo est dictus, auc. Sex. Pom. Plut. uero quod illuc T. Tatius, & Romulus coierint, & inter eos fœderis conditiones sancitæ, firmatæque fuerint, Comitiũ dictum putat. Asconius ait esse locum, quo coire Equitibus, & Po. Ro. liceret. In eo fuit Hermodori Ephesii Statua, legum, quas Decemuiri scribebant, interpretis, publice data. Et alia Horatij Coclitis, posita, quòd solus à ponte Sublicio hostes arcuißet. Hanc usque ad sua tempora durasse asserit Plin. sèque inuenire Pithagoræ, & Alcibiadi Statuas in cornibus eiusdem positas fuisse. Sed ad ædificia, quæ in ipso erãt, ueniamus. A' porticu Faustinæ, quã in foro eẽ diximus, ꝓxime sequit̃ (ut significat Sex. Rufus) Remi Teplũ, nũc D. Cosmæ, Damianòque sacrũ. Alij hoc Quirino: quidã utrique attribuũt. Dedicatũ aũt fuit à Caruilio Cos. uictis Samnitibꝰ, ex illorũque spolys exornatũ: auc. Liuius. Prima pars in ipso ingreßu ẽ circularis, postrema uero quadrata, sed oblõga, ex saxisq; quadratis: ualuæ æneæ. Deinceps sequebat̃ olim Domꝰ Mœnij, Curiaque Hostilia, & Vetus. Sed, qua domus Mœnij fuerat, Cato ex ære publico Basilicã deinde extruxit, uicinã foro, quã Portiã appellauit. Huius basilicæ Trib. pl. quoniã in illa ius dicere consueuerant, columnã, quæ sellã eoꝝ impedire uidebatur, tollere decreuisse, scribit Plut. ex quibus uerbis cõstat Basilicas fuisse loca, ubi ius diceret̃, negociatorèsq; freq̃ẽter uersarent̃: quod & Vitruuius his uerbis testat̃.

Basilicarum, loca adiuncta foris quàm calidissimis partibus oportet constitui, ut per hyemem sine molestia tempestatum se conferre in eas negociatores possint. Iuxta erat Columna, Moenia appellata: Nã cũ Moenius, eam domũ uenderet Catoni, & Flacco Cens. ut ibi Basilica, quã diximus, ædificaretur, exceperat ius sibi, unius columnæ ut super eã tectũ proijceret, & prouolãtibus tabulatis inde ipsi, & posteri eius spectare munus gladiatorũ possent: quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Columna Mœnia uocitata est: de qua meminere Asconius. Sex. Pom. & Cic. pro Sextio. Inter hãc igitur Basilicam, & Curiam Veterem, posita erat Curia Hostilia, sicut indicat titulus, ibi in ruinis repertus, huiusmodi. IN CVRIA HOSTILIA. Eam sub ueteribus Hostilium regem ædificauisse asserit Varro: nam Veteres struxit Romulus. Sex. Pom. Fuerunt, inquit, & Nouæ Curiæ proxime compitum Fabricij ædificatæ: quòd parum amplæ erant ueteres à Romulo factæ: ubi is populum, & sacra in partes. XXX. distribuerat, ut in ijs ea sacra curarent. Plin. literis tradidit. M. Val. Max. Messalam primum omnium Tabulam picturæ prælij, quo Carthaginienses, & Hieronẽ in Sicilia deuicerat, anno ab urbe condita. CCCCXC. proposuisse à latere curiæ Hostiliæ: & ante hanc collocatam esse statuam Actij, cuius basis conflagrauerit curia ipsa incensa, P. Clodij funere. Cic. & Liuius hoc amplius addunt. Eius cotem, & nouaculam ibidem defossam esse, superque impositũ Puteal. Asconius autem refert, corpus Clodij, ut uulnera uideri possent, delatum in forum, & pro Rostris positum, populùmque deinde in Curiam tulisse, atq; cremauisse, eòque igne Curiam, portiámque Basilicam, ei coniunctam, conflagrasse. Ante eandem Curiam Rostra instituta esse commemorat Varro. Ipsúmque de Rostris Veteribus intellexisse significant Asconij hæc uerba. Erant enim Rostra non eo loco, quo nunc, sed ad Comitium, prope iuncta Curiæ. Etenim fuisse Rostra Vetera innuit Suet. cùm ait Augustum bifariam laudatum, pro æde D. Iulij à Tiberio, & pro Rostris ueteribus à Druso Tiberij filio. Nam nisi tunc fuissent etiam noua, non addidisset, ueteribus. Aliqui tamen Subueteribus unica dictione legentes, locum quẽdam Subueteribus nuncupatum fuisse uolunt: quod hisce Plinij uerbis probare conantur. Hinc ille iocus M. Crassi agentis sub ueteribus. Sed mihi manifestũ uidetur Varronem, ubi dixit Hostilium ædificauisse Curiam sub ueteribus, intellexisse curijs, uidelicet quas Romulus prius posuerat: & ad eundem modum Suet. & Plin. intellexisse existimo: & quia circa forum multa erant tribunalia, ideo ait, Crassum egisse sub ueteribus. Quod si cuiuspiam loci nomen proprium fuisset, Subueteribus unica, non duplici dictione, ut est in omnibus codicibus, legeretur: prætereàque præpositionem addidisset: dicimus enim agere in curia, non curia: in foro, non foro. Hæc obiter dicta sint: ad rem nunc redeamus. Rostrorum igitur denominatio hæc à Liuio traditur. Naues Antiatium partim in Naualia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrísque earũ suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostráque id templum appellatũ. In Rostris, sedentes magistratus ius dicebãt: id Liuius multis in locis ostẽdit. Ferebãtur que ibidẽ leges, auctor Cic. pro Rabirio: & habebantur conciones, idem in Pisonem. Hoc indicat ẽt Suet. sic.n.inquit. Cæsar Quæstor Iuliã amitã, uxorẽmq; Corneliã defunctas pro Rostris laudauit. Iuxta rostra treis fuisse Sibyllæ Statuas, unã quã Sex. Pacuuius Taurus ædilis plebis restituit, duas quas M. Messala: itẽ Camilli unã: & inter antiquissimas Tullii Cælij. L. Roscij. Sp. Nautij. C. Fulcinij à Fidenatibus in legatione interfectorũ singulas, Plin. auctor est. Lepidi item Statuam in hoc ẽt loco à Cicerone statutã, & ab eodem euersam, idẽ testatur ad Brutum. Inter has erat & Cn. Octauij Statua, sed in oculatissimo loco, à Senatu poni iussa: quoniam regem Antiochũ daturũ se responsum dicentẽ iussisset respondere, priusquã egrederetur circulo uirga, quam forte tenebat, à se descripto, & in ea legatione fuisset interfectus. De hac statua meminit Cic. in philip. Hic insuper fuit Herculis tunicati Statua habitu elæo, toruáque facie: in cuius basi tres erant tituli. L. Luculli imperatoris de manubiis: alter, Pupillum Luculli filium ex. S. C. dedicasse: tertius, T. Septimium ædilem curulem ex priuato in publicum restituisse. Tot certaminum, inquit Plin. tantæque dignationis id simulacrum fuit. Appianus etiam refert, Syllæ Statuam, equestrem, ex auro conflatam, ante rostra locatã fuisse, subscriptámque. CORNELIO SYLLAE IMPE-

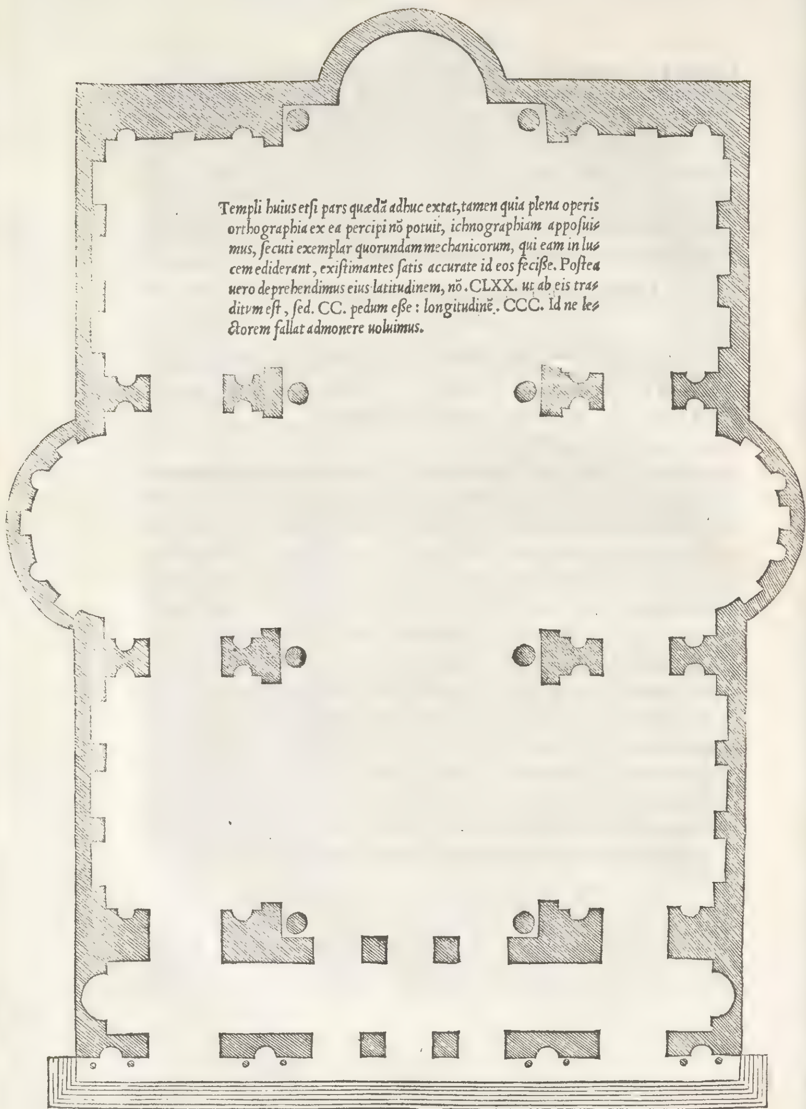
RATORI FORTVNATO. Capita etiam cæsorum usitatum proponi in Rostris, ait L. Florus: et in eandem sententiam Appianus, Foro in medio ante rostra caput Marij iunioris Syllam appendisse. Quo in loco corpus Faustuli impositum fuisse, Diony. sic refert. In præclaro fori Romani loco pro rostris, super leonem lapideum, impositum fuit corpus Faustuli: qui ibi ceciderat, dum certamen Romuli, & Remi dirimere conaretur. Post rostra Romuli Sepulcrum fuisse, Varro etiam affirmat. Ea autem eregione Græcostasis fuisse, quanquam ex ijs, quæ diximus, satis constat, Plin. tamen apertissime indicat, ubi de horologio sic loquitur. Duodecim tabulis ortus tantũ, & occasus nominatur: post aliquot annos adiectus est & meridies, Accenso consulum id pronunciante: cum Curio inter Rostra, & Græcostasim prospexisset talem solem. Vbi intelligendum solem à meridie ita Comitium perlustrasse, ut nusquam umbra Græcostasis, aut Rostrorum, id obumbraret.

De Domo Cæsaris, Porticu Liuiæ, Pacis Templo, ac de Ficu Ruminali. Cap. VII.

CAesar Dictator habitauit primo in Suburra modicis ædibus: post pontificatum autem max. in uia Sacra, domo publica. Hanc à Iulia nepte nimis profuse extructam, Augustus, qui, ut ait Suetonius, ampla, & operosa prætoria grauabatur, diruit ad solum: ibique Porticũ Liuiæ, à Liuia Drusilla eius uxore cognominatam, excitauit. Vtriusque Ouidius sic meminit.

Disce tamen ueniens ætas, ubi Liuia nunc est
 Porticus, immensæ tecta fuere domus.

De porticu meminit & Plin. Vna, inquit, uitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales inambulationes umbrosis operculis opacat, eadem duodenis musti amphoris fœcunda. Hæc loca primum curia Romuli, & Hostilia, deinde domus Mœnij, & basilica Portia, Cæsarisq; domus, atq; porticus Liuiæ, demùmq; templũ Pacis occupauit. Id à Claudio inchoatũ, Vespasianus perfecit. Iosephus. Post, inquit, triumphũ, & Romani imperij firmissimum statum, Pacis templum Vespasianus ædificauit. In eo, ut ait D. Hierony. idem Vespasianus uasa, & ornamenta templi Hierosolymitani, triumpho Titi aduecta, reposuit, uniuersáq; cõsecrauit donaria, Venerèmque dicauit: In eodemq; fuit Heros absolutissimi operis, à Thimante: Hialysiusque, à Protogene: atque Sylla, à Nicomacho, pictura expressi. Hialysij meminit Cicero ad Atticum. Gellius autem opinatur Epistolas Asinij Capitonis uiri doctissimi in eodem templo fuisse. Hoc autem templum Commodi imp. tempore incendio exhaustum esse, sic scribit Herodianus. Nam cum neq; imbres, neque nubes, tantùmque exiguus terremotus antecessisset, seu nocturni casu fulminis, seu igni aliquo in ipso terrarum motu ueluti extrito, totum deimprouiso Pacis templum consumptum incendio est. Quod unum scilicet opus cunctorum tota urbe maximum fuit, atq; pulcherrimum: & rursus idem Herodianus Templorũ omnium opulentissimum, egregièque munitum multòque ornatum auro, & argento: quippe uniuersi fermè illuc diuitias, quasi in thesaurum, congerebant. Ficum autem Ruminalem ex Cor. Tac. uerbis fuisse in Comitio, superius diximus. De hac arbore Plin. sic loquitur. Colitur Ficus arbor in foro ipso, ac Comitio Romæ nata, sacris fulguribus ibi conditis: magisque ob memoriam eius, quæ nutrix Romuli, & Remi conditoris appellata: quoniã sub ea nutrita est lupa, infantibus præbens rumen (ita uocabant mammam) miraculo ex ære iuxta dicato, tanquam in Comitium sponte transisset, adacto nauigio illico arescit, rursùsque cura sacerdotum seritur.

Templi huius etſi pars quædã adhuc extat, tamen quia plena operis
orthographia ex ea percipi nõ potuit, ichnographiam appoſui-
mus, ſecuti exemplar quorundam mechanicorum, qui eam in lu-
cem ediderant, exiſtimantes ſatis accurate id eos feciſſe. Poſtea
uero deprehendimus eius latitudinem, nõ .CLXX. ut ab eis tra-
ditum eſt, ſed. CC. pedum eſſe: longitudinẽ. CCC. Id ne le-
ctorem fallat admonere uoluimus.

De Arcu Vespasiani: Templis, Vulcani, solisq; ac lunæ: atq; de Via Sacra. Cap. VIII.

SVpra Comitium stat Arcus Vespasiani mutilatus, in cuius fronte legitur titulus sequens.

SENATVS
POPVLVSQVE. ROMANVS
DIVO. TITO. DIVI. VESPASIANI. F.
VESPASIANO. AVGVSTO

Extructus autem fuit deuictis Hierosolymis, in quo intrinsecus ab uno latere sculptæ sunt uictoriæ cum arca fœderis præcedentibus. XII. fascibus consularibus: ab altero triumphi spolia, aureum candelabrum, tabulæ legis Moysaicæ, uasa templi, mensáque aurea: de quibus plura Iosephus. Huius uictoriæ fidẽ facit marmor, quod in circo nostris temporibus fuit effossũ, in quo hic titulus erat sculptus.

S. P. Q. R.
IMP. TITO CAES. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG.
PONT. MAX. TR. POT. X. IMP. XVII. XIII. P. P.
PRINCIPI SVO QVI PRAECEPTIS PATRIAE CONSILIISQ. ET
AVSPICIIS GENTEM IVDEORVM DOMVIT ET VRBEM
HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS
GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

Prope dictum arcum, sub ipsis collibus, ut ait Varro, fuit Vulcani Templum: de quo Sex. Pom. sic meminit. Statua Ludienis, qui quondam fulmine ictus in Circo, sepultus est in Ianiculo, cuius ossa postea ex prodigijs, oraculorùmque responsis Senatus decreto intra urbem relata in Volcanali, quod est supra Comitium, obruta sunt. Idem asserit Diony. his uerbis. Tractantes in Volcanali templo negotia, quod superstat foro: idèmque addit, Tatium regem id dedicauisse. In eo Lotos fuit ab Romulo cõstituta, cuius radices in forum usque Cæsaris penetrasse asserit Plin. Haud longe à Pacis templo, eo in loco, quo nunc sunt horti D. Mariæ Nouæ, extant duo fornices: quorum alter quoniam ortum hyemalem, alter occasum æstiuum spectat, Solis ac Lunæ fuisse, opinamur: Quæ templa à T. Tatio, ut ait Varro, dedicata sunt. Sacræ autem uiæ caput à Carinis, Sireniæq; sacello oriri, per eàmque sacra quotquot mensibus ferri in arcem, & per eandem Augures ex arce profectos inaugurare consueuisse, partémque huiusce uiæ solã notã, quæ erat à foro eunti primo cliuo, literis prodidit idẽ Varro. Sex. Pom. dicit. Quod ne eatenus quidem, ut uulgus opinatur, Sacra appellanda est, à Regia ad domum Regis sacrificoli: sed à Regis domo ad Sacellum Sireniæ: & rursus à Regia usque ad arcem. Quibus uerbis conijcio, uiam hanc caput habuisse à Carinis, apud amphitheatrũ, protensámque fuisse per hortos D. Mariæ nouæ, Regiam, siue templum Pacis à dextra relinquentem, à sinistra Solis, & Lunæ templa: deinde ad Capitolium tendentem, Comitium forùmque Romanum. Ita ut uia hæc Comitij, & fori pars esset, solo nomine ab eis distincta: obidq; quæ in ea erant, etiã in Comitio, & in foro fuisse legimus. Propterea'q; à Plin. dictum est, Cæsarem Dictatorem totum forum Romanum, uiàmque Sacram ab domo sua usque ad cliuum Capitolinum in munere gladiatorio intexuisse. Huius uiæ alij aliam ponunt etymologiam: Sacràmque dictam esse, quòd in ea fœdus sit ictum inter Romulum, & Tatium regem. Hic in summa Sacra uia habitauit Ancus rex, prope ædem Larum.

De Foro Augusti, Neruæ, & Cæsaris: ac de Templis, Martis Vltoris Iani, ac Veneris Genetricis. Cap. IX.

HIs commemoratis ordo uidetur postulare, ut ad Capitolium, unde digressi sumus reuertamur, quò nonnulla, quæ ad sinistram uiæ Sacræ omissa sunt, exponamus. Quorũ primo loco est Forũ

Augusti, quod erat in hortis post Marforium nunc positis. Id angustius ab eo factum aiunt, quia non ausus fuerit extorquere possessoribus proximas domos. Extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo, quæ uidebatur non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaque festinantius, necdum perfecta Martis æde, quam in eo inchoauerat, publicatũ est: cautùmque ut separatim in eo publica iudicia, & sortitiones iudicum fierent. Sanxit ergo ut hic de bellis, triumphisque consuleretur Senatus: quìque uictores rediissent, huc insignia triumphorum inferrent. In celeberrima huius parte, Aug. posuit duas Tabulas, quæ belli pictam faciem habebant, & triumphum: duásque alias ab Apelle pictas: in quarum altera erat Castor, & Pollux, cum Victoria, & Alexãdro Magno: altera belli imaginem restrictis à tergo manibus continebat, ipso Alexandro in curru triumphante. In eodémque foro Coruini etiam Statuam collocauit, ut scribit Gellius. Legimus insuper, ibidem fuisse eburneũ simulacrum Apollinis: de quo uidetur Horatius intellexisse, hoc emistichio. Sic me seruauit Apollo: & Iuuenalis, cùm ait, Iurisque peritus Apollo. Hoc forum Hadrianum instaurauisse auc. est Spartianus: cuius porticus duæ fuere: in quibus omnium statuas triumphali effigie Augustus dedicauit. Idem præterea cùm Templum Martis Vltoris bello philippensi, quod pro ultione paterna susceperat, uouisset, uoti reus illud in ea parte eiusdem fori extruxit, quæ D. Martinæ nunc ædi proxima est. Horum meminit Suet. in hunc modum. Publica opera plurima extruxit, è quibus præcipua forum, cum æde Martis Vltoris: et Ouid. his carminibus.

Victor ad ipse suos cælo descendit honores.
 Templáque in augusto conspicienda foro.

Supra forum Augusti, ad radices Quirinalis, Palatij Neruæ reliquiæ extãt: & eius porticus nõnullæ miræ magnitudinis columnæ. In proximo uero, post ædem nunc D. Hadriani fuerat eiusdem Neruæ Forum: quod inchoatum esse à Domitiano refert Suet. Nouam, inquit, ædem in Capitolio excitauit Ioui Custodi: & forum, quod nunc Neruæ uocatur. Fuisse autem columnis, uariisque statuis adornatum, testatur Spartianus, his uerbis. Statuas iocosas, uel pedestres nudas, uel equestres Diuis imperatoribus in foro Neruæ, quod nunc Transitorium dicitur, locabat, omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent. Transitorium autem traxit nomen, quòd ab eo in Romanum forum, Augusti, & Cæsaris esset transitus. Extat adhuc pars porticus ipsius fori incendio corrupta cum quibusdam columnis excelsis, & in earum epistylijs titulus truncatus huiusmodi.

IMP. NERVA CAESAR AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. II. IMP. II. PROCOS.

Cui titulo quidam aiunt fuisse etiam hæc uerba. NERVAE FECIT. In hoc foro Templum Iani fuisse testatur Ser. Sic.n.ait. Captis Faliscis ciuitate Thusciæ ibi inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor (fuerat enim bifrons apud theatrum Marcelli) unde, quod Numa instituerat, translatũ ẽ ad forum Transitorium, & quatuor portarum unum templum institutum. Ad forum Transitoriũ translatum ait Ser.i.eo ubi deinde forum Transitorium fuit. Plin. narrat, Augustũ dedicauisse Ianum in suo templo ex Aegypto aduectum, Scopæque, an Praxitelis manu, dubium esse: sed de quo templo Iani intelligat, non satis constat. Ad Ianum stabant fœneratores: de quo uidetur Horatius intellexisse, cùm inquit. Hæc Ianus summus ab imo perdocet: & in Sermonibus. Postquam res mea Ianum ad medium fracta est. Sequitur paruo interuallo Forum Cæsaris, in ea parte, qua post D. Cosmæ, & Damiani ædem horti cernuntur: de eo Appianus sic inquit. Post uictoriam contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circunduxit: quod Romanum forum esse uoluit, non rerum quidem uenalium, sed eorum quæ ad iura conuenirent. Plinius. Pyramides regum miramur opera, cum solum tantum forum extruendo sextertijs mille ducentis Cæsar Dictator emerit. Quod forum, haud procul à Comitio fuisse, significasse uidetur, ubi dixit: loton è Volcanali in forum usque Cæsaris radices egisse. In hoc foro fuit Veneris Genitricis Templum, bello pharsalico uotum: de quo Appianus sic meminit. Erexit, & Veneri Genitrici templum, ut prius ad Pharsalon uouerat prælium

initurus. Et quia erat prope uiam Sacram, uidetur id de quo Dion refert, Apollodorū rescripsisse Hadriano (forte ipsum instauranti) sublime, & concauum fieri oportere, ut ex loco superiori in Sacram usq; uiam insignior prospectus esset, & magis conspicuum concauum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci possent. In eo uero, Aiacis, & Medeæ tabulas à Timomarcho bizantino pictas, octuaginta talentis uenundatas fuisse, refert Plin. Idèmque pro templi foribus equi simulacrum, his uerbis. Nec Cæsaris Dictatoris quenquam alium recepisse dorso equus traditur. Idèmque hominis similes pedes priores habuisse: hac effigie locatus ante Veneris Genitricis ædem. In eodem foro Veneris simulacrum ab Archesilao factum: ipsiùsq; Veneris statuam loricatam fuisse, idem auctor testatur.

De Templo Telluris: & de Domo Sp. Cassij, & M. Antonij: ac de Sororio Tigillo, Vico Scelerato: atq; de Bustis Gallicis. Cap. X.

Templum Telluris, quod T. Sempronius uouit, ut L. Florus cōmemorat, intra Carinas fuisse dicit Ser. Id arbitramur fuisse prope cliuum, qui ducit ad D. Petri cognomento in Vinculis ædē. Quo in loco olim fuerat Domus Cassij: huic opinioni astipulantur hæc Diony. uerba. Post Cassij mortem domus eius euersa fuit, & hucusque subdialis dimittitur. Is locus extra Telluris ædem est: quam postea extruxit ciuitas secundum eam uiam, qua itur ad Carinas. In qua æde Cic. in philip. ait. S.C. habitum fuisse: & in ea scribens ad Q. Fratrem eius se statuam locauisse: & alibi, prope eandem Armamentarium fuisse, idem sic refert. Putant enim nonnulli ad me pertinere, Armamentarium Telluris aperire. Apud eum locum, ubi postea hæc ædes constituta est, Cassius suam ipsius Statuā posuerat: quæ, postquam regnum affectauisse est dictus, à Censs. fuit conflata. Hinc haud procul fuerat Sororium Tigillum, locus uidelicet sacer causa expiationis ab Horatio, ob sororem à se interfectam, in honorem Iunonis constitutus. Nam eum locum prope Carinas fuisse testatur Diony. Ait enim, locū in quo purgarunt Horatium in angiportū ferente à Carinis deorsum esse ijs, qui ad Cyprium peragerent angiportum: ubi aræ manerent tunc erectæ, & Tigillum duobus inter se cōtrarijs parietibus fultum super eas extenderetur. Quibus uerbis intelligimus, tam sororium Tigillum, de quo agimus, quā Vicum Cyprium, de quo iam dicemus, fuisse prope dictum cliuum. Vicum autem Cyprium ex facinore Tulliæ sceleratū appellatum esse, idem auctor tradit. Cyprus enim fuerat dictus à Cypro, quod Sabina lingua bonum omen significat: Tametsi Varro non eundem esse uicum Cyprum, & Sceleratū consentit. Sic enim inquit. Vicus Cyprus à Cypro, quòd ibi Sabini ciues additi consederūt, qui à bono omine eum appellarūt. Nam cyprum Sabine bonum significat: prope hunc uicus Sceleratus, dictus à Tullia Tar. Superbi uxore, quòd ibi cum iaceret pater occisus, super eum carpentum mulio ut inijceret, iussit. Domus autem M. Antonij non longe ab æde Telluris fuit, ut Appianus sic testatur. Iis peractis decretum noctu perlatum est, Antonium sequenti die in templo Telluris, haud longe ab ipsius domo, Senatum habiturum. Inter hæc aūt loca, & amphitheatrum nunc Colosseum appellatum, fuere Busta Gallica: ubi nunc est ædicula D. Andreæ cognomento ad Busta Gallica. Quæ in media fuisse urbe ait Suetonius: idque etiam Liuius his uerbis ostendit. Cum esset satis altum Ianiculum, ubi Camillus sedens prospectaret hostem, descendit in æquum, atq; illo ipso die media urbe, qua nunc Busta Gallorum sunt: & postero die citra Gabios cecidit Gallorum legiones. Is erat locus ubi, à Camillo interfecti, fuerant sepulti. Varro. Is locus, inquit, ad Busta Gallica: quòd Roma recuperata, Gallorum ossa, qui possederant urbem, ibi coaceruata, ac consepta. Tametsi Liuius eos morbo interemptos esse dicat. In hoc ambitu fuit Salutis ædes, uota bello Samnitico à C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodèmque Cens. locata, & Dictatore dedicata, eodem Liuio auctore.

De Theatro Marcelli: Curia, Porticu, & Schola Octauiæ: ac de templo Iunonis, Apollinisque Delubro.
Cap. XI.

HIs descriptis, ad eam uallem, quæ inter Tiberim, Capitolium, Palatium, & Auentinum iacet, transeamus, agamusq; de ædificijs, ac locis insignibus, quorũ nonnulla adhuc extant. Theatri Marcelli, quod sub nomine nepotis ex sorore Octauia Augustus excitauit, pars, uetustate, igneq; corrupta inter Tarpeiã rupẽ, dictũmq; Tiberim adhuc cernitur. Capiebat autem loca. LXXX. M. Huius Scena à Vespasiano fuit restituta, in eaque mox ludos edidit. Ante Theatrum Curiam Octauiam fuisse, tradit Appianus: cui iuncta erat eiusdem nominis Porticus, quam totum id spatij occupauisse crediderim, quod est ab æde nunc D. Nicolai in Carcere: ad eam quæ. S. Mariæ in porticu dicitur. In hac Curia multæ statuæ erant statutæ: sed inter cæteras Apollinis fulmen tenentis. In porticu uero Sauron, & Batrachum templa clausa fecisse, scribit Plin. Artemonaque nobilissimas picturas pinxisse: in iisque Herculem ab Oeta monte exuta mortalitate consensu deorum in cælum euntem: Intráq; eandem porticum fuisse Iunonis ædem, & in ea ipsius deæ Statuam à Dionysio, & Policle factam: ac Veneris à Philisco: insuperque Aesculapij, & Dianæ à Cephisiodoro: ad eandemque porticum laudari Apollinem Philisci Rhodij in suo Delubro: item in eodem templo Latonam, & Dianã, & nouem Musas: & alterum Apollinem nudum: alterumque, qui Cytharam teneret, Timarchidem fecisse: In Scholis uero esse Praxitelis Cupidinem, obiectum à Cicerone Verri: per quem Thespiæ uisebantur: & multa in eisdem Scholis sine auctoribus placere: ueluti erant Satyri quatuor: ex quibus unus Liberum patrem perferrebat: & alter Liberum similiter: tertius ploratum infantis cohibebat: quartus cratere alterius sitim sedabat: ueluti etiam duæ Hymphæ sua ueste uelificantes. Easdem autem scholas adornarunt & tabulæ pictæ. Nam, ut idem refert, Antiphilus in eis Hesiona nobilem pinxit, & Alexandrum, ac Philippum cum Minerua. Præterea ait, Veneris Statuam eximiæ pulchritudinis manu Phidiæ in Octauiæ operibus esse.

De Foro Olitorio: Templis, Iunonis Matutæ, Spei, Iani, Pietatis, & Carmentæ: ac de Carcere Pl. Ro. Sacrario Numæ: & de Columna Lactaria. Cap. XII.

INter Marcelli theatrum, & Capitolium iacet platea nunc Montanaria uocitata, ubi olim fuit Forum Olitorium: quod extra portam Carmẽtalem fuisse ait Asconius. Forum Olitoriũ, inquit Varro, erat antiquum macellum, ubi olerum copia: Ea loca etiam nunc Lacedæmonij uocant macellum: sed Iones ostia hortorum. In hoc fuit Iunonis Matutæ ædes, ubi nũc D. Andreæ cognomento in Mentuza, siue in Vincijs: uota, & locata est Gallico bello à Cor. Cos. ab eodemque Censore dedicata, auctor Liuius: qui in eodem foro etiam Spei ædem fuisse tradit, eamque fulmine ictam bello pu. & Q. Fabio consulis filio, ac T. Sempronio Gracchо Coss. incendio conflagrasse. Hanc consecrauit Collatinus. Cic. de legibus. Recte, inquit, etiam Spes à Collatino consecrata est. Sed quoniam Cor. Tac. ait, ab Attilio esse uotam, & à Germanico sacratam, existimandum est, aut fuisse hanc denuo instauratam, aut aliam esse de qua Tacitus loquitur. In foro Olitorio Columnam Lactariam, ad quam infantes lacte alendi deferebantur, stetisse asserit Sex. Pom. In eodem etiam fuit Iani Templũ circa imum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli. Hoc Numam regem in duobus breuissimis templis fecisse, eique duas fuisse portas, quas aperire cum bellum esset, in pace uero claudi legitimum foret, scribit Ser. Alij tamen T. Tatium, & Romulum facto fœdere templum hoc cõstituisse uolunt: proptereaque Ianũ duas facies habere, quasi ut ostendat duorum regum coitionem. Cor. uero Tac. ait, Duilium esse huius templi auctorem: eius sunt hæc uerba. Eodem in loco. L. M. Publicijs Iano templum, quod apud forum

Olitorium Cn. Duilius struxerat: Speiq; ædes à Germanico sacratur. Alibi commemorat Tiberium Cæsarem Iani templum dedicauisse, apud forum Olitorium, uotum à Duilio bello maritimo aduersus Pœnos prospere peracto: si modo de hoc eodem intelligunt: nam quod aliud ea ætate fuerit, nobis non constat. Cum autem idem esse Iani templum, de quo Seruius, & Tacitus loquuntur, dubitari non posit: non uideo quo pacto utriusque stet sententia: nisi dixerimus, à Numa structum, denuòque à Duilio instauratum, ampliatùmque. Id uero prope D. Nicolai ædem, aut certe eo ipso loco fuisse, crediderim. Hic.n.locus ad imum Argiletum, & iuxta theatrum Marcelli positus est, atque extra portã Carmentalem, quod ait Sex. Pom. ad dextrâmque Fabijs ea porta ad bellum exeuntibus, quemadmodum Liuius, & Ouidius uoluere. Nam licet hæc porta ad forum Olitorium uergeret, tamen cum secũdum muros urbis ad sinistram flectere iter cogerentur, ut per Sublicium pontem, qui tunc unicus erat, transirent, Iani templum ad dextram relinqui fuit necesse. Prope hoc templum fuit Sacrarium ipsius Numæ, circa imum Argiletum. Item Carcer Plebis Romanæ: huius uestigia apud eandem D. Nicolai ædem extare uidentur. Quem carcerem Ap. Claudius decemuir constituit, in eòque reus iudicij inclusus sibi mortẽ consciuit, ut tradit Liuius. In hoc carcere fuit Templum Pietatis à M. Attilio Glabrione dedicatum, ut idem est auctor. Causam struendi templum Plin. sic ostendit. Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera supplicij causa carcere inclusa matre, cum impetrasset aditum à Ianitore, semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est uberibus suis alens eam. Quo miraculo matris salus donata filiæ pietate est, ambæque perpetuis alimentis, & locus ille eidem consecratus est Deæ, C. Quintio, & M. Attilio Coss. templo Pietatis extructo in illius carceris sede, ubi nunc Marcelli theatrum est. Sextus uero Pom. Patrem inclusum carcere, nòn matrem, uberibus filiam clam aluisse, scribit: Templùmque ipsum eo in loco extructum fuisse, ubi puella antea habitauerat, non in carcere. Hoc templum Cos. Cotta de cælo tactum fuisse testatur Cic. primo de diu. Fanum carmẽtæ sub Capitolio esse, scribit Diony. meminit & Gellius libro. XVIII. Positum autem fuit apud portam Carmentalem à Carmenta, ut supra diximus, nuncupatam: ubi reliquiæ ædiculæ D. Catherinæ hodie cernuntur. Quod fanum mulieres Romanæ ei deæ ædificarunt gratiam referentes quòd uehicula, quibus. S. C. priuatæ fuerant, ipsis essent restituta. Carmenta.n. Euandri mater fuit, Nicostrata prius appellata: quæ, quia carminibus oracula edebat, Carmenta postea est dicta: ab eàque carmina: auc. Plut. in prob.

De Argileto: Domo Sp. Melij, & Africani: & de Aequimelio: Tabernis Bibliopolarum: Basilica Sempronij: ac de Asylo. Cap. XIII.

Argiletum autẽ à fine uici Thusci, atque à Velabro oriri, inuenio: eiùsque imum esse ad Marcelli theatrum: Huius etymologiam Varro duplicem sic ponit. Argiletum sunt qui scripserunt ab Argo, quòd is huc uenerit, ibìque sepultus sit: alij ab argilla, quòd ibi id genus terræ sit. Priorem etymologiam probat Seruius: sic enim inquit. Euander Argum quendam hospitio suscepit, qui cum de eius cogitaret interitu, ut ipse regnaret, Euandro hæc non sentiente, socij intellexerunt: qui Argum necarunt: cui Euander & sepulcrũ fecit, & locũ sacrauit, de quo Virgilius meminit hoc carmine. Nec non & sacri monstrat nemus argileti.

In ea autem parte Argileti, quæ à dextra occurrit à porta Carmentali ad Velabrum, & non longe ab æde nunc D. Ioannis decollati, Aequimelium fuisse, ex uerbis Liuij coniectura assequi mihi uideor: ea hæc sunt. Substructionem super Aequimelium in Capitolio, & uiam silice sternendam à porta Capena ad Martis ædem Aediles locauerunt. Et rursus. Lupus Esquilina porta ingressus, frequentissima urbis parte decurrit in forum, Thuscòque uico, atque Aequimelio per portam Capenam prope intactus euasit. Aequimelium autem unde dicatur, sic ostendit. Nec satis est Melij sanguine expiatũ, nisi

tecta parietèsque, intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, dissiparentur, bonàque cuncta preciis regni mercandi publicarentur. Iubere itaque Quæstores uendere ea bona, atq; in publicum redigere. Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei, diri i extemplo iussit: idque Aequimelium appellatum est. Quod etiam Cic. pro domo sua comprobat. Ad Aequimelium erant opificũ multæ tabernæ: Laneæ inter alias, & Bibliopolarum: de quibus Martialis sic meminit.

Argiletanas maius habitare tabernas.

Cũ tibi parue liber scrinia nostra uacent. Apud ædẽ nũc D. Georgij fuit Domus P. Africani, ubi deinde T. Sempronius Basilicam fecit: de qua Liuius quarto decadis quintæ sic loquitur. T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani ponè ueteres ad Vertumni signum, lanea'sq; & Tabernas coniunctas in publicum emit: Basilicàmque faciendam curauit, quæ Sempronia appellata est. Qui autem uolunt Asylum, de quo dictum est, fuisse sub rupe Tarpeia, ut id comprobent, citant Ouidij hæc carmina.

Tum quoque uicini lucus celebratur asyli,
Qua petit equoreas aduena Tibris aquas.

Et quanq̃ hi uersus non faciũt de loco Asyli certam fidem, tamen cum in Capitolio, in quo prius fuerat constitutus, fuissent multa templa, atq; ædificia excitata, credendum omnino esse censemus, in aliũ locum esse translatum, atque in eum, quem dicunt totum id spatij occupauisse, quod est à rupe Tarpeia, hinc ad forum Boarium usq;: inde ad pontem Senatorum: et ad radices usq; Auentini montis.

De Velabro: Foro Boario: Arcu Septimij: Vertumni Signo: & de Iano quadrifronte: ac de Sepulcro Accæ Larentiæ. Cap. XIIII.

EX eruptionibus tiberinis olim fiebat sinus in modum lacus, hinc ad forum Romanum ferè usque, inde ad Circum max. quo Auentinus à reliquis mõtibus discludebatur. Itaque qui eò ex urbe ibãt, lintribus aduehebantur, quadrantèmque soluebant, unde lacum ipsum Velabrum à uehendo appellarũt: nam uelaturam facere dicebantur, qui id mercede facerent: auctor est Varro: quod attigit Propertius cum inquit.

At qua uelabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsa per uada linter aqua. & Ouidius.
Qua uelabra solent in Circum ducere pompas,
Nil præter salices, crassàque canna fuit.
Hic, ubi nunc fora sunt, lintres errare uideres:
Quàque iacent ualles maxime circe tuæ.

Lacu ipso postmodum exiccato, atque repleto in eius parte, quæ à Iano quadrifronte in Auentinũ uergit, forum Boarium fuit institutum: quod nomen obtinuisse aliqui uolunt, ab æreo Tauri Simulacro ibi statuto, ubi Romulus sulcum urbis condendæ designare cœpit: de quo Plin. ita meminit. Proxima laus æris Gynetico in insula, & ipsa nec æs gignens, sed officinarum temperatura nobilitate. Bos æreus inde captus in foro Boario est Romæ. Alij ob taurum immolatũ interfecto Caco, bobùsque recuperatis Boarium appellatum tradunt. Vtranque opinionem attigit Ouidius, his carminibus.

Pontibus & magno iuncta est celeberrima Circo
Area, quæ posito de boue nomen habet.
Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum
Victor, & Euandrum ruricolàsque uocat.

Sex. uero Pom. Boarium dictum putat, quòd ibi boues uenundarentur: cui astipulatur Varro, cùm inquit. Quo quidem genera conferrent forum appellatũ, additùmque ab eo cognomen, ut forũ Boariũ.

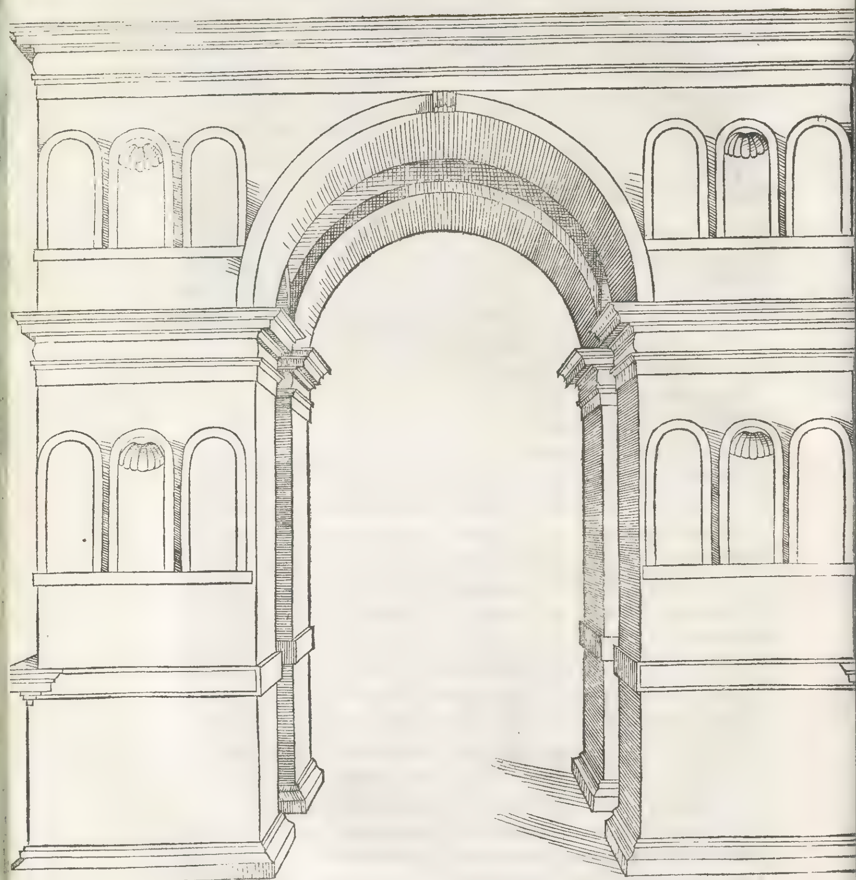
Quod etiam Liuius innuit, memorans in eodem foro bouem in tertiam contignationem aſcendiſſe. In hoc foro in honorem. L. Septimij, & M. Aurelij Arcus à negociatoribus, & argentarijs fuit extructus: qui proximus D. Ceorgei ædi adhuc extat, cum ſequenti titulo inſculpto.

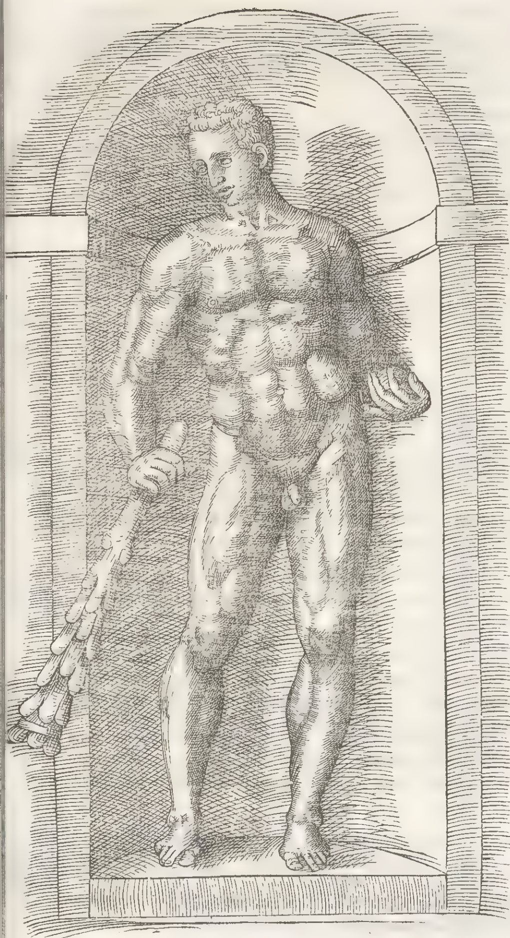
IMP. CAES. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC.
PARTH. MAX. FORTISSIMO. FELICISSIMO
PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIAE. ET
IMP. CAES. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO. FELICI. AVG. TRIB. POTEST. VII.
COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO. FELICISSIMOQVE. PRINCIPI. ET
IVLIAE. AVG. MATRI. AVG. N. ET. CASTRORVM. ET. SENATVS. ET. PATIAE. ET
IMP. CAES. M. AVRELI. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG.
PARTHICI. MAXIMI. BRITTANICI. MAXIMI.
ARGENTARI. ET. NEGOCIANTES. BOARI. HVIVS. LOCI QVI DEVOTI. NVMINI. EORVM
INVEHENT

Quãobrem in eodem uiſuntur taurorum immolationes, & inſtrumenta ad ſacrificandum cum uictimarijs, ſacrificoliſque. Non longe ab hoc arcu, Vertumni Signum fuiſſe, innuit Cicero, qui ſic inquit. Quis à ſigno Vertumni in Circum max. uenit, quin is unoquoq; gradu de auaritia tua cõmoneretur? Idem Aſconius ſignificat, Cùm in ultimo uico Thurario (quo nomine Thuſcum intelligit) ſub eius baſilicæ angulo, quam Semproniam diximus, Vertumni ſignum fuiſſe ſcribit. Quem deum eo nomine appellarunt, quòd in rebus uendendis, emendìſque cogitationes hominum uerteret: licet Propertius alijs rationibus id nomen obtinuiſſe his carminibus tradiderit.

Hac quondam Tiberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per uada pulſa ſonos.
Poſtquam ille ſuis tantum conceſſit alumnis,
Vertumnus uerſo dicor ab amne deus.
Seu quia uertentis fructus percepimus anni,
Vertumni rurſus credidit eſſe ſacrum.

Sex. Pom. ædem quoque illi Deo fuiſſe, oſtendit his uerbis. Picta nũc toga dicitur, purpurea antea uocitata eſt, eàque erat ſine pictura: eius rei argumentum eſt pictura in æde Vertumni, & Conſi. Quorum in altera M. Fuluius Flaccus: in altera T. Papirius Cenſor triumphantes ita picti ſunt. Hanc Vertumni ædem in uico Thuſco locatam fuiſſe, ſcribit Sex. Rufus. In eodẽ foro extat ædificium marmoreũ ad modũ porticus quadratæ, quatuor portis, ſiue faciebus: propterea Iani quadrifrontis eſſe Templum plerique omnes conſentiunt. Quos, ut ſequamur inclinat animus: ex eo quòd cũ Ianus tempus ſignificet, portæ illæ ſignificare uidẽtur quatuor anni tempora: & loculi, ſiue delubra in ſingulis frontibus duodecim exiſtentes, menſes: in quos annus diuiditur. Vnde & Varro libro quarto rerum humanarum, Iano. XII. aras pro totidem menſibus fuiſſe dicatas ait. Sic enim eius Simulacrum effingebatur, ut dextera manu trecentorum, ſiniſtra autem quinque, & ſexaginta numerum haberet: ad anni dimenſionem oſtendendam. Nonnulli autem tradidere hoc eſſe tẽplũ, quod Liuius, & Ouidius dicunt fuiſſe à dextera Fabijs porta Carmẽtali exeuntibus: quod falſum eẽ ſatis cõſtat: cũ illud à Numa ad theatrũ Marcelli, extra eandẽ portã poſitũ fuerit, ut ſupra comprobatum eſt: hoc uero in Velabro longe ab eodẽ theatro diſtans. Quod hodie nõ plane integrũ omnino extat: quippe cũ multis olim columnis, aliìſque ornamẽtis decoratũ fuiſſe dignoſcatur: eius quale nunc licuit exemplũ ſubieci. Prope hoc forum in Velabro poſitã eſſe Aram Accæ Larẽtiæ Cic. in ep. ad Brutũ ſic teſtat. Ego. n. D. Bruto liberato cum lætiſſimus ille ciuitati dies illuxiſſet, idemq; caſu Bruti natalis eſſet, decreui, ut in faſtis ad eũ diẽ Bruti nomen aſcriberetur, in eòque ſum maiorũ exemplũ ſecutus, qui hũc honorẽ mulieri Larẽtiæ tribuerũt: uos cuius põtifices ad arã in Velabro ſacrificiũ facere ſoletis. Quæ ſequũtur hoc loco nihil ad rem faciunt. Ibi celeberrimo in loco eius Larentiæ etiam Sepulcrum fuiſſe, ſcriptum reliquit Antias.

De Aede, Ara, & simulacro Herculis: ac de Templis, Pudicitiæ, Matutæ, Fortunæ, & Murtiæ. Cap. XV.

AEdes Herculis ĩ foro Boario erat, & in qua, tempestate Solini, ut ipse testatur, argumenta, & conuiuia maiestatis eius remanebant. Nã diuinit⁹ neque muscis illò, neque canibus ingressus erat. Etenim cùm uisceratione sacricolis daret, Miagirum idest muscarũ congregatorem Deũ dicitur imprecatus: Clauam uero in aditu reliquisse, cuius olfactu refugerent canes. Hãc ædẽ Macrobius Herculis Victoris appellauit, alterámq; eiusdem cognominis fuisse ad portã Trigeminam affirmat. Prior tempore Xysti. IIII. pont. Max. solo fuit æquata, ibiq; reperta ipsius Herculis statua ænea: quã hic accurate expressam apposuimus. Eã in ædibus Cõseruatorum nunc esse libro secundo dictum est. Ibi hic etiam deo Herculi titulus inuenitur.

DEO HERCVLI
INVICTO
C. IVL. POMPONIVS
PVDENS
SEVERIANVS
V.C. PRAEF. VRB.

Plin. ait, Euandrum statuam Herculi in foro Boario sacrauisse, quæ triumphalis Hercules dicebatur, eo q; per triumphos triumphali habitu uestiretur. Nec uero arbitramur hãc

Herculis statuam illam esse, quam Plin. ait Euandrum in foro Boario sacrauisse: sed potius eam quæ M. Fuluio, & Cn. Manlio Coss. posita fuerat in ipsius Herculis æde, nobili Pacuuij poetæ pictura celebrata: in qua lectisternium esse non licebat: neq; in eius dei sacris seruis, aut libertis interesse. Regnante autem Euandro Hercules Aram solum habuisse dicitur. Huius Vir. sic meminit.

Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.

Hanc à magnitudine fabricæ maximam appellatam esse ferunt. Ser. Ingens est, inquit, ara Herculis, sicut uidemus hodièque. Fuit autem uenerationis inter accolas præcipuæ: quòd Hercules ipse ad eam boum decumas obtulit, dixitque illos uitam beatissimam uicturos, qui sibi bonorũ decumã dicauissent. Quod fecit Sylla, Lucullus, & M. Crassus. Ab hac ara sequestrari mulieres uoluit, nihilque attingere, neque degustare, quod super eam immolatum esset. Vnde Gellius. Mulieres Herculaneo sacrificio abstinent. Huius rei ratio hæc est. Quia Herculi (cũ boues Geryonis ꝑ Italiæ agros duceret) sitienti respondit mulier, aquam se non posse præstare, quòd fœminarum deæ celebraretur dies, nec ex eo apparatu uiris gustare fas esset. Propter quod Hercules facturus sacrificium detestatus est præsentiam fœminarum. Non procul ab hac ara fuit Pudicitiæ Patriciæ ædes, ab Aemilio condita, auctor Liuius. Cuius deæ plures ædes sacras Romæ fuisse, innuunt Propertij hæc carmina.

Templa pudicitiæ quid est statuisse puellis?
Si cuiuis nuptæ quidlibet esse licet.

Signum Pudicitiæ, quam quidam (ut refert Sex. Pom.) Fortunam esse existimant, fuit in foro Boario, ubi familia edisset Herculis: cuius sacra non obibant Plebeiæ: quare in uico Longo Pudicitiæ Sacellum à uirgine plebeia excitatum est, ut in eo eius deæ sacra plebeiæ peragerent. Fortunæ Prosperæ, & Matutæ sacras edes constituit Ser. Tullius. Fortunæ quidẽ ideo, quod ea fauente subleuatus fuerat, & ab ancilla matre ad regnum prouectus, hincq; Fortunæ Primigeniæ, & Masculæ templa erexit. auc. Plut. in probl. Erexit & Fortunæ paruæ Sacellum: quasi docens attendendum eẽ, ne ea quæ accidunt, tanꝗ parua contemnamus. Hic etiam Matutæ ædem, quam posuerat, refecit. Narrat Varro, eundem Seruium Fortis Fortunæ ædis auctorem extitisse, cùm inquit. Dies Fortis Fortunæ appellatus ab Ser. Tullio, quòd is Fanum Fortis Fortunæ, secundum Tiberim, extra urbem Romam, dedicauit. Etsi Liuius commemoret, Caruilium Cos. ex bello Hetrusco æris grauis tulisse in ærarium trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ faciendam, prope ædem eiusdem Matutæ, locauisse: tamen, aut aliam ab hac, de qua Varro, fuisse: aut ea, quæ à Tullio ædificata fuerat, uetustate collapsa, Caruilium in eius locum alteram substituisse, existimandum est. Legimus autem apud Plin. Q. Catulum Signa duo palliata in æde Fortunæ posuisse: & ad eandem ædem Paulum Aemilium Mineruam, quam Phidias fecerat, dedicauisse: Item Pythagoram Samium initio pictorem Signa seminuda ibidem statuisse. Sed de qua Fortunæ æde intelligat, incertum habemus. Hic nõ ab re uisum est lectorem admonere, quòd in hoc ipso foro gladiatorum munus primum Romæ est datum. Nec longe ab eodem, ad radices Auentini montis, erat Murtiæ Deæ Sacellum: id quod ostendũt Liuij hæc uerba. Tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis, ut iungeretur Palatio Auentinus, ad Murtiæ datæ sedes. Hæc.n. secordiæ est Dea. Post hæc, sequitur Circus Max. de quo priusquam agamus, ad ea quæ secundum Tiberim à Marcelli theatro ad radices usque eiusdem montis sunt relicta, reuertamur.

De Foro Piscario: Templis, Fortunæ Virilis, & Vestæ: & de Salinis, atq; Arcu Hor. Coclitis. Cap. XVI.

POst theatrum Marcelli, inter sacras ædes nunc Diuæ Mariæ cognomẽto in porticu, & D. Mariæ Aegyptiacæ, ad Tiberim, fuit Forum Piscarium: quod innuere uidetur Var. cũ ait. Secũdũ

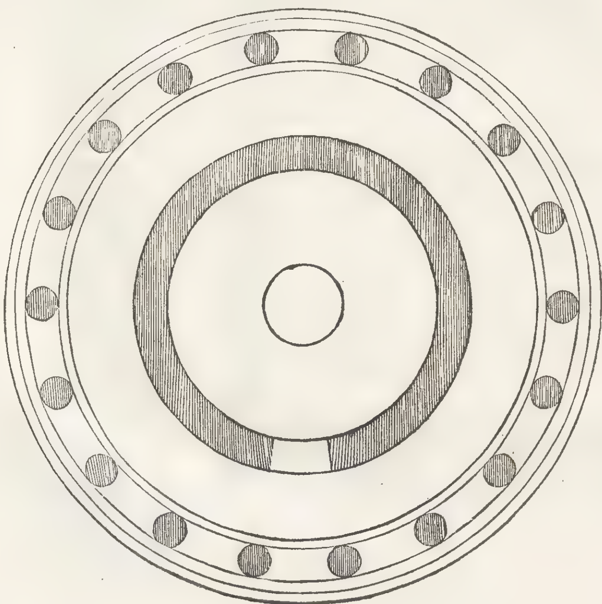
In figura urbis cõmunẽ opinionẽ secuti, hoc tẽplũ Pudicitiæ ascripsimus. Sed esse Fortunæ, præter uerba Diony. eius quoque structura facit, ut credamus, quæ cũ sit ionica, media inter corinthiã, & doricam, huic potius Deæ conuenit. Nam & ipsa media est, bona scilicet, & mala. Templi longitudo est ped. LVI. Latitudo. XXVI.

Tiberim ad Iunium forũ piscarium uocant. Vbi quidam pro ad Iunium, ad Ianum legunt: cũ tamen in omnibus ferè codicib⁹ scriptum sit, ad Iuniũ. Vnde fit ut credam, ad Iuniũ forum esse dictum, eo pacto quo forum Cupedinis ad Corneta appellatũ inquit Var. D. autẽ Mariæ ægyptiacæ hodie sacratum, olim uero Fortunæ Virili, templũ, penè integrum etiam nunc extat. De eo Diony. sic ait. Duobus extructis tẽplis Fortunæ: altero in foro Boario: altero ad ripas Tiberis, quã appellauit Virilẽ. Et quanquã de hoc uariæ opiniones sunt, nemo tamen suam sententiã probato auctore tuet̃. In hoc templo fuit Statua lignea Ser. Tullij auro superfusa, quæ orto incẽdio cæteris cõcrematis, sola incorrupta permansit, auc. Val. Max. Legimus apud Strabonẽ, Lucullũ Fortunæ tẽplum struxisse: eius sunt hæc uerba. Lucullus cũ ædẽ Fortunæ construxisset, & porticũ quendã: statuas, quas Mumius habebat, petiuit in eũ usum, ut ædẽ exornaret ad ostẽtationẽ: mox deinde fore ut restitueret, minime restituit: sed eas, ut dona, deæ posuit. De quo autẽ Fortunæ æde Strabo intelligat, dubium est. Proximo loco extat Aedes Vestæ antiquissima, nunc Diuo Stephano dicata: cuius forma circularis: extra murum interiorem

columnæ. XVIII. circularem porticum efficiunt. De hac æde itidem auctores disſentiunt. Diony. uerba noſtræ opinioni conſentire magis uidentur: ea ſubieci. Sed de conſtitutione templi, quod nunc extat, iſti uidentur ignoraſſe: neque.n.locum illum, in quo nunc ſacer cuſtoditur ignis, Romulus dedicauit Deæ, cuius rei magnum argumentum eſt, quòd is extra eam eſt, quæ quadrata dicta ē Roma, quā Romulus muro cinxit. Poſſumus præterea conijcere hanc eſſe Veſtæ, ex eo quòd eſt rotunda, & qualis deſcribitur à Sex. Pom. qui ſic ait. Rotundam ædem Veſtæ Numa rex conſecraſſe uidetur, quòd eandem eſſe terram, qua uita hominum ſuſtineretur, crediderit: eàmque in pilæ formam eſſe, ut ſimili templo Dea coleretur. Cum igitur hæc ſit extra urbem Romuli, nullàq; alia rotunda extra ipſam cernatur, conſtare puto ædem Veſtæ, quæ inter Capitolium, & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hanc uero à Numa excitatam. Neque enim uideo quonam pacto Herculis templum dici poſſit, ut nonnulli affirmare ſunt auſi, cum Corinthia ſit ſtructura. Nam Vitruuius ſcribit, Herculi, Mineruæ, & Marti doricas ædes eſſe faciendas: quia his dijs, propter uirtutem, ſine delicijs ædificia conſtitui decebat. Quòd autem Horatius dicit.

Vidimus flauum tiberim retortis
Litore hetruſco uiolenter undis
Ire deiectum monumenta regis,
Templàque Veſtæ.

ad templum Veſtæ, de quo ſupra diximus, referendum eſſe exiſtimo: nam ad hanc, quæ in ripa Tiberis poſita eſt, nihil mirum uideri poterat, exundantē Tiberim perueniſſe.

Haud procul ab hac æde, erant Salinæ, de quibus supra meminimus. Horatij Coclitis Arcus, de quo reliquum erat dicere, sunt qui putant ad radices Auentini stetisse, prope eum locum, ubi pons Sublicius fuerat, ibique saxa quædam eruta fuisse dicunt, hoc titulo inscripta.

P. LENTVLVS CN. F. T. QVINTIVS CRISPINVS
VALERIANVS EX. S. C. FACIVNDVM
CVRAVERE IIDEMQ. COMPROBAVERE

Ego uero nihil de eo certi habeo, quod affirmare possim, tamen memoria rei ab ipso Horatio in eo ponte gestæ, horum sententiam approbare uidetur.

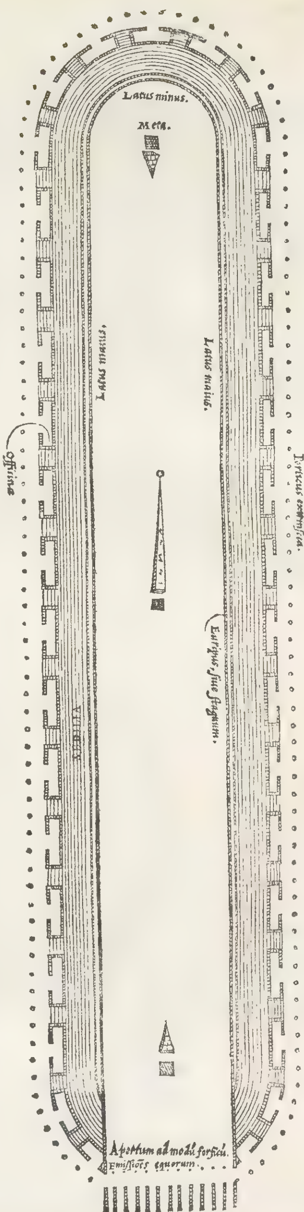
Circus quid sit: unde dictus: cuius rei causa institutus: & de eo, qui Maximus dicitur. Cap. XVII.

Circus locus erat forma circulari, sed oblonga, gradus habens plurimos, in quibus ludos spectaturi sedebant, atque ita ut alter alterius prospectum non impediret. In curriculo duæ metæ pari interuallo utrinque positæ erant, circũ quas equi, & quadrigæ currebant: quæ in equestribus decursionibus interdum tamen tollebantur: de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur, sublatæ metæ, inque earum locum bina castra exaduerso constituta erant. Idem in Claudij uita. Circo uero Maximo marmoreis carceribus, auratisque metis, quæ utraque tophina, & lignea fuerant exculto, propria Senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis. Dictus est autem Circus à circuitu, quòd circum spectaculis ædificatis, ibi ludi fierent, & quòd ibi circum metas ferebatur pompa, & equi currebant. Institutus autem fuerat ad celebrandos ludos, qui in deorum honorem, templorum, locorùmque publicorum dedicationem fiebant. In his uaria dabantur certamina, ut puta equestria, curulia, uenationes, & alia huiusmodi. De equestribus Ouidius sic meminit.

Circus erat pompa celeber, numeròque deorum,
Primàque uentosis palma petetur equis.

De curulibus, Plin. his uerbis. Nam in Circo ad currus iuncti equi non dubie intellectum adhortationis, & gloriæ fatentur. Idem ostendit & feras cum hominibus pugnauisse: ueluti elephantem Claudij Pulchri ædilitate curuli: ostendit & Gellius, cum ait. In Circo uenationis amplissimæ pugna populo dabatur. Et Suet. in Calig. Edidit, inquit, & circenses plurimos à mane usque ad uesperas, interiecta modo africanarum uenatione, modo troiæ decursione, & quosdam præcipuos minio, & chrysocolla constrato Circo. Sed quod ad circum Maximum pertinet, eius partes singulas ex Diony. uerbis cognoscere licebit, ideòq; ea subieci. Extruxit Circum Maximum Tarquinius, qui est inter Auentinum, & Palatinum: circum eum primus faciens sedilia cooperta: primum enim spectabant stantes sub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo Circi est trium stadiorum cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circùm uero secundum maiora latera, & secundum unum minorum stagnum in susceptionem aquarum defossum est, altum, latùmque pedes denos: pòstque stagnum ædificatæ sunt porticus tectura triplici: harum autem pauimenta habent, ut in theatris, parum superstantia, lapidea sedilia, in superioribùsque lignea. Conducuntur autem in unum, & coniungũtur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus una circularis ex tribus, quæ ab uno simul omnes uerbere recluduntur, octo stadiorum. Reliquum autem minorum laterũ apricum, atque habet apertum in modum forficum equorum emissiones, quæ per unum simul omnes stimulum recluduntur. Est autem circa eundem Circum extrinsecus alia porticus, unius tecturæ, officinas in se habens, & habitationes super eas, per quam sunt ingressus, & ascensus uenientibus ad spectaculũ iuxta quanque officinam: ita ut nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntiũ. Hactenus ille. Cuius uerba quia subobscura uidebantur, ut facile possint intelligi, ipsius Circi formã hic exprimere uolui. Animaduertendùmque etiam erit, per stagnum, Euripum intelligere, de quo Suet. in Cæsare sic meminit.

Spatio circi ab utraque parte producto, & in gyrum euripo addito. Non credimus autem Tarquinium hunc Circum in eam amplitudinẽ posuisse, quã describit Diony. Nam Dion refert, hunc collapsum Traianum ampliorem, elegantioremque restituisse, cũ antea Augustus eum adornauisset. Heliogabalus deinde columnis pulcherrimis, auroque illustrauit: & pauimẽtum ex chrysocolla fecit. Sed de Columnis, quas diximus, Nazarius in panag. sic inquit. Circo ipsi maximo sublimes porticus, & rutilantes columnæ tantum inusitati ornatus dederunt, ut illo non minus cupide conueniatur loci gratia, quàm spectandi uoluptate. Partem huius Circi Auentino cõtiguam Tiberij tempore deustam esse testatur Cor. Tac. Maximi nomen, à ludorum magnificentia, eum obtinuisse aliqui uolunt: alij, quod est uerisimilius, quia maior esset Flaminio, & Intimo. Capax, ut scribit Sex. Rufus. CCLX. M. hominũ sedentium. Nam quod Diony. dicit. CL. tantũ, nisi fortasse apud Rufum locus est deprauatus, ut apud eũdem alij multi, existimarem de ampliato iam post Diony. tempora Circo, Rufum intellexisse: & Maximi cognomentum, non statim postq̃ extructus est, fuisse illi inditum, sed longo post Tarquinium tempore, quod innuit Liuius, cùm ait. Cricus, qui nunc Maximus dicitur. Nunc enim ait, quasi prius eo nomine careret. Eius autem longitudinem trium stadiorum, & passuũ. LX. tamen sine ædificijs, fuisse, inuenio. Etsi Plin. dicit trium stadiorũ esse, & Diony. trium cum dimidio, utrunque tamen recte sentire opinor: illum.n. curriculi, hũc cum curriculo sedilium etiam spatium cõplexum esse, existimo: uel certe, cũ stadia tria excederet, nec dimidium integrum cõtineret, placuisse Plin. tria stadia tantũ dicere: Diony. uero dimidium addere. Nam historicus locorũ mensuram ponere non cogitur: id si quando accidit, ut ipsorum laxitatem, altitudinemq; demonstret, (quod & nos in aquarum castellorum descriptionibus, & alibi quandoque fecimus) non ita exacta ab eo exigitur, ut ab architecto, cuius ars symmetrijs præcipue cõstat. In Circo sæpenumero pugnarum naualiũ simulacra fiebant: & ob eam causam aqua Appia ad hũc Circum replendum deducebatur, ut testatur Frontinus.

De Templo Consi, eiúsque Ara: & de æde Neptuni, ac Iuuentutis: atq; de Fornice Sertinii. Cap. XVIII.

COnsus, quem Deum consilij putabant, in Circo Templum habuit, sub tecto. Huic deo Romulus simulacrum dedicauit, ut initum de rapiendis Sabinis consilium tegeretur. Plut. tamen refert, Romulum cuiusdam dei aram conditam sub terra in Circo inuenisse, eique deo Consi indidisse nomen, siue à consilio, quòd consiliarius foret: uel quòd Neptunus Equester esset: Arámque ipsam reliquum tempus latere, in equestribus uero certaminibus aperiri: & Diony. Arcades Neptuno equestri templum, solennèmque diem constituisse, Aram autem postea Genio cuidam arcano occultorum consiliorum duci, atque custodi constructam esse. Quibus uerbis ostendit, Conso aram, Neptuno uero templũ fuisse: Tametsi Liuius consualia Neptuno ascribat, eorum puto sententiam secutus, qui Consum, & Neptunum eundem esse arbitrantur. Consualia qui ludi essent, ostendunt Varronis uerba, quæ subieci. Consualia dicta à Conso, quòd tum feriæ publicæ ei deo, & in Circo Max. ad aram eius ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Sabinæ sunt raptæ. Nostra tempestate ad montis Palatini radices, iuxta D. Anastasiæ nunc templum, inuentum est sacellum, quem nos ipsi uidimus, uarijs conchis marinis adornatum: quod quidem Neptuni fuisse arbitramur: & cum id esset proximum Circo: Ara uero Consi ad extremam eiusdem Circi partem Septizonio proximam: quod significat Cor. Tac. sententiam Diony. recipiendam esse opinamur. In eodẽ Circo Iuuentutis etiam Aedes constructa fuerat: &, ut Liuius prodidit, à Licinio duumuiro dicata. Idem auctor ait, Sertiniũ Fornicẽ ibidẽ erexisse, eius sunt hæc uerba. Sertinius ex ulteriore Hispania ne tentata quidem triumphi spe. L. M. pondo argenti in ærarium tulit: & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ: unum in Circo Maximo fecit, & his fornicibus signa aurata imposuit. Quòd uero Suet. scribit, Neronem diruto Circi Maximi arcu per Velabrum, forúmque Palatium, & Apollinem petijsse: de quo arcu intelligat, non satis exploratum habemus. Erat quoque in Circo Simulacrum Seiæ, siue Segestæ deæ, à serendo, uel à segetibus appellatæ, auctor Plin.

De Obeliscis: & de eo qui in Circo Max. iacet. Cap. XIX.

DIcturi de Obelisco, qui in Circo Maximo multa obrutus terra adhuc iacet, ac deinceps de ijs, qui in alijs urbis partibus fuerant constituti, ad rem facere arbitramur, nonnulla de ijs, ab Ammiano Marcellino tradita, præponere. Quæ, quid sit obeliscus, & cuius rei causa inuentus, declarant: eius uerba sunt hæc. In hac autem urbe inter labra ingentia, diuersásque moles figmenta Aegyptiorum numinum exprimentes, Obeliscos uidemus plures, aliósque iacentes, & comminutos: quos antiqui Reges bello domitis gentibus, aut prosperitatibus summarum rerum elati montiũ uenis, uel apud extremos orbis incolas perscrutantes excisos, erectos dijs superis in religione dicarunt. Et idem mox subdit. Est obeliscus asperrimus lapis in figuram metæ cuiusdam sensim ad proceritatẽ consurgens excelsam, útque radium imitetur gracilescens paulatim specie quadrata in uerticẽ productus angustum manu leuigatus artifici. In plerisque.n. uisuntur literæ hieroglyphicæ insculptæ. De literis hieroglyphicis, quæ in plerisq; uidentur, idem sic inquit. Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei undiq; uidemus incisas, initialis sapientiæ uetus insigniuit auctoritas. Volucrũ enim, ferarúmque, etiam alieni mundi, genera multa scalpentes, ad æui quoque sequentes ætates imperatorum uulgatius perueniente memoria, promissa, uel soluta regum uota monstrabant. Non.n. ut nunc, literarum numerus præstitutus, & facilis exprimit, quidquid humana mens concipere potest. Ita prisci quoq; scriptitarunt Aegyptij: sed singulæ literæ singulis nominibus seruiebant: & uerbis nonnunq̃ significabãt integros sensus. Cuius rei scientiæ in his interim sit duobus exemplũ. Per Vulturẽ

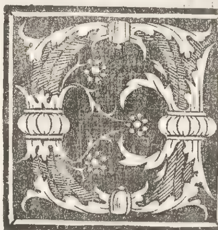
naturæ uocabulum pandunt, quia nullos mares poſſe inter has alites inueniri, rationes memorant phiſicæ: pérque ſpeciem apis mella conficientis, indicant regem, moderari cũ iocunditate, aculeos quoque innaſci debere, his ſignis oſtendentes, & ſimilia plura. Hactenus Marcellinus. De iiſdem literis legimus apud Macrobium, Aegyptios bouis figura, terram: & ſceptro inſculpto, ſolem ſignificaſſe. Sed multo plura apud Orum Apollinem de iis literis inuenies. Ex quo autem lapide obeliſci exciderentur: quis primus inſtituerit: & à quo hic, q eſt in Circo, ſit exciſus, & Romam perductus, Plin. ſic oſtendit. Circa Syenem uero Thebaidis Syenites, quem ante pyrrhopecilon uocabant, trabes ex eo fecere reges quondam certamine, obeliſcos uocantes, Solis numini ſacratos: radiorum eius argumentum in effigie eſt, & ita ſignificatur nomine ægyptio. Primus omnium id inſtituit Mitres, qui in Solis urbe regnabat, ſomnio iuſſus, & hoc ipſum inſcriptum ẽ in eo. Etenim ſcalpturæ illæ, effigiésque, quas uidemus, ægyptiæ ſunt literæ. Is autem obeliſcus, quem D. Auguſtus in circo Magno ſtatuit, exciſus eſt à rege Semneſerteo, quo regnante Pithagoras in Aegypto fuit. CXXV. pedum, & dodrantis, præter baſim eiuſdem lapidis. Idem Ammianus ait, Auguſtum duos obeliſcos ex Hieropolitana Aegypti ciuitate Romam trãſtuliſſe: eum ſilicet, qui in Campo locatus erat Martio, & hunc, de quo loquimur. Quem, inquit, recens aduectum dificultate magnitudinis territus Auguſtus, nec cõtractare auſus eſt, nec mouere. Secutæque ætates alios tranſtulerunt: quorum unus in Vaticano: alter in hortis Salluſtii: duo in Auguſti monumento erecti ſunt. Quibus uerbis cõiicimus obeliſcũ campi Martii omnium primum Romam perductum, eùmque, & reliquos, qui in hac urbe cernũtur, Thebis, & ex aliis urbibus Aegyptiis aduectos eſſe.

De Templis, Solis, Floræ, Liberi, Liberæque, Cereris, Veneris, & Mercurii: & de Lupanari, ac Domo Pompei. Cap. XX.

APud Circum Solis, Floræ, Liberi, Liberæque, & Cereris ſacræ ædes collocatæ erant, ut teſtatur Cor. Tac. cum ait. Iisdem temporibus dum ædes uetuſtate, aut igni abolitas, cœptásque ab Auguſto Tiberius dedicauit, Libero, Liberæque, etiam Cereri iuxta Circum Maximũ. Solis, & Floræ ad eundem Circum fuiſſe alibi affirmat. Nonnulli tradunt Caſſium Cos. Cereris ædem, Liberiq; & Proſerpinæ, quæ erat ſupra Circi terminos, ultra ipſas emiſſiones, dedicauiſſe: cum eas Poſthumius aduerſus Latinos pugnaturus, pro urbe iis diis uouiſſet. Cum autem dicat ultra emiſſiones ædem Proſerpinæ fuiſſe: coniecturam facimus, eam fuiſſe, aut in hortis nũc Scholæ Græcæ, aut iuxta eos: ubi Circi Carceres ſtetiſſe multis conſtat argumentis. De Cereris æde Plin. ita meminit. Plaſtæ laudatiſſimi fuere Damophilus, & Gorgaſus, iidemq; pictores: qui Cereris ædem Romæ utroque genere artis excoluerunt. Ariſtides pinxit Romæ Liberum patrem, & Ariadnem ſpectatos in æde Cereris. Veneris quoq; Templum prope eundem Circum fuiſſe, oſtendit Liuius his uerbis. Q. Fabius Gurges Cos. filius aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia multauit, ex quo multaticio ære Veneris ædem, quæ prope Circum eſt, faciendam curauit: & Ouidius Mercurii Templum eundem ſpectaſſe Circum ait. Neque .n. Vitruuii de conſtituendis templis præcepta perpetuo obſeruabantur. Nam etſi is præcipit: Mercurio in foro, ut deo mercaturæ: Libero ſecundum theatrum, quod ludi ſcenici ei aſcribebantur: Veneri ad portum, eo quòd ex maris ſpuma orta: Item Cereri extra urbem, utpote frugum deæ, templa conſtituenda eſſe, tamen omnia hæc apud Circum fuiſſe, ex auctorũ, quos citauimus, dictis, patet. Ceres tamen quòd ædem apud Circum habuerit, poteſt uideri non temere factum: quoniam circenſes in eius quoque honorem, teſte Ouidio, & Cor. Tac. celebrabantur. Lupanaria apud eundem Circum inſtituta eſſe ſignificat Iuuenalis, cum inquit. Et ad circũ iuſſas proſtrare puellas. Pompei Domum ad Circum fuiſſe, in eáque Herculem à Myrione factum, ſcribit Plin. Hanc crediderim ſtetiſſe apud ædem hodie D. Anaſtaſiæ, ſub monte Palatino: propterea quòd & ibi magnæ ruinæ cernuntur, & cœtera loca prope Circũ, aut ſacris ædibus, aut foro Boario, occupabantur.

LIBER QVARTVS.

De Salinis, Lignarijs, Vitriarijs, Figulis, Venere Myrtea, ac de Circo Intimo, atque de Testaceo. Cap. Primum.

APITOLII, Palatiique, ac cōuallium ipsis adiacentium, ædificijs tandem descriptis, poscere uidebatur locus, ut ad Cælij montis, quòd tertius esset urbi adiectus, ædificia transiremus. Sed cum animaduerterimus ex ordine perpetuo quæ declaranda sunt fore lucidiora: ab ea planicie, in qua monticulus Testaceus etiam nunc uisitur, initium facere decreui. Salinas in hac planicie, propèq; Naualia fuisse, quidam tradidere: de quibus, quid sentiamus, superiori libro diximus. Sed harum locus magis patet ex auctorum dictis, quos citauimus, ubi de porta Trigemina sumus locuti. E regiōe autem dictorum Naualium fuere Lignarij, & apud ipsos Emporium, ac Porticus Aemilia: idque ex uerbis Liuij manifestum fit, quæ hic apposui. Aediles extra portam Trigeminam Emporiũ lapide strauerunt, stipitibùsque sepserunt, & porticum Aemiliam reficiendam curarunt, gradibùsque ascensum ab Tiberi in Emporium fecerunt. Basilicam autem Aemiliam, de qua Plin. trigesimo quarto meminit, ad eam porticũ fuisse crediderim. Post Lignarios ꝑximo loco erat Vitriarioꝝ Vicus: post hũc Figuli: inter quos, secũdũ Varronẽ, erat Venus Myrtea: & Circus Intimus, cuius uestigia extant in uineis Tiberi adiacentibus. Myrtea uero dicta est Venus à Murteto, in quo eius esset Sacellum: quam Plin. Murceam postea uocatam eẽ testatur. Figuli autem & alibi plurimis in locis: nec mirum: nam fictilium maximus erat usus apud priscos: ut Plin. ait: adeo ut deorum simulacra, templorùmque ornamenta, & ipsæ parietum incrustationes ex fictilibus conficerentur: defunctique se se dolijs fictilibus condi curarent: & propterea Numam regẽ septimum collegium figulorum instituisse. Sed horum omnium maximum aquarum usu, & commoditate in hac planicie recte fuerat constitutum: quoniam maxima uasa hic præcipue fiebant. Cum autẽ Senatus cauisset ne in Tiberim eius artis purgamenta abijcerentur, quibus sensim repletus in urbẽ restagnaret, his locũ assignauit, quo ea deferrent: quibus coaceruatis ingens surrexit tumulus, qui Testaceus est nũcupatus: cuius ambitus tribus stadijs uix perficitur, altitudo, ubi maxima, ẽ ped. CLX.

De Horreis Po. Ro. Sepulcro C. Cestii: & de Hylerna luco. Cap. II.

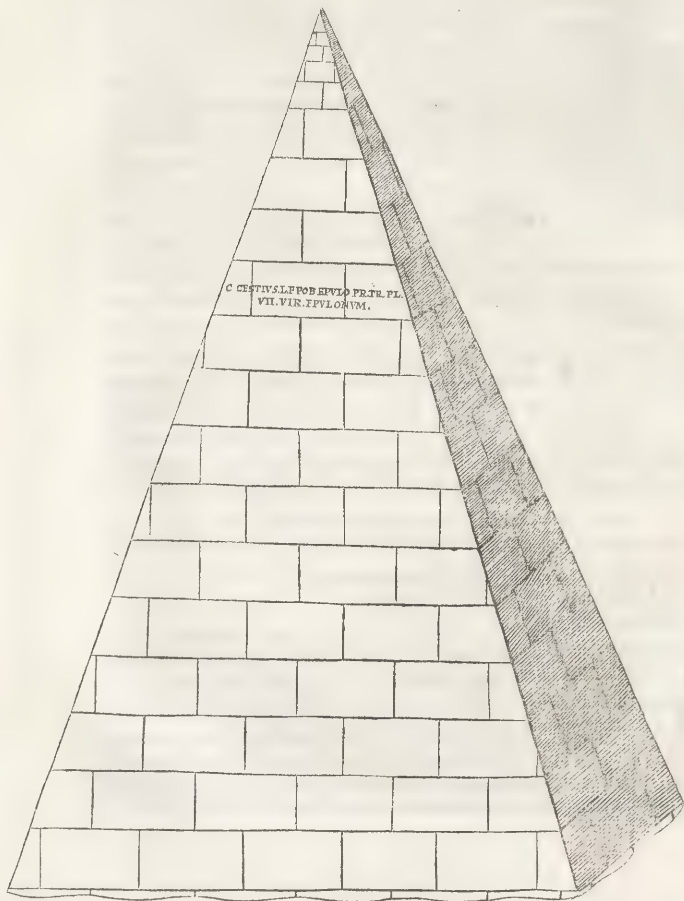
INter Testaceum, Auentinum, & Tiberim fuere Po. Ro. Horrea. CXL. de quibus mentio est in marmore ibi reperto, habenti titulum hunc.

NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI
HORREORVM GALBIANORVM M. LORINVS
FORTVNATVS MAGISTER S. P. D. D.

In parte auersa eadem legebantur uerba, nisi quòd loco, GENII, erat, FORTVNAE. Plin. ẽt in eadẽ planicie horrea fuisse innuit, cũ ait, P. Mancino præfecto ãnonæ extra portam Trigeminã unciaria stipe collata, columnã positã fuisse. Ad portã aũt nũc. S. Pauli muris urbis includitur moles quadrata, ad modũ ignis in acutũ tendens, figura metæ, quãob rem ἀπὸ τοῦ πυρὸς pyramidẽ appellarunt. Licet Stephanus de urbibus aliam tradat etymologiam, his propemodũ uerbis, Pyramides in Aegypto ædificiũ, in quod feruntur expensa fuisse in cepas, allia, & caseum talenta. X. M. & quingenta: nominatæ ἀπὸ τῶν πυρῶν .i. à tritico: quod illuc cõducẽs rex penuriã fecit frumenti per totã Aegyptũ. Pyramides excidẽdi, statuendique rationẽ docet Plin. hoc modo. Dicantur pyramides in eadẽ Aegypto regum pecuniæ ociosa, ac stulta ostentatio. Quippe faciendi eas à plerisque ea cã traditur,

ne pecuniam succeßoribus, aut æmulis insidiantibus præberent, aut ne plebs eßet ociosa. Sed hãc molem, de qua loquimur, fuiße Sepulcrum C. Cestij. VII. uiri epulonum, ostendit titulus in exteriori, & interiori latere eius incisus. Ab exteriore tantum latere, & literis longe minoribus subijcitur.

OPVS. APSOLVTVM. EX. TESTAMENTO. DIEBVS. CCC. XXX.
ARBITRATV
PONTI. P. F. CLAMELAE. HAEREDIS. ET. PONTHI. L.

Hic est ille Cestius uir consularis, quem Plin.narrat circũtulisse Signum, secũmque etiam in prælio habuisse.Idèmque fuit unus ex epulonibus, quos ita appellatos ait Cic.tertio de oratore:quoniam epulas dijs instruendi potestatem haberent.In hac eadem planicie,apud Tiberim, fuit lucus nomine Hylerna.Ouid.

Adiacet antiquus tiberinæ lucus hylernæ,
Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.

De Auentino: Templo Bonæ Deæ, & Herculis: & de Armilustro, ac Remoria. Cap. III.

AVentinum, inquit Varro, aliquot de causis dicunt. Næuius ab auibus, quòd eò se ab Tiberi ferrent aues.Alij à rege Auentino albano,quòd ibi sit sepultus.Alij ab aduentu hominum: quòd cõmune Latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Ego maxime puto ab aduectu.Nam olim paludibus mons erat ab reliquis disclusus : itaque eò qui aduehebantur ratibus quadrantẽ soluebant. Sex. Pom. à rege albano dictum Auentinum confirmat. Alij in gentem Po. Ro. Sabinos à Romulo susceptos aiunt, eũmq; accepisse montem, & ab Auante prouinciæ suæ fluuio Auentinum appellasse. Eorum autem opinionem,qui ab aduentu hominum dictum uolunt,non satis probo : eo q; ante Ser. Tullij tempora,à quo templum Dianæ fuit extructum, montem hunc Auentinum appellatum constat. Nam prius à Murceæ deæ sacello, sub ipso monte posito, Murceum uocatum, idem Sex. Pom. asserit. Sed & Remurio illi quandoque fuit nomen:quem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse uoluit usque ad Hylernam.Mons hic à Circo Max.ad portam ferè. S. Pauli usq;,sic scinditur uia obliqua,ut duo montes uideantur.Propter quod Plin.lib.XIX. cap. IIII.in plurali profert,sic enim ait.Nemo sacros,auentinósque montes,& iratæ plebis secessus circũspexerit.Sed de ædificijs quæ in eo fuere uideamus.In ea igitur huius montis parte,quæ respicit planiciem, de qua superiori capite sumus locuti:ubi nunc est D.Mariæ cognomento Auentinæ ædes, fuit olim Bonæ Deæ templum, in Fatuæ Fauni filiæ castissimæ honorem à Claudia Vestali positum,ut aliqui tradunt. Huiusce autem deæ sacra à solis fœminis peragebantur,neque licebat uiris interesse:unde Cic.criminatur P.Clodium,quod ausus fuerit ea sacra,quæ pro salute Po. Ro. in Pont. Max. ædibus fiebant,sua præsentia perturbare, atque polluere.Proxime erat Herculis Templum,apud nunc D.Alexij ædem, uel eo ipso loco. Quem locum non temere fortassis D.Alexio nostri dedicarunt:quoniam Hercules,ex eo quod defensor hominum habebatur,ut ait Varro,uel quòd mala arceret, à Græcis ἀλεξίκακος est dictus. Nam maiores nostri,qui Christiani nominis propagandi curam susceperant, magnam adhibuere diligentiam, ut gentes superstitioni, & idolatriæ deditas ad uerum Christi cultum sensim traducerẽt,easque aliquando nominis, aut rei alterius similitudine allicientes, multũ in eo profecerunt. Sic Pantheum, omnibus dijs consecrarunt.Carmentæ fanum D. Catherinæ .Romuli & Remi fratrum, pariter duobus fratribus Cosmæ & Damiano.Romuli præterea, cuius origo incerta ferebatur,ueluti à deo orti,D.Theodoro: quod nomen Dei donum interpretatur. Cœterum quòd Herculis templum ibi esset : ea est ratio,quia prope erat Armilustrum, in quo ludicra fiebant certamina,in quibus ille semper uicerat.Simili uero causa & ad Circum Max.& Fluminium templa habuisse legimus.Quod uero Armilustrum iuxta Herculis templum fuisset, facile cognosci potest ex marmore (quanquam comminuto)in proximis uineis reperto,in quo inscriptum est.

SACRVM
MAG. VICI ARMILVSTRI.

Plut.etiam commemorat,Armilustrum locum esse in Auentino,ubi Romulus T.Tatium sepeliuit. Varro Armilustrum,inquit,ab ambitu lustri:locus idem Circus Maximus dictus, quòd circùm spectaculis ædificatis ibi ludi fiunt,& quòd ibi circum metas fertur pompa, & equi currunt.Vbi significare uide-

tur Armilustrum, & Circum eundem esse: et infra, Armilustrum ab eo quòd in Armilustro armati sacra facerent dictum esse affirmat. Sex. uero Pomp. Armilustrum, inquit, festum erat apud Romanos, quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificarent tubis canebant. Armilustrum etiam dicebatur locus, ubi arma publica reponebantur: Romani enim arma priuatim non habebant, sed ad expeditiones bellicas ex Armilustro accipiebant, eòq; referebant bellis confectis. Hinc Spartianus dicit, Vespasianum ex Armilustro arma legionibus permisisse. Remoria locus fuit prope armilustrum, dictus quòd ibi Romulus Remum sepeliuit: quandoquidem & uiuus eum locum ille sedibus destinabat, auc. Sex. Pomp. Idem alibi ait, Remoriam locum esse in sũmo Auentino ubi Remus de urbe cõdenda fuerat auspicatus.

De Templo Dianæ, & Iunonis Reginæ: Spelunca Caci: Cliuo pub. ac de Thermis Traiani, & Decij: & de Scalis Gemonijs. Cap. IIII.

A Templo D. Alexij ad teli iactum, D. Sabinæ nunc est ædes, ubi olim fuit Dianæ, ut significat Appianus, memorans Gracchum Dianæ ascẽdisse templum, atque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum transiuisse. Templum hoc dedicauit Ser. Tullius, ut Sex. Pom. affirmat, his uerbis. Seruorum dies festus existimatur Idibus Augusti, quòd eo die Ser. Tullius natus serua ædem Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ sunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos uocent seruos. Cõmune autem erat omnibus Latinis, quod ideo instituisse uidetur, ut ostẽderet lege naturali seruos nihil distare à cœteris hominibus. Diony. autem Ancum regem auctorem templi Dianæ fuisse, sic ostendit. Traductis ex Tellenis, Politorio, aliisque urbibus, quoscunque cœperat colonos, ibi collocauit, persuasitque ut templum Dianæ ædificarent: adijcerentque statutis temporibus inducias, ut si qua facta inter eos offensio esset, per hæc sacra dissoluerent. Posteàque rex pecunijs, quas contulerant urbes eæ omnes, extruxit Dianæ Fanum in maximo Romæ collium Auentino collocatum, legèsque in base ærea conscripsit, in delubro Dianæ sita. Hactenus Diony. An de eodem uterque intellexerit, dubium est. In ea huius montis parte, quæ Tiberim spectat, proximàque portæ Trigeminæ, haud procul à Schola Græca appellata, fuit Spelunca Caci, quod innuit Diony. narrans Herculem Caco claua mactato, & Spelunca euersa Aram Iouis Inuentoris erexisse ei loco proximam, eàmque suo tempore prope portam Trigeminam extitisse. Quòd porta Trigemina ibi esset, & Caci Spelunca, ac Salinæ, exitùsque aquæ Appiæ in Tiberim, primo libro, ubi de hac porta locuti sumus, demonstratum est. Ex quibus omnibus constat, haud uerum esse quod nonnulli putarunt, hanc Speluncam fuisse in ea parte Auentini, quæ ædi Bonæ Deæ subiacet, quemadmodum horum opinionem prius secuti in figura urbis locum notauimus. Cliuus Publicus, per quem in Auentinum erat ascensus, à foro Boario incipiebat: idque ex eo Liuij loco patet, quem de uico thusco loquentes, citauimus. Præterea libro sexto de bello mac. eiusdem Cliui sic meminit. Cùm commissum prælium esset, Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & trecentos erant, media urbe transire Esquilias iusserunt, nullos aptiores inter conualles, tectàque hortorum, & sepulcra uacuas undique uias ad pugnandos futuros rati. Quos cùm ex arce, Capitoliòque, Cliuo publico in equis decurrentes quidam uidissent, captum Auentinum conclamarunt. Ab armilustro ad eum usq; locum ubi nunc D. Priscæ est templum, Traiani Thermæ cum priuatis ædibus fuisse dicuntur: & ibi non longe Varianæ: Decianæ uero ad templum modo dictum: de quibus Eutropius sic inquit. Decius Romæ lauacrum ædificauit: harum, illarùmque nonnulla adhuc extant uestigia. Iunonis Reginæ Templum, quantum ex Liuij uerbis conijcere possumus, in summo Cliuo publico steterat: quod ex parte ueientanæ prædæ à Camillo dictatore uotum, & ab eodem postea consecratum est. Non longe ab hoc Cliuo (ut aliqui arbitrantur) fuere scalæ Gemoniæ: per quas sontes unco trahebantur. Suet. in Vitel. Tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus, atque confectus, & inde unco tractus in Tiberim.

De quibusdã Tẽplis, Aedificiísque alijs, quæ erant in Auẽtino, quorũ certus locus ignoratur. Cap.V.

MVlta autem alia stabant in Auentino ædificia, quibus certum locum aßignare non poßumus: etenim eorum ruinæ uineis consitis tectæ sunt. Sed erat Victoriæ Templum: quod ab Arcadibus extructum eße, ab eisdèmque sacra instituta, cõmemorat Diony. Erat & Mineruæ: de quo Sex. Pom. Iunonis, de quo Val. Max. Lunæ, de quo Ouid. meminere. Ouidius sic.

Luna regit menses, huius quoque tempora mensis
 Finit auentini luna colenda iugo.

Sic ẽt Liuius. Atrox cum uento tempestas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit. Idem etiam de Libertatis, & Matutæ ædibus sacris meminit: & hanc bello ueientium à Camillo dictatore uotam, atq; ab eodem postea consecratam, ait. Illam autẽ ex multatitia pecunia cum æreis columnis, & statuis à patre T. Gracchi & conditam, & dedicatam, cuius Atrium ab Hælio Peto, & Cor. Cethego fuit refectum, & ampliatum. Quod uero Suet. tradit, Asinium Pollionẽ Atrium Libertatis extruxiße, de alio atrio intelligendum eße existimo: propterea quod multo tempore post fuit Asinius Pollio. Cui opinioni aßentiri uidetur Liuius libro. V. dec. V. ubi inquit. Hæc inter ipsos disceptata, postremo eò descensum est, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palàm in atrio Libertatis sortirentur. Iunonis Monetæ etiam in Auentino Templum fuiße inuenimus. Item Iouis Elicij Aram, à Numa rege dicatam: quæ ab eliciendo, secundum Varronem, nomen adepta est. Fuit & Murtiæ uetus Ara. In eodem Auentino fabulantur fuiße Fauni, & Pici Antrum, fontèmq; ex quo bibebant, hinc Ouidius.

Lucus auentino suberat niger ilicis umbra,
 Quo poßes uiso dicere, numen adest.
In medio gramen, muscòque adoperta uirenti
 Manabat saxo uena perennis aquæ.

Manant & hodie fonticuli ex radicibus eiusdem montis in Tiberim cadentes. In eo sita erat Laurentũ Sylua Ioui sacra, in qua Valentinianus. II. Constantini, & Gallæ Placidiæ filius, fuit interfectus. & T. Tatium regem sepultum fuiße, scribit Sex. Pom. Ab hac Sylua nomen sumpsiße uidetur uia Laurẽtina: quæ fuerat inter Ostiensem, & Ardeatinam: de qua meminit Gellius: & de Laurento Macrobius: nisi mauis Laurentinam appellatam eße, quòd in Laurentum agrum duceret. M. Cato memoriæ prodidit, Italum regem Auentinum coluiße. In eo monte Vitellius imperator Domum habuit, atq; Faberius scriba: de qua Vitruuius de minij temperatura agens, sic inquit. Cum alij multi, tum etiam Faberius Scriba cùm in Auentino uoluisset habere domum eleganter expolitam, peristylijs parietes omneis induxit minio, qui post dies triginta facti sunt inuenusto, uariòq; colore. Fuit in eodem monte apud Dianæ templũ etiam Phylidis cuiusdam Domus, ut hoc carmine ostendit Propertius.

Phylis auentinæ quædam est uicina Dianæ.

De Arcu Constantini: & de Septizonio Seueri imp. Cap.VI.

QVoniam Cœlius mons conualle, in qua uiam Appiam eſſe testatur Spartianus, qua parte septentrionem spectat, à Palatino: quàq; ad occasum, ab Auentino, dirimitur: priusquã in eum ueniamus: quæ in hac conualle sint, fuerintùe summatim indicemus. In capite igitur uiæ Appiæ stat Arcus Constantini triumphalibus ornamentis excultus, cum trophæis, uictorìisque alatis: quem, superato ad pontem Miluium Maxentio, Senatus posuit. Arcus enim huiusmodi erigebantur in honorẽ eorum, qui rebus Po. Ro. feliciter gestis, uictoriã triumpho dignã reportaſſent: à quo triũphales denominant. In his aũt simulacra belli, oppidorum, fluuiorum, nauiũ illorũ, quos deuicerant, incidebant. In hoc aũt sunt quædã mira arte sculpta, quædã non satis probant: ideo multi uolunt, illa ex arcu Traiani destructo ad huius ornatum translata, hæc uero illis addita. In utroq; frontispicio autem est titulus huiusmodi.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO MAXIMO
P. F. AVGVSTO S. P. Q. R.
QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS
MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO
TAM DE TYRANNO QVAM DE OMNI EIVS
FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS
REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS
ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

A fronte autem quæ ad ortum solis uergit, legitur à dextra.

VOTIS.X. *à sinistra.* VOTIS. XX.

Ab altera uero fronte quæ occasum spectat, à dextra.

SIC. X. *à sinistra.* SIC. XX.

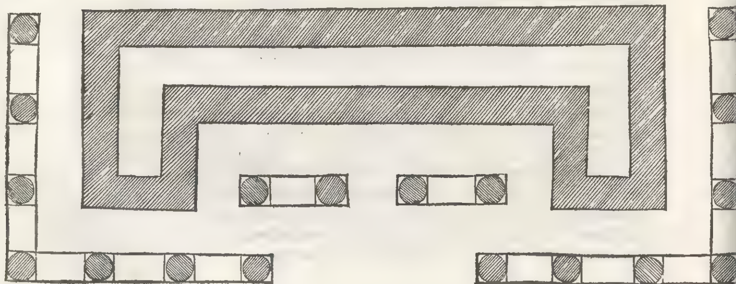
In interiore autem parte fornicis maioris ab una parte sculptum est.

LIBERATORI VRBIS. *ab altera.* FVNDATORI QVIETIS

In eadem autẽ cõualle, apud circum Max. cernitur Sepulcrum Seueri imp. Septizoniũ appellatum: quod in uia Appia ab ipso Seuero extructum esse, sic ostendit Spartianus. Funus Getæ illatum est in maiorũ sepulcro, hoc est Seueri: quod est in Appia uia euntibus ad portam dextera, specie septizonij extructũ: quod sibi ille uiuus ornauerat: & idem rursus. Cùm septizonium faceret nihil aliud cogitauit, quàm ut ex Africa uenientibus suũ opus occurreret. Alterius aũt Septizonij meminit Suet. qui cõmemorat Titũ apud septizonium cubiculo perparuo, & obscuro natũ. III. Cal. Ian. Septizonium, inquit, manet adhuc & ostenditur. Septizonij Seueri supersunt tres ordines colũnarum inuicem superimpositarũ: alios aũt quatuor insuper fuisse quidam putant, & ideo septizonium dictum, quòd septem ordinibus columnarũ iungeretur, ueluti septem zonis. Sed tanta est trium horũ altitudo, ut maiorem habuisse, non fiat uerisimile. Propterea Iulius Capitolinus Septodium uocat: quòd ibi septem uiæ concurrerent. Alij uero Septisolium à septem solarijs: nam inter colũnas, quæ à tribus lateribus efficiunt ueluti porticum, est breue ædificium, ex saxo quadrato, ab imo ad sũmum: hoc diuisum in septem ueluti solaria etiam nunc uidemus: quibus moles ipsa cõnexa firmior efficitur. In zophoro legitur hic titulus truncatus.

C. TRIB. POT. VI.
COS. FORTVNATISSIMVS NOBILISSIMVSQVE

Huius Septizonij formam quòd paucos hactenus eam intellexisse animaduertimus, & si dimidia tantũ parte extet, conati tamen sumũs integram reddere, nã dimensis singulis quæ extant partibus, uniuersam rationem deprehendimus.

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ. Cap. VII.

IN radicibus Auentini, apud D. Balbinæ ædem, parietes amplissimi ex reliquijs thermarũ Antonini Caracallæ, spectãtur, & colũnæ miræ magnitudinis, diuersorũq; lapidum iacentes, atq; cõminutæ. De his thermis Spartiani sunt hæc uerba. Romæ reliquit thermas sui nominis eximias: quarum cellam solearem architecti negant posse ulla alia ratione fieri, nisi qua facta est. Nam ex ære cupro cancelli subpositi esse dicuntur, quibus concameratio tota concredita est: & tantum est spatij, ut id ipsum aliter fieri potuisse negant docti mechanici. Eutropius. Opus, inquit, egregium fecit lauacri: quæ Antonianæ appellantur. Lampridius uero refert, has ab Antonino inchoatas, Seuerum perfecisse, atq; exornasse: quibus pars aquæ Appiæ seruiebat. Sub eisdem autem thermis Antoninus dicitur Palatium nobilissimum posuisse. Sed quia de thermis sæpe erit mentio, ab re non erit de ipsis generatim aliquid dicere. Thermon igitur græcum nomen calidum significat. Hinc loca publica lauandi, & sudandi usibus constituta, eodem modo Latini, quo Græci, thermas appellant. Priscis nanque lauandi usus propè quotidie fuit: quò uel puluerem, sordèsque abluerent, uel sudorem prouocarent, ualetudinis, uoluptatisue causa. Præterea multa balnea, etiam priuata, Romæ fuisse nõ est dubium. Hinc Cic. Terentiam monet, ut curet labrum in balneo ne desit: certiorèmque facit Q. Fratrem de balneis, quas in Arpinati extrui curabat. Sed quo modo genere differant à publicis Varro ostendit, his uerbis. Item reprehendunt analogias, quòd dicantur multitudinis nomine publicæ Balneæ, non balnea: contra quod priuati dicunt unum Balneum: Quòd plura Balnea dicant: quibus responderi potest, non esse reprehendendum quòd scalæ, & aquæ caldæ, pleraque quæ cum multitudinis uocabulis sint appellata, neque eorum singularia in usu uenerint. Item contra primum balneum nomen & græcum introijt in urbem, publice ibi consedit, ubi bina coniuncta essent ædificia, lauandi causa: unum ubi uiri, alterum ubi mulieres lauarentur. Hæc Varro. Nam esse in balneis lauacra muliebria à uirilibus distincta, apertissime Vitru. ostendit. Lauabantur tamen aliquando mulieres in balneis uirilibus: ut in oratione Gracchi de legibus promulgatis scriptum esse, testatur Gellius. Balnea pensilia primus omnium Sergius Orata facere instituit: sicuti Valer. Maximus, & Macrobius commemorant. Re postmodum ad principum luxum, & fastum producta, cœpere lauacra in modum (ut ait Ammianus) prouinciarum extruere: quas thermas appellarunt: quæ infinita propemodũ habebant loca, uarijs usibus, & uoluptatibus statuta: Quædam ad calefaciendam aquã: ex quibus per siphones, fistulásque balneis, siue lauacris, nedum in solo expositis, uerum etiam pensilibus calidam ministrabant: quæ post lotionẽ inutilis per canales in partem inferiorem, inde subterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Alia, Apodyteria dicebãtur, in quibus balnea ingressuri uestes deponebant, ut ostendit Plin. in epist. Insuper erant areæ amplissimæ porticibus circundatæ, concameratáque ædificia in circuitu habentes, in quibus erant diuersi coloris marmoreæ, ingentèsque columnæ: pauimenta lithostrata uarijs lapidibus conspicua, parietèsque mamoreis tabulis in multis uestiebant. Erant & Xysti: & nemora, & natatoria populi ludis, deliciisque exposita: qbus adductus frequenter eò cõueniebat. Quin & principes ad id insaniæ uenerant, ut cũ populo promiscue lauarent. Spartianus de Hadriano. Publice, inquit, & frequenter cum omnibus lauit. M. autem Aurelius lauacra mixta prohibuisse dicitur. Lauandi tanta fuit Commodo imp. uoluptas, ut septies in die lauerit, in balneísque cœnitauerit. Iulius Capitolinus literis mandauit, Gordianũ iuniorem septies in æstate, hyeme bis lauisse: qui cum mulieres pulchras, & puellas, & cum his uetulas deformes admitteret, se iocose id facere dicebat. In thermis autem Alexander imp. syluas deputauit, oleũmque luminaribus addidit: cum antea non ante auroram paterent, & ante solis occasum clauderentur.

De Templis, Isidis, Honoris, Virtutis, Quirini, & Dianæ: ac de Cœliolo. Cap. VIII.

Templum Isidis Antoninus inter uiam Appiam & thermas, quas fecerat, collocauit: apud ædē nūc D. Nereo sacratam, ubi marmor effossum est, cum hac inscriptione.

SAECVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero marmoris frusto legebantur hæc uerba.

PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANAE REIP.
ARCANAQ. IN ORBIS PRAESIDIA ANNVANT QVORVM
NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

Virtutis, & Honoris ædem apud portam Capenam M. Marcellus dedicauit, anno decimo septimo postquam à patre eius primo consulatu, in Gallia citeriori ad Clastidium, fuerat uota: de qua meminit Cic. de nat. deorum. Hanc Cor. Pinus, & Actius Priscus, Vespasiano augusto restituente, pinxerunt, auc. Plin. Ad portam autem fuerat extructa: quasi monitos esse uellent ad bella proficiscentes, nisi per uirtutem aditum ad honorem, & gloriam non patere. Hinc est quod D. Augustinus ait, Neminem honoris ædem potuisse ingredi, ni prius Virtutis esset ingressus. Sex. Pom. scribit, C. Marium ædem Honoris, & Virtutis fecisse summissiorem cœteris, ne si forte officeret auspicijs publicis, Augures eam demoliri cogerent: quibus uerbis indicat, alias fuisse Honoris, & Virtutis sacras ædes. Huius, quā posuit Marius, meminit etiā Vitr. his uerbis. Nō solum scripta à Cossutio sunt desyderāda, sed etiam à C. Mutio: qui magna scientia confisus ædes Honoris, & Virtutis marianæ cellæ columnarūque, & epistyliorū symmetrias legitimis artis institutis perfecit. Id uero si marmoreum fuisset, ut haberet, quemadmodū ab arte, sic à magnificentia, & impensis auctoritatē: in primis, & summis operibus nominaretur. Viam autem Appiam, à porta Capena principium habuisse, ait Sex. Pom. Inquit. n. Initium est prīcipium, sed alias quo quid incipiat, ut uiæ Appiæ porta Capena. Cui sententiæ aduersatur Spartianus. qui, ut supra dictum est, uult Septizonium Seueri in ea esse uia. Ab hac uia Appia parum ultra dictum Septizonium, diuerticulo dextrorsus, incipiebat uia Noua: non ea, quā inter Capitolium, & Palatium fuisse, supra demonstrauimus: hæc. n. ducebat ad dictas thermas, rursúsque in uiam Appiam incidebat, haud longe à porta Capena. Templum Quirini prope eandem fuerat Capenam: Seruius. n. sic inquit. Martis duo templa: unum Quirini intra urbem, prope portam, quasi custodis, & tranquilli: alterum in uia Appia, extra urbem, quasi bellatoris, & gradiui. A sinistra Appiæ, surgit Cœliolus, siue Cœlicolus mons: de quo Martialis ita meminit. Maior Cælius, & minor fatigat. In eo autem fuisse Templum Dianæ testatur Cic. de resp. aruspicum. Quare arbitramur. D. Ioanni, cognomento ante portam Latinam, cessisse: Nam in proximis uineis effossa sunt fictilium multa fragmenta, in quibus imago Lunæ erat impressa: & marmor, in quo erat uenator sculptus, equo insidens, copulàque tenens canem, præunte rustico baculū gerente. Piscina publica fuit in ualle diuidente Cœlium à Cœliolo. De qua supra libro primo mentionem fecimus. De ea existimo Sex. Pom. intelligere, ubi inquit. Piscinæ publicæ, hodièque nomen manet, ipsa non extat: ad quam & natatum, & exercitationis alioquin cā ueniebat populus. Fluuiolus autem qui ingrediens per portam Gabinam eandem uallem perfluit, moxque uiam Appiam dissecans in Naumachiam descendit, indèque in Tiberim labitur, ex agròque fluit Lucullano, Appij riuus hodie dicitur. Eum aquæ Appiæ partem esse arbitramur, uel riuum Herculaneū, quem sub Cœlio fuisse innuit Frontinus. Hunc Almonē esse quidam falsò existimant: cū eum ante portam Capenam fluere Papinius asserat. De eodem sunt Ouid. hæc carmina.

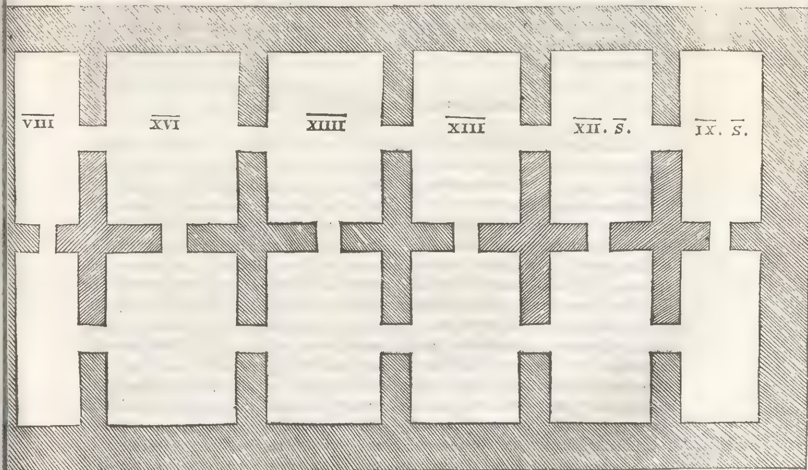
Est locus in Tiberim quo lubricus influit almo,
Et nomen magno perdit ab amne minor.

In hoc Cybale deorum mater singulis annis Cal. Aprilis à Gallis sacerdotibus abluebatur.

De

De Cœlio monte: Curia Hoſtilia: Manſionibus Albanorum: Templis, Fauni, Veneris, & Cupidinis: Caſtris peregrinis: Domo Lateranorum: & de Amphitheatro Statilij Tauri. Cap. IX.

COelium montem Querquetulanum prius appellatum eſſe, ſcribit Cor. Tac. quòd talis ſyluæ frequens, fœcundùſque eſſet: mox Cœlium à Cœle Vibenna, qui dux gentis Hetruſcæ auxilio Romulo uenit aduerſus Sabinos, ut ait Sex. Pom. aut contra Latinum regem, ut Varro teſtatur: et cum in eo monte ſedem habuiſſet, cognomen illi fecit. Poſt Cœlij autẽ obitũ, Hetruſcos, quòd nimis munita tenerent loca, neque ſine ſuſpitione eſſent, deductos in planum aiunt, & ab eis uicum Thuſcũ denominatũ. Cœlianos autẽ, qui à ſuſpitione liberi eſſent, traductos uolunt in eũ locum, qui uocatur Cœliolus. Tiberius mutata appellatione iuſſit Cœlium Auguſtum uocari, auc. Suet. quo noĩe appellatum eſſe, alibi nõ legi. In hoc aũt multa ædificia fuere, uerum oĩum ruinæ ita confuſæ ſunt, ut per paucis certum locum aſſignare liceat. De notioribus in hoc capite agemus. Curiam Hoſtiliã alteram, ubi poſtea tẽplum Pacis fuit, collocat fuiſſe, dictũ eſt ſupra: alterã deinde eundẽ regẽ excitauiſſe, ubi nũc D. Ioãnis et Pauli eſt ædes, oſtẽdit Liuius, his uerbis. Tullus rex in Cœlio mõte tẽplũ ordini ab ſe aucto Curiã fecit: quæ Hoſtilia uſque ad patrũ noſtrorũ ætatẽ appellata eſt: & quò frequẽtius habitaret, eãdẽ ſedẽ regiæ cœpit. Haud ita multo poſt, ſub aquæ Claudiæ ductu, cernitur caſtellum aquarũ, fermè integrum: cuius parietes per ambitum ſunt latitudine pedum. VI. interius uero. III. operti tectorio craſſitudine digitorum. III. Omnium autem concamerationum longitudo pedib. XXI. conſtat. Latitudo uaria eſt, ut in ipſius caſtelli figura facile eſt uidere.

Mansiones autem Albanæ, quantum ex Sex Rufi uerbis conijcere possumus, fuere, ubi nunc D. Mariæ in Dominica est ædes. In proximo est Templum circulari forma, multis per ambitū colūnis adornatum, D. Stephano nunc sacratum, olim uero Fauno, ut ex titulo quodam ibi reperto omnes consentiunt. Castra Peregrina ab Augusto in ea Cœlij parte, in qua Sanctorum Quatuor Coronatorū est ædes, quæque Carinas spectat, constituta fuisse plerique omnes affirmant. Domum uero Lateranorū, ubi nunc basilica D. Ioannis cognomento Lateranensis: de qua domo Iulius Capitolinus ita meminit. M. Aurelius educatus est in eo loco, in quo natus est, in domo aui sui, iuxta ædes Laterani: & Iuuenalis.

Clausit, & egregias Lateranorum obsidet ædes
Tota cohors.

Palatium Fl. Constantini prope hanc basilicam uersus portam Gabiusam collocatum fuisse dicunt. Sessoriani uero Palatium inter portam Neuiam, & ædem nunc Sanctæ Crucis in Hier. olim Veneris & Cupidinis. In proximo loco extant Statilij Tauri Amphitheatri reliquiæ: quod Statilius posuit, Augusto ciues Romanos hortante, ut pro uiribus quisque conaretur urbem exornare, auc. Suet. Qui etiam commemorat Caligulam munera gladiatoria in Statilij amphitheatro, partim in Septis aliquot egisse. Quid autem sit Amphitheatrum Casiodorus ita docet. Hoc Titi potentia principis diuitiarum profluso flumine excogitauit ædificium fieri: & cùm theatrum hemisperium græce dicatur, Amphitheatrū, quasi in unum iuncta duo uisoria, recte constat esse nominatum: quòd speciem eius arena concludat, & ut currentibus aptum daretur spatium, dum quædam prolixa rotunditas uniuersa collegerat. Quibus uerbis tametsi significare uideatur Titum omnium primum amphitheatrum posuisse, tamē Cor. Tac. testatur, C. Cæsarem Amphitheatri molem in Campo Martio extruxisse: quam ab illo destinatam Augustus, ut auc. est Suet. Mausoleum ædificaturus mox destruxit. Quin etiam idem Suet. in eiusdē Cæs. uita cōmemorat Amphitheatrum priusq̃ à Tito, ab eodem Statilio unum excitatum esse: alterum deinde à Tiberio inchoatum, sed non perfectum. In amphitheatris autem multi spe præmij cum bestijs pugnabant. Capite uero damnati cum eisdē bestijs certare cogebantur. Itaq; Claudius imp. pacatis Aegyptijs, cum militum non parua manus rebellasset, partem illorum occidit, partem cum bestijs pugnaturam Romam misit.

De Aquis urbis, earùmque ductibus. Cap. X.

Quoniam locus postulat ut de aquæ Claudiæ ductu loquamur: operæ precium uidebatur prius, per quos, quo tempore, ex quibus locis, à quoto milliario, aquæ duci cœpissent. Præterea altitudinē, erogationèsque, & quantum extra urbem, quantum intra, quãtum publicis usibus, & quantum priuatis daretur: quæ bonitas, quod uitium cuiusque esset, ponere. Sed quoniam de his omnibus suis locis erit dicendum, in præsentia de aquis, earūq; ductibus in uniuersum agemus. Quæ & si Frontinus satis abunde declarauit, tamen quia is alicubi truncatus est, & mendosus, nonnullis erroribus sublatis, quæ utiliora, & magis necessaria uidebantur, in compendium conferre placuit. Romani igitur ab urbe condita per annos. CCCCXLI. contenti fuere usu aquarum quas, aut ex Tiberi, aut ex puteis, aut ex fontibus hauriebant. Verum urbe & ambitu, & hominum multitudine aucta, paulatim à fluuio, fontibùsque circa ipsum scaturientibus cùm magna pars recessisset, neque hæ aquæ in mōtes possent deduci, longo interuallo easdem petere cogebantur: ex quo fiebat, ut neq; hortos irrigare, neq; alijs usibus, sine magno incōmodo, ualerent subuenire, hinc ductus excogitare coacti fuere. Quæ quidem res ad urbis etiam salubritatem plurimū contulit, ut idem Fron. sic testatur. Sentit hanc curam Imperatoris pijssimi Neruæ principis sui regina, & domina orbis in dies, quæ terrarum dea consistit, cui par est nihil, & nihil secūdum: & magis sentit salubritas eiusdem æternæ urbis aucto castellorum, operum, munerum, & lacuū numero: nec minus ad priuatos cōmodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. Illi quoque, qui timidi illicitam aquā ducebant, securi nunc ex beneficijs fruuntur: nec pereuntes quidem aquæ ociosæ sunt.

ſunt.Nam immundiciarum facies,impurior spiritus,& cauſæ grauioris cœli,quibus apud ueteres urbis infamis aer fuit,ſunt remotæ.Hæc Frontinus.Ex eodem de aquarum libra nunc ſubiungam.Aquæ omnes diuerſa in urbem libra proueniebant:inde fiebat ut quædam altioribus locis ſeruirent, & quædam ire,& niti in eminentiora non poſſent:nam & ſi colles erant,propter frequentiam incendiorumruderibus excreuerant:unde ij ſoli ductus in urbem fluebant,qui iuxta æquilibrio per congruentia loca poterant deduci:ſiquidem quinque erant ductuum altitudines:quarum duæ in omnem partem urbis attollebantur:ſed ex reliquis aliæ maiore,aliæ leuiore preſſura cogebantur. Altiſſimus erat Anio Nouus: proxima Claudia:tertium locum tenebat Iulia:quartum Tepula:dehinc Martia,quæ capite etiam Claudiæ libram æquabat:ſextum tenebat locum Anio Vetus:ſequebatur huius libram Virgo: deinde Appia: omnibus humilior Alſietina erat,quæ Tranſtiberinæ regioni,& maxime ſubiacẽtibus locis, ſeruiebat. Ex his autem aquis ſex uia Latina intra ſeptimum milliariũ contentis piſcinis excipiebantur,ubi,quaſi reſpirante riuorum curſu,limum deponerent:modus quoque earum menſuris ibidem poſitis initebatur. Nec Virgo,nec Appia,nec Alſietina concæptelas.i.piſcinas habebant.Quæ uero nimis turbidæ interdum ſignino purgabantur.De ſignino nonnulla ſcribit Vitruuius: Idèmq; etiam præcipit, ut ad menia fiat caſtellum,quò in ipſum per emiſſarium aqua recipiatur.Eiuſdem de aquarum ductu hæc ſunt uerba. Si medij erunt montes inter menia,& caput fontis,ſpecus fodiantur ſub terra ad libram præcedentis ductus:ſi erit tophus,aut ſaxum,in eo canalis excidatur:ſin autem terrenum,aut arenoſum ſolum,parietes cum camera in ſpecu ſtruantur,puteìque fiant inter duos actus.Et paulo inferius rationem reddens cur ductibus geniculatis,& flexuoſis aquas interdum deducere ſit neceſſe,ſic inquit. Nanque uehemens ſpiritus in aquæ ductione ſolet naſci,ita ut etiam ſaxa perrumpat,niſi primum leniter,& parce à capite aqua immittatur,& in geniculis,aut uerſuris alligationibus,aut pondere ſaburra contineatur. Cum autem quinariarum ſeptenariarum,cœterorùmque modulorum in aquis diuidendis conſtituta eſſet menſura:uideamus quid Fron.de eorum origine ſentiat.Aquarum moduli,inquit,aut ad digitum, aut ad unciarum menſuram antiquitus inſtituti erant.Eſt autem digitus ſextadecima pars pedis:Vncia uero duodecima.Digitus aut eſt quadratus,aut rotundus.Quadratus in lõgitudine,& latitudine eſt æqualis, tribus quartis decimis ſuis rotundo maior.Rotundus tribus undecimis ſuis quadrato minor: quia anguli deteruntur.Poſtea modulus nec ab uncia,nec ab alterutro digitorum originem accipiens inductus, ut quidam putant,ab Agrippa,ut alij,à Plumbarijs per Vitruuium in uſum urbis excluſis prioribus uenit appellatus quinario nomine.Qui autem Agrippam auctorem faciũt,dicunt:quòd quinque antiqui moduli exiles,& ueluti puncta, quibus olim aqua cùm exigua eſſet diuidebatur, in unam fiſtulam coacti ſunt:qui uero Vitruuium,& Plũbarios,ab eo quòd plumbea lamina plana quinque digitorũ latitudinem habens,circumacta in rotundum,hunc fiſtulæ modum efficeret.Hæc Front.Qui Vitruuij ſententiam eo incertam eſſe uult,quoniam lamina cũ circumagitur ſicut interiore parte attrahitur,ita per illam,quæ foras ſpectat,extenditur.Itaque,inquit, maxime probabile eſt quinariam dictam à diametro quinque quadrantum:quæ ratio in ſequentibus quoque modulis,uſque ad uicenariam,durat:diametro per ſingulos adiectione ſingulorum quadrantum creſcente:ut in ſenaria, quæ ſex ſcilicet quadrantes in diametro habet:& ſeptenaria,quæ ſeptem:& deinceps ſimili incremento uſque ad uicenariam.Omnis autem modulus colligitur aut à diametro,aut perimetro,aut ex recto menſuræ,ex quibus & capacitas apparet.Differentiam autem unciæ,digiti quadrati,& rotundi:& ipſius quinariæ ut dignoſcamus,utendum eſt ſubſtantiæ quinariæ.Vnciæ ergo modulus habet diametri digitum unum,& trientem digiti:capiebat plus quinariæ octaua,hoc eſt ſeſcuncia quinariæ,& ſcrupulis tribus,& beſe ſcrupuli.Digitus quadratus in rotundum redactus habet diametri digitum unum,& digiti ſeſunciã ſeſtulam: capiebat quinariæ dextantem.Digitus rotundus habet diametri digitum unum: capiebat quinariæ septuncem ſemunciam ſextulam.Cœterum moduli,q à quinaria oriebantur,duobus generibus incrementum accipiebant.Vnum,cùm unà cum ipſa multiplicabantur.i.eodem lumine plures quinariæ includebantur: alterũ genus erat,quoties non ad quinariarũ neceſſitatem fiſtula incrementum capiebat, ſed ad diametri ſui

mensuram: secundum quod & nomen accipiebat, & capacitatem ampliabat, utputa. Quinaria, cùm adiectus erat ei ad diametrum quadrans, senariam faciebat: nec iam insolidum capacitatem ampliabat: Capiebat.n. quinariam unam quincuncem sicilicum: & deinceps eadem ratione quadrantibus diametro adiectis crescebat septenaria, octonaria, usque ad uicenariam. Subsequitur illa ratio, quæ constabat ex numero digitorum quadratorum, qui area.i. lumine cuiusque moduli continebatur, à quibus & nomen fistulæ accipiebant. Nã quæ habebat areæ.i. luminis in rotundum coacti digitos quadratos.XXV. uicenumquinum appellabatur: similiter tricenaria, & deinceps per incrementum digitorum usque ad centenumuicenum. Expletis ijs, quæ ad modulos pertinebant, sequitur ut indicemus, quod ius esset deducendæ aquæ. Apud antiquos omnis aqua in publicos usus erogabatur, legèque cautum fuerat, ne quis priuatus aliam duceret, quã quæ ex lacu humi accederet.i. ex lacu abundaret: quam caducam aliqui uocarunt: & hæc ipsa non in alium usum, quàm in balnearum. aut fullonicorum dabatur: eràtque uectigalis statuta merces, quæ in publicum penderetur. Dandæ, uendendæùe aquæ ius erat apud Aediles: interdũ & Censoribus permissum. Postea uero ipsarum numero aucto, copia permittente, cœpit etiam priuatis precio, uel principum beneficio erogari: non tamen sine illorum literis. Propterea. S.C. cauebatur. Ne quis sine literis Cæs.i. ne quis aquam publicam non impetratam: & ne quis amplius, quã impetrata fuerat, deduceret. Quinimmo ne caducam quidem sine impetratione deriuari poterat, præsertim tempore Neruæ, cuius erat hoc edictum. Caducam neminem uolo ducere, nisi qui meo beneficio, aut priorum principum habent. Nam necesse est ex castellis aliquam partem aquæ effluere, cum hoc pertineat non solum ad urbis nostræ salubritatem, sed etiam ad utilitatem Cloacarum abluendarum. Illud etiam animaduertendum: quòd ius aquæ impetratæ, neq; ad hæredem, neque ad emptorem transibat, neque ullũ nouum dominum prædiorum sequebatur. Balneis tamen, quæ publice lauarent, semel data aqua perpetuo manebat. Vacantes in cõmentarios redigebantur, qui respiciebantur, ut petitoribus ex uacuis dari possent. Qui igitur aliquam aquam impetrasset oportebat à principe epistolã ad Curatorem afferre: Curatorèmque ipsum beneficio Cæsaris præstare maturitatem, & ad Procuratorẽ eiusdem officij libertũ Cæsaris protinus scribere: ne quandoque negligentiam, aut fraudem suam ignorantiæ colore defenderet: Procuratorèmque calicem eius moduli, qui fuerat impetratus, adhibitis Libratoribus signare, ad lineàmque aliorum collocare (Inferior.n. plus trahit: superior uero minus ducit: nam cursus aquæ ab inferiore rapitur) Deinde animaduertere ne alij castello, quàm epistola principis iuberetur, fistula subijceretur: quæ & ipsa erat signanda, & longe à castello publico per pedes quinquaginta ponenda: sicut S.C. cauebatur huiusmodi. Quid de ea re fieri placeret, de ea re uniuersi censuerunt. Ne cui priuato aquam ducere ex riuis publicis liceret, utiq; omnes ij, quibus aquæ ducendæ ius esset datum, ex castellis ducerent, animaduerterèntque Curatores aquarum quibus locis intra, extràque urbẽ apte castella priuati facere possent, ex quibus aquam ducerent, quam ex castello cõem accepissent à Curatoribus aquarum. Ne qui eorum, quibus aqua daretur publica, ius esset intra quinquaginta pedes eius castelli, ex quo aquam ducerent, laxiorem fistulam subijcere, quam quinariam. Hoc ideo institutum erat, ne riui, aut fistulæ publicæ frequenter lacerarentur. Fistulæ autem, quæ calicibus non induebantur, solutæ uocabãtur: & pro arbitrio Aquariorum poterant laxari, & coarctari. Calix autem, quem diximus, erat modulus æneus, qui riuo, aut castello induebatur: huic fistulæ applicabantur. Longitudo eius ad minus habebat digitos.xij. Lumen.i. capacitatem, quanta erat impetrata. Excogitatus uidetur, quoniam rigor æris non temere potest laxari, aut coarctari: sed & ipse ad libram erat collocandus: nam si ad aquæ cursum erat oppositus: deuexùsque amplius rapiebat: ad latus uero prætereuntis aquæ cõuersus, & supinus exiguum sumebat. Castellum autem, quod dictum est, à Vulpiano ita definitur. Castellum est receptaculum, quod aquam publicam suscipit. Ab antiquis etiam Diuidiculum est appellatum: ex quo à riuo communi quisque aquam in suum deduceret fundum, ut inquit Sex. Pom. Huic Castellarium præfuisse, ostendit sequens epith.

D. M.
CLEMETI CAESAR
VM .N. SERVO CASTE
LLARIO AQVAE CL
AVDIAE FECIT CLAV
DIA SABBATHIS ET SI
BI ET SVIS.

Cum igitur ductus aquarum ad uiarum diuortia, uel regionum urbis fines perducti erant, ubi stabat castellum, ab Aquarijs diuidebatur aqua, eo modo, quo in singularum erogatione dicetur. In solo erant etiam lacus, hoc est alia aquarũ receptacula, ex quibus, aliqui uolunt, quòd cùm Romanæ plebis, fullonicorũ, coriariorum, aliorùmq; opificum necessitatibus satisfactum esset, tum horti irrigarentur. Quantopere autem curæ fuerit nequis uiolare ductus, aquàmue non concessam deriuare auderet, cum ex multis apparere potest, tum ex hoc, quòd Circus maximus, ne diebus quidem ludorum, nisi Aedilium, aut Censorum permissu, irrigabatur. Præterea agri, qui aqua publica cõtra legem essent irrigati, publicabãtur. Illis uero, qui dolo malo aquã, ubi publice saliebat, oletassent, sextertiorum. X. millium erat mulcta. Primus autem omniũ M. Agrippa, post ædilitatem quam gessit, consularis operum suorum, & munerum ueluti perpetuus curator fuit: Qui iam copia permittente, descripsit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Habuit & familiam propriam aquarum, quæ tueretur ductus, & castella, atque lacus. Hanc Augustus hæreditatem sibi ab eo relictam, publicauit. Familiæ autẽ erant duæ, hæc publica, quæ habebat homines circiter ccxl. altera Cæsaris à Claudio, cum aquas in urbem perduxit, constituta. Hæc numero hominum ccccl x. constabat. Vtraque in aliquot ministeriorum species diducebatur, in uillicos, castallarios, curatores, silicarios, tectores, aliòsque opifices. Cõmoda publicæ familiæ ex ærario dabantur: quod impendium exonerabatur uectigalium redditu ad ius aquarum pertinentium. Ea constabat ex hortis, ædificiisue, quæ erant circa ductus, aut castella: Qui redditus propè sextertiorum ccl. millium fuisse traditur. Cæsaris familia ex fisco accipiebat cõmoda. Vnde & omne plumbum, & omnes impensæ ad ductus, & castella, & lacus pertinentes erogabantur. Sed circa ductuum curam erant, & alii Curatores, quos senatus eligebat. Horum officium erat: extra urbem ductus circuire, animaduertere'que an uitio aliquo laborarent: & quibus partibus succurrendum, ac etiam beneficia recognoscere: ne quis non cõcessam surriperet aquam: darèque operam, ut in castellis salientibus sine intermissione aqua flueret, ut ex S.C. apparet: cuius uerba sunt hæc. De ea re quid fieri placeret, de ea re ita censuerunt. Placere huic ordini eos, qui aquis publicis præessent, cùm eius rei causa extra urbem essẽt, lictores binos, & seruos publicos ternos, architectos singulos, & scribas, & librarios, accensos, præconèsque totidẽ habere, quot habent ij, per quos frumentum plebi datur. Cùm autẽ in urbe eiusdem rei causa aliquid agerent, cœteris apparitoribus ijsdem: præterquam lictoribus, uti. Tutelam autem singularum aquarum solitam locari inuenio, positàmque redemptoribus necessitatem certum numerum circa ductus extra urbem, & certum in urbe seruorum opificum habendi: & quidem ita ut nomina quoque eorum, quos habituri erant in ministerio, per quasque regiones in tabulas publicas deferrent, eorũque operum probandorum curam fuisse per Censores, aliquando & Aediles, interdum etiam Consulibus eam prouinciam obuenisse. Et ne ad huiusmodi tutelam aditus præcluderentur. S.C. fuerat cautum, quod S.C. apposui. Quid fieri placeret, de ea re ita censuerunt. Cùm ad reficiendos riuos, specùsque per quæ & opera pub. corrumpuntur, placere circa fontes, & fornices, & muros utraque ex parte uacuos centenos quinos pedes patere, & circa riuos, qui sub terra essent, & specus intra urbem, & extra urbẽ continentia ædificia utraque ex parte quinos pedes uacuos relinqui. Ita ut neque monumentum in his locis: neque ædificium, post hoc tempus, ponere, neque conserere arbores liceret. Si quæ nunc essent arbores intra id spatium extirparẽtur, præterquam si quæ ullæ continentes, & inclusæ ædificijs essent. Si quis aduersus ea cõmiserit in singulas res in dena millia dãnas esset. Ex qbus pars dimidia præmiũ accusatori daret, cuius opera maxime cõuictus esset, qui aduersus hoc. S.C. cõmisisset: altera in ærarium redigeretur, dèque ea re iudicarent, cognoscerèntque curatores aquarum. Erat & S.C. quo cauebatur, ut cùm ductus reficerentur, liceret redemptoribus ex agris priuatorum omnia, quibus ad eam rem opus esset, tollere, pèrque illorum agros sine iniuria eorum duci. Eam autem, quam diximus, circa ductus aquarum curam, non iugiter adhibitã

esse ex eo conijcere possumus. Quòd etiã Neruæ imp. tempestate quosdam, aut uetustate corruptos, aut ui tempestatum, aut culpa malefacti operis collapsos fuisse, scribit Fron. Illorùmque partes maxime ruinæ obnoxias fuisse, quæ arcuationibus sustinebantur, aut montiũ lateribus erant applicatæ: ubi ẽt arborum radicibus cõcamerationes, & latera soluuntur. Et ex arcuationibus eas præcipue partes interijsse, quæ per flumen trahijciebantur. Minus uero ruinam passos esse ductus subterraneos, nec gelicidijs, nec caloribus expositos: sed aliud illis accidisse nocumentum: quòd limo concrescente, & in crustam obdurescente aquam ita coarctauisse, corrupisséque tectorium, ut inde secutæ essent manationes: quibus latera riuorum, & substructiones uiciatæ erant. Quare non mirum uideri debet, ab ea ætate, ad hãc nostram usque, in tanta rerum, & principum uarietate aquarum ductus ad has, quas uidemus, reliquias deuenisse. Neque à Gotthis, ut uulgus dictitat, sunt demoliti. Quinimmo, si Cassiodoro credimus, Theodoricus horum rex, qui Romam duo de quadraginta annos subactam tenuit, plurima ædificia publica instaurauit, & inter alia aliquos ductus aquarum. Quosdam autem ductus fuisse duplices apparet ex reliquijs extantibus supra portam Esquilinam, & Neuiam, & ex hisce Frontini uerbis. Illud nulli dubiũ esse crediderim, proximos ductus, qui à sexto milliario lapide quadrato consistunt, maxime custodiendos, quoniam & amplissimi operis sunt, & plures aquas sustinent. Quod sapienter factum esse arbitramur: ne singulorum fundamenta iacere coacti, immensam pecuniam prodigerent. Aquas uõ tametsi Sex. Rufus uir consularis, qui fuit Dioclitiani tempore. XIX. esse cõmemoret: cui opinioni plerique omnes consentiunt, tamen neque tot fuisse, neque totidem ductibus in urbem receptas facille intelliget, qui animaduerterit eum cõmemorare nomina illarum aquarum sumpta, non tantum à primis inuentoribus, sed etiam ab illis, qui priscos ductus instaurauere, uel nouo addito partem alicuius aquæ alio deduxere: uel à locis, ubi quis eam collegisset aquam, quæ ex ueteri ductu dilapso alicubi residisset. Nam Martiã, quòd partem ipsius Traianus in Auentinum deriuarit, Traianam etiam uocat: Claudiam, Cæruleam: cum eadem sit, nomènque alterum ab auctore deducendi: alterum à fonte, à quo deducebatur, obtinuerit. Aliter. n. absurdum uideretur multorum aquagiorum, qui extructi fuerant ante Neruæ imperiũ, adhuc extare uestigia, illorũ uõ, qui mox sunt excitati, penitus interijsse. Præterea qui erat necesse nouas adducere aquas cũ urbs, quo tempore ciuium multitudine maxime florebat, pluribus, quam necessitas exigeret, abundaret? ut innuit Plin. hisce uerbis. Quòd si quis diligntius æstimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis, suburbanis uillis, spatióque aduenientis arcus extructos, montes perfossos, conualles æquatas, fatebitur nihil magis mirandũ fuisse in toto orbe terrarum. Ex quibus uerbis constare potest cui usui essent aquæ, sed in singularum erogatione magis apparebit. Fuere autẽ in cõmentarijs Neruæ inuniuersum quinariæ. XII. mille. DCCLV. Fron. mensus capita singularum aquarum inuenit circiter quinarijs. X. millibus ampliorem modum, quàm in cõmentarijs contineretur. Sed ad Claudiam transeamus.

De Aqua Claudia, eiúsque ductu. Cap. XI.

CAius Cæsar, qui Tiberio successit, cùm parum & publicis usibus, & priuatis uoluptatibus. VII. ductus aquarũ sufficere uideret: altero imperij sui anno duos ductus inchoauit: quod opus Claudius magnificentissime consumauit, dedicauitque: alteri nomen, quod ex fontibus Cæruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum: quæ bonitate proxima erat Martiæ. Altera, quoniã duæ Anienis aquæ in urbem fluere cœperant, ut facilius appllationibus dignoscerentur, Anio nouus uocari cœpit: & quod illas omneis præcesserat prior Anio, cognomen ei ueteris est adiectũ. De Claudia Plin. loqvitur in hũc modum. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à C. Cæsare, & peracti à Claudio: Quippe à lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, ut in omneis urbis montes leuarentur, influxere Curtius, atque Cæruleus fontes: erogata ad id opus sextertia quingenta quinquaginta

gintaquinque millia.Suetonius.Caligula,inquit,inchoauit aquæductũ in regione Tiburti, & amphitheatrum iuxta Septa:quorum alterum à succeßore eius Claudio peractum:omißum alterum est.Concipiebat Claudia aqua uia Sublacẽsi ad milliariũ XXXVIII, diuerticulo sinistrorsus intra paßus CCC. ex dictis fontibus amplißimis,& speciosis,Cæruleóque, qui à similitudine appellatus erat, & Curtio. Accipiebat & fontem Albudinum,tantæ bonitatis, ut Martiæ quoq; adiutorio, quoties opus eßet, ita sufficeret,ut adiectione sui nihil ex qualitate eius mutaret. Quod autem Fron.ait Claudiam concipi ad milliarium XXXVIII.Plin. uero à lapide quadragesimo, intelligendũ puto,alterum distantiam capere ab eo fonte,qui ab urbe magis distaret:alterum ab eo loco,ubi ambo iungebantur.Augustæ autem fons in supplementum Martiæ datus fuit, & quia hæc sibi sufficere apparebat, in Claudiam est deriuatus, manente nihilominus præsidiario in Martia: ut ita demum Claudiam aquam adiuuaret Augusta, si eam ductus Martiæ non caperet.Claudiæ ductus habebat longitudinem paßuum XLV.millium.Ex eo, riuo subterraneo,pas.XXXV.millium.Opere supra terram,pas.X millium. Hæc aqua in cõmentarijs habebat non plus quinarijs.II.millibus DCCCLV.Ad caput Fron.inuenit quinarias.IIII.mille DCVII. Ex his extra urbem dabantur nomine Cæsaris CCXVII.Priuatis CCCC XXXIX.Intra urbem cum Aniene noua confundebatur:& utriusque quinariæ diuidebantur per regiones urbis XIIII. in castella XCII.Huius aquæ ductus cum primum intra urbem peruenit,portæ obijcitur Neuiæ: ad quam ut liber eßet aditus,in eodem ductu altera è marmore extructa est porta,adiectis titulis huiusmodi.

TI·CLAVDIVS·DRVSI·F·CAISAR·AVGVSTVS·GERMANICVS·PONTIF·MAXIM·
TRIBVNICIA·POTESTATE·XII·COS·V·IMPERATOR·XVII·PATER·PATRIAE·
AQVAS·CLAVDIAM·EX·FONTIBVS·QVI·VOCABANTVR·CAERVLEVS·ET·CVRTIVS·A·MILLIARIO·XXXXV·
ITEM ANIENEM·NOVAM·A·MILLIARIO·LXII·SVA·IMPENSA·IN·VRBEM·PERDVCENDAS·CVRAVIT·
IMP·CAESAR·VESPASIANVS·AVGVST·PONTIF·MAX·TRIB·POT·II·IMP·VI·COS·III·DESIG·IIII·P·P·
AQVAS·CVRTIAM·ET·CAERVLEAM·PERDVCTAS·A·DIVO·CLAVDIO·ET·POSTEA·INTERMISSAS·DILAPSASQVE·
PER·ANNOS·NOVEM·SVA·IMPENSA·VRBI·RESTITVIT·
IMP·T·CAESAR·DIVI·F·VESPASIANVS·AVGVSTVS·PONTIFEX·MAXIMVS·TRIBVNIC
POTESTATE·X·IMPERATOR·XVII·PATER·PATRIAE·CENSOR·COS·VIII
AQVAS·CVRTIAM·ET·CAERVLEAM·PERDVCTAS·A·DIVO·CLAVDIO·ET·POSTEA
A·DIVO·VESPASIANO·PATRE·SVO·VRBI·RESTITVTAS·CVM·A·CAPITE·AQVARVM·A·SOLO·VETVSTATE·DILAPSAE·ESSENT·NOVA·FORMA·REDVCENDAS·SVA·IMPENSA·CVRAVIT

Legimus autem in marmore,apud portam Neuiam reperto,M.Antoninum,L.Septimium,& M. Aurelium arcus Cœlimontanos uetustate conlapsos à solo sua pecunia restituiße. Haud procul ab æde D. Mariæ in Dominica est arcus ex lapide tiburtino eidem aquæductui subiectus, in cuius frontispicio legitur hic titulus.

P.COR.P.F.DOLABELLA COS.
C.IVNIVS C.F.SILANVS FLAMEN.MARTIAL.EX.S.C.
FACIVNDVM CVRAVERVNT.IDEMQVE PROBAVERVNT

De ijs quæ in Cœlio erant, sed certus eorum locus ignoratur. Cap. XII.

CArnæ Deæ Templum Brutus,qui primus consul factus est, in Cœlio monte extruxit. Hæc dea præerat uitalibus humanis: & quia cordis beneficio cuius dißimulatione Brutus habebatur idoneus,emendationi publici status extitit,ideo hanc deam templo sacrauit, auc. Macrobius. Templum Claudij imp.ibidem cœptum ab Agrippina,deinde à Vespasiano perfectum,à Nerone eße destructum, refert Suet.Domus Mamurræ Formiani, fabrum Cæsaris in Gallia præfecti, in Cœlio fuit: quã marmoreis crustis primam omnium exornatam fuiße, scribit Plin. Domum Claudij Centimali in eodem

Cœlio ſtetiſſe, cõmemorat Val. Max. dèque ea Cic. ſic meminit. Cùm in arce Augurium Augures acturi eſſent, iuſſiſſèntque T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auſpicijs, emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum, qui duo ex triginta tyrannorum fuerunt, hodièque extat, inquit Pollio, in monte Cœlio, inter duos lucos, contra Iſium Metellinum pulcherrima. Domum Iunij Senatoris in eodem Cœlio poſitam fuiſſe, oſtendit Cor. Tacitus, his uerbis. Adduntur ſententiæ, ut mons Cœlius in poſterum Auguſtus appellaretur: quando cunctis cõflagrantibus ſola Tiberij effigies in Domo Iunij Senatoris inuiolata manſiſſet. Habuit Cœlius etiam Domum T. Claudij Clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus. Campum Martialem in quo, ſi quando aquæ Tiberis Martium campum occupaſſent, equiria fiebant, in Cœlio inſtitutum fuiſſe, teſtatur Sex. Pom. & his uerſibus Ouidius.

Altera gramineo ſpectabis equiria campo,
 Quem Tiberis curuis in latus urget aquis.
Qui tamen eiecta ſi forte tenebitur unda,
 Cœlius accipiet puluerulentus equos.

Fuit in eodem monte Macellum magnum: Antrum Cyclopis: Spoliarium, & Armamentarium.

De Meta, quæ Sudans dicta eſt: de Amphitheatro Titi: & de Templis, Fortunæ, atque Quietis. Cap. XIII.

SVccedunt Cœlio Exquiliæ ab eo diuiſæ uia Labicana, & conualle quatuor iugerum latitudine: in qua ante arcum Conſtantini imp. extat Meta lateritia: in cuius uertice Iouis ſimulacrum olim fuiſſe proditum eſt. Hæc Meta Sudans à Sex. Rufo appellatur: quòd ex ea aquas manaſſe dicitur, quibus populus ſitim extingueret. Amphitheatri Titi in proximo magna pars adhuc extat. Id autem, ut deſtinaſſe compererat Auguſtum, in media urbe Veſpaſianus excitauit. Titum deinde eius filium dedicauiſſe oſtẽdit Suet. his uerbis. Amphitheatro dedicato, thermiſque iuxta celeriter extructis, munus apparatiſſimũ, largiſſimùmque dedit. Martialem autem hanc molem Domitiano attribuiſſe multi opinantur, quòd ad eum ſcribens Cæſareum amphitheatrum appellarit: itaque per adulationem dictum putant: cum tamen non dubium ſit, Domitianum nihil præterea huic operi præſtitiſſe, niſi fortaſſe incruſtatione exornarit, ſignáue in arcubus ſuperioribus addiderit: atque eam ob rem ex more ſuum titulum appoſuerit, ſine ulla priſtini auctoris memoria. Hoc Coloſſei nomen obtinuit à Neronis coloſſo, quem circum ea loca poſitũ fuiſſe exiſtimandum eſt: circa quæ & eiuſdem Neronis Domum, ac Stagna ſtetiſſe ſatis cõſtat. De Stagnis ſunt hæc Mar. carmina.

Hic, ubi conſpicui uenerabilis amphitheatri
 Erigitur moles, ſtagna Neronis erant.

De domo uero infra plura dicemus. Sed de Coloſſo Plin. ſic ſcribit. Zenodorus è Gallia Romam accitus eſt à Nerone, ubi deſtinatum illius principis ſimulacrum coloſſum fecit CXX pedum longitudine, qui dicatus ſolis uenerationi eſt, damnatis ſceleribus illius principis: & ſuperius. Moles quidem excogitatas uidemus ſtatuarum, quas coloſſos uocant, turribus pares. Coloſſus autem dictus eſt à Coleto, à quo primum formatus dicitur, auctor Sex. Pom. Sed de amphitheatro Ammianus ſic meminit. Amphitheatri molem ſolidatam lapidis tiburtini compage, ad cuius ſummitatem ægre uiſio humana conſcendit. Loca autem ſeptem & octuaginta millia cœpiſſe, refert Sex. Rufus. Templũ Quietis in uia Labicana fuiſſe, ubi nunc D. Petri, & Marcellini eſt ædes, cõmunis eſt opinio.

De Exquilijs:Carinis:Curia:de Thermis,& domo Titi Imp.ac de Statua Laocoontis: & de domo Balbini,atque Pompei Magni.
Cap. XIIII.

EXquilias,quæ in plures partes à M.Varrone diuiduntur, ab excubijs regis dictas multi uolunt: alij quòd excultæ à rege Tullio eßent.Alteri harum opinioni suffragatur Ouidius his carminibus.

Adde quod excubias,ubi rex romanus agebat,
Qui nunc exquilias nomina collis habet.

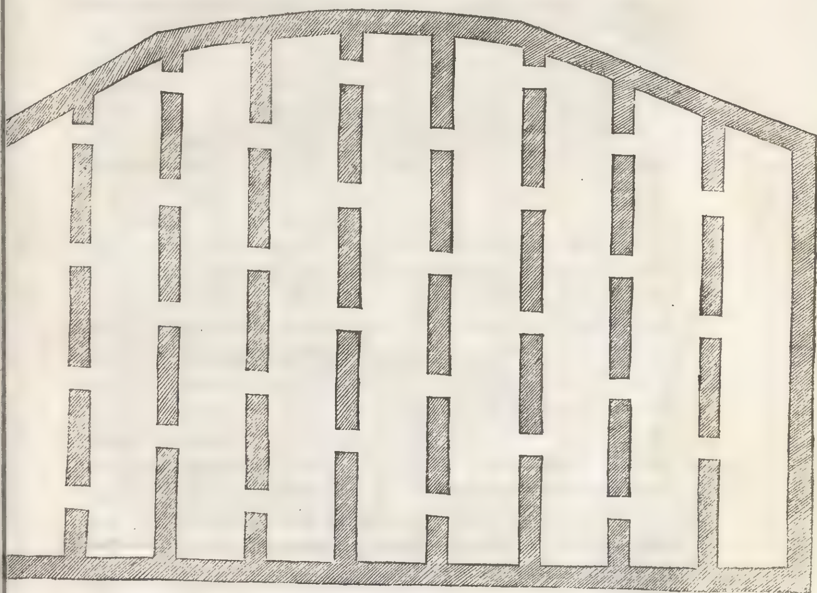
alteri uõ M.Cato,qui ait Exquilias ab excubijs,sed quas Romulo Lucmo dedit. xii. lictorum, & . ccc. armatorum ad corporis custodiam,simùlque dignitatem: cum T.Tatius in fide societatis non sine suspitione eße uideretur.Alij ab acupibus Esquilias dictas arbitrantur: quòd ibi quisquilijs sparsis aues illuderentur. Ea autem pars Exquiliarum,quæ inter Busta Gallica,Tabernolam, arcum Gallieni, ac Suburram comprehensa est, Carinarum nomen obtinuit: quod innuit Liuius cũ sexto belli punici inquit. Flaccus Cos.media urbe per Carinas Exquilias contendit,ubi unum ab altero diuidit .Erant autẽ Carinæ, auctore Ser.ædificia facta in modum Carinarũ. Curiam Veterem in ea parte quæ est inter hortos D.Mariæ Nouæ,et ædẽ D.Petri in Vinculis sitã eße,nõnulli multis neq; leuib⁹ demõstrãt inditijs.Quorũ illud præcipuũ est:quod in Tabellionũ mõimentis peruetustis ea loca ad Curiam Veterem cognominata inueniãtur .Sed eam non eandem eße,quæ à Romulo ædificata fuit,Vetùsq; appellabatur,argumẽto est, quod locum,quo hanc statuunt, extra quadratam Romuli urbem est, illam uero intra,Romulũ poßuiße, iam dictum est supra:unde fit ut credam,hanc Veterem appellatam(siquidem uetus appellata est)aliarum comparatione,quæ postea excitatæ sunt .Thermarũ autẽ Titi imp.uestigia extant in eisdem Carinis, iuxta amphitheatrum ,ut in superiori capite ex Suet.apparet.Quas maxima celeritate perfeciße ostendit etiam Mar.his uersibus.

Hic, ubi miramur uelocia munera thermas:
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

In his autem duo marmoris frusta inuenta sunt,in quorum altero erat flamma sculpta, cum titulo hoc. IOVI: In altero uero, hæc uerba. VESPASIANVS AVG. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT.Domum eiusdem Titi fuiße prope thermas,eùmque locum,quem septẽ Salas uulgus uocitat,ex eo cõstat,quòd ibi Laocõõtis statua ẽ reperta:quã in eadẽ domo collocatã eße aßerit Plin.his uerbis.Laocoõ in Titi imperatoris domo opus omnib⁹,et picturæ,& statuariæ artis præferendũ:ex uno lapide eũ, & liberos,draconùque mirabiles nexus de consilij sententia fecere summi artifices Ageßander,& Polydorus,& Anthenodorus Rodij. Et quanquam hi ex Virgilij descriptione statuam hanc formauiße uidentur,non tamen illam in omnibus sunt imitati: quod uiderent multa auribus, non item oculis conuenire,& placere. Hæc Statua in Vaticano nunc est collocata :quã diligenter expreßã hic subiecimus. Hæc Titi domus Atrium habuit, in quo Polycletus Sicyonius fecit duos pueros item talis nudos ludentes, qui uocabanturAstragaliζontes: quo opere auctore Plin.nihil fuit absolutius.

Sed quoniam de septem Salis, de quibus modo facta est mentio: & de loco in thermis Dioclitiani Botte de therme nuncupato, magna est questio, cui usui essent: non ignorandum, aquarum castella fuisse. Nam non modo thermæ publicis usibus deputatæ castella habebant, in quæ iuxta moduli erogationem suas accipiebant quinarias, quas balneis, prout usus exigeret, sumministrarent: sed etiã priuatis, ut Fron. commemorat, castella itidem erant, in quæ ex publico castello aquam, quam accepissent, deriuarent, ijdemq; in usus sibi necessarios distribuerent. Sed cum thermarum Titi castelli concamerationes sint nouem, nescio qua ratione uulgus septenario numero eas appellet. Nisi forte quod ex quibusdam ostijs septem duntaxat cernantur. Omnes autem sunt latitudine pedum. XVII. cum dimidio altitudine XII. Longitudo uaria est, sed ubi maxima pedes CXXXVII. continet.

Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nunc Romæ ostenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia huc usque possessa. Domum Pompei in eisdem Carinis sitam fuisse, testis est Suet. in Tib. & in libris de grãmaticis: ubi Lenæus eiusdem Pompei libertus grãmaticam docuit. Domum. Q. Ciceronis in Carinis fuisse, testatur M. Cicero eius frater cùm ad eũ scribens, sit inquit. Domum tuã in Carinis mundi habitatores Camiæ conduxerunt. Hanc auitam esse asserit Sex. Rufus. Nam alteram

in Palatino monte illi fuisse significat idem Marcus libro quarto ad Atticum: cuius sunt hæc uerba. Expulsi sunt fabri de area nostra. Disturbata porticus Catuli, quæ ex S.C. Coss. locatione reficiebatur, & ad tectum penè peruenerat. Q. fratris Domus primo fracta coniectu lapidum ex area nostra, deinde inflammata iussu Clodij. Area autem, ex qua fabros expulsos ait, fuit eius domus, quã in palatio cõbustam esse supra ostendimus.

De Tabernola: Domo Aeliorum: Basilica Caij, & Lucij: Cliuo Suburrano: Arcu Gallieni: Trophæis Marij: ac de Thermis, & Domo Gordiani Imp. Cap. XV.

EA autem Exquiliarum pars, quæ ad Cœlium montem uergit, e regione Basilicæ lateranensi, quæq; Merulana pro Mariana dicitur, apud antiquos regio Tabernola dicebatur. Vnde Var. Exquilinum lucum esse dicit dexteriore uia Tabernolæ. Domus Aeliorum posita erat ubi nũc sunt Mariana monimenta: &, ut testatur Val. Max. Sacellum Marianum. Palatium Licinij fuit ad D. Bibianæ nunc ædem, ad ursum pileatum. Basilica uero Caij & Lucij, quam cum porticu sub nomine nepotũ Caij & Lucij Augustus extruxit, fuerat inter dictam ædem, & urbis mœnia: cuius extat adhuc concameratus fornix penè integer quo, Pantheonis excepto, nullus maior in urbe cernitur. Locum hunc Galutij thermas uulgus appellat. Cliuus Suburranus in Exquilias præbẽs ascensum à fine Suburræ initium capit. Arcus deinde Gallieni Imp. nullis ornamẽtis insignis apud ædẽ nũc D. Viti adhuc cernit, in quo legitur titulus sequẽs.
GALLIENO. CLEMENTISSIMO. PRINCIPI. CVIVS. INVICTA. VIRTVS. SOLA. PIETATE. SVPERATA. EST. ET SALONINAE. SANCTISSIMAE. AVGV. M. AVRELIVS. VICTOR. DEDICATISSIMVS. NVMINI. MAIESTATIQVE. EORVM
Quidam triumphalem arcum esse uoluere: Sed cum triumphi nulla appareant inditia, neque constet de triumpho, fiatque in eo titulo de Salonina mentio, arbitramur in gratiam ipsorum ob aliquod beneficiũ ab ipso Aurelio positum: & super eodem statuam Gallieni, & ipsius Saloninæ locatam fuisse. Macellũ Liuianum institutũ fuit à sinistra eius uiæ, quæ est ab hoc arcu ad D. Antonij ædem, ubi nuper effossa sunt saxa tiburtina, & uasa quibus interfectorum animalium sanguis colligebatur: magnàque ossium, & cornuum copia. Macellum autem à quodam Macello est denominatum, qui in urbe latrocinia exercebat: Quo damnato Censs. Aemilius, & Fuluius statuerunt, ut domus eius publicaretur, uẽderentùrque ibi obsonia, auc. Plut. in probl. Varro, præter hanc, aliam ponit etymologiam. Hæc omnia, inquit, postquam contracta in unum locum, quæ aduictum pertinebant, & ædificatus locus appellatum Macellum, ut quidam scribunt, quòd ibi fuerit hortus. Nam (ut diximus) ubi olerum copia Lacedæmonij Macellũ uocabant. Trophoea Marij cimbrico bello parta, quæ à Sylla disiecta, & à Cæsare Dictatore instaurata esse cõmemorat Suet. à dextra uiæ prænestinæ, propèque D. Iuliani ædem extant. Quæ tametsi mutilata, tamen horum in altero thoracem cum clypeis, iuuenìsque captiui simulacrum brachijs post tergum reuinctis, in altero uero uaria belli instrumenta adhuc cernuntur. Domus autem, Thermæque Gordiani imp. hinc non procul à dextra scilicet eiusdem uiæ fuere: de quibus Capitolinus ita loquitur. Domus Gordianorum, etiam nunc extat, uia prænestina, ducẽtas columnas uno stilo habens, & Thermas quales, præter urbem, nusquam haberet orbis terrarum.

De Aqua Martia. Cap. XVI.

POstquam uia prænestina ad portam Exquilinam peruentum est, locus postulat, ut de aqua Martia nunc dicamus. Hanc igitur aquam, Martiam appellatam legimus ab Anco Martio rege, qui prim᷒ omnium eam in urbẽ ducere est auspicatus. Quintus deinde Marcius Rex in prætura deduxit. Longo tempore post restituit M. Agrippa: de qua hæc Plin. sunt urba. Clarissima aquarum omnium toto orbe

frigoris

frigoris, salubritatisque palma, præconio urbis, Marcia est, inter reliqua deum munera urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia, fons autem ipse Piconia. Oritur in ultimis montibus Pelignorum: transit Marsos Romam non dubie petens: mox specu mersa in tiburtina se aperit. IX. M. pas. fornicibus structis perducta. Subdit deinde. Et quantum Virgo tactu, tantum præstat Marcia haustu. Concipiebatur hæc uia Valeria, ad milliariũ. XXXV, diuerticulo euntibus ab urbe Roma destorsus millia passuũ triũ, uilla Sublacensi. Ductus eius habebat longitudinem à capite ad urbem passuum. LX. millium DCCX, & semis. Riuo subterraneo pas. XLIIII. M. CXLV, & semis. Opere supra terram pas. VII. millium. CCCC XLIII. Opere arcuato pas. II. M. CCCCLXIII. Propius urbem à. VI. milliario substructione pas. CLXXXVIII. Reliquo opere arcuato pas. VI. millium CCCCLXXI. Incommentarijs ascriptus erat modus quinariarum. II. M. CLXII. Ad caput uero Fron. inuenit quinarias. IIII. mille. DCXC. Diuidebatur per regiones, primam. III. IIII. V. VI. VIII. IX. XIIII. In castella. LI. Augustus in suplementum huius aquæ quoties siccitates egerent auxilio Iuliam aquam eiusdem bonitatis opere subterraneo perduxit usque ad Marciæ riuum. Cuius ductus, donec Marciæ accederet, efficiebat pas. DCCC. Deriuatus est deinde in Claudiam, ut dictum est. Marcia autem collis Viminalis æquabat libram. Cũ esse desijsset à Nerua fuit restituta, atque in Auentinum usque deriuata. Eidem Neruæ placuit omnes discerni, tum singulas ita ordinari, ut in primis hæc tota potui seruiret: Quæ parte sui post hortos Pallantianos in riuũ, qui uocabatur Herculaneus, deijciebat se per Cœliũ. In Marciæ autem ductu ante portam Exquilinam extãt adhuc tituli, qui sequuntur.

IMP. CAESAR. DIVI. IVLI. F. AVGVSTVS
PONTIFEX, MAXIMVS. COS. XII.
TRIBVNIC. POTESTAT. XIX. IMP. XIIII.
RIVOS. AQVARVM. OMNIVM. REFECIT

IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. PARTH. MAXIM.
BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX. MAXIMVS
AQVAM. MARCIAM. VARIIS. KASIBVS. IMPEDITAM. PVRGATO. FONTE. =
EXCISIS. ET. PERFORATIS
MONTIBVS. RESTITVTA. FORMA. ADQVISITO. ETIAM. FONTE. NOVO. =
ANTONIAN.
IN. SACRAM. VRBEM. SVAM. PERDVCENDAM. CVEAVIT

IMP. TITVS. CAESAR. DIVI. F. VESPASIANVS. AVG. PONTIF. MAX.
TRIBVNICIAE. POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS. VII. DESIG. II
RIVOM. AQVAE. MARCIAE. VETVSTATE. DILAPSVM. REFECIT
ET. AQVAM. QVAE. IN VSV. ESSE. DESIERAT. REDVXIT

Huius autem aquæ Cor. Tac. sic meminit. Luxus cupido infamiã, & periculum Neroni attulit: qui fontem aquæ Marciæ ad urbem deductæ nando incesserat.

De Aqua Iulia, & Tepula. Cap. XVII.

A Supra dicta porta Exquilina, ad Marij trophœa progreditur ductus aquæ, ut arbitramur, Iuliæ. Quoniam cum Anio nouus esset omnium altissimus, proximùmque locũ teneret Claudia, & tertium Iulia: cùmq; uideamus hunc aquæ ductum post Claudiæ ductum cœteris omnibus, qui extant, maiorem esse, non est quod dubitemus Iuliæ, siue Tepulæ esse ductum. De quibus Fron. sic loqtur. Cn. Seruilius Cepio, & L. Cassius Longius, qui Riualla appellatus est, Censs. anno ab urbe condita DCCXVII M. Plautio Hipsapone & Ful. Flacco. Coss. aquam, quæ uocatur Tepula, ex agro Lucullano, quem quidã Tusculanũ credunt, Romam, & in Capitolium adducendam curauerunt. Tepula cõcipiebatur uia La-

tina ad XI .milliarium,diuerticulo euntibus ab Roma destrorsus millium passuum duum : inde riuo suo in urbem perducebatur:Iuliæ post mixta ab Agrippa.Iuliæ ductus efficiebat longitudinem passuũ.XV. millium CCCCXXV.Opere supra terram pas.VII.M.CCCCXXVI. Ex eo in proximis urbis locis à.VII.milliario,substructiòne pas.M.D.XXVIII.Reliquo opere arcuato pas. VI. M. CCCCLXXII. Præter caput Iuliæ transfluebat aqua nomine Crabra,de qua meminit Cic.ep. libro XVI. Tepulæ in commentarijs ascriptus erat modus quinariarum quadringentarum.Huius aquæ fontes nulli erant, uenis quibusdam constabat:quæ interceptæ fuerunt in Iuliam. Caput ergo eius obseruandum erat à piscina Iuliæ:Ex ea.n.primum accipiebat quinarias.CXC. deinde statim ex Marcia quinarias .XCII. Præterea ex Aniene nouo ad hortos Epaphroditianos quinarias CLXIII. Fiunt omnes quinariæ CCCCXLV,amplius quã in cõmentarijs qnarijs XLV.Tepulæ erogabãt extra urbẽ nomine Cæsaris qnariæ LVIII,Priuatis quinariæ LVI.Reliquæ.CCCXXXI.intra urbem diuidebant,p regionẽ.IIII.V. VI. VIII. in castella XIIII.ex quibus nomine Cæsaris quinariæ XXXXIIII. priuatis CCXXXVII. Vsibus publicis.L.Ex eo castris duobus,quinariæ XII.operibus pub.tribus,quinariæ VII.Lacubus tredecim,quinariæ XXXI. Iuliæ autem in commentarijs ascriptus erat modus quinariarum DCXLIX. Ad caput mensura iniri non potuit,quoniam ex pluribus acquisitionibus constabat. At ad VI. ab urbe milliarium uniuersa in piscinam recipiebatur, ubi dabat quinarias M. CCVI. Accipiebat autem Prope urbem post hortos Pallantianos ex Claudia quinarias CLXII. eràntque Iuliæ cum acceptis,quinariæ MCCCLXVIII.Ex eo dabat in Tepulam CXC.erogabat suo nomine DCCCIII.Fiebãt quas erogabat quinariæ DCCCCXCIII.amplius, quam in comẽtariis habebat, quinarijs CCCXLIIII. minus quàm in piscina CCXIII. Fluebãt extra urbem nomine Cæsaris quinariæ LXXXV.priuatis CXXII Reliquæ intra urbem diuidebantur per regiones. II. III.V.VI.VIII.X.XII.in castella XVII.

De Cliuo Vrbico:Domo Ser.Tullij,& Neronis: *ac de æde Fortunæ* Seiæ. Cap. XVIII.

EA *autem* Exquiliarum *pars,quæ ædi* D.Laurentij *in Fontana incũbit,*Cliuus Vrbicus *est appellata: ubi fuit* Lucus Fagutalis,& Domus Ser.Tullij. Domus *uero* Neronis *totum id spatium occupauit, quod est inter* Palatium,& Cœlium,*ab æde nunc* D.Ioannis & Pauli *recta eundo ad* Colosseum, *atque* Carinas *quousq; ad aggerem* Tarquinij *perueniamus,&* Mecænatis *attingamus hortos.*De hac domo Cor. Tac.*sic meminit*. *Eo tempore Nero Antij agens non ante in urbem regressus,quàm domui, quæ Palatium, & Mecænatis hortos continuauerat, ignis propinquaret:neque tamen sisti potuit, quin & Palatium,& domus,& cuncta circùm haurirentur:& infra.* Cœterum *Nero nixus est patriæ ruinis extruere domum:in qua non tam gemmæ, & aurum miraculo essent, solita pridem & luxu uulgata, quàm arua,& stagna,& in modum solitudinum hinc syluæ,inde aperta spatia,& prospectus.* De hac domo Suet.*ita scribit*. *Nero domum à* Palatio Exquilias *usque fecit, quam primo Transitoriam,mox incẽdio absumptam, ristitutàmque* Aureã *nominauit:de cuius spatio,atque cultu sufficerit hoc retulisse. Vestibulum eius fuit in quo colossus* CXX *pedum staret.Ipsius effigiei tanta laxitas, ut triplices porticus milliarias haberet:Item stagnum maris instar, circunseptum ædificijs ad urbium speciem. Rura insuper aruis,atque uinetis, & pascuis, syluìsque uaria cum multitudine omnis generis pecudum, ac ferarum.In cœteris partibus cuncta auro lita,distincta gemmis,unionùmque conchis erant. Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis uersatilibus,ut flores fistulis, & unguenta desuper spargerentur. Præcipua cœnationum rotunda,quæ perpetuo diebus,ac noctibus uice mundi circumageretur. Balneæ marinis,& albulis fluentes aquis. Eiusmodi domum cùm absolutam dedicaret, hactenus comprobauit, ut se diceret,quasi hominem tandem habitare cœpisse. Huius domus immensam laxitatem incertus* Auctor *hoc disticho festiuissime taxauit.*

Roma domus fiet,ueios migrate quirites,
Si non & ueios occupat ista domus.

De eadem sic Plin.Et quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambientis urbem:& idem alibi ait,ipsum Neronem in domo aurea Aedem Fortunæ inclusisse, quæ ex lapide phengite translucens, foribus clausis,claritatem diei intus haberet: hancque deam à Seruio rege sacratam, & Seiam à segetibus appellatã.Circa eandem domum fuere quædam Horrea,quorum spatium cùm Nero desyderaret, bellicis machinis,& igni labefactauit:q. saxeo muro constructa erant.

De Aggere Tarquinij:Domo Pompei,& Virgilij:& de Turri,& Hortis Mecænatis: ac de Campo, & Foro Exquilino. Cap. XIX.

AGger Tarquinij Superbi ab arcu Gallieni parũ ultra thermas Dioclitiani protensus ad huc cernitur:de quo Plin.in hunc modum loquitur.Clauditur urbs ab oriẽte aggere Tarquinij Superbi, inter prima opere mirabili.Nanque eum muris æquauit, quà maxime patebat aditu plano:cœtero munita erat præcelsis muris,aut abruptis montibus:nisi quòd expatiantia tecta multas addidere urbes. Turrim autem Mecænatis sub eodem aggere, haud procul ab eisdem thermis fuisse, plerique omnes consentiunt: Ex qua incensam urbem prospectans Nero lætus flammæ (ut aiebat) pulchritudine ἅλωσιν illi decantauit.Cuius incendij initium ab ea parte Circi originem habuit,quæ Palatino,Cœlioque montibus contigua est, auctor Suet. Qui Hortos etiam Mecænatianos in Exquilijs fuisse sic ostendit.Tiberius Romam reuersus deducto in forum filio Druso statim è Carinis, ac Pompeiana domo Exquilias in hortos Mecœnatianos transmigrauit.Domum autem Virgilij poetæ apud eosdem hortos stetisse,scribit Ser.gram.Hi horti erant in campo Exqilino inter dictum aggerem,& mænia urbis sito:ubi prius cadauera sepeliebantur.Locum innuit Sex.Pom.his uerbis. Puticuli sunt appellati,quod uetustissimum genus sepulturæ,ut puteus,fuerit:& dicti puticuli,quia ibi cadauara putrescunt, quem locum publicum ultra Exquilias fuisse prodidit Aelius.Eundem locum attigit Cic.ubi inquit,Senatum cẽsere,atque è republica existimare, Aedilium curulium edictum, quod de funeribus habeãt Ser. Sulpitij Q. F. Lemoniæ Rufi funeri mittere utique locum sepulcro in campo Exquilino C. Pansa Cos.seu quo in loco uidetur pedes triginta quaqueuersus designet,quo Ser.Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius,liberorum,posterùmque eius sit.Fuit autem postea consuetudo ut ibidem cadauera comburerẽtur. Sed cum nidor esset urbi perniciosus,Augustus studens aerem emendare,S. P. Q. R. consensu campum hunc Mecœnati concessit,ubi fecit hortos quos superius demonstrauimus. In eodem campo plurima,uariàque sepulcra effodi uidimus,uarijs exornata marmoribus. Quædam erãt concamerata unica testudine:alia duplici concameratione,ut ex superiore in inferius sepulcrum esset descensus. Erant & pauimenta tesellata,uermiculatàque: in parietibus per ambitũ loculi,in singulis urnæ binæ:extra cameram sepulcri longitudinis,latitudinisque inscriptio.Quædam uero sepulcra ex pluribus constabant parietibus,parum inuicem distantibus,in quibus urnæ similiter binæ,ferè contiguæ, modicòque interuallo, aliæ binæ, & super his totidem:ita ut ex ordine decedentium urnæ additæ nouo includerentur muro:hæc pauperum,illa diuitum sepulcra fuisse,opinamur. In urnis autem ossa,cineres, & carbones adhuc erant.Erat & uas Vstrinum appellatum,quòd in eo cadauera cõburerẽtur: in quo & uitreum uasculum fuit repertum,in eòque suauissimos liquores fuisse multi asserebant,quibus etiã cadauera aspergerentur.In Exquilijs fuit forum Exquilinum.Appianus.Dum Marius, inquit, & Sulpitius ad Exquilinum forum illi occurrunt. Basilicam Sesimini ciuis Ro.apud ædem D. Mariæ maioris fuisse nonnulli affirmant.Fuit etiam in Exquilijs Fanum,& malæ Fortunæ Ara auctore Plin.& Cic.de nat.deorum. Fuit & Felicitatis templum:idq; postea à Nerone,domum auream extruere parante, combustum. Pars autem Exquiliarũ ad Viminalẽ uersa habuit lucũ Querquetulanũ alterũ, alterùmque Iunonis Laciniæ

De Suburra: Templo Siluani: & de Testamento Iocundi militis. Cap. XX.

SVburra, quæ inter Exquilias, & Viminalem iacet, principium habuit à foro Romano, siue à foro Neruæ imp. finem uero ad cliuum Suburranum: dicta, ut Iunius scribit, ab eo quòd fuerit sub antiqua urbe. Iuuenalis uicum frequentissimum fuisse innuit, cum inquit.

Cædere nanque foro, iam nō est deterius, quàm
Exquilias à feruenti migrare suburra.

In eadem Suburra meretrices habitasse, significare uidetur Martialis sic dicens.

Famæ non nimium bonæ puellæ,
Quales in media sedent suburra.

Domū Cæsaris Dictatoris fuisse in Suburra, supra ubi de templo Pacis sumus locuti, demonstratum est. Vicus Patricius oblique Exquilias à Viminali ad Dioclitiani thermas propè usque disterminans, à Patricijs est denominatus, qui iubente Tullio rege ibi habitauere, ut si quid aduersus ipsum molirentur, ex locis superioribus opprimi possent. Mamilia turris intra Suburræ regionem à Mamilio quodam nomen accepit: auc. est Sex. Pom. Huius uici meminit Mar. hoc carmine.

Sed domus in uico Lælia patricio.

Templum Siluani fuisse ad radices Viminalis, qua parte (ut ego puto) mōs ipse spectat occasum solis, satis constat ex testamento. Iocundi militis in Lusitania reperto, quod sequitur.

IOCVNDI.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS P. FAVONII F. QVI BELLO CONTRA VRIATVM OCCVBVI IOCVNDVM ET PRVDENTEM FILIOS E ME ET QVINTIA FABIA CONIVGE MEA ORTOS ET BONORVM IOCVNDI PATRIS MEI ET EORVM QVAE MIHI IPSI ACQVISIVI HAEREDES RELINQVO HAC TAMEN CONDITIONE VT AB VRBE ROMA HVC VENIANT ET OSSA HINC MEA INTRA QVINQVENIVM EXPORTENT ET VIA LATINA CONDANT IN SEPVLCRO IVSSV MEO CONDITO ET MEA VOLVNTATE IN QVO VELIM NEMINEM MECVM NEQVE SERVVM NEQVE LIBERTVM INSERI ET VELIM OSSA QVORVMCVNQVE SEPVLCRO STATIM MEO ERVANTVR ET IVRA RO. SERVENTVR IN SEPVLCRIS RITV MAIORVM RETINENDIS VOLVNTATEM TESTATORIS ET SI SECVS FECERINT NISI LEGITIMAE ORIANTVR CAVSAE VELIM EA OMNIA QVAE FILIIS MEIS RELINQVO PRO REPARANDO TEMPLO DEI SILVANI QVOD SVB VIMINALI MONTE EST ATTRIBVI MANESQVE MEI A PONT. MAX. ET A FLAMINIBVS DIALIBVS QVI IN CAPITOLIO SVNT OPEM IMPLORENT AD LIBERORVM MEORVM IMPIETATEM VLCISCENDAM TENEANTVRQVE SACERDOTES DEI SILVANI ME IN VRBEM REFERRE ET SEPVLCRO ME MEO CONDERE VOLO QVOQVE VERNAS QVI DOMI MEAE SVNT OMNES A PRAETORE VRBANO LIBEROS CVM MATRIBVS DIMITTI SINGVLISQVE LIBRAM ARGENTI PVRI ET VESTEM VNAM DARI. IN LVSITANIA IN AGRO VIII CAL. QVINTILES BELLO VIRIATINO.

Decē Tabernæ fuere in ualle D. Agathæ ædi subiecta, ut ex inscriptione marmoris ibidem effossi didicimus. Puteus uero D. Probæ fuit iuxta ædem D. Mariæ cognomento in Campo, in eadem ualle.

De Colle Viminali: Lauacro Agrippinæ: de Thermis Olympiadis, Nouati: & Dioclitiani: & Bibliotheca Vulpia: ac de Domo Caij Aqlij.
Cap. XXI.

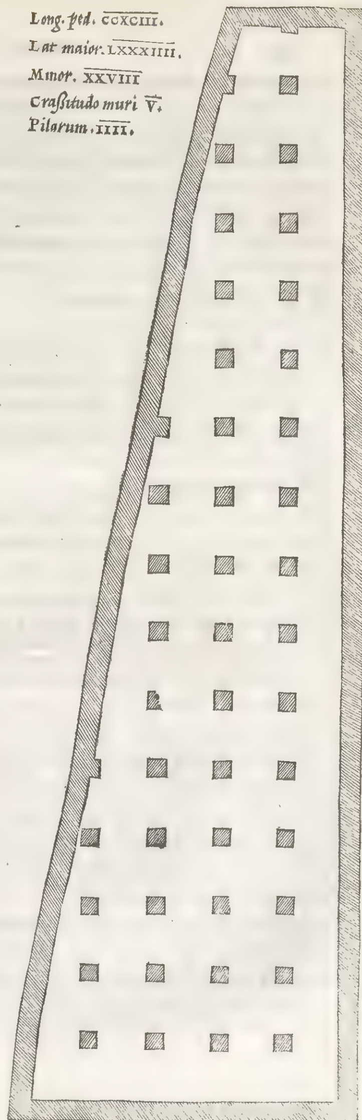
TErtiæ regionis, inqt Varro, colles quinque ab deorum fanis appellati sunt, è queis nobiles duo: Viminalis à Ioue Vimineo: quòd ubi aræ sunt, ibi uimina nata fuerunt. Palatiũ Decij imp. situ fuisse apud ædem nunc. S. Laurentij cognomento In panisperna, in ea parte quæ ad Suburrã uergit, nõnulli tradidere. Sed de hoc apud antiquos scriptores non memini me legere. Lauacrũ Agrippinæ matris Neronis fuit à sinistra, qua parte collis uallẽ Quirinalẽ despicit: ubi simulacra duo Bacchi reperta feruntur, & index huiusmodi.

IN LAVACRO AGRIPPINAE.

Thrmæ autẽ Olimpiadis, & Nouati: hæc eo in loco, ubi nunc D. Pudentianæ est templum, illæ inter has, & Decij Palatium, in uinea eidem Laurentij ædi proxima, sitæ erant. Et in Potentianæ templo etiam hodie canales fuliginosi uidentur. Domum C. Aquilij Equitis Romani illius, quẽ iuris ciuilis scientia clarissimum fecit, in mõtis dorso positã fuisse opinamur. Hãc domũ pulchriorẽ fuisse illa palatiã Crassi, & Q. Catuli, testat Plin. Thermæ Dioclitiani in medio ferè Viminali sitæ adhuc spectãt: sed maiori ex parte dilapsæ: quarũ fornices amplissimi extãtes: colũnæ ingẽtes, locáque cõcamerata miræ ãplitudinis operis magnificentiã clare ostendũt. Has Dioclitianus, & Maximianus inchoarunt, in qbus extruẽdis memorãt XL.M. Christianorũ in seruitiũ habuisse. Alij uõ dicũt Dioclitianũ, Maximianũmque eas perfecisse: Cõstãtiũ deinde, & Maximianũ Dioclitiani filios easdẽ suis, cõditorũmque statuis exornauisse, atq; dedicasse, huiusceque rei inditio utunt, quòd in eisdẽ inuẽtũ sit marmor in quo erãt uerba, quæ sequuntur.

CONSTANTINVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGVSTI SEVERVS MAXIMIANVS CAESSARES THERMAS ORNARVNT ET ROMANIS SVIS DEDICAVERVNT

Harũ thermarũ ichnographiã habes in figura urbis, propterea hic castellũ tãtũ apposuimus, ex quo, & ex superioribus iã descriptis manifestũ est, nõ eãdẽ certã, atque cõstitutã formã castellis fuisse, sed p locorũ natura ea extructa esse: neq; enim referebat quali forma essent, dum recipiẽdi aquã usum preberent.

Bibliothecam autem Vulpiam, in qua libri lintei, atq; elephantini principum gesta, & S. C. continentes seruabantur, in his thermis fuiße, testatur Vopiscus, sic. Vsus sum præcipue libris ex bibliotheca Vulpia, ætate mea thermis Dioclitianis. Et alibi. Bibliotheca Vulpia elephantini pugilares in sexto armario siti. Palatium et Dioclitiani prope thermas fuiße opinamur, in uinea sita inter ipsas thermas, & uallem Quirinalem: ubi columnarum bases adhuc suis locis stantes effodi uidimus: & Sacellum conchis marinis, uariisque lapillis inuicem consertis adornatum. Alterum Sacellum marmoreum repertum fuit ad easdem thermas, qua parte ad Altam Semitam, septentrionemq; spectant, cuius sacelli testudo in modum conchæ marinæ sculpta ex duobus frustis candidissimi marmoris constabat: quod cui deo eßet dicatum, nullo potui signo intelligere. Post thermas autem, & aggerem Tarquinij, usque ad menia, iacet campus Viminalis, in quo fuit puteus aquæ Salientis, qui dicebatur puteus Viuarij, qa ibi apud antiquos animalia includerentur: quo Viuarij nomine etiam nunc cãpus ille ab incolis appellatur: extántque ueluti ferarum latibula hominum opera extructa.

De Monte Quirinali: Aede Fortunæ, Apollinis, Iouis, Iunonis, Mineruæ: & de Turri Militiarum: Balneis Pauli Aemilij: Thermis Constantini: ac de Domo Corneliorum. Cap. XXII.

IN Valle Quirinali fuit Fortunæ publicæ ædes: de qua Ouid sunt hi uersus.

Qui dicit quondam sacrata in ualle quirini
Hac fortuna die publica, uerus erit.

Montem autem Quirinalem à Quirini Fano, uel à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus uenientes ibi castra posuerunt, denominatum eße affirmat Var. Sed huius collis ædificia, ut ordinate percurrantur, ab ea parte incipiamus, quæ Palatio Neruæ, Foròque Traiani est proximior. Supra hoc igitur stat Turris nunc Militiarum: quod cognomen ex eo inditum est, quia milites Traiani ibi stationem olim habuere. Extat adhuc eius ædificij bona pars, & ei annexa ueluti porticus in emicycli, siue theatri formam: ubi caput ingens marmoreum, quod Traiani fuisse inter omneis constabat, paucis ab hinc diebus repertum ẽ: Eodémque in loco effossi sunt orbes marmorei miræ laxitatis, ac multa marmoris frusta uarijs signis cælata: in quorum uno erat hic titulus. POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS ET CLEMENTIA. *Balinea Pauli Aemilij in proximo fuere, ubi nunc Monialium est habitaculum: locúsq; dicitur Bagnanapoli. In descẽsu cliui, qui ad Viminalem uergit, à dextra, annis ab hinc duodecim uidimus Sacellum uariorum piscium, marinarũmq; concharum nobili pictura adornatum: quibus inditijs Neptuni fuiße omnes aßerebant. Thermarum autem Constantini imp. reliquiæ magnæ, non longe spectantur: in quibus repertus est hic titulus.*

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRANTIANVS V. C. MI. PRAEF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDAE CIVILIS VEL POTIVS FATALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA VT AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONEM CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRENT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICAE PATIEBANTVR ANGVSTIAE AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQVE RESTITVIT.

Domus Corneliorum fuit e regione harum thermarum, qua parte mons urbem planam despicit: in uico etiam nunc Corneliorum nuncupato: in quo Apollodorus prodit fuiße statuas duas colloßeas senum seminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerant erecti, alteráque manu cornucopiæ tenerent: quas Saturno, & Baccho adiudicauit: additque in proximis ruinis templa, quorum frontispicium non omnino corruißet, horum deorum extitiße. Has autem coloßeas statuas eas esse, quæ hodie in Capitolio cernuntur, crediderim. In proximo autem loco stat Turris dimidiata: hanc quidam geminato

errore

errore Mecœnatis, & in Exquilijs eße aßerunt: cum neque hic collis sit Exquiliarum, nec ea Mecœnatis turris: quam in Exquilijs fuiße, supra demonstrauimus. Equi duo marmorei apud prædictas thermas adhuc extant: quorum alterum Praxitelis, *alterum* Fidiæ *opus eße, tituli indicant. Templum* Apollinis *fuit in ea parte* Quirinalis, *quæ in portã* Flumentanã *uersa,* Mons Apollinis, & Clatræ *est dicta. Haud ita multo post surgit alia pars montis: ubi Capitolium uetus: Sacellum Iouis: Iunonis, & Mineruæ: ea priusquam in Capitolio, fuerant condita.*

De Domo Pomponij Attici, & Flaui Sabini: Templo Quirini: Alta Semita: Vico, & Statua Mamurri: & de Foro, & Hortis Salustij: atque de Campo Scelerato.
Cap. XXIII.

DOmus Pomponij Attici *fuit in ea* Quirinalis *parte, quæ ædi nunc* D. Vitalis *incumbit. Hanc domum cognomento Pamphilianam, eiusq; amoenitatem non ædificio, sed sylua constitiße: & à* Q. Cæcilio *auunculo ipsi* Attico *hæreditate fuiße relictam, aßerit* Cor. Nepos: *de qua* Cic. *ad ipsum Atticum scribens, ita meminit. Diem natalem reditus mei cura ut in tuis ædibus amoenissimis agam tecum, & cum amicis. Templum* Quirini *prope eandem domum fuiße arbitramur: de cuius templi porticu* Mar. *sic mentionem facit. I nunc, & pete porticum* Quirini. *Sed alteram* Quirini *ædem fuisse, ubi nunc templum* D. Susannæ, *innuit* Vitr. *libro septimo: à qua* Quirinalem *portam, olim prope existentẽ, denominationem accepiße, diximus.* Alta Semita *à thermis* Constantini *ad portam* Viminalem *usque per dorsum* Quirinalis *erat producta, cuius uestigia sæpe, nec uno tantum loco, uidimus. Et prope eum locum, qui dicebatur,* Ad malũ Punicum, *fuit* Fl. Sabini *Domus: in qua natum eße* Domitianum *testatur* Suet. *consentitque hic titulus ibidem repertus, & adhuc iacens.*

INTER DVOS
PARIETES
AMBITVS PRIVAT.
FLAVI SABINI

Est autem ambitus circuitus ædificiorum, patens in latitudinem pedes duos, & semißem, in longitudinem idem quod ædificium, auctor est Sex. Pom. *In eadem parte collis uergente ad* Viminalem, *in tabula marmorea, erant superioribus annis tria deorum simulacra, quorum à dextra sedens unum,* Genio Cœlimonteis, *ut titulus ostendebat, erat consecratum: alterum à sinistra stans,* Herculi Iulio: *tertium,* Ioui Cœlimonteis. *Eo in loco extant adhuc aquæductus antiqui uestigia aquis limpidissimis, quanquã exiguis, fluentibus. Vicum* Mamurri *fabri, in quo illi Statua fuerat posita, apud prædictã ædem* D. Susannæ *fuiße, testatur* D. Ambrosius. *Forum* Sallustij *eidem ædi fuit proximum: à quo non longe eiusdem* Sallustij *fuerat Domus, cum Hortis: qui non solum proximam occupabant uallem, sed ad portam* Collinam *ferè usque secundũ urbis mœnia diffundebantur. horũ in medio iacet Obeliscus notis, siue literis ægyptiis inscriptus: qui Lunæ fuerat dicatus: inter quem, & uiam ad eandem portam tendentem, in loco qui nunc* Gyrlus *dicitur, multæ hydriæ effoßæ sunt, propèque multa oßa cadauerum, ac inter ea caput humanum miræ magnitudinis: quod uerisimile uidetur eße* Pusionis, *uel* Secundillæ: *quos gigantea statura in eisdem hortis conditos fuiße, testatur* Plin. *his uerbis. Procerißimum hominem ætas nostra* D. Claudio *principe* Gabbatam *nomine ex* Arabia *aduectum.* IX. *pedum, & totidem unciarum uidit. Fuere sub* D. Augusto *semipede addito: quorum corpora eius miraculi gratia in Cõditorio Sallustianorum aßeruabantur hortorum,* Pusioni, & Secundillæ *erant nomina. De his hortis* Cor. Tac. *ita meminit.* Ventitabat Nero *ad pontem* Miluium, *quò solutius urbem extra lasciuiret. Igitur regrediente per uiam* Flaminiam *compositas insidias, fatòque euitatas, quoniam diuerso itinere* Sallustianos *in hortos remeauerit. Meminit &* Vopiscus *de* Aureliano *sic loquens. Displicebat ei cùm eßet Romæ habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis* Salustij, *uel* Domitiæ *uiuere. Collem autem, in quo quota pars Domus*

Salluſtij cernitur, incolæ Salluſtricum appellant, ubi effoſſum eſt marmor cum hac inſcriptione.

ET M.AVRELIVS.PACORVS
M.COCCEIVS.STRATOCLES
AEDITVI.VENERIS.HORTORVM
SALLVSTIANORVM.BASEM CVM
PAIMENTO MARMORATO
DEANAE
D. ∽ D

Campus Sceleratus, in quo Veſtales inceſti reæ uiuæ defodiebantur, totum id ſpatij obtinuit, quod à dictis Salluſtij hortis ad portã Collinã ferè uſque protenditur: de quo Liuius ſic inquit. Eo anno Mutia Veſtalis facto inditio uiua ſub terra ad portam Collinam, dextera uia ſtrata defoſſa Scelerato campo, ab inceſto id ei loco nomen factum. Meminit & Sex. Pom. ac Plut. Cuius uerba, quia ritum Veſtales ſepeliendi oſtendunt, non ab re fuerit ea ſubijcere. Sed quæ uirginitatem prodiderit uiua ad portam, quam Collinam uocant, defoditur. Quo quidem in loco ſupercilium eſt intra urbem terreſtre porrò ſe intendens, quod Latinorum idiomate uocatur tumulus. Hic ſtructa eſt ſubterranea domus, haud magna, in quam e loco ſuperiore deſcenditur. Iacet in ea ſtratus lectulus, & lucerna ardens, primitiæque rerum earum, quæ neceſſariæ ſunt ad uictum, breues quædã, panis, aqua in uaſe, lac, & oleum: quaſi caueat ipſa domus, ne fame eius corpus intereat, quæ maximis expiationibus dedicata ſit. Ipſam uero pœnæ obnoxiam feretro impoſitam, & exterius obtectam, lorìſque ligatam, quò neque uox queat etiam audiri, per forum uehunt. Silentio accedunt omnes, eàmque, ſine uoce, graui cum mœrore quodam tranſmittũt. Neque aliud ſpectaculum horribilius eſt, neque alium diem ciuitas mœſtiorẽ agit. Cùm uero ad locum feretrum delatum fuerit, ſolutis à miniſtris uinculis, ſacerdotum princeps precatus arcana quædam, ſublatìſque ad deos manibus, ante ſupplicium educit eam capite opertam, conſtituìtque in ſcalis in domicilium deferentibus. Deinde ipſe cum alijs ſacerdotibus auertitur. Cùm autem illa deſcenderit, & ſcalæ tolluntur, & multa deſuper iniecta humo domiciliũ operitur, adeo ut is locus reliquo tumulo æqualis fiat. Sic quidem quæ ſacram uirginitatem prodidere puniuntur.

De Templis, Salutis, Fortunæ Primigeniæ: Gentis Flauiæ, Herculis, Honoris, Floræ: & de Senatulo mulierum. Cap. XXIII.

HAbuit Quirinalis multas ædes ſacras, ſed quo in loco fuerint exploratum non habemus. Fuit in eo ædes Apis: fuit & Salutis, à Fabio pictore depicta: Claudij imp. tempore incenſa: hanc cum Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans uouiſſet, Cenſor locauit, rurſus dictator dedicauit. Fortunæ Primigeniæ ædes in eodem Quirinali à Domitio Prætore urbano poſita fuit. Herculis uõ templum fuit e regione ædis Quirini, ut nonnulli arbitrantur. Templum Gentis Flauiæ apud Malum Punicum à Domitiano fuerat extructum. Honoris ædem in eodem colle fuiſſe aſſerit Cic. Senatulum Mulierum in Quirinali Heliogabalum feciſſe eo in loco, in quo antea fuerat conuentus matronalis ſolennibus duntaxat diebus, refert Lampridius. Floræ Templum eiuſdem deæ Circo, de quo mox dicemus, incumbebat.

De Foro Archemorio:Pila Tiburtina:Domo Martialis: Circo Floræ: & dè Minij Officinis. Cap. XXV.

DEscriptis citra Tiberim Romæ ædificijs,reliquum erat,ut in Ianiculum transiremus, uerum cum collis Hortulorum iam diu intra pomeriũ sit receptus, huius, urbisq; planæ ædificia par est prius ut recenseamus:in primisque quid fuerit in ualle iacente inter ipsum collem Hortulorũ, & Quirinalẽ. Forum Archemorij,ubi nunc ædes D.Nicolai de Archemorijs fuisse,plerique omnes affirmant: ducti, ut opinor,huius ædis cognomine.Pila tiburtina,locus ita nuncupatus, magnam partem huiusce uallis obtinebat:apud quam Martialem se Domum habuisse testatur,his uersibus.

Sed tiburtinæ sum proximus accola pilæ,
 Quà uidet antiquum rustica flora iouem.

Nam circus Floræ eidem Pilæ adiacebat,in ualle,quæ à tribus partibus Quirinalis complectitur: ubi eiusdem Floræ deæ ludi florales celebrabantur: quorum origo hæc traditur. Flora cum magnas opes arte meretricia comparasset, Populum Romanum scripsit hæredem, certàmque pecuniam reliquit, ex cuius annuo fœnore suus natalis dies celebraretur,editione ludorum. Quod quia flagitiosum uidebatur, ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur, Deam esse finxerunt,quæ floribus præesset,eàmque oportere placari,ut fruges cum arboribus bene,prosperèque florescerent. Officinæ minij inter Floræ, & Quirini ædem fuisse,scribit Vitruuius. Cliuus publicus proximus ad florales,uersus Capitolium uetus extensus erat,auctor est Var.

De Colle Hortulorum:Domo Pincij Senatoris:ac de Sepulcro Neronis. Cap.XXVI.

COllis autem Hortulorum licet magnum ambitum habeat,tamen,quia erat extra urbẽ, pauca ædificia memoratu digna continebat.In eo erat Domus Pincij Senatoris,Templùmque Solis,ut nonnulli aiunt,ubi extat moles in emicycli formam ad mœnia,post ædem nunc Trinitatis. Sepulcrum Neronis haud procul ab æde D. Mariæ de populo positum esse multi opinantur. Fuisse autem in hoc colle ostendit Suet.his uerbis.Reliquias Aegloge,& Alexandria nutrices,cum Acte concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt:quod prospicitur è campo Martio,impositum colle Hortulorum.In eo monumento solium porphyretici marmoris superstanti lunensi ara circunseptum è lapide thasio. Collis autem Hortulorũ cognomen hoc obtinuit, quòd sub ipso olim,ut etiam nunc,fertilissimi fuerãt horti.Canditatis(inquit Macrobius)fuerat usus in comitium nundinis uenire,& in colle cõsistere, unde possent ab uniuersis uideri:mox autem in campum Martium magistratum petituri descendebãt. Et nos quoq; in eundem descendamus,urbèmque planam:quò,priusquam in Ianiculum transeamus,de ædificijs quæ citra Tiberim sunt,aut fuerant,orationi finem imponamus.

De Foro, Porticu, Arcu, & Columna Cochlidis Traiani. Cap. Primum.

N VRBIS Planæ ædificijs describendis, ut euidentius singula dignoscantur, à Capitolio per Pantheona ad eam partem ripæ fluminis, quæ nunc Ripetta appellatur, lineam rectam deduci intelligemus, quæ in duas partes, propemodum æquales, hanc urbem disecabit: quarum altera hac linea, Tiberique: altera linea eadem, & montis Quirinalis, Hortulorùmque collis radicibus continebitur. Hanc prius ut aggrediamur, ordo postulare uidetur. Igitur post Augusti forũ sequitur Forum Traiani: cuius architectum Appollodorũ fuisse cõmemorat Dion, his uerbis. Hadrianus Appollodorum architectum, qui Traiani forum, Methodium, & Gymnasium illo iubente fabricauerat, primum urbe expulit: postea interfecit. Forum hoc, præter alia ornamenta, multis statuis erat adornatum, ut innuit Gellius, his uerbis. In fastigijs fori Traiani simulacra sunt sita circumundique inaurata equorũ, atque signorum militarium, subscriptùmque est ex manubijs. Aliáque uaria simulacra uirtutis causa, uel aliquo in rẽpublicam merito, erant publico sumptu ibi collocata: quorum celebratissimum fuit Claudiani: cuius titulus in humili quadam domo in Cõstantini thermis sita reperitur, in hæc uerba.

CL.CLAVDIANI V.C.

CLAVDIO CLAVDIANO V.C.TRI
BVNO ET NOTARIO INTER CETERAS
VIGENTES ARTES PRAEGLORIOSISSIMO
POETARVM LICET AD MEMORIAM SEM
PITERNAM CARMINA AB EODEM
SCRIPTA SVFFICIANT ADTAMEN
TESTIMONII GRATIA OB IVDICII SVI
FIDEM DDNN ARCADIVS ET HONORIVS
FILICISSIMI AC DOCTISSIMI
IMPERATORES SENATV PETENTE
STATVAM IN FORO DIVI TRAIANI
ERIGI COLLOCARIQVE IVSSERVNT

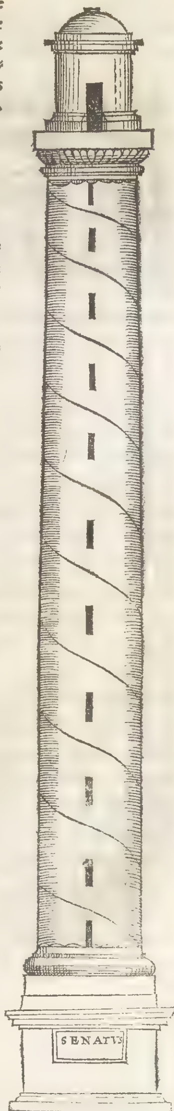
Ειν ἑνὶ βιργιλίοιο νόον
καὶ μοῦσαν ὁμήρου
κλαυδιανῶ ῥώμη καὶ
βασιλῆς ἔθεσαν

Circa hoc forum autem erat Porticus cũ columnis miræ magnitudinis, quæ tantam afferebant intuẽtibus admirationem, ut non hominum, sed Gigantum manu opus fabrefactum uideretur. In hanc porticum summorum uirorum statuas pulcherrimas undique ab Alexandro Seuero translatas fuisse, scribit Lampridius. In forùmq; cùm Constans Constantini filius peruenisset, singularem structuram primum attonitus cernens, pèrque giganteos contextus circunferens mentem, omni spe talia conficiendi amota, Traiani equum solum locatũ in Atrij medio imitari se uelle dicebat: Cui regalis Ormisda respondit. Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in ipsius Traiani numismatis signatam uidimus, cum hac inscriptione. S.P.Q.R. PTIMO PRINCIPI. Forũ adornabat etiã Arcus triũphalis.

Dion. Triumphalis, inquit, tunc arcus præter alia multa, quæ in honorẽ eius & decreta, & facta fuerant, in illius foro substructus est. Stabàtque ẽt in eius fori medio eiusdẽ Traiani Cochlidis colũna, quæ adhuc extat: in qua circumcirca Dacici belli, aliarùmque rerũ gestarũ simulacra miro artificio sculpta sunt. Ea habet gradus C LXXIII. fenestrellas XLIIII. alta est pedes CXXVIII. In cuius basi insculptus est hic titulus.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.
IMP. CAESARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE.
TRAIANO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF.
MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P.
AD DECLARANDVM. QVANTAE. ALTITVDINIS.
MONS. ET LOCVS. TANTIS. OPERIBVS. SIT EGESTVS.

Hunc titulum Dion non satis animaduertisse uidetur, qui sic inquit. Ingentem columnam in foro statuit, siue ut ea pro sepulcro esset, siue in ostentationem eius operis, quod ille circa forum egit. Cliuus surgebat quem effossa quoquouersus terra ita complanauit, ut undique columna conspiceretur, forùmque deinde in areæ modum æquatum mansit. In hac eadem columna ossa Traiani, omnium imperatorum intra urbem duntaxat sepulti, ab Hadriano condita esse, idem Dion est auctor. Bibliothecam Templi Traiani, in qua ueterum Prætorum, ut Gellius tradit, erant edicta, in eius foro fuisse, existimandum est.

De Sepulcro C. Publicij: Domo Coruina: Via Lata: & de Isidis, & Mineruæ templo: atque de foro Suario.
Cap. II.

SVb Capitolio, qua parte mons ipse ad forum Traiani uergit, sunt Monumenti C. Poblicij uestigia, in quibus extat sequens epith.

C. POBLICIO. L. F. BIBVLO AED. PL. HONORIS
VIRTVTISQVE CAVSSA SENATVS
CONSVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS
MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE
EIVS INFERRENTVR PVPLICE DATVS EST

Honoris, uirtutìsque caussa hoc loco additũ esse intelligendum est: quia Duillio Cos. cautum fuerat S.C. ne quis in urbe sepeliretur, nisi qui uirtutis causa nõ teneretur legibus. Nam & Cic. sic inquit. Hominem mortuum lex in. XII. tabulis in urbe ne sepelito, neue urito. Credo propter ignis periculum. Atqui in urbe sepulti sunt clari uiri. Credimus eos quibus ante hanc legem uirtutis causa tributum est: ut Publicolæ, ut Tiburtiæ: quod eorũ posteri iure tenuerunt. Aut eos si quibus hoc, ut C. Fabricius, uirtutis causa soluti legibus non sunt secuti. Hæc Cic. Imperatores autem, & Vestales, quia legibus non tenebantur, in urbe sepulcra habebant. Domus autem Coruina fuit, ubi nunc macellum Coruorũ appellatum, prope modo dictum sepulcrũ. Via Lata hinc ad Septa protendebat: quæ uia idem nomen: ædésq; D. Mariæ, quæ in ea posita est, ab eadem cognomentum ẽt nunc retinent. Prope eandem ædem reliquiæ arcus triumphalis sexto ab hinc anno sunt effossæ, in quibus incisæ erãt imagines uictoriæ, & trophoea: ex cuius arcus inscriptione hoc tantum legi poterat. Votis. X. & XX. Templum Isidis, ex urbis descriptione quam Sex. Rufus fecit: in eadem uia fuisse uidetur: qua parte nunc D. Marcelli est ædes: nam & ibi inuentum est marmor cum hoc titulo. TEMPLVM ISIDIS EXORATAE. Hoc tẽplum prope Septa fuisse, ostendit Iuuenalis, his carminibus.

A meroe portabat aquas, quas spargat in ædem
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ouili.

Iuuenali consentire uidentur Dionis hæc uerba. Ignis diuinitus potiusquam ab homine Romæ excitatus, eámque depopulatus. Nam Serapis & Isidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheum, Diribitorium, Balbi theatrum, Pompei porticum, Octauiæ domum cum bilbliotheca, templum Iouis capitolini, cum ædibus, & sacellis coniunctis exhausit (Diribitorium autem erat domus publica, in qua stipendium militibus diriberetur .i. distribueretur). Sed multis præterea locis fuisse Isidis templum testatur Spartianus in uita Caracallæ. Inter hanc autem uiam, & ædem Mineruæ stat Arcus, ut uidetur, triumphalis, nullis nunc ornamentis excultus: quem Camilli fuiße dicunt: hoc solo argumēto, quòd ab eo nomen retineat: quod falsum, uerum ne sit, ex eo loco petendum est libro secundo, ubi de arcubus Romuli sumus locuti. Mineruæ Templi uestigia extant in cænobio Fratrum Diuæ Mariæ Mineruæ nuncupatæ. Hoc templum Pompeius Magnus extruxit, in eóque triumphalia signa, & gestorum suorum breuiarium posuit: quale in marmorea tabula legimus: & à Plin. ijsdem ferè uerbis repetitum. Forum Suarium fuit ad radices Quirinalis, ubi nunc D. Nicolai est ædes cognomento in Porcilibus. In eo .n. sues uendebantur. Nam quemadmodum Varro ait, Romani loca habebant constituta ubi res peculiariter uenderentur: quæ loca nomen sortirentur ab ipsis rebus: ut Boarium, ubi boues: Piscarium, ubi pisces: Olitorium, ubi olera: Suarium, ubi sues.

De Campo Martio, & Agrippæ, ac de æde Larium.
Cap. III.

CAmpus Martius priscis tēporibus extra urbem erat relictus: nam menia urbis à porta Collina in eam partem uersus, qua Ancus Martius in Ianiculo muros posuerat, flectebantur: eo Campo extra relicto. Eius nominis origo ea est. Cum cæteri campi Tarquinij, qui ob iustitiæ contemptum dictus est Superbus, post eius exilium datus ijs esset, qui agros non haberent: unus hic ager Marti fuit consecratus. Ideo qui prius campus Tiberinus nuncupabatur, Martius fuit appellatus. In eo Comitia sæpe facta eße notissimum est: & Cic. testatur, his uerbis. Constat enim nullis unquā Comitijs campū Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiße. Alijs etiam publicis usibus inseruiebat: quod ex multis auctoribus facile est cognoscere. Nam Suetonius scribit athletas stadio ad tempus extructo in regione campi Martij certauiße per biduum: & nauali prælio in morem cochleæ defoßo lacu biremes, ac triremes, quadriremésque tyriæ, & ægyptiæ classis, magno pugnatorum numero, conflixiße: & Sex. Pom. Equiria ludos, quos Romulus Marti instituit, in campo Martio facta esse. Strabo præterea de eodem Campo hæc memoriæ tradidit. Veteres illi Romani urbis pulchritudinem contempsere, cum maioribus, magísque neceßarijs animum adiecißent. Posteri uero, & ij præsertim, qui nostris fuere temporibus, haudquaquam illis hac in re cesiße uidentur: sed innumerabilibus, ac præclarißimis urbem Romanam impleuerunt insignibus. Pompeius nanque, & D. Cæsar, & Octauius, & eius filij, & familiares, & uxor, & soror cūctorum studium, simul & impensas, ad apparanda decora superarunt. Maximam autem horum partem Martius campus habet, præter natiuam locorum amoenitatem artis, & solertiæ exornationes admittens. Campi .n. admirabilis magnitudo simul & curules pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditat: nec minus tam multis pilā, circulum, palestram exercitatione tractantibus: aliáque incumbentia simul opera. Quid perennes solo herbas, coronatósque usque ad fluminis alueum colles, scenicarum ostentatio picturarum, eiúsque generis spectacula præstant, ut difficulter, & inuitus abscedas. Huic proximus campo & alter adiacet Cāpus, & innumerabiles circumcirca porticus, horti nemorosi: theatra tria, simul & amphitheatrum: templa magnificentißima inter se contigua, & quasi aliud agentia reliquam urbis uenustatem ostentare uideantur. Ea propter cum locum istum religiosissimum eße cogitaßent, clarissimorum uirorum, ac fœminarum monumenta construxerūt. Hactenus Strabo. Campus autem alter Martio adiacens, Agrippæ dicebatur: in quo M. Agrippa Pantheum, & thermas extruxit. De hoc campo meminit Lampridius, &

Gellius libro XIIII. Macrobius insuper Larium Aedem, quam bello antiochiæ Aemilius Regilius prætor uouerat, in eodem campo Martio fuiße testatur. In hoc, sicut in Capitolio, clarissimorum uirorum statuæ erigi solebant. Itaque Caligula imp. quasdam ab Augusto ex capitolina area propter angustias in hunc translatas, ita subuertit: ut restitui saluis titulis non ualuerint.

De Antonini Pij Palatio, & Porticu, deq; eiusdem Antonini Columna. Præterea de Septis: Monte Citatorum: & Villa Publica. Cap. IIII.

Extat iuxta ædem D. Stephani de Trullio Porticus, cuius principium, & finis non apparet, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero undecim stantes, ita dispositæ cernuntur, ut ex his, aliisque eiusdem generis nuper à tergo harum effossis, porticum quadratam fuiße dubium non sit: siquidem sub ipsis columnis locus est amplißimus, concameratus, in modum cellæ uinariæ: ut falsum eße cõstet, quod aliqui dicunt: ibi fuiße templum eiusdem Antonini, uel Martis. Hinc haud procul stat eiusdem Antonini cochlidis Columna, altitudinis pedum CLXXV. cũ fenestrellis LVI. & gradibus, ut refert Sex. Rufus, CCVI. quorum graduum numerus hodie deprehendi non potest, neque ad Columnæ summum perueniri. In ea circumcirca res ab Antonino gestæ incisæ sunt. In uertice olim eius simulacrum erat, quale in eius numismatis sæpe uidimus. Columnam hanc Sex. Rufus in area Flaminij eße scribit. Septa inter hãc & aquam Virginem iacebant. Nam arcus Virginis finem posuiße secundum frontem septorum ait Frontinus. Erant autem Septa loca tabulis inclusa, & uallata, in quibus Populus Ro. suffragia laturus claudebatur. Hæc eadem Ouilia etiam, sumpta similitudine ab ouium septis, sunt appellata. Lucanus. Et miseræ maculauit ouilia Romæ. Hæc iuxta uiam Fornicatam, & Flaminiam fuiße, auc. est Liuius. In eis pem Septis uaria certamina interdum edebantur: quale fuit gymnicũ à Nerone: ab Augusto ludi scenici, & uenationes. Prope Columnam Antonini surgit tumulus, quò Populus Ro. ad creandos magistratus conueniebat, ab eòque Citorus uidetur nunc appellari: licet sint & qui ab acceptãdis suffragijs, tanquã acceptorium: & qui à proximis Septis, tanquam septorum, nomen obtinuiße uelint. Eum autem monticulum, quem hodie uidemus, ex ruinis amphitheatri Claudij, Villæ publicæ: aliorumq; publicorũ ædificiorum, quæ ibi fuiße constat, factum eße opinamur. Villa autem Publica erat domus ampla, ueluti curia, in qua hostium legati, quibus in urbe hospicium non concedebatur, recipiebant: & de publico alebantur. Liuius. Macedones, inquit, deducti extra urbem in Villam publicã, ibique ijs locus, & lautia præbita. Nam quòd hostium legati intra urbem non susciperentur, Rhodiorum legati apud eundem auctorem conquerentes, his uerbis ostendunt. Antea Carthaginiensibus uictis, Philippo, Antiocho superatis, cùm Romam uenißemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum uobis P.C. ex curia in Capitolium ad deos uestros dona ferentes: nunc ex sordidißimo diuersorio, uix mercede recepti, ac propè hostium more extra urbem manere iußi, in hoc squalore uenimus in curiam Romanam, Rhodij. De Villa publica Cic. ad Atticum ita meminit. Efficiemus rem gloriosißimam, nam in campo Martio Septa tribunicijs comitijs marmorea sumus, & tecta facturi, eàque cingemus excelsa porticu, ut mille paßuum conficiatur: simul adiungetur huic operi Villa etiam publica. Templum autem Neptuni cum porticu iuxta Septa fuiße, ait Dion. quem locum M. Agrippa multis decorauit ornamentis. Apud hanc Antonini Columnam fuerat Pons, per quem citati, postquam tulerant suffragia, ne laturis se immiscerent, & cui fauissent dicere poßent, transeuntes separabantur. De quo Suet. in uita. Cæs. sic inquit. Coniurati primum cunctati utrùmne illum in Cãpo per comitia tribus ad suffragia uocantẽ partibus diuisis è ponte deijcerent, atque exceptum trucidarent: an in Sacra uia, uel in aditu theatri adorirentur.

De Aqua Virgine: Aede, & Lacu Iuturnæ: Templo Pietatis: & de Amphitheatro Claudij Imp.
Cap. V.

VIrginem aquam adduxit Agrippa, ut ait Plin. ab octauo lapide, diuerticulo .II. millia paßuum, uia prænestina, iuxta Herculaneum riuũ, quem refugiens uirginis nomen obtinuit. De eadem aqua idem auc. sic inquit. Agrippa in ædilitate sua adiecta Virgine aqua, cœteris corriuatis, atque emẽdatis, lacus DCC. fecit, præterea salientes CV. castella CXXX. complura etiam cultu magnifica. Operibus his signa CCC. ærea, aut marmorea imposuit. Columnas ex marmore CCCC: eáque omnia annuo spatio. De eadem aqua Frontinus ita scribit. Idem Agrippa cum iam tertium Cos. fuisset, C. Sentio, & Sp. Lucretio Coss. post annum tertium decimũ, quàm Iuliam deduxerat, Virginem in agro quoque Lucullano collectam, Romam perduxit. Virgo appellata est: quòd quærentibus aquam militibus puella uirguncula uenas quasdam monstrauit, quas secuti, qui foderunt, ingẽtem aquæ modum inuenerunt. Aedicula fonti apposita hanc uirginem pictura ostendit. Concipiebatur Virgo uia Collatia, ad milliarium VIII. palustribus locis, signino circuniecto continendarum scaturiginum causa. Adiuuabatur ex cõpluribꝰ alijs acqsitionibꝰ: Veniebat ꝑ lõgitudinẽ pas. XIII. milliũ CV. Ex eo riuo subterraneo pas. XI. milliũ DCCCLXV. Supra terrã pas. M.CCXL. Ex eo substructione riuorũ locis cõpluribus pas. DXL. Opere arcuato pas. DCC. Acqsitionũ ductꝰ riui subterranei efficiebãt pas. MCCCCV. Huius aquæ ascriptꝰ erat modus in cõmẽtarijs qnariarũ DCCLII. Mẽsura ad caput inueniri nõ poterat: quoniã ex pluribꝰ, ut diximus, acquisitionibus constabat. Propterea Frontinus ipsam egit ad milliarium septimum: ubi inuenit quinariarum duo millia DIIII. amplius, quam in commentarijs, quinarijs M.CCLII. Exibant extra urbem qnariæ CC. reliquæ. II. mille. CCCIIII. diuidebant ꝑ regiones VII. VIII. XIIII. in castella XVIII. Ex quibus nomine Cæsaris quinariæ DXLIX. Priuatis CCC XXXVIII. Vsibus publicis M. CCCCXVII. Ex eo muneribus duobus, quinariæ. XXVI. Lacubus uigintiquinque, quinariæ LXI. Operibus publicis sexdecim, quinariæ M.CCCXXX. Sed uetus ductus magna ex parte collapsus est, aquáque ipsa nunc concipitur prope pontem Salarium, ex fonte, siue lacu, qui est in monte uulgo de Zoie nuncupato: quem ex aliquibus acquisitionibus, ex quibus auctam fuiße hanc aquam refert idem Frontinus, colligi puto. Ager Lucullanus, ĩ quo prius colligebatur, idem est qui et Tusculanus. Luculli autẽ nomen huic inditum est, postquam is uillam pulcherrimam in eo extruxit: quam nunc Frascatum uocãt. Sed huius aquæ ductus subterraneo riuo in campum Martium usque perueniens sub colle Hortulorũ attollitur, ibíque intus ex lapide tiburtino extructo hæc instauratoris legitur inscriptio.

TI.CLAVDIVS.DRVSI.F.CAESAR.AVGVSTVS.GERMANICVS
PONTIFEX.MAXIM.TRIB.POTES.V.IMP.XI.P.P.COS.DESIGN.III.
ARCVS.DVCTVS.AQVAE.VIRGINIS.DISTVRBATOS.PER.C.CAESAREM
A.FVNDAMENTIS.NOVOS.FECIT.AC.RESTITVIT

Hi arcus partem campi Martij obibant, ut innuit Ouid. his carminibus.

Te quoque lux eadem Turni soror æde recepit,
Hic, ubi uirginea campus obitur aqua.

Ex quibus carminibus constat, Iuturnam iuxta eiusdem nominis lacum, in quo submersa illi cognomen fecit, eodem in campo ædem habuiße: qua parte nunc est fons Triuij. Huius lacus aqua salubris habebatur. Vnde Var. Nympha, inquit, Iuturna quæ iuuaret: itaque multi ægroti propter id nomen hinc aquam petere solent. Quod hodie nos fieri uidemus è puteo, qui est in ædicula D. Mariæ cognomento in Via, non longe ab eo, quem diximus, Triuij fonte. Templum Pietatis fuit, ut plerique omnes consentiunt, ubi nunc ædes D. Saluatoris de pietate. Amphitheatrũ uero iuxta Septa Claudium imp. ædificauiße, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, scribit Suetonius: Neronèmque ludos spectauiße è proscenij fastigio, munere quod in amphitheatro ligneo in regione campi Martij intra anni spatiũ fabricato dedit.

De Arcu Domitiani: Templo Iunonis Lucinæ: & de Obelisco campi Martij.
Cap. VI.

ARcus ad D.Syluestri nunc ædem, qui uiam Flaminiam complectitur, Domitiano positus fuit. Nã in eo est ipsius Domitiani effigies, qualis in eiusdem numismatis cernitur, sed statura procera, quemadmodum à Suetonio describitur. Cui effigiei adiacet urbis direptæ imago, præterea Victoria, ac Pallas ipsi Domitiano sedenti ueluti gratulantes. De eodem arcu Martialis inquit. Stat sacer & domitis gentibus arcus ouãs. Domitianus.n. per omnes regiones Ianos, arcùsque fecit: quos in ipsius unius titulum, ac nomen substructos, postea disturbatos esse cõmemorat Dion. Vocatur autem nunc arcus Tripoli. Ab hoc non longe fuit Iunonis Lucinæ Templum: ubi nunc est ædes D. Laurentij eiusdem cognominis. Huius sic meminit Plin. Romæ uero lotos in Lucinæ area anno, qui fuit sine magistratibus, CCCLXIX. urbis æde condita, incertũ quantum ipsa uetustior: esse quidem uetustiorem nõ est dubiũ, cum ab eo luco Lucina nominetur. Ab hoc templo ad iactum lapidis, iacet Obeliscus cõminutus: de quo idem auctor hæc tradit. Is obeliscus, qui est in campo Martio CX pedum est, à Mersotide inscriptus: rerùmque interpretationẽ Aegyptiorũ philosophiæ cõtinet. Cui D. Augustus addidit mirabilẽ usum ad deprehẽdẽdas solis ũbras, dierùmque, ac noctiũ magnitudines, strato lapide ad obelisci magnitudinẽ, cui par fieret ũbra Romæ cõfecto die sexta hora, paulatimque p regulas, quæ sunt ex ære inclusæ, singulis dieb9 decresceret, ac rurs9 augesceret: digna cognitu res, et ingenio fœcũdo. Manili9 mathematic9 apici pilã auratã addidit: cuius uertice ũbra colligeretur in semetipsam alia, atque alia incrementa iaculantẽ apice, ratione (ut ferunt) à capite hominis intellecta. Hæc obseruatio triginta iam ferè annis non congruit: siue solis ipsius dissono cursu, & cœli aliqua ratione mutato: siue uniuersa tellure aliquid à centro suo dimota, ut deprehendi, & in alijs locis accipio: siue urbis tremoribus, ubi tantum gnomone intorto: siue inundatione Tiberis sedimento molis facto: quanquam ad altitudinem impositæ rei in terram quoque dicantur iacta fundamenta. hæc Plin. In altera autem parte huius obelisci fracti erat hic titulus.

CAES.DIVI.I.F.AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS IMP.
XII.COS.XI.TRIB.POT.
XIV.AEGYPTO IN POTESTATEM
POPVLI
RO.REDACT.
SOLI DONVM DEDIT

Ibidem autem effossum fuit horologium cum lineis, & gradibus auratis, in singulis uero quatuor imagines uentorum ex opere uermiculato uisebantur, cum inscriptione hac, VT BOREAS SPIRAT

De Valle Martia: Naumachia Domitiani: Templo Gentis Flauiæ: & Mausolæo Aug. De duobus Obeliscis: ac de quibusdam Sepulcris.
Cap. VII.

VAllis Martia, quantum comprehendere potuimus, ab arcu Domitiani ferè ad portam Flumentanã usq; protenditur. Sortita est autem nomen à campo in quo iacet. In hac, ad radices collis Hortulorum, Naumachiæ Domitiani uestigia apparent. Nam et Stadium & Methodium, & Naumachiam illũ struxisse, edidisseque nauales pugnas penè iustarum classium, effosso, & circunducto iuxta Tiberim lacu: spectauisseque inter maximos imbres, Suetonius ait: Idèmque iuxta hanc, gentis Flauiæ Templũ collocatum esse. Cuius quadratos lateres ex ruinis, quæ ædem D. Syluestri sepiunt extractos hæc uerba habuisse. DOMITIANA MAIOR PARS DOMITIANA MINOR. quidã scripsere. Mausolæũ in

eadē ualle, intèrque uiā Flaminiā, & ripā Tiberis tertio suo cōsulatu posuit Augustus: uoluitque ut nō modo suū, sed omniū Imperatorū, & cognatorū eßet sepulcrū. Cuius reliquias, ī ipsius funere, Mausolæo (inquit Suetonius) condidere. De eodem Cassiodorus ita scribit. Sed mundi dominus ad potentiam suam opus extollens mirandum Romanis etiam erigens fabricam in uallem Martiam tetendit Augustus. Immensa moles firmiter præcincta molibus cōtinetur, ubi magnarum rerum inditia clauderētur. Bissena quippe ostia ad XII signa posuerunt. Strabo præterea. Commemoratione, inquit, dignissimum est, quod Mausolæum appellant: excelsis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ uiriditatis arboribus coopertum, in summum usque uerticem ad fluminis ripam exaggeratum. In summo autem positum est Cæs. Augusti simulacrum, ex ære fabricatum. Sub aggere ipso sunt eius loculi, & cognatorum, & necessariorum: à tergo uero lucus est, mirifica continens ambulacra. In medio autem campi spatio sui busti extat ambitus, & hic ipse niueo perfectus lapide, ferreos in circuitu cācellos habens, & plantatas interius præ se ferens populos. Extat uero etiam nunc interior murus orbicularis reticulato opere: cum tamen olim, ut uidetur, tres fuerint muri inuicem distantes, quorum interualla rursus spatijs quibusdam distinguebātur, ut loculi plures efficerentur, quo seorsum condi singuli poßent. Hic locus in laudem Augusti pacis, ac uictoriæ, & P.P. inscriptionem habuiße dicitur. De hoc Mausolæo puto Vir. intellexisse, cùm de funere Marcelli loquitur, his uersibus.

Quantos ille uirum magnam mauortis ad urbem
Campus aget gemitus, uel quæ Tiberine uidebis
Funera, cùm tumulum præterlabere recentem.

Neque. n. me mouet, quòd nonnulli putant, Virgilium intellexisse de Marcelli sepulcro, ìdque eße, quod instar turris ingredientibus porta Flumentana ex regione se se offert: (quod cùm hæc scriberemus Cur. Viar. disturbandum curabant) Nam neque satis constat cuius fuerit sepulcrum: neque Marcellum, cum esset Augusti sororis filius, in eius Mausolæum non conditum fuisse credimus. Ad hoc Mausolæum, ut ex Ammiano supra retulimus, duo fuere Obelisci magnitudine pares, singuli pedum XLII & semis. Quorum alter fractus cernitur: alter à tergo ædis D. Rochi sub terra latet. Prope Mausolæum inuētum est marmor, quod adhuc ibidem parieti inclusum manet, cum hoc epith.

DIS . MANIB
M.VLPIO
MARTIALI
AVG.LIB
A MARMORIBVS

In campo Martio, Syllæ Sepulcrum fuisse, Appianus refert. Hircij, & Pansæ, Liuius. Iuliæ, Florus, Iuliæ inquam Cæsaris amitæ. In eodem campo Suetonius Sepulcrum Drusi, D. Claudij patris: Cor. Tac. Britanici, in quo prius expugnationem fecerat: et Seneca uiam Rectam appellatam, fuisse aiunt.

De Templis, Bellonæ, Apollinis, & Martis: & de Porticu Mercurij: atq; Columna bellica.

Cap. VIII.

ALtera autem pars urbis planæ, quam diximus inter Tiberim, lineàmque deductā à Capitolio per Pantheum ad Ripettam nunc appellàtam contineri, habuit proxime post forum Olitorium, cāpū Martium uersus, Templum Bellonæ. Ideo ante portam Carmentalē id fuiße, scribit Sex. Rufus. Idèmque auctor est, ante ipsum fuisse Columnam belli inferndi indicem, Bellicam denominatam: à qua Romani aucto iam, latiùsque propagato imperio, hastam in eam partem mittebant, uersus aquam erant ad bellū ituri: quia laboriosum admodum uidebatur ad hostium fines ex instituto peruenire, in eorùmque agros hastam ipsam iacere. Templi autem huius auctorem Appium Claudium fuisse, ait Ouidius. In hoc S.C. solitū fieri ex Liuio libro quinto dec. quintæ colligitur: qui sic ait. M. Pōpilius Cos. Romā redijt: Sena

tùsque extemplo in ædem Bellonæ est uocatus. Hinc haud procul fuit Templum Apollinis eo in loco, ubi nunc ædes D.Mariæ cognomento sub Capitolio: inter forum Olitorium, & circum Flaminium, ut scribit Asconius. A quo discedentes uirgines quasdam, in forum per uicum Iugarium uenisse, supra diximus. In hoc item Senatus quandoque habebatur. Idem Liuius eodem libro. Cn.Cor. Scipione Hispalo, & Q. Petilio Spurino Coss. Senatus in æde Apollinis legatorum uerbis auditis supplicationem in biduum decreuit. Cic. ad Atticum. Nam illa, quæ recordaris Lentulo, & Marcello Coss. acta in æde Apollinis, nec causa eadem est, nec simile tempus. Hinc autem sinistrorsum ad teli iactum extant tres columnæ marmoreæ miræ altitudinis: quo in loco Martis Templum fuisse opinamur. Quod Ouidius carminibus celebrauit, & columnis adornatum fuisse dixit. Apollinis autem templum apud Sophoclem: Martis uero apud Apollonium subdialia fuisse legimus. Quod Vitr. præceptis de ædificiorum decore consentaneum est: qui eorum deorum, quorum species, & effectus in aperto mundo, atque lucenti uidemus, templa sub dio constituenda esse præcipit. Verum hæc ipsa templa, de quibus præsens est sermo, nobis non satis constat, an fuerint subdialia. Scimus.n. hoc Vitruuij præceptum nō perpetuo fuisse obseruatū. Prope has columnas, quas diximus, est ædes nunc D.Angeli, Iunonis olim, ut quidam literis tradidere: p foribus cuius stat Porticus, quā eidem Deæ attribuunt: alij uero Mercurio. Eiusdem incendio consumptæ instauratores sequens ostendit inscriptio, quæ hodie extat.

IMP.CAES.L.SEPTIMIVS.SEVERVS.PIVS. PERTINAX. AVG.ARABIC. ADIABENIC. = PARTHIC. MAXIMVS
TRIB.POTESTAT.XI.IMP.XI.COS.III.P.P. ET
IMP.CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX.AVG.PONT.MAX. TRIB. = POT. VI. COS. PROCOS.
INCENDIO. CONSVMPTAM. RESTITVERVNT.

De Circo Flaminio: & de ædibus sacris, Neptuni, Vulcani, Herculis, Iouis Statoris, & Castoris. Cap. IX.

A Templo Martis non longe, dextrorsum, Circi Flaminij extant uestigia: inter turrim, quæ nunc de le Melangole nuncupatur, & uiam ad Apothecas obscuras appellatā. De huius circi loco uariæ sunt opiniones: tamen ex Asconio, in hoc ipso loco fuisse, coniicimus. Eius sunt hæc uerba. Omnia sunt manifesta, sed tamen ne erretis, quòd ijs temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobilissima, admonendi estis, non hanc à Cicerone significari: quam post mortem Ciceronis multis annis imperator Cæsar, quem nunc D.Augustum dicimus, post actiacam uictoriam fecerit: sed illam demonstrari, quæ est extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium, & circum Flaminium. In hunc circum consultandi gratia ex proximo Capitolio sæpe Senatum descendisse ostendit Liuius, his uerbis. Itaque inde cōsules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nūc ædes Apollinis est, aduocauere Senatum: & alibi. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Cic. ad Atticum. Fusius in concionem produxit Pompeium: res agebatur in circo Flaminio. Circus Flaminius, inquit Varro, dicitur, qui ædificatus est circum Flaminium campum: quod ibi quoque ludis tauricis equi circum metas currunt. Sex. uero Pom. à Flaminio Consule apud lacum Transumenum ab Annibale interfecto: denominationē cœpisse refert. Plutarchus uero in probl. de huius nominis etymologia dubitare uidetur. Quid est, inquit, quòd circus Flaminius dictus est? an quòd Flaminius quidam priscus cum ciuitati agrum reliquisset, equestribus ludis eius fructu, & uectigalibus utebantur? Nam cum pecunia suppeteret uiā quoque Flaminiam munierunt. L. autem Florus scribit, M. Claudium Marcellum circum hunc extruxisse. Cui autem usui esset, supra ex Varrone, & Liuio cognoscitur: & ex eo quod alibi ait, ipso inundato ludos apollinares extrà portam Collinam portatos esse. Fuit hic Circus multis statuis, & templis insignis, ut ostendit Plin. his uerbis.

Sed *maxima dignatione* Cn. Domitij Delubro in circo Flaminio Neptunus *ipse*, & Thetis, *atque* Achilles, Nereides *supra delphinos*, & Cete, & Hippocampos *sedentes*. Item Tritones, Chorùsque Phorci, & *pristes*, *ac multa alia marina*, Scopæ *manu omnia*. Quod delubrum Neptuni *fuisse*, *hoc epitaphium ostendere uidetur*.

ABASCANTO AVG. LIB. AEDITVO AEDIS
NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO FLAMINI
FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS
CAES. N. SER. ADIVTOR A RATIONIB.
PATRI PIISSIMO FEC.

In eodem circo fuit Aedes Vulcani: in qua pro æditüis cànes fuisse fabulantur, sacrilegis tantũ allatrantes. Herculis Custodis ædes erat in aditu eiusdem circi, ubi nunc D. Luciæ est templum: propterea Ouidius custodem Circi ipsum Herculem sic appellat.

Altera pars circi custode sub hercule tuta est,
Quod deus euboico carmine munus habet.

Quanquam de circo Maximo hoc loco intelligi potest. Decoratus erat hic circus altera æde Herculis Musarum appellata, quòd illi cum Musis esset communis: à Fuluio Nobiliori ex pecunia censoria ædificata: ea ratione, quòd in Græcia acceperat, Herculem Musagetem esse, idest comitem, ducémque Musarum. Idémque primus nouem signa, hoc est omnium Camænarum simulacra, ex Ambraciensi oppido translata, sub tutela fortissimi numinis consecrauit: quia mutuis operibus, & præmijs ornari, iuuarique deberent, Musarum quies, defensione Herculis: & uirtus Herculis, uoce Musarum: auctor Eumenius. In ea æde eundem M. Fuluinm fastos, quos scripserat posuisse, testatur Macrob. Hanc autẽ ædem Martium Philippum Augusti uitricum restituisse, ex uerbis Suetonij intelligo: siquidem Eumenius uera dixit: uerba Suetonij hæc sunt. Augustus & cœteros principes uiros sæpe hortatus est, ut pro facultate quis monimentis uel nouis, uel refectis, & excultis urbem adornarent: multàque à multis extructa sunt: sicut à Martio Philippo ædes Herculis musarum: à L. Cornificio ædes Dianæ. In eodem circo Macrobius ait Iouis Statoris fuisse Delubrum. Plin. ibi Aram Neptuni stetisse, eàmque olim sudore manasse, Templùmque Bruti Callaici: in quo erat colosus Martis: præterea Venerem nudam illam Gnidiam antecedentem fuisse scribit: & Castoris ædem, Vitruuius, cuius uerba apposui. Item generibus alijs cõstituuntur ædes ex ijsdem symetrijs ordinatæ, & alio genere dispositiones habentes: uti est Castoris in circo Flaminio: & inter duos lucos Veiouis.

De Porticu Octauij: & de Theatro, Domo, Curia, & Porticu Pompei: ac de Veneris Victricis templo. Cap. X.

Octauiæ Porticus duæ fuere: quarum alteram theatro Marcelli propiorem Octauia soror Augusti fecit, de qua libro tertio locuti sumus: alteram theatro Pompei proximam Cn. Octauius, Cn. filius, qui fuit Aedilis, Prætor, Cos. & Xuir. S. F. triumphauitque de rege Perse: quam combustam Cæs. Augustus reficiendam curauit, auctor est Sex. Pom. De hac Plin. mentionem sic facit. Prisci limina, ac etiam ualuas ex ære in tẽplis factitaure. Inuenio & à Cn. Octauio, qui de Perseo rege triumphũ egit, factam Porticum duplicem ad circum Flaminium, quæ Corinthia sit appellata, à capitulis æreis columnarum. Quod autem Plin. dicit, hanc fuisse ad circum Flaminium: Sex. uero Pom. Põpei theatro p̃ximam, non propterea dissentiunt: quia inter utrunque furat posita: &, ut arbitror, eo in loco, ubi nunc est ædes D. Nicolai in Chalcaria. Quod cognomen ab eisdem capitulis æreis obtinuisse uidetur: nam χαλκός æs dicitur. Theatri Pompei uestigia extant ad campum nunc Floreum nuncupatum. De quo Cor. Tac. sic inquit. Cn. quoque Põpeiũ accusatũ à seniorib' ferunt, quòd mansurã theatri sedẽ posuisset.

Nam

Nam antea ſubitarijs gradibus ſcena in tempus ſtructa. Sed conſultum parſimoniæ, quòd perpetua theatri ſedes locata ſit, potius quàm immēſo ſumptu per ſingulos annos conſurgeret, ac ſtrueretur. In hunc ſenſum Auſonij ſunt hæc carmina.

Aedilis olim ſcenam tabulatam dabat,
Subito excitatam, nulla mole ſaxea.
Murena ſic, & Gallius (nota loquar)
Poſtquam potentes, nec uerentes ſumptum
Nomen perenne crediderunt, ſi ſemel
Conſtructa moles ſaxeo fundamine
In omne tempus conderet ludis locum,
Cuneata creuit hæc theatri immanitas.
Pompeius hanc, & Balbus, & Cæſar dedit
Octauianus, concertantes ſumptibus.

Theatrum autem hoc Caligulam abſoluiſſe, cum fortuito incendio conſumptum ſe extructurum pollicitus eſſet Tiberius, ſcribit Suet. eius uerba appoſui. Opera ſub Tiberio ſemiperfecta, templum Augusti, theatrùmque Pompei abſoluit. Nero autem in unum diem hoc operuit auro: quod Tyridati regi Armeniæ oſtenderat: ut Plin. eſt auctor. Longo tempore poſt Theodoricus Oſtrogotthorum rex diſturbatum inſtaurauit: ſicuti Caſſiodori hæc uerba ad Senatum ſcripta indicāt. Et ideo theatri fabricam ſe mole ſoluente conſilio ueſtro credimus eſſe roborandam, ut quod ab auctoribus noſtris in ornatum patriæ conſtat eſſe conceſſum, non uideatur ſub melioribus poſteris immunitum. Quid non ſoluas ſenectus? quæ tam robuſta quaſſaſti. Montes facilius cadere putarentur, quàm ſoliditas illa, qua tenetur: quādo moles ipſa ſic tecta cautibus fuit, ut præter artem additam, & ipſa quoque naturalis eſſe credatur. Hoc potuiſſemus fortaſſe negligere, ſi nos contigiſſet talia non uidere. Viſuntur adhuc ſaxa tam artificioſe, accuratèque compacta, ut in uno tantum tota moles exciſſa uideatur. Capiebat autem loca XL millia, ut aſſerit Plin. Veneris Victricis ædem in eo fuiſſe, ſcribit Porphy. & Plut. Et nos anno M D XXV. poſt ædem D. Mariæ cognomento in Cripta, uidimus effodi marmor cum inſcriptione. VENERIS VICTRICIS. In dedicatiōe huius ædis Pompei altero cōſulatu pugnauiſſe in circo. XX. uel ut quidā tradunt. XVII. elephantes, idem Plin. eſt auctor. Ante theatrum fuit ipſius Pompei Curia, ut ait Appianus, cum Atrio, & Porticu. Pompeius ipſe, inquit Plut. uſque ad tertium triumphū modice, atque incōpoſite habitauit. Pulchrum deinde theatrum longe à Romanis diffamatum cum ſtruxiſſet, ſplendidiorem domum, ueluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit, in qua C. Cæſarem occiſum eſſe, commemorat Suet. Locus nunc Satrium pro Atrium dicitur. De porticu autem Ouidius ſic meminit.

Tu modo pompeia lentus ſpatiare ſub umbra,
Dum ſol herculei terga leonis adit.

In porticu Antiphilus pinxit Cadmum, & Europen: Pauſias uero boum immolationē. At Niceas atheníenſis fecit Alexandrum, & Calypſo. Templū autem Fortunæ Equeſtris ad theatrum Lapideum fuiſſe, ait Vitruuius. Verum de quo intelligat dubitari ſolet: mihi tamen probabile uidetur, de hoc theatro Pōpei intelligere: quem omnium primum, theatrum manſurum excitauiſſe, ex Cor. Tac. ſententia modo diximus. Eòque, quod non prius lapideū theatrum Romæ uiſum fuiſſet, Lapidei cognomentum inditum eſt. De hoc autem templo Liuius fortaſſe intellexit, cū ait. Q. Ful. Flaccus cenſor ædem Fortunæ Equeſtris uouerat. Faciebat enixo ſtudio, ne ullum Romæ amplius, aut magnificentius templum eſſet, magnū ornamentum ſe templo ratus adiecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent. Profectus in Brutios Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit: id ſatis fore ratus ad tegendum, quod ædificaretur. Iuxta hoc theatrum Tiberio Cæſari Arcum marmoreum à ſenatu decretum, ſed omiſſum, peregit D. Claudius, auctor Suet. Coloſſum Iouis XXX cubitorum à Cæſare dicatum fuiſſe in campo Martio, & à uicinitate dicti theatri Pompeianum uocitatum, Plin. aſſerit. Campus autem, quem hodie Floreum dicunt, à Flora à Pōpeio adamata denominationem accepiſſe uidetur.

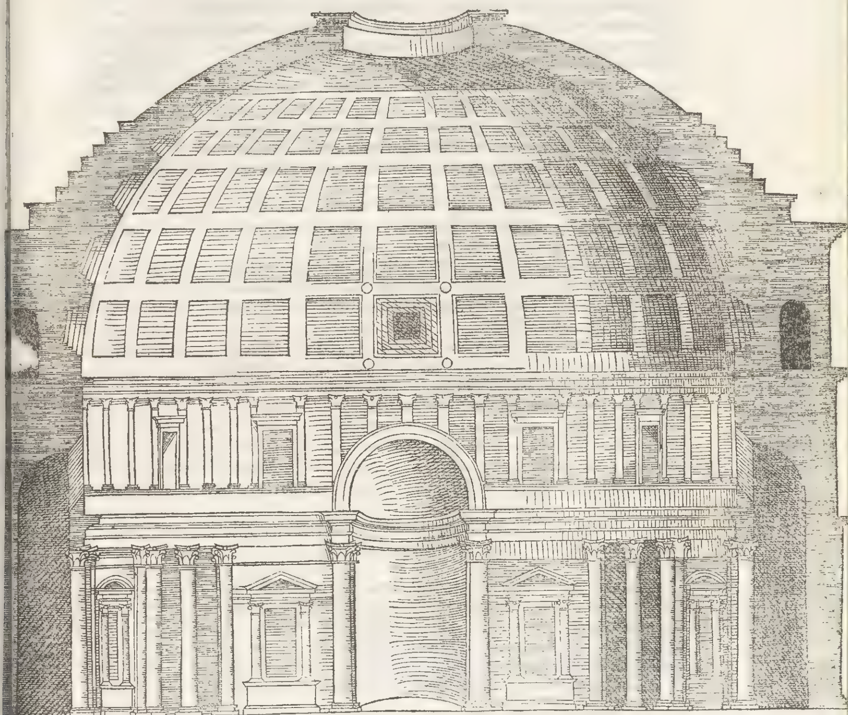
De Thermis Agrippæ: Templo Boni Euentus: & de Pantheo, eiusque Porticu. Cap. XI.

INter Octauij porticum, & Pantheum extant uestigia Thermarum M. Agrippæ. De quibus Plin. ita scribit. M. Agrippa rusticitati, quàm delitijs propior, unicumque felicitatis exemplum multa, & egregia in urbe perfecit opera, Augusto eius socero imperante. Idem thermas de suo nomine excitauit: has lithostrato, & encausto pinxit: arcus, & pauimenta ex uitro posuit. Et rursus inquit. Lithostrata, & pauimenta cœptauere iam sub Sylla paruulis certe crustis: extatque hodie, quod in Fortunæ delubro Præneste fecit. Pulsa deinde ex humo pauimenta in cameras transiuere ut pronum uitium: & hoc certe inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit. Figlinum opus encausto pinxit: reliqua albaria adornauit: non dubie uitreas facturus cameras, si prius inuentum fuisset. Prope has thermas, atque à tergo Panthei, Templi Boni Euentus uestigia adhuc cernuntur. Colebatur autem Euentus ut omnia prospere, feliciterque euenirent: cuius Simulacrum erat habitu pauperis, dextera manu pateram: sinistra uero tenens spicam. Templum autem Panthei cum porticu integrum fermè stat, licet sit statuis, aliisque ornamentis spoliatum. Cuius auctor fuit M. Agrippa, ut testatur idem Plin. libro trigesimo sexto, his uerbis. Templum Pacis D. Vespasiani imp. Augusti pulcherrima operum, quæ unquam: Pantheon Ioui Vltori ab Agrippa factum. Pantheum Agrippa appellauit: quòd, post Iouem, omnibus dijs consecrauit. Dion. uero, siue quòd Matri deum, atque omnibus dijs sacer esset, siue quòd mundi formam haberet, Pantheum appellatum tradit. Mundi formam habere ait, hoc est circularē. Huius altitudo pedibus CXLIIII. perficitur, & totidem latitudo. Testudo ne nimio pondere grauaretur, uacui per ambitum relicti sunt specus, & in summo emispherio medium lumen, sub eòque medio impluuio disposita foramina ad imbres excipiendos. Pauimentum uarijs est marmoribus stratum. Valuæ ex ære corinthio. In huius pronao olim fuere Augusti, & ipsius Agrippæ simulacra. Aditum unum tantum habet. Nam omne templum, Varrone teste, debet esse continuo septum, nec plus quam unum introitum habere. In ipsum per tot gradus olim erat ascensus, per quot nunc descenditur. De columnis huius templi Plin. ita meminit: Syracusana sunt in Pantheo capita columnarum à M. Agrippa posita. Et alibi: Agrippæ Pantheon decorauit Diogenes atheniensis: & Caryatides in columnis templi eius probantur inter pauca operum, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Idem commemorat, fuisse in hoc templo Herculem humi stantem: ad quem Pœni omnibus annis humana sacrificarent uictima: & Mineruam ex ebore, opus Phidiæ. Cur autem Hercules humi staret ratio est. Quia, ut præcipit Vitruuius, statuæ Ioui, omnibusque cœlestibus quàm excelsissimæ erant cōstituendæ: reliquis uero, ut Vestæ, Terræ, Marique humiles: tanquam dijs terrestribus, sicut & Hercules fuit. Insuper in eodem Pantheo fuit Statua Veneris, è cuius auribus pendebat unio Cleopatræ, pars dimidia unius cenæ: hic unio cēties Sextertijs æstimatus fuit, idest aureis ducētis qnquaginta millibus nostratibus. Hoc Pātheonis templum, ut scribit Spartianus, incēdio deformatum instaurauit Hadrianus. Mox Antoninus, ut Iulius Capitolinus sic testatur. Opera eius extant, templum Hadriani honori patris dicatum, instauratum amphitheatrum, Sepulcrum Hadriani, Templum Agrippæ. Huius templi interiorem tantum orthographiam, tanquam utiliorem, subiecimus. Porticum autem idem Agrippa templo addidit: Cuius tectū XVI. olim ingentibus columnis sustentabatur: nunc uero XIII: nam deest una, & duæ incendio corruptæ uidētur. Eadem porticus æneis trabibus auro superfusis fulcitur. Ante aditum in corona porticus agnitiones sunt sitæ, quæ sequuntur.

M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT

Sequentes, quæ in duabus epistylij fascijs sunt, quæq; minoribus literis cõstant, instauratores ostendũt.

IMP.CAES.L.SEPTIMIVS.SEVERVS.PIVS.PERTINAX.ARABICVS. ADIABENICVS. =
PARTHICVS.MAXIMVS.PONTIF.MAX.TRIB.POT.XI.COS. III.P.P.PROCOS. ET
IMP.CAES.M.AVRELIVS.ANTONINVS.PIVS.FELIX. AVG.TRIB. POTEST. V. COS. =
PROCOS.PANTHEVM. VETVSTATE. CORRVPTVM. CVM. OMNI. CVLTV. =
RESTITVERVNT

De Thermis Neronis, & Alexandri, & de Circo qui nunc Agon dicitur. Templo Neptuni: Ara Ditis: & de Caprea palude.
Cap. XVI.

THermarum Neronis extant fornices quidam post D. Eustachij nunc ædem. De his Suet. sic meminit. Nero dedicatis thermis, atque Gymnasio senatui quoque, & equiti oleum præbuit. Has Alexandrinas suo tempore appellatas esse, scribit Eutropius. Cuius denominationis ratio, si uera est, ea uideri posset, quòd ab Alexandro fuerint instauratæ. Sed cum Lampridius dicat, hunc excitauisse thermas iuxta eas, quæ Neronis fuerāt, aperte ostendit Alexandrinas à Neronianis, & loco, & nomine differre. Lampridij uerba hæc sunt. Thermas sui nominis fecit iuxta eas, quæ Neronianæ fuerant, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus de priuatis suis ædibus, quas emerat, diruptis ædificijs, fecit. Pulcherrimum fere omnium artium uectigal instituit. Ex eòque iussit thermas, quas ipse fundauerat, & superiores populi usui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit. In domibus autem adiacentibus thermis Neronis, uersus septētrionem uidi antiqua pauimenta, & fistulas plumbeas, puteùmq; qui nulla ratione exiccari poterat, ut ductum esse existimem illius aquæ, quam Alexandrinam appellat Lampridius. Thermæ Hadriani non longe à Neronianis fuisse, indicat Sex. Rufi urbis descriptio. Sunt qui uelint stetisse ubi nunc D. Aloysij est templum. Sequitur statim campus, qui nunc Agon dicitur: quod nomen inditum est, quia in eo ad IX. diem Ianuarij agonalia Iano sacra celebrarentur, à Numa instituta, ut memoriæ prodidit Antias. Ego uero crediderim ibi non solum agonalia, uerū uarios ludos, uariàque edita spectacula, & communi nomine Agonem denominatū: quo nomine cuiuslibet generis spectacula appellant Græci. Locum hunc eiusdem Alexandri Circum fuisse multi opinantur. Arcum autem triūphalem non longe ab æde nunc D. Celsi stetisse, ex eo multi affirmant, quòd ibi inuentus est lapis marmoreus, in quo incisus erat titulus, qui sequitur.

IMPPP. CAESSS. D.D.D.N.N.N GRATIANVS. VALENTINIANVS. ET THEODOSIVS. PII. FELICES. ET SEMPER. AVGGG. ARCVM. AD CONCLVDENDVM. OPVS. OMNE. PORTICVVM. MAXIMARVM. AETERNI. NOMINIS. SVI. PECVNIA. PROPRIA. FIERI ORNARIQVE IVSSERVNT

Templum Neptuni fuisse in ripa Tiberis, eòque in loco ubi nunc est D. Blasij ædes, nonnulli testantur: quòd ibi marmor inuentum huius Dei nomen, & Hadriani, qui templum ipsum restituerat, insculptum haberet. Terentum locus fuit in campo Martio, sic dictus, quòd ibi Ara Ditis Patris terra occultaretur. Hanc aram Romani bello albano constituerant, atque egesta terra ad XX. pedum altitudinem occultarant, ut omnibus, præterquam ipsis, esset incognita: & licet ludis secularibus aperiretur, tamen illis peractis rursus claudebatur. Capream Paludem in Campo Martio ante urbem fuisse, ait Liuius. Plut. uero locum esse dicit in rheumatibus Tiberis, ad quem unus erat aditus, & propterea tutus: ubi Romulus cùm exercitum recenseret sublatus e medio apparere desijt.

De Tiberino Flumine: & de Naualibus.
Cap. XIII.

TIberini fluminis uaria fuere nomina. Albula.n. à colore aquarum est dictus. Nam quòd à poetis interdum cæruleus, interdum flauus dicatur, eius rei ratio est. Quod cum æstiuis caloribus est solito remissior, perspicuæ sunt aquæ, recepiàntque in lucem suam imagines nemorum in ripa existentiū: quo fit ut cæruleæ uideantur. Vbi uero imbribus excrescit, aquæ creta turbidæ flauū præ se ferunt colorem. Aliquando uero Rumon est appellatus, quasi ripas ruminans, & exedens. Terenti etiam in aliqua parte urbis obtinuit nomen, quòd ripas tereret. Tybris etiam est nuncupatus. Quia cum Syracusani

cœpiſsent Athenienſium hoſtium ingentem numerum, iuſsere eos muris auctis foſsā intrinſecus facere: quæ flumine admiſso repleta, munitiorem reddidit urbem, hancq; foſsam per hoſtium contumeliam factā Thybrin, quaſi ὕβριν, uocarunt. Profecti deinde Siculi ad hanc Italiæ partem, ubi Roma eſt, Albulam ad imaginem foſsæ Syracuſanæ Thybrim denominarunt. Alias autem huius nominis etymologias ab alijs traditas ſcienter omittimus. Tiberim uero tandem à Tiberino Albanorum rege in eo ſummerſo appellatum eſſe commemorat Liuius. Quæ autem à Plin. de hoc flumine traduntur, non ab re eſse opinamur hic apponere. Tiberis, inquit, antea Thybris appellatus, & prius Albula: è media ferè longitudine Apēnini finibus Aretinorum profluit, tenuis primo, nec niſi piſcinis corriuatus, emiſsúſque nauigabilis, ſicut Tinia, & Glanis influentes in eum, nouenorum ita conceptu dierum, ſi non adiuuent imbres. Sed Tiberis propter aſpera, & confragoſa ne ſic quidem, præterquam trabibus uerius, quàm ratibus, longe meabilis fertur: per CL.M.paſ. non procul à Tiferno, & Ocriculo Hetruriam ab Vmbris, ac Sabinis, mox citra XIII. millia paſ. urbis, Veientem agrum à Cruſtimino, deinde Fidenate: Latiumque à Vaticano dirimens. Sed infra Aretinum Glanim duobus, & quadraginta fluuijs auctus, præcipuis autem Nare, & Aniene, qui & ipſe nauigabilis. Latium includit à tergo: nec minus tamen aquis, ac tot fontibus in urbem perductis, & ideo quamlibet magnarum nauium ex Italo mari capax: rerum in toto orbe naſcentium mercator placidiſſimus. Pluribus propè ſolus, quàm cæteri in omnibus terris amnes, accolitur, nullique fluuiorum minus licet incluſus utrinque lateribus, nec tamen ipſe pugnat, quanquam creber ab ſubitis incrementis, & nuſquā magis aquis, quàm in ipſa urbe, ſtagnantibus. Quinimmo uates intelligitur potius, ac monitor auctu ſemper religioſus uerius, quam ſæuus. Hæc Plin. Diony. autē ait, huius fluminis latitudinem quatuor iugerum eſse: altitudinem uero tantam, ut magnas naues perferre poſſit: neque pedibus tranſiri, niſi per pontem. Reſtagnantibus autem huius fluminis aquis, cum Palatium uerſus, ut diximus, ſinum effunderet, Tarquinius Priſcus alueum direxit. Longo tempore poſt M. Agrippa idem fecit, inſuperque magnis ſaxorum molibus in utraque ripa locatis, fluminis impetum compreſſit. Auguſtus deinde eundem completum olim ruderibus, & ædificiorum prolapſionibus coarctatum laxauit, ac repurgauit. Aurelianus tandem firmiſſimo muro ad mare uſque extructo coercuit: cuius operis ueſtigia multis in locis adhuc cernuntur. In huius fluminis ripa, q. eſset numini ſacra, non licebat alicui quidpiam ædificare. Eius autem aluei, & riparum curatores fuiſse, uarijs titulis, quos hodie Romæ cernimus, intelligere poſſumus: quorum unum hic appoſuimus.

EX AVCTORITATE
IMP. CAESARIS. DIVI
TRAIANI. PARTHICI. F.
DIVI. NERVAE. NEPOTIS
TRAIANI. HADRIANI
AVG. PONTIF. MX. TRIB.
POTES. V̄. IMP. IIII. COS.III
MESSIVS. RVSTICVS. CVRATOR
ALVEI. ET. RIPARVM. TIBERIS. ET
CLOACARVM. VRBIS. R. R. RESTITVIT
SECVNDVM. PRAECEDENTEM
TERMINATIONEM. PROXIM. CIPP.
PED. CXV.S.

Naualia autem fuere prope pontem Sublicium, eàque ab Anco rege extructa eſſe, aſserit Diony. De ijs Liuius libro quinto dec. quintæ meminit his uerbis. L. Aemilio Coſ. naues, quæ in Tiberi paratæ, inſtructæque ſtabant, ut ſi rex poſset reſiſtere, in Macedoniam mitterentur, ſubduci, & in Naualibus collocari Senatus iuſſit.

De Ponte Sacro, ac Sublicio. Cap. XIIII.

CVm autem Tiberis aquarũ altitudine tantus ſit, ut non, niſi per pontes, tranſiri poſſit, ad hunc uſum plures pontes ſuper ipſum Romæ extructos eſſe uidemus: de quibus locus poſtulat ut loquamur. Auſpicemur autem ab eo, qui omnium primus poſitus eſt. Epicardus .n. prodidit, Herculem occiſo Gerione cum uictor per Italiã armenta duxiſſet, pontem ſupra Tiberim ad tempus ſtruxiſſe: quem pontem Sacrum appellatum eſſe, ait Dionyſius. Fuitque ea parte, qua poſtea Sublicius: ab Anco rege perpetuo manſurus extructus, licet totus ligneus. Nam ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, ut trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. Quod quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtquam Coclite defendente ægre reuulſus eſt, auctor Plin. Hunc pontem Sublicium, lapideum deinde Aemilium Lepidum prætorem feciſſe, memorant, & ab eo Aemilium pontem, Lepidiue denominatum. Vnde Antoninus imp. in itinerario. Poſt iterum, inquit, unus effectus per pontem Lepidi, qui nũc abuſiue lapideus dicitur. Hunc tiberinis fluctibus læſum reſtituit Tiberius. Cor. Tac. refert, Othone imperante ſubita inundatione fuiſſe diruptum. Quem longo tempore poſt Antoninum pium reſtituiſſe, ſcribit Iulius Capitolinus. Huius pontis ſupra Naualia extant ueſtigia ex magnis, marmoreiſque ſaxis. Neque .n. eſt cur non credamus, hæc fuiſſe huius pontis ueſtigia: quanquam de eius loco uaria traduntur: conſtat. n. ad Auentini radices ſtetiſſe: quod etiam innuit Appianus, his uerbis. Auentinum aſcẽderat Gracchus, mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus eſt. Sublicius autem dictus eſt, quia ilex ſpecies eſt quercus, ex qua confici ſolebat. Vel ut alij à ſublicibus lignis: lingua enim uolſca magnæ trabes, ad perpendiculum directæ, ſublices uocantur: quales in pontiũ ſubſtructionibus ferè defiguntur: quia pronæ nimio ſui pondere minus firmiter iacerent: & ideo Cæſar in pontis ſupra Rhenum inſtitutione, ait, ſe tigna poſuiſſe, non ſublice modo directa, ſed prona.

De Ponte Senatorum: & Cloaca Max. Cap. XV.

SVpra Pontem Sublicium ad ſtadium ſtat pons Senatorum, à Senatoribus: & à Palatino monte propinquo, Palatinus nuncupatus. Nam aucta urbe cùm Sublicius non ſatis eſſe uideretur, hunc, qui uia Aurelia in maritima, Thuſciàmque mitteret, addidere. De quo intellexiſſe creditur Liuius, cùm ait, M. Fuluium maioris uſus locauiſſe portum, & pilas ponti in Tiberi. Quibus pilis fornices poſt aliquot annos P. Scipio, & L. Mumius Cenſſ. locauerunt imponendos. Põs. S. Mariæ ægyptiacæ hodie dicitur. Infra hunc pontem ad teli iactum, Cloaca Maxima in Tiberim ſe ſe exonerabat, miræ magnitudinis, et firmitatis. De hac Plin. hæc ſcribit. Sed tunc ſenes aggeris uaſtum ſpatium, & ſubſtructiones inſanas Capitolij mirabantur. Præterea Cloacas operum omnium dictu maximum ſuffoſſis montibus, atque urbe penſili, ſubtèrque nauigata à M. Agrippa in ædilitate poſt conſulatum permeatus corriuati ſeptem amnes, curſùque præcipiti torrentium modo rapere, atque auferre omnia coacti. Inſuper mole imbriũ concitati uada, ac latera quatiunt: aliquando Tiberis retro infuſi recipiunt fluctus, pugnàntque diuerſi aquarum impetus intus, & tamen obnixa firmitas reſiſtit. Trahuntur moles interne tantæ non ſuccumbentibus cauſis operum. Pulſant ruinæ ſponte præcipites, aut impactæ incendijs. Quatitur ſolum terræmotibus: durant tamen à Tarquinio Priſco annis. D.CCC. propè inexpugnabiles. Et mox. Amplitudinem cauis eam feciſſe proditur, ut uehem fœni large onuſtam tranſmitteret. Nos eam dimenſi inuenimus eſſe pedum. XVI. latitudine. Erant & aliæ Cloacæ minores uſibus priuatis ſeruientes, quæ in hãc maximam ſordes emittebant: earum ueſtigia multis in locis adhuc cernuntur. De his Cloacis meminit Liuius, his uerbis. Poſt incenſam urbem à Gallis dum inſtauraretur, feſtinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omiſſo ſui, alienique diſcrimine in uacuo ædificant. Ea eſt cauſa ut ueteres Cloacæ, primo per publicum ductæ, nunc priuata paſſim ſubeant tecta, formàque urbis ſit occupata magis,

quàm diuiſæ ſimilis. In hanc maximam fluebat omnis aqua ex caſtellis caduca: qua in Tiberim dictæ ſordes deducebãtur. Hinc eſt quòd Lupi piſces (ut refert Macrobius) qui inter hos pontes capiebantur, in maiori erant pretio, tanquam pinguiores: quia ſtercus, & huiuſmodi ſordes ſectari dicuntur. Ideo Lucilius poeta eum piſcem quaſi liguritorem, catillionem appellat. Cloaca autem quid ſit, oſtendit Sex. Pom. Eſt.n. locus cauus dictus à Cloacando ideſt inquinando: uel à colando ideſt fluendo. Fuiſſe autem & Cloacarũ curatores ſuperius ex titulo Hadriani, nũc uero exaltero patris eius oſtẽdimus: q̃ ẽ hmõi.

EX AVCTORITATE
IMP. CAESARIS DIVI
NERVAE FIL. NERVAE
TRAIANI AVG. GERM
PONTIFICIS MAXIMI
TRIBVNIC POTESTAT V̄
COS.IIII.P.P
TI. IVLIVS FEROX CVRATOR
ALVEI ET RIPARVM TIBERIS
ET CLOACARVM VRBIS TER
MINAVIT RIPAM R R PROXIMO
CIPPO PCCCLXXXVI.S̄.

De Inſula Tiberina: Templis, Aeſculapij, Iouis, & Fauni. Cap. XVI.

SVpra pontem Palatinum ad pas. LXXX. iacet inſula Tiberina: cuius origo hæc eſt. Tarquinio Superbo ob Lucretiæ ſtuprum urbe pulſo, Senatus cœtera eius bona populo auferenda conceſſit: ſed quod in campo Tiberino (quem ipſe Tarquinius ſeuerat) fuerat frumentum, aliud in areis adhuc iacens, aliud in culmis auferri nemini permiſit, uerum ut execrabile iaciendum in flumen eſſe, decreuit. Quod cum æſtiuis caloribus eſſet ſolito humilius, paleæ fundo adhærentes, limùmq; fluctibus aduectum excipientes, inſulam hanc paulatim effecere. Opera deinde hominũ factum eſſe opinatur Liuius, ut eius area firma eſſet etiam ad deorum templa ſuſtinendum. Habet autem hæc inſula formam biremis, ut intelligamus, partem ſuperiorẽ proram, inferiorem uero puppim eſſe. Lõgitudo eius ſtadijs paulo minus duobus perficitur: latitudo uero pas. quinquaginta. De hac ſunt Ouidij hi uerſus.

Scinditur in geminas partes circunfluus amnis.
Inſula nomen habet, laterùmque à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Tota erat Aeſculapio ſacra, propter eius ſimulacrum ex Epidauro in eam aduectum, ut refert Liuius. De eo Plin. ẽt ſic meminit. Atqui anguis Aeſculapius Romam aduectus eſt, uulgòque paſcitur, et in domibus. Vnde forma nauis, qua ſimulacrum aduectum dicitur, non modo inſulæ eſt data: uerum memoria eius rei, cauſa nauis etiam ex lapide thaſio ſculpta in eiuſdem inſulæ puppi collocata fuit: quæ etiam hodie uiſitur, & in altero eius latere ſerpentis ſimulacrum. Aedes eiuſdem Dei poſita erat ubi nunc D. Bartholomei eſt templum. De qua Sex. Pom. ſic meminit. In inſula Aeſculapio facta fuit ædes, quòd ægroti à medicis aqua maxime ſuſtententur. Eiuſdem eſſe tutelæ draconem aiũt, quod uigilantiſſimum ſit animal: quæ res ad tuendam ualetudinem ægroti maxima eſt. Canes adhibentur eius templo, quia is uberibus canis ſit nutritus. Bacillum habet nodoſum, quod difficultatem ſignificat artis. Laurea coronatur, quòd ea arbor plurimorum ſit remediorum. Huic Gallinæ immolabantur. Aliqui uero uolunt, ædem hanc in inſula fuiſſe conſtitutam, quòd fluxu, & motu aquarum aer ſit ſalubrior: alioquin extra urbem collocari ſolebat: quod Plin. etiam affirmat, his uerbis. Ideo Romani templum Aeſculapij, etiam cùm

reciperetur is deus, extra urbem fecisse: iterùmque in insula traduntur. Hoc templum Lucretium Praetorem tabulis pictis ex praeda exornauisse, commemorat Liuius tertio dec. quintae. Prope ipsum fuit Nosocomion, ubi aegroti curabãtur. Quo in loco cùm quidam aegra, & affecta mancipia tedio medẽdi exposuissent, Claudius imp. liberos esse sanxit. Ad Aesculapij autem fuisse Iouis Templum docent Ouidij haec carmina.

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere fastis
 Sacrauere patres haec duo templa die.
Accepit phoebo, nymphàque Coronide natum
 Insula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iupiter in parte est, cœpit locus unus utrunq;
 Iunctàque sunt magno templa nepotis auo.

Hoc autem Iouis templum C. Seruilius duumuir dedicauit, uotum sex annis antea Gallico bello à L. Furio Purpurione Praetore, & ab eodem Cos. locatũ. Quod eo in loco fuisse nonnulli opinantur, ubi nunc D. Ioannis Baptistae est aedes. Habuit praeterea haec insula in prora Fauni Aedem: cuius uestigia quaedã adhuc cernuntur. Huius Vitruuius sic meminit. Prostyli exemplar est in insula Tiberina, in aede Iouis, & Fauni: & Ouidius.

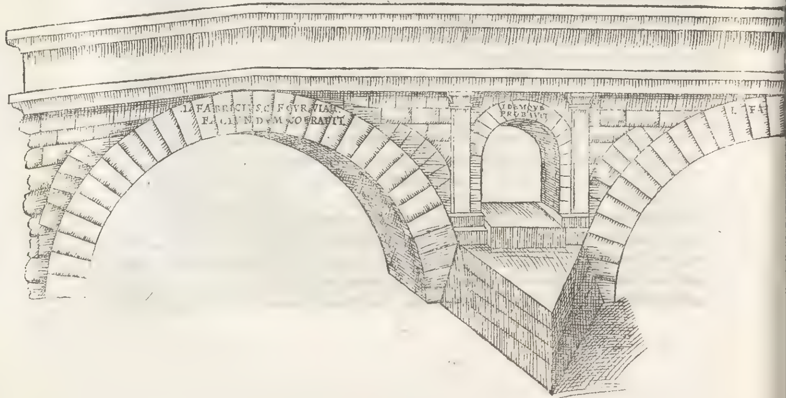
Idibus agrestis fumant altaria fauni,
 Hic, ubi discretas insula rumpit aquas.

Liuius autem ait, Cn. Domitium Aenobarbum, & Cn. Scriboniũ aediles multos pecuarios ad populi iudicium adduxisse, treisque ex his damnatos esse: & ex eorum multaticia pecunia hanc aedem in insula fecisse. In eadem insula fuit Statua D. Iulij, quae sereno, & immoto die ab occidente in orientem conuersa est: sicuti Cor. Tac. & Suetonius testantur.

De Pontibus, Fabricio, Cestio, & Aurelio. Cap. XVII.

INsulam autem urbi coniungit pons Fabricius dictus, à L. Fabricio: qui eum faciendum curauit, ut titulus in arcubus pontis sculptus significat. Qui licet in utroque fornice sit, tamen in altero tantum nomina Coss. qui id opus probauere, his uerbis subiecta sunt.

Q. LEPIDVS M. F. M. LOLLIVS M. F. COSS. S. C. PROBAVERVNT

De hoc ponte Horatius ita meminit.
Atq; à Fabricio non tristem ponte reuerti.
Hodie pons quatuor capitum dicitur, à quatuor siue Iani, siue Termini simulacris quadrifrõtibus in adi-tu pontis à sinistra collocatis. Qui uero pons eandem insulam Ianiculo conectit, Cestius olim, nunc uero pons S. Bartholomei nũcupatur: in quo hinc inde tabulæ marmoreæ sunt, cõtinentes titulos, qui sequũt.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CAESARES.
FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAXIMVS. VICTOR. AC TRIVMF. SEMPER. AVG. = PONTIF. MAXIMVS.
GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. = VII. IMP. VI. CONS. II P. P. P. ET
FL. VALENS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR. AC TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF. MAXI.
GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. = VII. IMP. VI. CONS. II. P. P. P. ET
FL. GRATIANVS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR. AC TRIVMF. SEMPER. AVG. PONTIF. = MAXIMVS.
GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. = III. IMP. II. CONS. PRIMVM P. P. P.
PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI = ROM. CONSTITVI DEDICARIQVE IVSSERVNT

Vltimus pons intra urbem antiquam à proximo Ianiculo Ianiculensis nomen obtinuit. Tradunt autem Antoninum Pium hunc marmoreum fecisse, & ciuilibus bellis demolitum pontem ruptum uocitatum. Xystus pont. IIII. nostris temporibus eum restituit, à quo nomen hodie obtinet.

De Pontibus, Triumphali, Hælio, & Miluio.
Cap. XVIII.

Pontis autem Triumphalis pilæ in Tiberi adhuc cernuntur e regione hospitalis S. Spiritus. Trium-phalis est nuncupatus, quòd per ipsum triumphantes transirent. Sequitur supra hunc ad teli iactum Pons nunc S. Angeli dictus, olim uero Hælius: ab Hælio Hadriano, qui eum prope sui sepulcri molem excitauit. Spartianus, Fecit, inquit, & sui nominis pontem, & sepulcrum iuxta Tiberim. Quem pontem nulla alia de causa posuisse arbitramur, quam ut per ipsum transeuntes propius dictam molem spectarent, cum Triumphalis publico usui satisfacere uideretur. Miluius pons, quem nunc Molem uulgus uocitat, in uia Flaminia situs, plus minus duobus millibus pas. distat ab urbe. Ferũt autem hunc sæpius euersum, sæpiùsque instauratũ nihil ex ueteri structura, præter fundamenta, retinere. De hoc põte meminit Plin. de uiris illustribus, & Ammianus. Is. n. ait, à M. Scauro, qui fuit tẽpore Syllæ, in cẽsura extructum.

De Transtiberina regione: & de Templis, Rauenatium, & Fortis Fortunæ: ac de Thermis Seueri, & Aureliani: Naumachia, & Hortis Cæsaris: nec non de Aqua Alsietina: Pratisq; Mutij.
Cap. XIX.

Transtiberina regio priscis temporibus Ianiculi etiam nomen accepit, à monte eiusdem nominis sibi eminenti. Rauenatium etiam urbem nominatam inuenio. Nam Augustus uictoria contra Antonium, & Cleopatram potitus binam instituit classem: unam apud Mesenium Lucaniæ portum: alteram uero apud Rauenam. Cùmq; Senatui esset cura ut nulla Romam frequentaret multitudo, cui non esset habitandi locus publice assignatus: militibus rauenatis classis hæc regio fuit assignata, quæ

exinde Rauenatium urbs cœpit appellari. Quo nomine appellatum est tēplum, & Meritoria taberna: quam ubi nunc est ædes D. Mariæ fuiſse legimus. Ex quo templo Augusti tempore fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largiſſimo riuo fluxit, ſignificans ex gentibus gratiam Christi, ut ſcribit Eutropius. Sed hæc regio propter pestiferos austros à uiliſſimis, ſordidáſque artes exercentibus habitabatur: unde pauca memoratu digna continet. Tamen Spartianus in ea Seuerum imp. Thermas ſui nominis: & Vopiſcus Aurelianum Thermas hyemales feciſse, tradunt. Harum uestigia ea eſse uolunt, quæ ſunt inter D. Franciſci ædem, & mœnia urbis, in campo nunc Iudeorum. Suetonius uero ait Cæſarem Hortos circa Tiberim habuiſse: qui haud procul à dicto campo erant: & in iis Fortis Fortunæ Templum, Tiberij tempore dicatum. Sunt qui uelint, eundem Cæſarem Naumachiam instituiſse ſub mœnibus urbis, e regione nunc S. Coſmati: ubi, prope uiam quæ ad portam Aureliam ducit, inuentus est lapis cum hac inſcriptione.

SILVANO
SANCTO. SACRO
LARVM. CAESARIS
N̄ ET COLLEGI.
MAGNI. CN. TVRPILIVS
TROPHIMVS VOTO
SVCCEPTO. ARAM
DE SVO. D. D.

Alij uero eam Naumachiam Augusto attribuunt, propter uerba Frontini, quæ ſequuntur. Quæ ratio mouerit Augustum prouidentiſſimū principem producendi Alſietinam aquā, quæ uocatur Augusta, nō ſatis perſpicio nullius gratiæ, immo parum ſalubrem, & nuſquam in uſus populi fluentem. Niſi forte cum opus Naumachiæ aggrederetur, ne quid ſalubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit: & quod Naumachiæ coeperat ſupereſse hortis ſubiacentibus, & priuatorum uſibus ad irrigādum conceſſit. Solet tamen ea ex Transtiberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquæ ceſsant, in ſubſidium publicarum ſalientium dari. Cōcipiebatur hæc aqua ex lacu Alſietino uia Claudia, à milliario XIIII. diuerticulo dextrorſus paſſuum VI millium D. Ductus eius efficiebat longitudinem paſsuum XXII M. CLXXII. Conceptionis modus in cōmentarijs non erat aſcriptus. Quantū Aquarij temperauerant habebat non plus quinarijs II millibus. At quinariæ CCCCXCII extra urbē conſumebantur. Nomine Cæſaris quinariæ CCCLIIII. Dabātur priuatis quinariæ CXXXVIII. Huius autem aquæ uiſitur in eadem Naumachia ductus eleuatus pedes ferè tres, mox occultatur, & ſubterraneo meatu aquam ipſam ad areā D. Mariæ trāſtiberinæ deducit: ubi è fonte emerſa publico, priuatòq; uſui deſeruit. Hanc aquā Hadrianum primū Pont. restituiſſe aiūt. Prata autē Mutia fuere ad Naualia. Diony. Mutium autem mori eligentem pro patria regionem transtiberim donauere de publico: qui locus prata Mutia uſque ad hanc ætatem uocantur. Albiona ager in eadem regione dicebatur ab albionarum luco, quo in loco bos alba immolabatur, auc. Sex. Pom. Idèmq; ait, Ludos Piſcatorios in ripa Tiberis ad Naualia olim celebratos eſse.

De Sepulcro Numæ, & Cecilij Poetæ: Tribunali Aurelio: Monte Ianiculo: & de Hortis cuiuſdam Mar.
Cap. XX.

NVma rex ſub Ianiculo ſepultus est, inquit Solinus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo transtiberim. Et Caſſius Hemina quarto annalium memoriæ prodidit, Cn. Terentium Scribam agrum ſuum in Ianiculo repaſtinantem offendiſſe arcam, in qua Numa ſitus fuiſſet, in eadèmque libros eius repertos ex cartha. P. Cor. L. filio Cethego. M. Bebio Q. filio Phamphilo Coſſ. ad quos à regno Numæ

colliguntur anni D.XXX. Liuius multa de sepulcro Numæ, eiùsque libris tradit: sed à dicto Cassio Hemina in aliquibus dissentit. Tribunal Aurelium in eadem fuisse regione opinamur: & ab eo uiam eiusdem cognominis principium habuisse. De hoc tribunali Cic. mentionem facit, cùm dicit, se homines in Tribunali Aurelio palàm conscribi, centuriarìque uidisse. Ianiculus autem mons dictus quòd Ianus, uel ibi sit sepultus, uel habitauerit. Qui participata potentia cum Camese indigena Italiam ita obtinuit, ut regio Camesene, oppidum Ianiculum uocaretur, auctor Macrobius. Sex. uero Pom. scribit, Ianiculum dictum, quòd per eum Populus Romanus primitus transierit in agrum Hetruscorum, & ab eo transitu Ianiculum dictum. Ianus .n. transitus uocatur. In hoc Ianiculo Hortos habuit Martialis quidam: quos Mar. epigrammaticus carmine celebrauit, eósque in longo Ianiculi iugo fuisse tradit. Quos per lapsum ad eius radices in urbis figura collocauimus. Eusebius autem tradit, Cæcilium Statium poetam in eodem Ianiculo sepultum esse.

De Monte, & Campo Vaticano: Templis, Apollinis, & Martis: & de Naumachia, Circo, & hortis Neronis: ac Obelisco, qui est in eodem circi loco. Cap. XXI.

EXpositis ijs, quæ ad Ianiculum pertinere uidebantur, in Vaticanum montem, & Campum transeamus. Vaticani autem etymologiam uariam esse inuenio. Gellius enim scribit, agrum Vaticanum, & eiusdem agri Deū præsidem appellatum à uaticinijs: quæ ui, & instinctu eius dei in eo agro fieri solita essent. Varro autem in libris diuinarum aliam etymologiam sic ponit. Nā sicut Aius, inquit, deus, Araq; ei statuta, quæ est in infima Noua uia: quòd eo in loco diuinitus uox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus penes quem essent uocis humanæ initia. Quoniam pueri simulatque parti sunt, eam primam uocē edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est. Sex. uero Pom. uult, Collem hunc Vaticanum nuncupatum, quòd pulsis Hetruscis eo potitus sit populus Romanus uatum responsis. In hoc monte uetustissimam fuisse Ilicem, auc. est Plin. qui sic inquit. Vetustior urbe in Vaticano Ilex, in qua titulus æreis literis Hetruscis religione arborem iam tunc dignam fuisse significat. Ad eundem montem Apollinis Templum fuisse, ubi nunc sacellum D. Petronillæ: Martis uero, ubi D. Mariæ de febribus, in uia olim Triumphali, quidam tradidere: sed auctorem idoneum non adducunt. Iulium Paulum poetam prædiolum in Vaticano possedisse, memorat Gellius. Cor. uero Tac. ait, Neronem clausisse in ualle Vaticani spatium, in quo equos regeret, atque permixtum plebi circense ludicrum habitu aurigæ edidisse, obtulissèque Hortos suos ad uaria in Christianos tormentorum genera. Et quia Plin. Obeliscum Vaticani in Neronis circo stare scribit, arbitrantur nonnulli non tantum Circum ipsum, sed & nauale stagnum eo in loco secus montem, qua ad portam itur nunc Pertusam appellatam: Hortósque eius à clausura circi ad Tiberim fuisse. Hic Obeliscus, qui ex omnibus solus erectus uisitur, apud D. Petri ædem in uia triumphali positus est, in eiùsque uertice pila auro superfusa: habètque in anteriori parte titulum inscriptum, eundèmque in posteriori, quem subieci.

DIVO. CAESARI. DIVI. IVLII. F. AVGVSTO
TI. CAESARI. DIVI. AVGVSTI. F. AVGVSTO
SACRVM

Huius autem meminit Plin. his uerbis. Tertius Obeliscus Romæ in Vaticano Caij, & Neronis principum Circo, ex omnibus unus omnino fractus est in molitione: quem fecerat Sesostridis filius Nūcoreus. Eiusdem remanet & alius centum cubitorum, quem post cœcitatem uisu reddito ex oraculo Soli sacrauit. Idem, ubi de arborum magnitudine tractat, sic inquit. Abies admirationis præcipuæ uisa est in naui, quæ ex Aegypto Caij principis iussu obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuórq; truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum adduxit. Qua naue nihil admirabilius uisum in mari certū est. CXX.M.

modium lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spatium obtinuit magna ex parte Ostiensis portus, latere læuo: ibi nanque demersa est à Claudio principe. Arboris eius crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat. Obelisci effigiem hic apposuimus, cuius singula latera, qua maxime patent, sunt latitudine pedum nouem. Honorij Imp. corpus, auctore Paulo Diacono, iuxta Beati Petri Apostoli Atrium in Mausolæo sepultum est. Huic soboles nulla fuit. Nam duæ Stilichonis filiæ idest Maria, & Hermantia, una post alteram ei coniugio sociatæ utræque Dei iuditio inopinata morte præuētæ ex hac luce uirgines migrauere. Mariæ sane corpus in uia Triūphali, ea parte, quæ in sacris ædibus D. Petri sacellum Regis Francorum hodie nuncupatur, conditum fuisse, non dubium est. Nam quo tempore hæc scribebam, cùm pilæ fundamenta in ea æde fonderentur, inuenta est marmorea arca, longitudine pedum octonum cum dimidio, latitudine quinum, senùmq; altitudine: in qua conditam eam fuisse, apertissimis constitit argumentis. In ea arca corpore iam absumpto aliquot tātummodo dentes supererāt, capillique, ac tibiarum ossa duo: prætereàque uestis, & pallium: quibus tantum auri fuerat intextum, ut ex ijs combustis auri pondo. XXXVI. collecta sint. Erat insuper Capsula argentea, longa pedem unum & semissem: latitudine digitorum. XII. in qua uascula multa ex cristallo, nōnullàque ex achate perpulchre elaborata. Item annuli aurei. XL. uarijs gemmis adornati. Erat & smaragdus auro inclusus, in eoque sculptum caput, quod creditum est ipsum Honorium referre. Is quingētis aureis nostratibus æstimatus est. Præterea inaures, monilia aliaque muliebria ornamenta: in quibus bulla, earum quas hodie Agnus dei uocant: per cuius ambitū inscriptū erat. MARIA NOSTRA FLORENTISSIMA. Lamināq; ex auro, & ī ea hæc nomīa. MICHAEL. GABRIEL. RAPHAEL VRIEL. literis græcis cælata. Itē ueluti racemus ex smaragdis, aliisque gemmis cōsertus, & discriminale ex auro longitudine. XII. digitorum, inscriptū, hinc. DOMINO NOSTRO HONORIO. hinc. DOMINA NOSTRA MARIA. Ad hæc inerat Sorex ex chelidonio lapillo, cochleàque, & patera ex christallo: itē pila ex auro, lusoriæ similis: sed quæ in duas partes diuidi poterat. Innumeræ penè aliæ inerant gēmæ, quarum etsi plurimæ uetustatæ corruptæ, nonnullæ tamen recentem, admirandàmque pulchritudinem retinebant. In eodem Vaticano uisuntur hodie in Max. Pont. hortis complura simulacra antiqua, eò ex uarijs locis translata: quorum est Nili uarijs generibus animalium, qui in eo nascuntur flumine, circunstantibus. Est & Tiberis simulacrum, cui & lupæ, & ad lupæ ubera Romuli, & Remi signa posita sunt. Sunt præterea Apollinis, Veneris, Cupidinis, Cleopatræ: nec non Laocoontis, de quo supra diximus. Omnia hæc ex candidissimo marmore.

De Aqua Sabatina: & de Sepulcro Scipionis, & Hadriani: ac de Pratis Quintijs.
Cap. XXII.

SAabatina, inquit Sex. Pom. à lacu Sabate dicta: nunc uero dicitur Anguillariæ lacus: ex quo aqua Romam perducebatur: cuius ductus uestigia

DIVO

uestigia quædam extare dicuntur extra portam Pancratianam. Hanc autem Hadrianus primus Pont. restituit: cuius aquæ fons in area D. Petri adhuc manare cernitur. Inter hunc fontem, & Hadriani sepulcrum fuit ingens Meta, cuius fundamenta nonnullis ab hinc annis effodi uidimus. Sunt qui uelint septē Epulonum fuisse Sepulcrum, uel Scipionis: de quo Acron sic inquit. Deuicta Carthagine uirtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus Romanos denuo rebellarent, consulto oraculo, responsum est, ut Sepulcrum Scipionis fieret, quod Carthaginem respiceret: tunc leuati cineres sunt de Pyramide in Vaticano, & humati in sepulcro eius in portu, ut Carthaginem respiceret. Gentile tamen Scipionum Sepulcrum in uia Appia fuisse mox ostendemus. Huius autem pyramidis, & molis Hadriani forma, siue simulacrum uisitur in porta ænea ædis D. Petri. Sepulcrum Hadriani iuxta sui nominis pontem positum esse adhuc uidetur, licet suis ornamentis expoliatum: in quo legitur titulus, qui sequitur.

L. HAELIO CAES. DIVI HADRIANI
AGV. F. COS. II. F.

Spartianus. Fecit, inquit, & sui nominis sepulcrū iuxta Tiberim. In hoc autem ipse primus omnium sepultus dicitur. Et deinde omnium Antoninorum cineres conditos esse, ostēdūt epith. quædam in ipso sepulcro incisa: quæ hic apponere superfluum esse putauimus. Lampridius etiam refert, Commodum iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius uero Capitolinus, Seueri cadauer illatum in Hadriani sepulcrum: in quo & Cæsar pater eius naturalis fuerat sepultus. Idem ait, Antoninum Pium Hadriani patris sepulcrum instaurauisse, eique templum dedicasse. Hanc autem molem describit Procopius his uerbis. Hadriani quondam imp. sepulcrum extra portam Aureliam iactu lapidis impositum. Primus eius ambitus quadrati figuram habet. Constat. n. totus ex marmore pario, summa artificum diligētia ædificatus. In medio uero huius quadrati rotunda moles assurgit, excelsa altitudine, & tanta, ut in suprema eius parte area sit, cuius diameter uix iactu lapidis transigitur. Hæc moles in arcis formam redacta est, Castellùmque S. Angeli uocitant. Prata autem Quintia, à L. Quintio Cincinato denominata, in campo Vaticano fuisse, Plin. sic commemorat. Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, Viator attulit dictaturam. Nūc hic locus Prata dicitur, nec longe distat à dicta Hadriani mole. In eodem campo cernuntur adhuc uestigia (ut uidetur) cuiusdam Circi, siue Hippodromi.

De Vijs, Flaminia, Aemilia, Claudia, & Cassia: ac de Villa Cæsarum. Cap. XXIII.

CVM urbis ambitus maior, quàm nunc, olim quandoq; fuerit, nonnulla memoratu digna, quæ prius intra menia continebantur, extra ea nūc relinquuntur. Sed multa præterea olim, ut hodie etiam, extra eandem urbem erant. Quorum etsi perpauca in nostram peruenere cognitionem, tamen uidetur non esse alienum ab instituto nostro de ijs quoq; agere. Vias igit, quarū potissima in ijs ratio est habēda, M. Aemilio Cos. Censores sternendas silice in urbe, glarea extra substruendas, marginandasq; omniū primos locauisse, auctor est Liuius. Postea autem tam extra, quàm intra urbem silice stratas fuisse, indicant plurimis in locis uestigia. Easdem uias Cn. Gracchum certis regionibus direxisse, & passim lapide strauisse, partimq; muniuisse aggeribus, iniqua adæquantem, & quantum ualles, torrentésque abrūpebant pontibus æquali altitudine coniungentem, tradit Plut. Idem Gracchus dimenso uiarum spatio singulis interuallis columnas lapideas, spatij signum præse ferentes constituit. Fuisse autem uiarum etiā extra urbē Curatores, testatur Cic. ep. prima ad Atticum, ubi ait, Thermum Curatorem uiæ Flaminiæ fuisse. Hæc uia initium habebat à porta Flumentana. De ea Strabo sic loquitur. Eodem in consulatu M. Lepidus, & C. Flaminius collegæ fuere. Victores autem Ligurum strauere, hic quidem Flaminiam, è Roma per Thusciam, & Vmbriam, usque Ariminum: alter reliquam porrò usque

Bononiam:& ex ea in Aquileiam prope Alpium radices, ducto per gyrum circa paludes opere. Liuius etiam commemorat, eundem Aemilium Cos. subactis eisdem Liguribus uiam à Placentia productam Flaminiæ cõmisisse. Quibus uerbis et conycimus, uiam Aemiliam initium habuisse ab Arimino : finem uero ad Trebiã Placentiæ urbis fluuium. Præter hanc, altera eiusdem nominis erat uia. Vtriusq; Strabo sic meminit. Hic ille Scaurus, qui per Pisas, & Lunam usque Sabbatios uiam strauit Aemiliam, hinc per Dertonam. Alia uero est Aemilia, quæ Flaminiam excipit. Flaminiam autem ab Augusto instauratam esse, Suetonius sic ostendit. Quo facilius undiq; urbs adiretur, desumpta sibi Flaminia uia Ariminotenus munienda, reliquas triũphalibus uiris ex manubiali pecunia sternendas distribuit. In hac plurima cernuntur sepulcra, sed quæ per uetustatem, an sepulcra, nedum quorum fuerint, uix dignosci licet. In eadẽ uia ad nonum lapidem fuit Villa Cæsarum, quæ ad Gallinas dicebatur auctor Plin. Qui eius nominis rationem sic ponit. Gallinam cõspicui candoris sedenti Liuiæ Drusillæ ex alto abiecit in gremium illæsam, intrepideq; miranti accessit miraculum. Quoniam tenentem rostro laureum ramum onustum suis baccis conseruari alitem, & sobolem iussere aruspices, ramũmque eũ seri, ac rite custodiri. Quodq; factum est in uilla Cæsarum fluuio Tiberi imposita, iuxta nonum lapidem Flaminia uia, quæ ob id uocatur ad Gallinas. In eadem uia erant Clitellæ, loca quædam deuexa, & accliuia. Nam, ut Sex. Pom. ait, non tam hæ quibus sarcinæ colligatæ mulis portantur Clitellæ dicuntur, sed etiam locus Romæ per similitudinem, & in uia Flaminia loca quædam deuexa, & accliuia. Fuit etiam extra portam Flumentanam uia Claudia appellata, quæ Flaminiæ iungebatur, ut testatur Oidius his uersibus.

Nec quæ piniferis positos in collibus hortos
    Spectat Flaminiæ claudia iuncta uiæ.

Fuit extra eandem portam uia Cassia, à Cassio qui, ut refert Sex. Pom. eam strauit, denominata. Hæc Sutrium, Vetrallam, Viterbiũmq; & in Vulsinensem mittebat regionem.

De Vijs, Collatina, & Salaria : Templis, Veneris, Cereris, & Honoris : ac de Sepulcris Licinij, Marij, & Iliæ : & de Ponte Salario.

Cap. XXIIII.

EXtra portam Collatinam erat eiusdem nominis uia, quam Fron. Collatinã appellat, quòd in Collatiam duceret. Hæc haud procul ab ipsa porta iungitur uiæ Salariæ: quæ initium habet à porta Collina. De hac Strabo sic meminit. Rerum scriptor Fabius auctor est, Romanos tum primum diuitiarum sensum accepisse, cum Sabinorum potiti sunt gentis: per ipsos uia Salaria, in quam, apud Heretum Sabinorum uicum supra Tiberim iacentem, Numentana incidit, non magnæ longitudinis strata est: ex eadem Collina porta inchoans. In hac uia fuit Templum Veneris Erycinæ, ubi restagnante Tiberi ludi Apollinares fiebant. De hoc idem Strabo sic inquit. Est & Romæ ante portam Collinam deæ huius ædificium, quod Veneris Erycinæ templum dictitant: cui cum æde sacra insignis adiacet Porticus. Votum autem ferunt à Fabio Dictatore, dicatum uero à L. Portio. Deæ simulacrum dedicauit pudicissima suæ ætatis fœmina Sulpitia. Plin. Pudicissima, inquit, fœmina semel matronarum sententia iudicata est Sulpitia Paterculi filia, uxor Ful. Flacci, quæ simulacrum Veneris ex sibyllinis carminibus dedicaret. Secus eãdem uiam extant uestigia quædam templi, ut puto, Cereris. Ibi.n. eius deæ, Bacchique picturæ cum uitibus, & hydrijs cernuntur. Nam quòd hoc templum fuerit extra urbem, consentaneum est Vitr. præceptis, qui scribit, Cereri extra urbem ædem esse locandam loco, quo non semper homines nisi per ...icium necesse habeant adire. Cum religione, inquit, caste, sanctisque moribus is locus debet tueri. ...a dictam portam Honoris templum statutum fuisse ait Cic. secundo de legibus, cum inquit. Nostis

extra portam Collinam Aedem Honoris? & Aram in eo loco fuisse memoriæ proditum est. Ad eam cùm Lamia fuisset inuenta in ea scriptum domina honoris, ea caussa fuit ædis eius ædificandæ. Sed cùm multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Via Salaria ad secundum lapidem, insigni monumento sepultus fuit Licinius Tonsor Augusti, qui fuit ditissimus. Eadem uia ad .III. lapidem supra Anienem extat pons eiusdem nominis cum uia, à cuius dextra est hæc inscriptio.

IMPERANTE. DN. PIISSIMO AC TRIVMPHALI SEMPER IVSTINIANO. PP. AVG.= ANNI .XXXVIIII

NARSES. VIR. GLORIOSISSIMVS. EX. PRAEPOSITO SACRI PALATII. EX CONS. ATQVE PATRICIVS. POST. VICTORIAM. GOTHICAM IPSIS ET EORVM REGIBVS CELERITATE MIRABILI CONFLICTV PVBLICO SVPERATIS ATQVE PROSTRATIS LIBERTATE VRBIS ROMAE AC TOTIVS ITALIAE RESTITVTA PONTEM = VIAE SALARIAE VS

QVE AD AQVAM A NEFANDISSIMO TOTILA TYRANNO DISTRVCTVM = PVRGATO FLVMINIS ALVEO

IN MELIOREM STATVM QVAM QVONDAM FVERAT RENOVAVIT

A sinistra uero leguntur carmina quæ sequuntur.

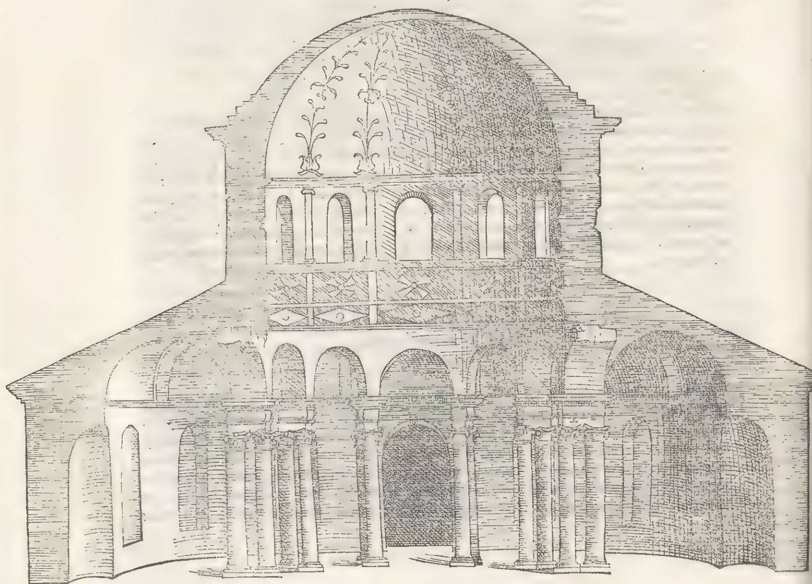
✠QVAM BENE CVRBATI DIRECTA EST SEMITA PONTIS
ATQVE INTERRVPTVM CONTINVATVR ITER
CALCAMVS RAPIDAS SVBIECTI GVRGITIS VNDAS
ET LIBET IRATAE CERNERE MVRMVR AQVAE
ITE IGITVR FACILES PER GAVDIA VESTRA QVIRITES
ET NARSIN RESONANS PLAVSVS VBIQVE CANAT
QVI POTVIT RIGIDAS GOTHORVM SVBDERE MENTES
HIC DOCVIT DVRVM FLVMINA FERRE IVGVM

Parum infra hunc pontem Anio in Tiberim se se exonerat: de quo Diony. sic inquit. Anio ex urbe Tibure effusus per excelsum scopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorùmque fertur, disterminans utranque regionem, influitq; in Tiberim parum infra pontem Salarium, aspectu pulcher, & potu dulcis. In hoc Aniene sepultam fuisse Iliam, scribit Acron. Et Cic. apud eundem fluuium fuisse Marij sepulcrum. In eiusdem fluuij ponte Torquatus à Gallo in pugnam prouocatus uictor euasit. In eiusdemq; gurgite simulacrum Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi ut dea colebatur, inuentum est, tenens in manu librum: cuius sacra Senatus in Capitolium transtulit. Inter uiam Salariam, & Tiberim fuit Lucus permagnus: in quo Romani Lucaria festa celebrabant, pro eo quòd uicti à Gallis, fugientèsque è prælio ibi se occultarunt, auctor est Sex. Pom.

De Via Nomentana, Neniæ sacello, Templo Bacchi, Suburbano Phanoti, & de Castro custodiæ. Cap. XXV.

A Viminali porta incipit uia Nomentana: qua iter erat Nomentũ oppidum Sabinorum. Dicta est hæc uia etiam Figulnensis, à loco extra ipsam portam, ubi fictilia fiebant. Liuius. via Nomentana, cui tum Figulnensis nomen fuit, profecti castra in monte Sacro locauere. Extra eandem portam Næniæ Deæ Sacellum fuerat. Hæc enim Dea cantu querulo funeribus adesse putabatur, ut scribit Sex Pomp. Deorum enim quos obesse putabant templa secundum stationis decorem extra urbem ponebantur. Animaduertimus tamen præceptum hoc, ut diximus, non semper seruatum esse. Nam in Palatio Febris Fanum: in Exquiliis Malæ Fortunæ, ad Auentinum radices Socordiæ, & ad Augusti Forum Martis Vltoris templa

fuisse, demonstratum est. Quæ, non ut opem ferrent, sed ne obessent, numina colebantur. Via eadem ad secundum lapidem uisitur Bacchi templum sphærica forma cum columnis geminatis, in gyrumque ita dispositis, ut templi testudinem sustineant: ubi uermiculato opere uaria ornamenta cernuntur: ibique porphyreticum sepulcrum uitibus, ac uuis insculptis exornatum: quod uulgus Bacchi sepulcrum appellat. Eius templi descriptio subiacet. Apparent autem apud hoc templum magni cuiusdam ædificij ruinæ, quæ Hippodromi uestigia esse uidentur. Hinc uero ad stadia III Anieni impositus est alius Pons, qui priscum adhuc nomen retinens Nomentanus, quemadmodum uia, nuncupatur. Hunc sicuti Salarium, eundem Narseten eunuchum instaurauisse, idq; marmoris inscriptionem, quæ tamen hodie non extat, indicasse ferunt. Inter dictam uiam, & Salariam circa IIII milliarium fuit Suburbanum Phanoti liberti Neronis: quò Nero ipse fugiens se ipsum interfecit, ut auctor est Suet. Extra Querquetulanam autem portam locus est quadratus, parietibus circumseptus: qui dicebatur Castrum custodiæ, ubi fuerant olim in statione milites prætoriani Diocletiani, ut quidam testatur, Procopius scribit, Eregione Viuarij extra muros, ueteres alterum breuem murum modico interuallo adiecisse, non ad tutelam, sed ad delitias, ut leones, & alias feras ibi seruarent: quem locum olim Viuarium, nunc uerò, qui ibi prædia habent, Viuariolum uocant.

De Vijs, Præneſtina, Labicana, Campana, Gabina: & de Pontibus, Mamæo, & Lucano: Aniene Veteri, & Noua, ac de Aqua Appia.
Cap. XXVI.

AB Exquilina porta Labicanam, & Præneſtinam uiam initium habuiſſe, ſic oſtẽdit Strabo. Porrò in unum cadit Labicana à porta quidem Exquilina incipiens, à qua & Præneſtina: à ſiniſtra uõ & hanc, & Exquilinum omittens campum, ultra C. & XX ſtadia pergit. Cùm autem Labico uetuſto ſanè oppido cœterum diſiecto, & in ſublimi ſito propinquat, & hoc, & Tuſculum relinquit à dextra. Præneſtinam autem ab Exquilina porta incipere relinquereque à ſiniſtra campum Exquilinum, haud dubie uere dictum eſt: cum etiam intra urbem in ipſa Præneſtina Capitolinus priuatam Gordiani domum poſitam eſſe aſſerat. Sed Labicanam ab eadem porta initium habuiſſe, aduerſari uidetur ea, quæ de uia Labicana intra urbem ſupra tradidimus. Niſi uelimus dicere Labicanam uiam, non tantum ab Exquilina, ſed etiam à Neuia, quæ illi proxima eſt, quàque etiam proximum iter eſt in Labicos, initium extra urbem ſumpſiſſe. Non enim alienum eſt uias celebres per uaria capita in urbem perduci. Extra hanc portam, apud ædem D. Laurentij, in uinetis iacet Obeliſcus quidã cõfractus: de quo nihil eſt quod præterea poſſimus affirmare. Haud ita multo poſt uiſitur ſupra Anienem põs Mamæus, uulgo Mamolo appellatus, ab Antonino Pio extructus: qui à Mamæa matre Alexandri inſtauratus, eius nomen obtinuit. Quartus pons ſuper eundem fluuium Lucanus nuncupatur, qui Tiburi proximus eſt. Ex Aniene ãt duo aquarum ductus Romam perducebantur. Eorum alter Anio Nouus: alter uero Anio uetus nuncupabatur. De his Frontinus hæc ſcribit. M. Curius Dentatus, qui Cenſuram cum L. Papyrio geſſerat, Anionis ueteris aquam perducendam in urbem ex manubijs de Pirrho captis curauit, poſt annos XL. quàm Appia fuerat perducta, anno ab urbe condita CCCCLXXXIX. Sp. Caruilio, & Papyrio Coſſ. Poſt biennium deinde actum eſt in Senatu de eius conſumatione. Tum ex S. C. duumuiri aquæ perducendæ creati, Curius, & Ful. Flaccus. Curius intra quintum diem, quàm erat duumuir creatus, deceſſit. Gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Concipiebatur ſupra Tibur XX. milliario, extra portam Raranam, ubi partim in Tiburtinum diſtribuebatur uſum, partim Romam deducta erat: quæ minus ſalubris in hortorum irrigationem, atque in ipſius urbis ſordida exiſteret miniſteria. Ductus eius habebat longitudinem paſſuum XLIII millium. Ex eo riuus erat ſubterraneus pas. XLII. Subſtructione ſupra terram pas. DCCIII. Huius aquæ aſcriptus erat modus in cõmentarijs quinariarum M.CCCCXXI. Ad caput Fron. inuenit IIII M.CCCXCVIII. præter eum modum, qui in proprium ductum tiburtinum deriuabatur. Extra urbem erogabantur nomine Cæſaris quinariæ CLXIX. Priuatis CCCIIII. Reliquæ diuidebantur intra urbem per regiones, Primam. III. IIII. V. VI. VII. VIII. XII. XIIII. in caſtella XXXV. Perueniebat autem in regionem uiæ Nouæ ad hortos Anſinianos, unde per illum tractum diſtribuebatur. Rectus uero ductus, ſecundum ſpeciem ueterem ueniens, intra portam Exquilinam in altos riuos per urbem, eo modo quo diximus, deducebatur. Anio autem Nouus ſublacenſi uia ad milliarium XLII. in ſuo riuo excipiebatur, ex flumine qui cum terras cultas circũ ſe haberet ſoli pinguis, & inde ripas ſolutiores, etiam ſine pluuiarum iniuria limoſus, & turbulentus fluebat: Ideòque à faucibus ductus interpoſita erat piſcina limaria, ubi inter amnem, & ſpecum conſiſteret, & liqueretur aqua: ſic quoque, quoties imbres ſuperuenirent, turbida perueniebat in urbem. Iungebatur ei riuus Herculaneus oriens eadẽ uia ad milliariũ XLIII. Ductus Anienis efficiebat longitudinem paſſuũ LXII. M. Hæc aqua in cõmentarijs habere ponebatur quinarias III. millia CCLXIII. Frontinus menſus ad caput reperit quinarias IIII mille DCCXXXVIII. Ex quibus nomine Cæſaris extra urbẽ erogabantur DCCXXVIII. Reliquæ, ut dictũ eſt, intra urbem cum Claudia confundebanĩ. Hæ aquæ à Piſcinis in altiores arcus recipiebanĩ, ita ut ſuperior eſſet Anio, finiebantur arcus earũ poſt hortos Pallantianos: inde in uſum urbis aqua fiſtulis deducebaĩ. Partẽ tamen ſui Claudia prius in arcus, qui uocabanĩ Neroniani, ad ſpeciẽ ueterẽ transferebat. Ii directi per Cœlium montem iuxta templum D. Claudij terminabantur: modum, quem acceperant, aut circa ipſum Cœlium, aut in palatium, Auentinumque, & in Tranſtiberinam regionem dimittebant.

Anienis aquæ minus permanebant limpidæ, & sæpe etiam sereno turbabantur. Quoniam quamuis purissimo defflueret lacu; mobilibus tamē, ut diximus, cedētibus ripis auferebat aliquid quo, prius quàm deueniret in riuos, turbaretur: propterea uitiabat cœteras. Nam cū editissimus ueniret, & in primis abūdans, aliquando defectioni aliarum succurrebat. Inquinabat maxime Claudiam. Vetus uero Anio cùm plerumque libra esset inferior, incommodum infra se tenebat. Aniene autē Nouā Frontinus à Nerua Curator aquarum constitutus restituta forma in urbem perduxit. Aqua autem Appia M. Valerio Maximo, P. Decio Murena Coss. anno XX post initiū Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio Crasso Censore, cui postea Cœco fuit cognomen: qui & uiam Appiam à porta Capena usque ad urbem Capuam muniendam curauit. Collegam habuit C. Plautium, cui, ob inquisitas eius aquæ uenas, Venocis cognomen datum est. Sed is intra annum & sex menses deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit se à censura. Nomen aquæ ad Appij tantum honorem pertinuit: qui multis tergiuersationibus extraxisse censuram traditur, donec & uiam, & huius aquæ ductum consumaret. Concipiebatur autem in agro Lucullano, uia prænestina, inter milliarium VI. & VIII. diuerticulo sinistrorsus passuum DCC. LXXX. Ductus eius habebat longitudinem à capite usque ad Salinas, qui locus erat ad portam Trigeminam, pasßuum XI millium CXC. Subterraneo riuo pasßuum XI millium CXXX. Substructione, & supra terram opere arcuato proxime ad portam Capenam pasßuum LX. Appiæ in Cōmētarijs ascirptus erat modus quinariarum DCCCXLII. Vniuscuiusq; ad caput inueniri mensura nō poterat, quoniā ex duabus riuis constabat. Ad Gemellas tamen, qui locus erat intra speciem ueterem, ubi iungebatur cū ramo Augustæ, altitudo aquæ erat pedum quinque: latitudo uero unius, & dodrantis: quæ efficiebat quinarias M.DCCCXXV, ampliusquàm in Cōmentarijs, quinarijs DCCCCLXXXIII. Erogabat quinarias DCC IIII. Minus quàm in Commentarijs ascribebatur, quinarijs CXXXVIII. Et adhuc minus quàm ad Gemellas mensura responderet, quinarijs M.C XXI. Intercidebat tamen aliquantum ex ductus uitio, qui cum esset depressior non facile manationes ostendebat. Ex hac fluebant extra urbem quinariæ tantummodo quinque: reliquæ DCXIX. intra urbem diuidebantur per regiones. II. V. VIII. IX. XI. XII. XIII. XIIII. in castella XX. Ex quibus nomine Cæsaris quinariæ CLI. Priuatis CXCIIII. Publicis usib⁹ CCCLIIII. Ex eo castris unis, qnariæ IIII. Operib⁹ publicis quatuordecim, qnariæ CXXII. Muneribus, quinariæ II. Lacubus nonaginta duobus, qnariæ CCXXVI. Anno ab urbe cōdita DCVIII. Ser. Sulpitio Galba, & L. Aurelio Cotta Coss. cum huius ductus, & Anionis uetustate eßent quassati, priuatorum etiam fraudibus interciperentur, datum est à Senatu negotium M. Titio, qui tum Prætor inter ciues, & peregrinos ius dicebat, eorum ductuum reficiendorum, & uindicandorum. Eosdem autem cum Martiæ ductu penè dilapsos longo tempore post restituit Agrippa. A Cælimontana autem porta incipit uia Campana, quæ statim in duas semitas dirimitur: sed post pauca stadia utraque uiæ Latinæ iungitur. Inter Cœlimontanam, & Latinam portam, Gabiusam locatam esse diximus, à qua olim principium habebat uia Gabina: de qua Liuius ita meminit. P. Valerius T. Herminium cum modicis copijs ad. II. lapidem Gabina uia occultum considere iubet. Idem, Ad. III. lapidem uenere uia Gabina. Hanc uiam breuem fuisse, incidißeque in Prænestinam significat Strabo, cum in ea Gabios fuisse, sic tradat. Sunt & Romanorum oppida à sinistra Latinæ, inter eam, & Valeriam Gabij sanè extant, in prænestina uia siti.

De Vijs, Valeria, Latina, & Appia: Templis, Fortunæ Muliebris, Martis, Tempestatis, Spei, Ridiculi: Item de Sacrario Bonæ deæ: Luco & æde Camoenarum: Circo Antonini: & de Aqua Mercurij.
Cap. XXVII.

A Latina autem porta initium habet uia eiusdem nominis, in Latinos populos ducens. Nam per Leuicanum, quod hodie dicitur Valmontone, perque Casinatem Sancti Germani saltū appellatum, in Campaniam usque protenditur: de qua Strabo sic scribit. Præclarissimæ sunt uiæ Appia, & Valeria:

una qdē ad mare Latinæ partes ſupans uſque Sinueſſā ꝑtendit:altera ī Sabinā uſque ad Marſos:iter has media Latina eſt:quæ ad Caſinū oppidū cōiugit Appiæ, ab Capua XIX diſtās ſtadijs.In Latina fuit Tēplum Fortunæ Muliebris,eiuſdèmq; deæ Simulacrum,nephas attingi niſi ab ea,quæ ſemel nupſit.In eadē uia fuit Suburbanum Phylidis nutricis Domitiani,in quo ipſum funerauit: ſed reliquias templo Flauiæ Gentis clam intulit,cineribùſq; Iuliæ filiæ Titi, quam & ipſam educauerat,comiſcuit,auc.Suet.A porta uero Capena incipit uia Appia,quæ ab Appio Claudio Cenſ.denominationem accepit. Ea erat latitudine ut plauſtra duo exaduerſo inuicem occurrentia libere exciperet. De hac Liuius ita mentionem facit.Memoriæ felicitatis nomen Appij,& uiam muniuit,& Appiam aquam deduxit : et Cic. pro Milone,his uerbis.Hoc.n.ſæpe ab iſtis dicitur, perinde quaſi Appius ille Cœcus uiam munierit, non qua populus uteretur,ſed ubi impune ſui poſteri latrocinarentur. Verum ultra Capuam, Appium hanc uiā muniuiſſe,non conſtat:quæ tamen Brunduſium uſque fuit ſtrata.Quis autem præter Appium eam ſtrauerit,non memini me legere : niſi quòd Plut.ait,C. Cæſarem, cum illi huius uiæ cura eſſet commiſſa, ingentes prodegiſſe pecunias.Nouiſſime reſtituit Traianus, deſiccatìſque paludibus, exciſſis collibus, aggeratis uallibus ſaxis conſtratis,ac pontibus extructis permeabilem fecit, auctor eſt Dion. Hanc uiam omnium aliarum reginam eſſe dicit Statius.In ea fuit Martis Templum.Ouidius.

Lux eadem marti feſta eſt,quem proſpicit extra
Appoſitum rectæ porta capena uiæ.

Liuius.Viam Cenſſ. ſternendam à porta Capena ad Martis templum locauere. Hoc templum ſupra columnas.C. poſitum Sylla Aedilis conſecrauit. Apud ipſum fuit Manalis Lapis,quo propter nimiam ſiccitatem in urbem relato,pluuia ſtatim ſequebatur: eùmq;,quòd aquas manare faceret, Manalem lapidem dixere,ut ſcribit Sex.Pom.Martis ſignum in uia Appia Cn.Seruilio,& Flaminio Coſſ. ſudaſſe,teſtatur Liuius.In eadem uia fuit Bonæ deæ Sacrarium,apud quod Clodius:&(ut teſtatur Cic.)M. Papirius fuit interfectus.Lucus etiam,& ædes Camœnarum fuit extra portam Capenam: quæ à Ful. Nobiliori condita eſt,ut ſcribit Aſconius.In hac fuiſſe Statuā Actij poetæ teſtatur Plin.his uerbis. Notādum ab auctoribus & L. Actium poetam in Camœnarum æde maxima forma ſtatuam ſibi poſuiſſe, cum breuis admodum fuiſſet. Extra eandem portam fuere,Ara Apollinis, Lucus honoris,Aedes ſpei, et tēpeſtatis.Hanc Marcellus,cùm in Corſicam,Sardiniàmque nauigans grauiſſimā tempeſtatem pateretur,uouit,& eo naufragio ſeruatus extruxit,auc.eſt Ouid. Extra eandem portam ad II lapidem fuit Templum ridiculi:ideo excitatum,quòd ibi Annibal caſtrametatus retroceſſerit illuſus. Via præterea Appia Hortos Terrentianos fuiſſe legimus .XX. iugerum.Circus Antonini Caracallæ is eſt, ut plerique omnes conſentiunt, cuius ingentes ruinæ,& inter eas Obeliſcus,metarùmque ueſtigia non procul ab æde D.Sebaſtiani: cernuntur ubi aiunt prius Prætoria caſtra à Tiberio Cæſ.fuiſſe conſtituta. Nam Suet.ſcribit,hunc Romæ caſtra conſtituiſſe,quibus prætorianæ cohortes, uagæ ante ea tempora, & per hoſpitia diſperſæ,continerētur.Prope portam Capenā fuit locus Mercurio ſacer, & aqua Mercurij dicta:ad quam cum populus conueniſſet, unuſquiſq; lauri ramo alterius caput ea aſpergebat aqua, Mercurium inuocans,ut delicta,præſertim periuria dilueret: hinc Ouidius ſic inquit.

Eſt aqua mercurij portæ uicina capenæ,
Si iuuat expertis credere,numen habet.

Fuere in uia Appia Tabernæ Cæditiæ,Domini nomine uocatæ:ut ait Sex.Pom. Et Forum eiuſdem nominis cum uia:Trèſq; Tabernæ de quibus Cic.ad Atticum meminit:item Lucus Egeriæ, quod Camœnis Numa ſacrauit.Multàq; præterea in hac uia fuiſſe ſepulcra oſtendunt illorum ueſtigia : ſignificat & Cic.cum inquit .An tu egreſſus porta Capena cum Calatini,Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulcra uides miſeros putas illos? Hæc ſuis ornamentis,& titulis cum ſint ſpoliata,quorū fuerint ignoratur,uno excepto,quod eſt parum ultra circum, de quo modo locuti ſumus,ubi dicitur ad Caput bouis, in quo eſt hic titulus.

CAECILIAE
Q.CRETICI.F
METELLAE.CRASSI

Nam & si ante portam Capenam Sepulcrum sororis Horatij illius, qui ex Trigeminis superstes ipsam interfecerat, eòque in loco ubi exanimis ceciderat, fuiße legamus, tamen proprij situs nullum extat indicium. Ad eundem modum, tum Q. Cæcilij auunculi Pom. Attici sepulcrum, quod ad quintum lapidē positum eße, in eòq; ipsum Atticum conditum scribit Cor. Nepos: tum Imp. Gallieni, quod in uia Appia millibus ab urbe nouem Sex. Aurelius fuisse testatur: tum & gentile Scipionum monumentū, quod etiā extra eandem portam fuisse, & Archiam poetam in eo conditum affirmat Cic. quibus in locis omnino fuerint præterea ignoratur. Quod autem dicebamus P. Africanum in Vaticano conditum fuiße, non omnibus probatur: cum sint qui uelint in hoc gentilicio sepulcro illatum eße, & nonnulli qui ea de re aliquid affirmare omnino audeant. Quorum est Liuius, qui sic inquit. Africanum alij Romæ, alij Literni & mortuum & sepultum: utrobiq; monumenta ostenduntur, & statuæ. Nam & Literni monumentū, monumentòq; statua superimposita fuit, quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi: & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: duæ P. & L. Scipionum eße dicūtur: tertia poetæ Q. Ennij. Quinto tamen decadis quintæ asserere uidetur, Literni eße sepultum: quod Strabo etiam affirmat, his uerbis. Prope mare post Sinueßam Liternum est oppidum, ubi prioris Scipionis cognomento Africani sepulcrum iacet. Ibi.n. extremam consumpsit ætatem. In Ennij poetæ statuæ basi, cuius ex Liuio modo meminimus, hæc fuerant carmina.

ASPICITE.O.CIVES.SENIS.ENNII.IMAGINIS.FORMAM
HEIC.VOSTRVM.PANXIT.MAXVMA.FACTA.PATRVM
NEMO.ME.LACRVMIS.DECORET.NEQ.FVNERA.FLETV
FAXIT:CVR?VOLITO.VIVVS.PER.ORA.VIRVM

Lemonia tribus inter portam Capenam, & uiam Latinā fuit, à pago Lemonio appellata, auc. Sex. Pom. Via demum Laurentina in Appiam incidebat, in eàq; Terminalia festa Termino deo sacra fiebant.

De Vijs, Ostiensi, Portuensi, Aurelia, & Vitellia: & de Hortis Galbæ. Cap. XXVIII.

AB ultima urbis porta citra Tiberim initiū habuit uia, quæ, quod Ostiā duceret, Ostiensis est dicta. In qua ad XII. Lapidem diuerticulo milliario VIII. in agro Solonio Pomonal fuiße scribit Sex. Pom. de quo agro meminit Cic. ad Att. Multa præterea dicuntur ab auctoribus fuiße extra hanc portam, quæ hac ætate sunt intra urbem, hoc est in planicie Testatij: de quorum nonnullis supra egimus. Cæterum in Ianiculo à porta, quam Naualem appellatam eße diximus, uia incipiens, Portuensis est dicta: quòd ad Ostiēsem portum mitteret. Ante Claudij uero tempora, qui hunc portum excitauit, incertū est quo nomine nuncuparetur. Via autem Aurelia à Tribunali Aurelio, uel à porta eiusdem nominis initium habuit, quæ tendebat per maritima Thusciæ Pisas uersus: ab Aurelio uiro consulari strata, & denominata. Huius meminit Cic. in Cat. etiam Eutropius, his uerbis. Hetruriæ per Aureliam usq; ad alpes maritimas ingentes agri sunt, hiq; fertiles, & syluosi sunt. In hac uia haud procul ab urbe, eodē auctore, fuere Horti Galbæ imp. ubi & ipse sepultus est. A porta tandem Fontinali initium capiebat uia, quæ in Triumphalem apud ædem S. Spiritus incidebat. Præter has, uiā aliam Vitelliam nuncupatam, à Ianiculo ad mare usque perduxiße, Suet. auctor est.

FINIS.

POstquam ex ordinatis magistratib. Consulũ, Dictatorũ, Censorũq;, et ex uarijs titulis, ac triumphis marmorib. scalptis nuper in Foro Romano repertis; animaduertimus, priscos illos Romanos, qui latine loquebãtur, quiq; origines, ac rationes uocabulorum exacte intelligebant, multorum nominũ alia orthographia, atq; nunc in omnibus codicibus scriptum inueniatur, usos esse: operæpreciũ duxi, iuxta illorum scribendi rationẽ, hanc urbis descriptionem emendare. Sed in primis lectorẽ monitũ uelim, nos in citandis auctoribus (quod prius ut ipsum admoneremus in mentem non uenit) paucis in locis aliqua uerba addidisse, omisisse nonnulla, pauca etiam mutasse, sensu tamen rei remanente. Idq; consultò fecimus, quia aliter duobus, uel etiam tribus in locis eadem uerba, multaq; extra rem, auctoris ordinem sequendo, referre, frustraq; laborem legentibus præbere cogebamur. Et licet ad sensum declarationis locorum satis esset, etiam uerbis omissis, ipsos auctores citare, tamen etiã illis remanentibus, unico aduerbio, ferè, omnia propemodum emendare poteris. Id admoneo ne per errorem factum esse existimes, quemadmodũ Strepsiadem quendam latrare accepimus. Qui etiam de quodam suo fo. Ro. contra omnium doctissimorum uirorum opinionem, somnia quædam balbutit, et eorũ, quæ non intelligit, se magistrũ arroganter profitetur. Cui nõ est hic respondendi locus. Et quanq̃ huiusmodi nebuloni respondere pudet, tamen ne ij, qui Topographiæ urbis parum eruditi sunt, istius nugis in errorem inducantur, polliceor propediem demõstraturũ, quæ à me de foro scripta sunt, Pythio oraculo esse ueriora. Hunc ad rem redeo. Aduerte autẽ in castigandis erroribus, qui uitio codicũ, impressorumq; incuria irrepsere, ut ex una dictione emendata cæteras huiusmodi emendandas esse, intelligas, Et quò minus sit inquirendi labor, quæ prius fuerant correcta, huc collata, primumq; numerũ paginã, secundũ uõ uersum significare.

Pagina. 1. uersu. 25. Pelopõnenses. 36. Etruscorũ. 2. 1. Numitorẽ. 4. 18. Põtius cõtẽdit; hinc quid ageretur per silentiũ diu speculatur. 19. maxime et. 5. 1. erat, quæ postea ex euentu Ianualis uocata est 25. muro lapideo 6. 4. Cẽsores. 7. septẽ urbis. 10. Messalla 18. caussa. 7. 3. Sullæ. 8. 7. translata, dele. Et sic. 19. principis. 32. seruierunt. adde. Quod existimandũ est fecisse etiã eos, qui menia instaurarũt. 9. 12. etymologia. 29. AVCTOR. 10. 14. PARTHICI. 18. POTESTAT. 11. 20. Diocletiani. 33. pedẽ digitos. 14. 11. idem sic testatur. Ita producta. 12. non esset. 14. citra Collatiã. 15. 9. aliqui. 26. an sit. 29. uocaretur. 40. sineret. 16. 20. uocatur. 21. Ferentinũ. 35. oĩo esse. 45. proficiscerẽtur, adde. Quod innuit Diony. qui tradit ipsos Trigeminos dilationẽ petijsse, ut de certamine patrem cõsulerent. Quanq̃ Liuius uult, icto fœdere ipsos statim certamen inijsse. Sed quò neutri aduersemur, dicimus. Trigeminos tunc primũ, cùm in castra sunt profecti, porta Pandana egressos esse, et quia ob uictoriam partã felici auspicio exijsse uisi erant, in laudẽ ipsorũ huic portæ nomẽ Trigeminorũ inditũ fuisse: sicuti cõtra Carmentali Sceleratæ, quod ea infelici omine Fabij exijssent. 17. 4. mox in Fortunæ, dele quæ in medio sunt. 5. templa, adde, et Spei extra Portã. 9. Naumachiã. 10. demonstratũ est. dele quæ sequũtur usq; dicitur, et lege. longo aũt tempore post in eũ locũ ubi nunc sita est, translata fuit. Quæ porta S. Paulli dicitur. Nã ex uerbis Frontini conijcimus hãc portã, usq; ad Neruæ ætatẽ, sub Auentino fuisse, nõ longe à schola Græca 35. Aeliam. Aelio. 41. à porta Fontinali. 46. Praxiteles. 18. 5. extabant. 25. ab tot mõtibus. 38. tunc, lege, Deinde. 19. 1. Q. F. CATVLVM. COS. 35. docet Gellius his uerbis. 37. iuuandi potestatẽ. 45. lucos est, Asylũ aperit eò ex finitimis populis omnis turba sine discrimine liber, an seruus esset. 20. 39. dele, M. aũt Aemilio Cos. et lege. SP. Postumio Albino, & Q. Mucio Scæuula Coss. 37. scutis. 21. Tarpeia à quibusdã præcipitabantur. 18 appellari. adde, Quod innuũt eiusdẽ. Diony. uerba illa. in superstantẽ foro collem. 19. S. Saturnini 21. Tullio. 24. Poplicolã. 32. HORATIVS. 22. 6. Damarati. 22. Sacellis. 28. fuisse ait Liuius, à T. Quinctio. Præneste aduectũ. Sex. uõ Pomp. ante cellã Mineruæ. sic lege. 31. M'. Aciliũ. 36. Max. ea parte qua. 37. Mineruæ templo. 38. inuentum sit. 23. 4. in Arcem. 12. Damnatũ Manliũ Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt. 24. 7. et T. Otacilius Crassus. 27. ubi de porta Stercoraria loquitur. 25. 11. Herculis duæ, quarũ alterã Q. Fabius Max. uictis Tarentinis dedicauit. alterã positã, dedicatamq; esse à P. Sulpicio Sauerrione, et P. Sempronio Sopho Coss. testatur Liuius. De priore Strabo sic inquit. Aliqua. sic lege. 29. in Capitolio. 35. ab Aedilib. Cur. P. Claudio. et Ser. Sulpicio. 26. 6. Hic et tabula. 34. PERPERNA. 37. FAC. 40. quam ex. 28. 9. caussa. 29. 19. AEDIL. 40. AFRICA. 30. 5. iret, adde. quibusdã Dijs inuocatis, tũ Iouem. 13. uotũ bello Samnitico in pugna ad Luceriã. dele, bis: item, et, 15 de alio Iouis Statoris templo, quod deinde positũ fuerit. 42. dele, ut inquit Vitruuius. 31. 12. Lupercal in Circo. 18. Hermondulos. 26. quã. 32. 3. Tusco. 25. uiã uersus. 27. arietesq;. 35. inquit, operæ Clodij. 34. 38. Volusi filio Poplicolæ. 35. 13. M. Liuius Salinator. 17. Pessinunte. 38. NVMERIANO. 36. 37. Domus etiam. transfer usq; Item, in caput superius uersu. 3. post constitutũ, et lege. huius meminit Plin. his uerbis. Consumptã eam, et quæ sequuntur. 37. 3. Vacci ducis Fundanorũ. 22. quod Plin. hæc Plinij auctoritas tollenda est. quia fuit Ficus altera in Foro ante ædem Saturni, de qua meminit lib. 15. cap. 18. 33. admirabilisq; Lariũ. 38. 14 et Liuius ait ipsum Ancũ fecisse. 40. 6. dedicatã. 27. satu ficus. 31. dele. et. 32. cœperit. 41. 12. eiq; rei. 42. 33. Popillio. 39. Plin. commemorat primam omnium C. Maenio statutam esse, qui deuicerat. dele quæ sunt in medio. 43. Duilio. 44. naualem. quæ est etiã nunc, inquit, in foro. 43. 4. ad Atticũ illum eam 39. fuit à L. Papirio Cursore. 43. Porciam. 44. 4. inde ipse. 11. M'. Valerium Max. Messallam. 37. C. Iulij.

L.Roscij.47.33.dele. Regiã siue, et sequenti uersu lege, ad Capitoliũ, Regiamq;.49.13.TI. Sempronius uouit. dele, ut L.Florus cõmemorat. 24.in angiportu. 37.dele, ait Suet. idq; etiam.42.Bubulco. 43.auctore, quidã intelligunt de ea quæ erat in Quirinali. 50.34. TI.Sempronio .43.Quia locus apud Tac. est deprauatus, post auctorẽ dele usq; Alibi, et adde. Idq; apud forũ Olitoriũ struxisse, ac Spei ædem à Germanico esse sacratã. 51.14. dele, à M.Attilio Glabrione dedicatũ, ut idẽ est auctor. 18.L. Quinctio, et M'.Acilio. 21.Carcere, adde, Fuit alterũ Pietatis templum in foro Olitorio, quod M'. Acilius Glabrio dedicauit. Idq; eius patrem bello Antiochino uouisse scribit Liuius. 41.hæc sunt, adde. T.Quinctius Flamininus, et M.Claudius Marcellus Cens. 42.dele. Aediles. 43.cùm in forum decurrisset, Tusco uico, atq; inde. 44.euaserat. 52.1.contacta. 6.mauis. 10.quæ postea. 36.nobilitata. 53.3. Georgij. 9.PATRIAE. 29.L.Papirius Cursor, nõ Cens. ut est apud Sex. Põ. 52.2.M.Valerio Messalla, et C. Liuio Salinatore. 28.dedicauit, dele quæ sequuntur usq; legimus, et substitue. Prope quam SP. Caruilius Cos. uictis Etruscis eiusdem Fortunæ alterã ædem de manubijs faciẽdam locauit. 38.Socordiæ. 57.16.extat. De quo meminit Diony. àtq; Ser.Tulliũ ædificasse id ad ripas Tiberis, et alterum in foro Boario. 36.Mummius. 60.23.alia multa. 28.cũ ait. Tum primũ Circo, qui nũc Max. dicitur, designatus locus est. 48.irrigandũ, non replendũ, ideo dubiũ an ibi nauale certamẽ cõmiteretur. Quanq̃ Liuius septimo de ipso Circo loquẽs irrigatũ pro repleto posuisse uidetur 62.4.sceptro, adde, in eòq; oculi speciem exprimentes. 27.dicant. 63.16.Cens. extra. 65.29.'αλεξίκακος. 37. Flaminiũ 66.32.bello pu. 35.et cauas. 39.uestigia, adde, Sed Traiani thermæ fuere in Carinis, ut ex titulo quodam reperto in paruo nemore. D.Petri in uinculis nobis constat. 44.Tiberim. adde, Aliqui in Capitolio fuisse uolunt. 67.8.tempestas coorta. 11.TI.Gracchi. Aelio Paeto. 22.aquæ, adde, Quanq̃ suberat nõ in mõte, sed sub ipso lucũ, et fontẽ fuisse ostendit. 27.duceret. 69.7.negent. 22.hæc Var. sed uide in his uerbis ubi sit error. 70.10. meminit et Cic. 71.14.collocatam. 72.28.quot millib. passuũ. 73.40.substantia. 75.17.Castellarios. 76.27. diligentius. 40.appellationibus. 77.2.quorum operũ. 8.magis distabat. 46.ab Agrippina, sed à Nerone propè funditus destructum, à Vespasiano esse perfectum refert Suet. ita legendum. 48.Centumali. 78.3.Calpurnius. 8.dele, institutum. 41.opinio. Nos uero ex uerbis Liuij extra urbem fuisse conijcimus. 79.10. aucupibus. 19.si re uera. 30. draconumq;. 82.AVG. 83.29.CVRAVIT. 30.PONT. 42.Caepio et L.Cassius Longinus. ƆCXXVIII. 44.Hipsæo 84.39.ex fistulis. 85.23.cadauera. 86.11.demonstratũ est. Sequitur Mamilia Turris. huc transfer quæ de ipsa inferius dicuntur. 18.IVCVNDVS.L.F. 20. VIRIATVM.PVDENTEM. 31.CAVSSAE. 39.DARI. In alio exemplo sequitur. ACTVM.VI.Kl.QVINTILES.L.BALBO.ET.Q.AVRELIO COSS. & inferius. DECVRIONES. TRANSTVDANI.HOC.TESTAMENTVM.ORE.EIVS.EMISSVM.IN.LAPIDE.IVSSERE ADSCVLPI. 87.36.Aquillij. 45.CONSTANTIVS. 88.28.Balneæ Paulli. 89.33.Collatinã. 90. 10.Mucia, aliter Minucia Vestalis facto iudicio uiua sub terram ad portam Collinam dextra uia stratam defossa scelerato campo credo. 33.Iunius Bubulcus dedicauit. adde, ut quidam uolunt. Sunt qui intelligant de ea quæ erat circa forum. Fortunæ Primigeniæ ædem in Quirinali dedicauit. Q.Marcius Ralla duumuir ad id ipsum creatus. Vouerat eam decem annis antè bello pu. P. Sempronius Sophus: locauerat idem Cens. auctor Liuius. sic legendum. 91.30 candidatis. 32. urbemq; planam descendamus. 92.35. κλαυδιανὸν est in lapide, 44.OPTIMO. 93.32.C. Duilio. 94.21.dati ijs essent. 95.1.Antiochino, L. Aemilius Regillus. 21.In eisdem Septis. 26.dele, Amphitheatri Claudij. 96.2.dele, et de Amphitheatro Claudij Imp. 10. Q.Lucretio. 13. Collatina. 27. ductus. 29. arcu. 32. POTEST.DESIG.IIII. 43.dele amphitheatrum usq; scribit, & lege. Suet. scribit Neronem ludos. 87. 12. CCCLXXIX. 14.Martio est ped.CXVI. et dodrantis. 28.AEGVPTO. 37.quantum uarijs rationibus. 98. 24. LXII. 26.parieti. 42.uersus quam. 99.5.Petillio. 28.quod his. Palatio sit. 41. extruxisse, adde. Quanq̃ codex ibi mutilus est, ut in dubium trahatur ipse ne Cos. an Censores excitauerint. 43.paratos. et de Circo Max. potius intelligendum est. 100.21.M.Fuluium. 24. quisq;. 101.40. Equestris, quam PR. in Hispania bello Celtiberico. 42.in Bruttios ædem. 102.34.Sestertium. 105.17.accolitur, aspiciturq; uilis inclusis. 34.MAX. 35.POTEST. 43.his ferè uerbis. 106.18.ut alij uolunt. 24.circiter st. duo. 27.Fuluium plura et. Pontis in Tiberim. 108.13. Purpureone. 19.Ahenobarbum, et C.Scribonium. 28.Cos. 109.4.Pons uero qui. 11.PONTIF.MAXIMVS. 33 Sed Liuius anno urbis. 546.meminit de hoc ponte, ex quo constat multis annis fuisse ante Scaurum. 110.44.Bæbio. Q.F.Tamphilo. 111.1.ƆXXXIII. 113. 12.AVG. 23.Quinctia à L.Quinctio Cincinnato. 35. SP.Postumio Albino, Q. Mucio Scaeuula. Coss. Q. Fuluius. Flaccus, A. Postumius Albinus Cens. uias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas, sic lege. 114.34. Votum autem, ut ait Liuius, à L. Porcio Cos. Ligustino bello, & dedicatum à L. Porcio. L.F. Licino. duumuiro. 37.dedicaret. adde. Quanq̃ non meminit cuius Veneris esset. 117.19.M'.Curius. 21.CƆLXXXI. 42. confundebantur. 118.P.Decio Mure Cos. anno XXX 27 ƆCVIIII. 119.18.Appiam uiam. 120.11.omnino non audeant.

FINIS.

A.B.C.D.E.F.G.H.I.k.L.

Omnes sunt terniones, præter A.B. duerniones.

Romæ in ædibus Valerij, dorici, & Aloisij fratris, Academiæ Romanæ impreßorum, Mense Setembris.
M. D. XLIIII.

RALZJ

$1750,—

B
MARLIANI
TOPOGRAPH